DTU Bibliotek

Denne fil er downloadet fra

Danmarks Tekniske Kulturarv

www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på *www.tekniskkulturarv.dk/about*

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

331 Kay gl

1857.

79 5

OM ARBEIDETS ORDNING.

EN FREMSTILLING AF
DEN POLITISKE OECONOMIES GRUNDSÆTNINGER.

AF

C. J. KAYSER,

Dr. med., Professor i Statistik og Statsoeconomi.

INDUSTRI FORENINGEN.

KJØBENHAVN.

JACOB LUNDS FORLAG. – LOUIS KLEINS BOGTRYKKERI.

1857.

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

INDSTR.
FORENINGEN

Indledning.

Mennesket er stillet her i Verden med en Mængde Fornødenheder, hvis Tilfredsstillelse er en nødvendig Betingelse for, at vi kunne bevare vort Liv og udvikle vor Personlighed. Med Hensyn til Tilveiebringelsen af de Midler, som vi behøve hertil, ere vi væsentligt henviste til os selv, og vi maae udfolde en betydelig Virksomhed for at komme i Besiddelse af dem. — Det er en Lov for vor Tilværelse, at vi skulle spise vort Brød i vort Ansigts Sved. — Vor egen Virksomhed alene vilde imidlertid være aldeles utilstrækkelig; dersom Naturen ikke ydede os sin Bistand, vilde vore Bestræbelser være frugtesløse, men den alene er paa den anden Side heller ikke tilstrækkelig; den gjør i de fleste Tilfælde kun Lidet for os af sig selv, og vi kunne kun drage nogen betydelig Nytte af den ved at beherske den og gjøre den til et lydigt Redskab for vor Villie. Solen f. Ex. oplyser og opvarmer vel vor Jord, men kun en Deel af Aaret, og i den øvrige Tid have vi kun Valget imellem at undvære Lys og Varme og selv at bringe dem tilveie. Jorden er ligeledes bedækket med Planter og opfyldt med Dyr, der paa mange Maader kunne tjene

som Midler til Opnaaelsen af vore Formaal, men for at de kunne være til Nytte for os, maae vi først tilegne os dem, hvilket allerede forudsætter en betydelig Anstrengelse fra vor Side, og dernæst foretage en Række Forandringer med dem. — Hele den Virksomhed, som saaledes er nødvendig, for at vi kunne blive forsynede med Midler til at tilfredsstile vore Fornødenheder, kaldes vor oeconomiske Virksomhed.

Efter de forskjellige Forhold, under hvilke Mennesket befinder sig, antager denne en mere eller mindre udviklet Form. Det følger af sig selv, at den maa antage en langt simplere Form for et enkelt Individ, som lever uden Forbindelse med Andre, end i store menneskelige Samfund, hvor Ingen staaer ene med sin Virksomhed, men hvor den hele Befolkning med forenede Kræfter arbeider paa at tilfredsstille Alles Fornødenheder, og hvor alle de enkelte Arbeider danne en tæt sammenslynget Kjede. Der er her ikke en eneste Gjenstand, hvor ubetydelig den ogsaa er, i hvis Frembringelse ikke Flere, middelbart eller umiddelbart, have deeltaget; efterat Gjenstandene have modtaget den Form, som er nødvendig, for at de kunne tilfredsstille vore Fornødenheder, maae de derfor endnu fordeles imellem dem, der have deeltaget i at give dem denne, og da Enhver kun arbeider i en enkelt Retning men har mangfoldige Fornødenheder, er det fremdeles nødvendigt, at han kan tilbytte sig de Gjenstande, til hvilke han trænger for dem, han selv har frembragt. Den hele oeconomiske Virksomhed faaer saaledes et betydeligt Omfang, og der træder hele nye Sider frem, som mangle i den isolerede Huusholdning.

I det menneskelige Samfund vælger Enhver ialmindelighed sin Virksomhed uden andet Formaal, end at den

kan blive saa nyttig som muligt for ham selv; hele Samfundets samlede Virksomhed bestaaer saaledes af en Mængde individuelle Bestræbelser, som ikke ere ordnede efter nogen forudfattet Plan, og som tilsyneladende ere uden indre Forbindelse; men hvor usammenhængende de endogsaa kunne synes, frembyde de dog en Regelmæssighed og Harmoni, som ikke kunde være større, om de vare ordnede efter en med den dybeste Viisdom anlagt Plan. Enhver Huusholdning, enhver By, ethvert Land bliver i Regelen Dag for Dag, Aar for Aar forsynet med alle Forbrugsgjenstande i den Mængde og af den Beskaffenhed, som de kunne gjøre Fordring paa efter deres Deeltagelse i det fælleds Arbeide, ved hvilket de frembringes. — Denne Orden vidner uimodsigeligt om, at Foreningen af disse individuelle Bestræbelser ikke er et Resultat af Tilfældets Spil, men at den maa afhænge af Love, som forbinde dem til et sammenhængende Hele.

Paa den anden Side giver den oeconomiske Virksomhed et høist ulige Udbytte under forskjellige Forhold; medens nogle Folkeslag staae paa et lavt Udviklingstrin og kun paa den tarveligste Maade ere forsynede med Midler til at tilfredsstille deres Fornødenheder, ere andre i Besiddelse af en oeconomisk Udvikling, ved hvilken de langt rigeligere kunne blive forsynede med disse. Saadanne Forskjelligheder have ikke alene fundet Sted i Tidens Løb, men ogsaa i vore Dage see vi hos de forskjellige Nationer alle Overgange fra den yderligste Fattigdom til den høieste Rigdom, Historien endnu har frembudt Exempel paa. Der maa altsaa være særegne Betingelser, som udøve en væsentlig Indflydelse paa den oeconomiske Udvikling.

Det er Opgaven for den oeconomiske Videnskab, at

udfinde og fremstille de Love, som ligge til Grund for vor oeconomiske Virksomhed. Den opløser denne i sine enkelte Bestanddele, paaviser, hvorledes disse ved at gribe ind i hinanden danne et sammenhængende Hele, og angiver de Forhold, som ere nødvendige, for at den kan opfylde sit Formaal.

Da det menneskelige Arbeide er det egentlige Drivhjul i hele denne Virksomhed, giver den oeconomiske Videnskab altsaa en Fremstilling af de Love, efter hvilke det menneskelige Arbeide er ordnet. Den bliver saaledes paa en vis Maade Arbeidets Naturlære.

Nogle, især tydske Forfattere, kalde denne Videnskab Statsoeconomi eller Nationaloeconomi; Andre, især franske og engelske Forfattere, kalde den politisk Oeconomi, uden at de iøvrigt forbinde forskjellige Begreber med disse Navne. Det er vel i og for sig ligegyldigt, hvilket af dem man benytter; men da de første Navne kunde synes at antyde, at Videnskaben betragter en enkelt Stats eller en enkelt Nations oeconomiske Virksomhed som et afsluttet Hele for sig, og derved give et feilagtigt Begreb om dens Udstrækning, bør de neppe anvendes. Ligesom de enkelte Individer i samme Nation i oeconomisk Henseende staae i mangesidige Forbindelser med hinanden, og Enhvers Virksomhed kun danner et enkelt Led i den store Kjede, saaledes staae ogsaa de forskjellige Nationer i en levende Vexelvirkning med hinanden. Den hele Verden danner i oeconomisk Henseende et stort sammenhængende Hele, og det er den oeconomiske Videnskabs Opgave at angive Lovene for Arbeidets Ordning ialmindelighed uden Hensyn til det Sted eller den Tid, paa hvilket det bliver udøvet. — Ved at foretrække Navnet „den politiske Oeconomi“ antyder man,

at Videnskaben ikke er indskrænket til Undersøgelsen af enkelte Individers eller Nationers isolerede Bestræbelser, men at den omfatter den oeconomiske Virksomhed i den videste Udstrækning.

De oeconomiske Forfattere definere ialmindelighed den politiske Oeconomi som den Videnskab, der giver en Fremstilling af Lovene for Rigdommenes Frembringelse, Fordeling og Forbrug. Under Begrebet „Rigdomme" henføre de fremdeles alle saadanne nyttige og behagelige Ting, som ere et Product af den menneskelige Virksomhed. — Denne Definition er imidlertid i flere Henseende uheldig. Først leder den Tanken bort fra Videnskabens egentlige Indhold, idet den lægger den hele Vægt paa Rigdommene, som kun ere Resultatet af vor Virksomhed, medens det vilde være langt naturligere at stille det menneskelige Arbeide i Spidsen, fordi det er det egentlige Drivhjul i den oeconomiske Udvikling. — Dernæst giver den i flere Henseender en aldeles feilagtig Forestilling om den politiske Oeconomies Omfang. I det Mennesket ved sit Arbeide frembringer nyttige og behagelige Ting, er der nemlig to forskjellige Slags Love i Virksomhed; paa den ene Side de, som indvirke paa Mennesket selv, og som bestemme ham til at handle paa en vis Maade; paa den anden Side de Naturlove, som virke igjennem de Gjenstande, af hvilke han benytter sig ved sit Arbeide. Ved Anvendelsen af en Dampmaskine f. Ex. ere baade de Love i Virksomhed, som bestemme os til at benytte os af den, fordi den giver et bedre Hjælpemiddel end de Redskaber, af hvilke vi tidligere have gjort Brug, og tillige de Naturlove, af hvilke Maskinens Bevægelse afhænger. Hine ere de oeconomiske Love, og det er

kun dem, som høre ind under den politiske Oeconomies Omraade, medens disse derimod, som ere de almindelige Naturlove, aldeles ligge udenfor den. Vilde man bestemme Indholdet af denne Videnskab i Overeensstemmelse med hiin Definition, maatte den nødvendigviis omfatte en stor Deel af Naturvidenskaben. Vil man beholde den, er det altsaa uundgaaeligt, at man igjennem en Tilsætning fremhæver, at den politiske Oeconomi kun udvikler de oeconomiske Love for Rigdommenes Frembringelse, og ikke de Naturlove, som ogsaa ere virksomme. — Man vil dog uden al Tvivl simplere og tydeligere angive Videnskabens Formaal ved at sige, at den giver en Fremstilling af Lovene for Menneskets oeconomiske Virksomhed eller for Ordningen af det menneskelige Arbeide.

Hiin Definition frembyder desuden i en anden Henseende en Mangel, forsaavidt som den ogsaa vil bringe Rigdommenes Forbrug ind under den politiske Oeconomi. Men det er indlysende, at den er noget aldeles Vilkaarligt og Individuelt, som ikke er undergivet nogen Lovmæssighed. Naar Rigdommene først ere frembragte, kan Enhver forbruge dem som han vil, og der er ikke her Leilighed til nogen videnskabelig Fremstilling.

Med Hensyn til det Formaal og Omfang, som de oeconomiske Forfattere give denne Videnskab, bestaaer der i en anden Henseende nogen Forskjellighed imellem dem, forsaavidt nogle betragte den som en Videnskab, andre som en Kunst. Hine indskrænke dens Indhold til en simpel Fremstilling af de oeconomiske Love; de tillægge den ikke andet Formaal end det reent videnskabelige, at lede til en rigtig Erkjendelse af disse; de, som derimod betragte den som en Kunst, tillægge den et praktisk Formaal, nemlig at give Regler for, hvorledes den oeconomiske Virksomhed

bedst kan fremmes; medens den videnskabelige Undersøgelse betragter de oeconomiske Forhold i deres Almindelighed uden Hensyn til Tid eller Sted, har Kunsten derimod mere en enkelt Stats oeconomiske Udvikling til Formaal. — Den politiske Oeconomi kan betragtes fra begge Sider og behandles paa begge Maader. — Hidindtil er den maaskee meest blevet behandlet som Kunst. Oprindeligt bestod den kun som et Indbegreb af Regler, og det var først, efterat disse havde faaet en vis Betydning, at man begyndte at undersøge hvilke Love, der laae til Grund for dem. Det er en Skjebne, som den har tilfælleds med de fleste andre Videnskaber. Menneskene have oprindeligt et praktisk Formaal, og det er først senere, at deres Bestræbelser for at naae dette lede dem ind i videnskabelige Undersøgelser. Medicinen var en Kunst, før den blev en Videnskab. Chemien begyndte med Bestræbelser efter at gjøre Guld og at finde de Vises Steen o. s. v.

Disse to Behandlingsmaader af den politiske Oeconomi kunne ikke alene bestaae ved Siden af hinanden, men de ere ogsaa til Nytte for hinanden. Enhver videre Udvikling af Videnskaben, som giver et dybere Indblik i de oeconomiske Love, maa nødvendigviis udøve en gavnlig Indflydelse paa de Forholdsregler, som man bringer i Anvendelse for at fremme de forskjellige Landes oeconomiske Udvikling, og de Forholdsregler, af hvilke man gjør Brug, fremkalde igjen Resultater, som berige den videnskabelige Undersøgelse med nye Kjendsgjerninger. Men uagtet den nøie Forbindelse, der bestaaer imellem dem, er det dog rigtigt at udsondre disse to Dele for sig, og at gjøre hver af dem til Gjenstand for en særskilt Behandling. Den videnskabelige Deel kalder man ialmindelighed den politiske Oeconomies Theori, den praktiske

Deel derimod den oeconomiske Politik. Den efterfølgende Fremstilling vil alene beskjæftige sig med Undersøgelsen af de oeconomiske Love, og kun undertiden, naar de praktiske Conseqventser ligge meget nær, i Forbigaaende antyde disse.

Der frembyder sig endnu et Spørgsmaal; hvorledes skal man finde Lovene for Menneskets oeconomiske Virksomhed? Dersom denne var en for sig afsluttet Side af Menneskets Liv, vilde Vanskelighederne være mindre; men om ogsaa Tilveiebringelsen af Midler til at tilfredsstille vore Fornødenheder er en Hovedopgave for os, og om ogsaa Bestræbelser i denne Retning mere eller mindre beskjæftige os en stor Deel af vort Liv, ere vi dog sjeldent udelukkende optagne af dem; vi have andre Formaal ved Siden af dem, og vor Handlemaade bliver derfor ialmindelighed tillige paavirket af andre Hensyn, selv hvor den fortrinsviis bestemmes af de oeconomiske. — Der er kun en Vei, ad hvilken man kan komme ud over denne Vanskelighed, nemlig den, at man tænker sig Mennesket anderledes, end han i Virkeligheden er, tænker sig ham som et Væsen, der alene er opfyldt af det oeconomiske Formaal, med saa faa Anstrengelser som muligt at blive rigeligt forsynet med Midler til at tilfredssille sine Fornødenheder, og derpaa undersøger, hvorledes han under denne Forudsætning vil handle. Dersom man ikke gaaer frem paa denne Maade, vil man ikke see de oeconomiske Forhold i deres Reenhed, men de ville altid være blandede med fremmede Tilsætninger.

Ved denne Behandlingsmaade faaer Videnskaben en abstract Charakteer; de Sandheder, som den fremstiller, svare ikke til det virkelige Livs Forhold; thi her forhindre mange tilstødende Omstændigheder hine Love

i at virke frit og uforstyrret. Ogsaa dette er en fælleds Skjebne for alle Videnskaber; de angive kun Sandheden ialmindelighed uden at gjøre Fordring paa, at den videnskabelige Sandhed skal svare til de concrete Forhold, det virkelige Liv frembyder, hvilke altid mere eller mindre ere paavirkede af forstyrrende Aarsager. Naar Mechanikken fremstiller Loven for en Bevægelse, er det altid kun under den Forudsætning, at man tænker sig saadanne Forstyrrelser borte, som f. Ex. Gnidningsmodstanden kan fremkalde, eller anseer dem for en bestemt Størrelse, medens de i det virkelige Liv meget hyppigt findes i et andet Forhold og derved bevirke, at Resultaterne betydeligt kunne afvige fra dem, som Videnskaben opstiller.

For at give en Fremstilling af Lovene for Menneskets oeconomiske Virksomhed, er det nødvendigt, at man opløser denne i sine Hovedbestanddele, og betragter enhver af disse for sig. Den politiske Oeconomi kommer saaledes til at bestaae af tre Hoveddele. Læren om Productionen, som giver en Fremstilling af Menneskets productive Virksomhed og af de Betingelser, af hvilke denne afhænger; Læren om Ombytningen, som fremstiller Lovene for det Forhold, i hvilket de forskjellige Gjenstande ombyttes mod hinanden, og de Midler, ved hvilke denne Ombytning kan finde Sted paa den hensigtsmæssigste Maade, og endelig Læren om Fordelingen, der fremstiller de Love, efter hvilke det samlede Udbytte af den menneskelige Virksomhed fordeles imellem dem, som have tilveiebragt det ved deres forenede Bestræbelser.

FÖRSTE BOG.

OM PRODUCTIONEN.

FÖRSTE BOG.

OM PRODUCTIONEN.

Første Capitel.

Om Productionens Begreb.

§ 1. Production i oeconomisk og i technisk Henseende.

Udtrykket Production er forsaavidt uheldigt, som det ifølge sin etymologiske Betydning let kan fremkalde urigtige Forestillinger om Menneskets Virksomhed. Det antyder nemlig en vis skabende Kraft hos os; men det er indlysende, at vi ikke ere i Besiddelse af nogen saadan; vi kunne ligesaalidt frembringe som tilintetgjøre Noget. Materien er tilstede fra Naturens Haand og er i Besiddelse af visse Kræfter, og vi maae tage den, som den er os givet. Vor Virksomhed indskrænker sig til at foretage Forandringer af de Gjenstande, som ere tilstede fra Naturens Haand, enten ved at flytte dem fra det Sted, hvor de findes, som de Metaller, vi hente frem fra Jordens Dybde; eller ved at forandre deres Sammensætning, idet vi ophæve deres chemiske Forbindelser og tilveiebringe nye; eller ved at forandre deres Form.

Undertiden kunne de Gjenstande, som fremgaae af disse Forandringer, i en saadan Grad adskille sig fra de oprindelige Naturgjenstande, at det ved første Øjekast kan synes, at vi virkelig have frembragt noget Nyt; i et

Uhr f. Ex. vil man ikke kunne gjenkjende nogle Stumper Metalærts, som ere hentede fra Jordens Dybde. Vor hele Virksomhed med Hensyn til Frembringelsen af dette Uhr har dog indskrænket sig til at bevirke en Række Bevægelser, ved hvilke de forskjellige Naturkræfter ere komne til at virke overeensstemmende med vore Ønsker.

Enhver Virksomhed, ved hvilken vi foretage Forandringer af Tingene i et bestemt Formaal, kaldes Production i dette Ords meest omfattende Betydning; men dette Formaal kan være af forskjellig Beskaffenhed, enten kan det være technisk eller oeconomisk*). Dersom man ikke fastholder Forskjellen imellem disse to Arter af Production, vil man være udsat for at misforstaae mange Phænomener.

Den techniske Production har til Formaal at give en fuldstændig og nøiagtig Fremstilling af en Tanke. Techniken har ingen anden Fordring. En Kunstner, der med Troskab har gjengivet det Ideal, som opfylder ham, har aldeles tilfredsstillet Technikens Fordringer. Man behøver imidlertid ikke at gaae til Kunstens Sphærer for at hente Exempler paa technisk Production. En Haandværker, som frembringer et Arbeide, der er i Besiddelse af alle de Egenskaber, som det ifølge sit Væsen bør have, en Uhrmager, som f. Ex. har forfærdiget et Uhr, der med næsten mathematisk Nøiagtighed angiver Tidens Gang, har leveret et i technisk Henseende fuldendt Product. Ethvert saadant Arbeide, som giver en fuldkommen nøiagtig Fremstilling af en Tanke, og som danner et selvstændigt Hele, kalder man et Kunstværk,

*) Hermann: Staatswirtsch. Untersuchung. S. 24.

isærdeleshed dersom Tanken selv i større eller mindre Grad er ny.

Den oeconomiske Production har et andet Formaal. Her er Opgaven ikke, at Tanken bliver fremstillet i sin Reenhed; men derimod, at der bliver frembragt nyttige Ting, som kunne tilfredsstille vore Fornødenheder, og ved hvilke Mængden af vore Nydelsesmidler bliver forøget og vore Kaar forbedrede. Kunstneren vil forsaavidt han opfatter sin Opgave fra et reent kunstnerisk Standpunct, kun frembringe noget Fuldendt; den Industridrivende derimod, som har et oeconomisk Formaal, vil frembringe noget Nyttigt. Til Livets sædvanlige Formaal gjøre middelmaadige Uhre omtrent den samme Nytte som udmærket gode; den Uhrmager, som arbeider i et oeconomisk Formaal, vil derfor bestræbe sig for at frembringe en stor Mængde brugbare Uhre, uden at lægge Vægt paa at give dem en stor Fuldkommenhed.

Hvorefter skal man nu bedømme om Productionen er oeconomisk eller ei? Det afhænger alene af, hvorvidt den har forbedret Producentens oeconomiske Tilstand ved at forøge Mængden af hans Nydelsesmidler. Enhver Production forudsætter Forbrug, deels af de raae Stoffer, som ere blevne forarbeidede og saaledes have mistet deres tidligere Brugbarhed, deels af de Forbrugsgjenstande, som Arbeideren selv har forbrugt under Frembringelsen. Dersom det færdige Product ikke alene indeholder Erstatning for de forbrugte Gjenstande men endogsaa et Overskud, har Productionen været oeconomisk, og det i saameget høiere Grad som Overskuddet er større. Selv om det ikke indeholder noget Overskud men kun Erstatning for de forbrugte Gjenstande, maa Productionen dog kaldes oeconomisk, da

den ialfald har sat Producenten istand til at leve under Arbeidet. Dersom Productet derimod ikke indeholder en saadan Erstatning, kan Virksomheden ikke, hvormeget Arbeidet endogsaa tilfredsstiller Technikens Fordringer, kaldes productiv i oeconomisk Henseende; men den maa kaldes *forødende*, fordi den ikke har forøget men formindsket Summen af vore Nydelsesmidler.

I det daglige Liv er det ialmindelighed ikke vanskeligt at bedømme, om Productionen har været oeconomisk eller ei. Her vurderes nemlig Alt i Penge; ved altsaa at sammenligne den Pengesum, hvortil Omkostningerne ved Productionen have beløbet sig, med Productets Pengeværdi, vil man let kunne overbevise sig om det oeconomiske Udbytte af den.

Naar vi nu nærmere skulle bestemme Begrebet af den oeconomiske Production, maa der herved forstaaes enhver Virksomhed, som har til Formaal, at forøge Summen af vore Nydelsesmidler, og ved hvilken vor oeconomiske Tilstand altsaa forbedres.

Det er ikke altid Tilfældet, at den samme Virksomhed er lige productiv baade i oeconomisk og i technisk Henseende. Til Livets sædvanlige Formaal har man ikke Brug for nogen technisk Fuldendthed, og meget ofte forstaaer man ikke engang at sætte Priis paa den. Det er derfor ikke sjeldent, at de, der gjøre denne til deres Formaal, forværre deres oeconomiske Tilstand istedetfor at forbedre den; der er Exempler nok paa Kunstnere, Digtere, Forfattere af første Rang, som have tilbragt deres Liv i Fattigdom. I den egentlige Industri træffer man undertiden paa lignende Tilfælde, paa Mænd, hvem Technikens Fordringer især have været magtpaaliggende, og som have offret deres bedste Kraft og deres hele Formue

paa en eller anden Opfindelse eller technisk Forbedring, uden omsider selv at høste Nytte af deres Anstrengelser. Den daglige Erfaring giver i det Smaa Exempler nok herpaa. Det er saaledes bekjendt, at Forfærdigelsen af Mesterstykker, som netop udmærke sig ved en mere kunstfærdig Udførelse, ialmindelighed er forbundet med Tab. Det er paa den anden Side endnu hyppigere, at man ved den Production, som foretages i et oeconomisk Formaal, i høi Grad tilsidesætter Fordringerne til Skjønhed og technisk Fuldendthed. Verden er oversvømmet med slette og stygge Varer.

Om det techniske og det oeconomiske Moment i Productionen end ikke holde Skridt med hinanden, er det dog langt fra at være Tilfældet, at de altid ere adskilte. Tvertimod, ligesom Kunstneren ved Siden af sin Bestræbelse for at frembringe noget Skjønt, ialmindelighed tillige har det Formaal at begrunde en oeconomisk Virksomhed, saaledes udvikle de Industridrivende ofte ved Siden af deres oeconomiske Formaal tillige en Stræben efter at give deres Producter Skjønhed og technisk Fuldendthed, og det er endogsaa denne Stræben, som ofte giver det industrielle Arbeide sin bedste Tiltrækning. Om den techniske Production tillige er oeconomisk eller ei, afhænger alene af den Kunstsands, der findes hos den Befolkning, af hvilken Producterne skulle forbruges. Dersom Kunsten leverer Producter, paa hvilke Ingen forstaaer at sætte Priis, maa Kunstneren nødvendigviis leve i Trang; dersom Haandværkeren giver sine Producter en Fuldendthed, som Ingen har Brug for, kan han ikke vente at faae sit Arbeide betalt. Paa ethvert Trin af Udvikling sætter man imidlertid Priis paa en vis Slags Skjønhed. Der er intet Folkeslag saa raat og uciviliseret, at det ikke har

Sands for en vis Slags Kunst, som det ogsaa er villigt til at betale; med ethvert Fremskridt i Civilisation bliver Sandsen i denne Retning mere udviklet; Skjønhed af en ædlere Art bliver en mere almindelig Fordring, og den techniske Production faaer et større Omraade. Hos rige og civiliserede Nationer sætter man ialmindelighed stor Priis paa kunstneriske Frembringelser, og det er ikke sjeldent, at denne Art af Production sætter Producenten i Besiddelse af en stor Rigdom. Hos dem vil det kun sjeldent være Tilfældet, at en stor Kunstner eller Digter tilbringer sit Liv i Fattigdom.

Forsaavidt Productionen kun har et technisk Formaal, ligger den udenfor den politiske Oeconomies Omraade. Denne Videnskab beskjæftiger sig kun med den Side af Productionen, som har et oeconomisk Formaal, hvis Opgave det er at forsyne os med Midler til i rigeligere Maal at tilfredsstille vore Fornødenheder, og naar der i det Følgende bliver talt om Production, vil det altid kun være i dette Ords oeconomiske Betydning.

§ 2. Production i privat- national- og politisk-oeconomisk Henseende.

Naar et Individ eller en enkelt Familie staaer uden Forbindelse med Andre, og selv ved sit eget Arbeide maa forsyne sig med alle sine Forbrugsgjenstande, vil det udelukkende afhænge af den Udvikling, som den kan give sine productive Kræfter, hvorvidt dette lykkes den. I det menneskelige Samfund derimod, hvor Ingen staaer isoleret med sin Virksomhed, men alle de enkelte Erhverv paa mangfoldig Maade gribe ind i hinanden; hvor ialmindelighed Ingen selv frembringer sine Forbrugsgjenstande

men forskaffer sig dem ad Ombytningens Vei, forholder Sagen sig noget anderledes. Under disse Omstændigheder kan den Enkelte ikke alene berige sig ved at give sine productive Kræfter en større Udvikling, men ogsaa ved at gjøre sig en ubillig Fordeel paa Andres Bekostning. Fra hans individuelle Standpunct maa enhver Virksomhed, hvorved han forbedrer sine Kaar, og altsaa forskaffer sig flere Midler til at tilfredsstille sine Fornødenheder, ansees for productiv; men dersom dette skeer paa det øvrige Samfunds Bekostning, dersom dette taber ligesaa Meget, som han vinder, skeer der kun herved en anden Fordeling af Producterne, og Samfundet betragtet som en Heelhed bliver hverken rigere eller fattigere; dersom derimod hans Gevinst maaskee ikke er saa stor som de Andres Tab, maa hans Virksomhed med Hensyn til den Indflydelse, den udøver paa hele Samfundets Tilstand, ansees for forødende. Der er saaledes en tydelig Forskjel imellem Production i privat- og i national-oeconomisk Henseende. Enhver, der ved sin oeconomiske Virksomhed beriger sig selv, er productiv i privat-oeconomisk Henseende; men for at han paa samme Tid kan være det i national-oeconomisk Henseende, maa han tillige forøge hele Samfundets Sum af Nydelsesmidler.

I Almindelighed vil Production i begge disse Henseender følges ad. Alle have det samme Formaal med deres oeconomiske Virksomhed, nemlig i et saa rigeligt Maal som muligt at tilveiebringe Midler til at tilfredsstille deres Fornødenheder, og da Egennytten er den fælleds Drivefjeder for Alle, faaer den en vis Eensformighed i sin Virksomhed; idet Enhver søger at skaffe sig selv den størst mulige Fordeel, bliver det vanskeligt for den Enkelte at berige sig paa Andres Bekostning.

Istedetfor at virke skadeligt, vil denne almindelige Egennytte i Regelen virke gavnligt; den Enkelte vil kun kunne høste Fordeel af Andre i samme Grad, som det lykkes ham, at gjøre sig selv nyttig for dem, og Alle have saaledes den største Opfordring til at udvikle deres productive Kræfter saameget som muligt. „Ofte vil man mere virksomt fremme Samfundets Interesse ved at forfølge sin egen, end om det virkelig var Hensigten at fremme hiin“ *).

Der er imidlertid betydelige Undtagelser fra denne Regel; det er hyppigt Tilfældet, at Enkelte berige sig, ikke ved at udfolde en nyttig Virksomhed men ved at gjøre sig en ubillig Fordeel paa Andres Bekostning; Tyveri, Bedrageri o. s. v. have jo intet andet Formaal. Under denne Form er det tydeligt nok, at den Enkeltes Fordeel ikke falder sammen med den almindelige, og Staten har som Retsanstalt den Opgave at forebygge de Onder, som følge af en paa denne Maade vildledet Egennytte. I nogle Tilfælde kan Berigelse paa Andres Bekostning finde Sted under Former, hvor dens egentlige Væsen er mere skjult, fordi den er forbundet med en Production af nyttige Ting, som Producenten imidlertid paa Grund af de særegne Forhold, under hvilke hans Virksomhed befinder sig, kan sælge til en høiere Værdi, end Forbrugerne under andre Omstændigheder behøvede at betale for dem. Det er f. Ex. Tilfældet, naar en Fabrikant er i Besiddelse af et Monopol, saa at Forbrugerne kun have Valget imellem at betale den Priis for Varerne, som han forlanger, eller at undvære dem. Den Gevinst, han saaledes bringer tilveie, er ingen Maalestok for hans Virk-

*) A. Smith: Wealth of Nations. Mac Cullochs Udgave S. 199.

somheds Productivitet i nationaloeconomisk Henseende, da den muligviis skeer paa Forbrugernes Bekostning. Det Samme er Tilfældet, naar en Industrigreen kun bestaaer ved en Indførselstold, som nøder Forbrugerne til at betale Producterne dyrere, end de behøvede, dersom de frit kunde indføre dem fra Udlandet. Da der ved industrielle Anlæg, som bestaae paa denne Maade, idetmindste meget ofte, gaaer en Deel tilspilde ved en kostbar Production, og Forbrugernes Tab derfor er større end Fabrikantens Gevinst, ere de ofte forødende i nationaloeconomisk Henseende, hvor fordeelagtige de end kunne være for denne med Hensyn til hans private Interesse.

Der finder en lignende Forskjel Sted imellem Production i national- og politisk-oeconomisk Henseende. I hele Verden staae de forskjellige Nationer i et lignende Forhold til hinanden, som de enkelte Individer i samme Land. Et enkelt Folk kan berige sig paa andres Bekostning og saaledes for sit Vedkommende udøve en productiv Virksomhed; men dersom det paa samme Tid foraarsager de andre Nationer et ligesaa stort eller maaskee et endnu større Tab, kan en saadan Virksomhed ikke kaldes productiv i politisk-oeconomisk Henseende, fordi den ikke forøger den almindelige Velvære men maaskee endogsaa formindsker den. Hollænderne handlede maaskee i deres egen Interesse ved at begrændse Productionen af Krydderier paa de molukkiske Øer; men de skadede den øvrige Verden i en endnu høiere Grad. Et Land kan berige sig selv ved at drive Slavehandel; men da det derved udbreder Elendighed over en stor Mængde Mennesker og skader deres oeconomiske Udvikling mere, end det gavner sin egen, og da det modarbeider det Formaal, som bør ligge til Grund for al menneskelig Virk-

somhed, en fremadskridende Civilisation, maa en saadan Fremgangsmaade dadles baade fra et almindeligt oeconomisk og fra et humant Standpunct.

Da det saaledes er indlysende, at en Virksomhed, som kun beriger Enkelte paa Andres Bekostning, ikke kan kaldes productiv i dette Ords videnskabelige Betydning, vil der i det Følgende, naar der bliver gjort Brug af Ordet Production uden nogen nærmere Begrændsning, kun være tænkt paa en saadan Virksomhed, som forøger Summen af Nydelsesmidler for Alle og befordrer den almindelige oeconomiske Udvikling.

Andet Capitel.

Hvilke Arter af Virksomhed bør kaldes productive?

§ 1. Inddeling af de forskjellige Arter af Virksomhed.

Efter den foregaaende Udvikling maa enhver Virksomhed, som bidrager til at forøge Summen af vore Nydelsesmidler, kaldes productiv. Det er imidlertid langt fra, at denne Anskuelse deles af alle oeconomiske Forfattere; de fleste af disse anvende tvertimod dette Begreb i en mere indskrænket Betydning. Iøvrigt er der ikke nogen Enighed imellem dem indbyrdes i denne Henseende; endnu i vore Dage udvikle de forskjellige Forfattere de meest afvigende Meninger om dette Begrebs rigtige Begrændsning, idet Nogle ansee Virksomheder for productive, som Andre frakjende denne Egenskab.

Da den oeconomiske Videnskabs Omraade væsentligt afhænger af den Betydning, man tillægger dette Begreb, er det nødvendigt at gaae ind paa en Bedømmelse af de forskjellige Meningers Rigtighed. Forinden vil det dog være ønskeligt, at have en almindelig Oversigt over de enkelte Grene, i hvilke den hele menneskelige Virksomhed deler sig.

Man vil faae den bedste Inddelingsgrund ved at

tage Hensyn til de Gjenstande, i hvilke de forskjellige Virksomheder realiseres. Ved at gaae ud herfra, vil man faae to Hovedafdelinger: 1) de, som umiddelbart have Mennesket til Formaal, og hvis Resultater umiddelbart realiseres i Personer. Herhen høre alle de, hvis Opgave det er, at give Opdragelse, Underviisning, Dannelse o. s. v., som alle kunne sammenfattes under den almindelige Benævnelse: Cultur. 2) de, som realiseres i ydre Gjenstande, der igjennem de Forandringer, de saaledes undergaae, blive skikkede til paa forskjellig Maade at tilfredsstille vore Fornødenheder, og som saaledes kun paa en mere middelbar Maade have Mennesket til Formaal. De kunne sammenfattes under den almindelige Benævnelse: Industri.

Det er især de industrielle Virksomheder, med hvilke den oeconomiske Videnskab hidindtil har beskjæftiget sig, fordi deres Resultater træde frem under en mere øiensynlig Form og nærmest udgjøre det, man kalder Rigdom, som har været Hovedopgaven for denne Videnskab; medens derimod Resultaterne af Culturarbeider ere mindre øiensynlige og efter den almindelige Talebrug ikke kunne henregnes til Rigdomme. De industrielle Arbeider ere af mangfoldig Beskaffenhed, og en Inddeling i nogle Hovedclasser vil bidrage til at give en lettere Oversigt over dem. De inddeles sædvanligt i dem, 1), som frembringe raae Stoffer, 2), som videre bearbeide og forædle disse Stoffer, hvilke Virksomheder sammenfattes under Navnet Industri, i dette Ords snevrere Betydning; og 3), som besørge Omsætningen af Producterne og bringe disse fra dem, der have frembragt dem, til Andre som skulle forbruge dem, hvilke indbefattes under Benævnelsen Handel. — I det virke-

lige Liv gaae disse forskjellige Classer hyppigt over i hinanden; men man kan uden Vanskelighed tænke sig dem adskilte. — Denne Inddeling frembyder forsaavidt en Mangel, som den første Classe indbefatter Virksomheder af meget forskjellig Beskaffenhed, nemlig paa den ene Side Agerdyrkningen, som sætter Naturens Kræfter i Bevægelse for ved Hjælp af dem at frembringe Dyr og Planter, og paa den anden Side de Virksomheder, som have til Opgave at forsyne os med de Stoffer, hvilke Naturen har frembragt uden Medvirkning fra Menneskets Side, som Jagt, Fiskeri, Bjergværksdrift. Det er vistnok rigtigt, som man*) har foreslaaet, at dele denne Classe i to, af hvilke man har kaldt den ene den agerdyrkende Industri, den anden den fremdragende.

Kunne nu alle disse Arter af Virksomhed med samme Ret kaldes productive, eller finder der i denne Henseende nogen Forskjel Sted imellem dem? Da Besvarelsen af dette Spørgsmaal har forandret sig med ethvert Fremskridt, den oeconomiske Videnskab har gjort, vil det være rigtigt, først at give en kort Oversigt over denne historiske Udvikling.

§ 2. De forskjellige oeconomiske Skolers Opfattelse af Begrebet „productiv".

I Oldtiden skjænkede man den oeconomiske Virksomhed kun en ringe Opmærksomhed; alt materielt Arbeide var overladt til Slaver og derfor foragtet; Aristoteles taler bestandigt med den dybeste Ringeagt om Haandværkere og Kjøbmænd, som han vel anseer for nyttige for

*) Dunoyer: De la liberté du travail, T. 2. S. 109.

Staten men dog ikke regner med til Borgerne; Plato udelukker dem endogsaa fra sin ideale Stat. Hos Romerne gjentager den samme Anskuelse sig, og Cicero tager ikke i Betænkning at sige, at der ikke kan findes noget Ædelt i et Værksted, og at Handelen, som er foragtelig, naar den drives i det Smaa, derimod, naar den drives efter en stor Maalestok, er „non admodum vituperanda.“*) Saalænge saadanne Anskuelser vare de herskende, kunde der naturligviis ikke være Tale om dybere oeconomiske Undersøgelser, og man anstillede ingen Betragtninger over de enkelte Virksomheders forskjellige productive Betydning.

Den politiske Oeconomi fik først Betydning i den senere Middelalder, da den første oeconomiske Skole, den saakaldte mercantile Skole, dannede sig. Denne udviklede ikke sine Anskuelser i en theoretisk Fremstilling men gjennem en Række praktiske Forholdsregler, der først og fuldstændigst bleve gjennemførte i Frankrig af Ludvig den Fjortendes Minister Colbert, og som siden udbredte sig til alle andre Lande. Denne Skole ansaae Penge og ædle Metaller, hvoraf hine bleve gjorte, som den eneste Rigdom. Den meente, at ligesom en privat Mand bliver rig ved at besidde dem i stor Mængde, da han derved bliver sat istand til i en omfattende Grad at forskaffe sig alle andre Ting, saaledes maatte ogsaa et Land blive rigt ved at være forsynet med dem i stor Mængde, og den ansaae kun de Arter af Arbeide, som bevirkede dette, for productive. Naar Landet var blottet for Bjergværker, fra hvilke de ædle Metaller kunde fremdrages, som det i høi Grad er Tilfældet næsten i alle euro-

*) Mac Culloch: Udg. af A. Smith: Wealth of Nations. S. XVI.

pæiske Lande, kunde man kun forskaffe sig dem igjennem den udenlandske Handel, og denne maatte derfor ledes paa en saadan Maade, at Landet rigeligt blev forsynet med dem. Dette kunde kun skee, naar de Varer, der bleve udførte havde en større Værdi end dem, der bleve indførte, og Landet saaledes fik et Tilgodehavende hos Udlandet, som dette maatte betale med rede Penge. Hele den oeconomiske Politik blev ordnet i Overeensstemmelse med denne Anskuelse. Det er imidlertid let at see, at den er urigtig. Besiddelse af de ædle Metaller udgjør ikke mere Rigdom end Besiddelsen af alle andre nyttige Ting. Forsaavidt de anvendes til Prydelser, Huusgeraad o. s. v., bidrage de aldeles paa samme Maade som disse til at forøge vort Velvære, og forsaavidt de anvendes til Omsætningsmiddel, yde de kun Nytte, naar man giver dem ud. En privat Mand, der gjemmer flere Penge i sin Kasse, end han har Brug for, har ingen Nytte af den overflødige Mængde. Det Samme gjælder om en heel Nation; denne har kun Brug for en vis Mængde af dem, og saasnart dette Maal er naaet, kan den ikke give den overflødige Mængde nogen bedre Anvendelse end at sende den til Udlandet, for der at ombytte den mod andre Ting, som paa en mere virksom Maade kunne understøtte vore Formaal. Verdens Rigdom vilde kun i en meget indskrænket Grad blive forøget, dersom Mængden af de ædle Metaller pludselig ved et Trylleslag blev fordobblet; man vilde derved blive istand til at forskaffe sig flere Prydelser og Huusgeraad, der vare forfærdigede af dem, hvorved der imidlertid ikke vilde være vundet Meget, og iøvrigt vilde Følgerne kun være, at Priserne paa alle Ting vilde stige til det Dobbelte, og at man altsaa ved ethvert Kjøb maatte bruge et dobbelt saa stort Antal Mynter som nu, hvilket

hverken vilde være til Nytte eller til Skade for Nogen. Det Samme gjælder om et enkelt Land; en større Mængde Penge, end Omsætningen udkræver, vil kun bevirke, at Priserne paa alle Ting stige, uden at Landets Velstand derved forøges, med mindre man i Udlandet ombytter denne overflødige Mængde mod andre Ting, til hvilke man har større Trang. — Rigtigheden af denne Anskuelse vil først kunne blive Gjenstand for en mere fuldstændig Udvikling i et senere Capitel, som skal handle om Pengenes Theori.

Den følgende oeconomiske Skole var den physiocratiske, som blev dannet omtrent i Midten af det 18de Aarhundrede. Den gjorde det første Forsøg paa en videnskabelig Behandling af den oeconomiske Videnskab, og gav Begrebet „productiv" et langt videre Omfang end den mercantile Skole. Den indsaae, at de ædle Metaller ikke var mere nyttige end mange andre Ting, og at Frembringelsen af dem derfor ikke udelukkende kunde ansees for productiv. Den udstrakte dette Begreb til Frembringelsen af alle raae Stoffer; men derimod frakjendte den de Erhversgrene, som beskjæftige sig med den videre Forarbeidelse af disse, Productivitet. Den negtede ikke, at disse Industrigrene forøge de raae Stoffers Brugbarhed ved at forandre dem og give dem en ny Form; men den betragtede den Nytte, der saaledes bliver frembragt, kun som et Vederlag for de raae Stoffer, de Industrivende forbruge under Arbeidet. Den ansaae Jorden for den eneste Rigdomskilde og de Erhversgrene, som ere beskjæftigede med Afbenyttelsen af den, for de eneste productive, fordi de levere alle de raae Stoffer, og fordi den antog, at Naturen i dem yder en langt mere kraftig Understøttelse end i nogen anden Ret-

ning af menneskelig Virksomhed. Den fandt et Beviis for Rigtigheden af denne Anskuelse deri, at der bliver betalt en Forpagtningsafgift for Brugen af Jorden, hvilket ikke er Tilfældet med nogen anden Naturkraft.

Den inddeelte Befolkningen i to Classer, som den kaldte den productive og den sterile. Til den første bleve de henregnede, som eiede eller afbenyttede Jorden; til den anden derimod alle Andre, hvilkensomhelst Virksomhed de ogsaa udøvede. Den kaldte ogsaa denne anden Classe den lønnede (salarié), fordi den paa en vis Maade stod i den første Klasses Tjeneste, fra hvilken al egentlig Production udgik, og som betalte alt andet Arbeide med de raae Producter, den frembragde. Da den lønnede Classe ikke selv frembragde Noget, kunde den heller ikke forøge Landets Rigdom ved sit Arbeide, men kun ved at indskrænke sit Forbrug og saaledes sammenspare en Deel af sin Løn.

Denne Anskuelse betegnede vistnok et Fremskridt i oeconomisk Indsigt, fordi den udvidede Begrebet af Production til Frembringelsen af en større Mængde Gjenstande; men den var eensidig og ufuldstændig, fordi den indskrænkede det til de Virksomheder, som frembringe raae Stoffer. Den physiocratiske Skole oversaae, at et Product først er færdigt i oeconomisk Henseende i det Øjeblik, det gaaer over i Forbrugerens Haand, og at den hele oeconomiske Virksomhed, ved hvilken de Gjenstande frembringes, som vi benytte til at tilfredsstille vore Fornødenheder, vel kan opløses i en Mængde enkelte Bestanddele, men at disse alle danne et sammenhængende Hele, og at de alle ere lige nødvendige Betingelser for, at det endelige Resultat kan bringes tilveie. De raae Stoffer maae vistnok være tilstede, før der kan være Tale om

nogen videre Bearbeidelse; men i deres raa Tilstand ere de for største Delen ubrugbare, og det er kun igjennem en Række Forandringer, at de blive skikkede til at tjene menneskelige Formaal. Det Arbeide, som anvendes paa at bringe dem tilveie, er derfor ikke mere productivt end det, som anvendes paa at forarbeide dem.

Det er heller ikke rigtigt, at Naturen skulde understøtte den menneskelige Virksomhed paa en mere kraftig Maade ved den ene Art af Arbeide end ved den anden; den yder overalt sin Bistand og er overalt lige uundværlig. Sømanden, Haandværkeren, Fabrikanten benytte ligesaavel Naturens Medvirkning som Agerdyrkeren, og kunne ligesaalidt undvære den som han. Den Forpagtningsafgift, som betales for Brugen af Jorden, er i Virkeligheden heller ikke begrundet deri, at Naturen i Agerdyrkningen yder en mere kraftig Bistand men i særegne Forhold, som først kunne finde deres Forklaring paa et senere Trin af vor Undersøgelse. Naar man skulde gjøre nogen Forskjel imellem Naturens Medvirkning i Agerbruget og i de andre Industrigrene, maatte den bestaae deri, at Naturen i hiin mindre er undergivet Menneskets Herredømme end i flere af disse, og at dens Medvirkning derved lettere kan faae Udseende af at være en Gave.

Dersom man vilde gaae frem med en lignende Ensidighed og fremhæve en enkelt Bestanddeel af den samlede oeconomiske Virksomhed paa de øvriges Bekostning, kunde man med samme Ret, men ogsaa med samme Uret, sige, at de Classer af Samfundet, som forarbeide de raae Stoffer ere de eneste productive, og at de, som frembringe dem, ere „sterile“, fordi disses Virksomhed ikke er til-

strækkelig, og fordi det først er ved Forarbeidelsen, at de raae Stoffer faae deres egentlige Betydning.

A. Smith dannede en ny Skole, som af Nogle kaldes den industrielle, og som i de fleste Henseender er den endnu bestaaende. Han gav Begrebet „productiv" en betydelig Udvidelse, idet han paaviste, at Arbeide er den eneste Rigdomskilde, og at det er lige productivt, hvad enten det anvendes paa Frembringelsen af raae Stoffer eller Forarbeidelsen og Omsætningen af dem; men han udvidede dog ikke dette Begreb tilstrækkeligt; thi han frakjendte alle de Virksomheder Productivitet, hvis Resultater ikke realiseres i ydre Gjenstande*). „Der er", siger han, „et Slags Arbeide, som forøger Værdien af de Gjenstande, paa hvilke det anvendes, og der er et andet Slags, som ikke har denne Virkning; da det første frembringer Værdi, maa det kaldes productivt, det sidste derimod uproductivt." „En Haandværkers Arbeide forøger ialmindelighed Værdien af de raae Stoffer, han bearbeider, et Tjenestetyendes derimod forøger ikke Værdien af Noget." „En Haandværkers Arbeide realiseres i en bestemt Gjenstand; som kan sælges, som idetmindste varer nogen Tid, efterat Arbeidet er fuldført; men et Tjenestetyendes Arbeide realiseres ikke i nogen saadan sælgelig Gjenstand, hans Tjeneste forsvinder i samme Øieblik, som den er tilendebragt, og efterlader ialmindelighed ikke nogen Værdi, hvorfor en lignende Tjeneste i Fremtiden kan kjøbes." „Det Arbeide, som nogle af Samfundets meest agtværdige Classer udføre, er uproductivt ligesom Tjenestetyendes og realiseres ikke i nogen Gjenstand, som kan sælges og som varer, efterat

*) A. Smith: Wealth of Nations, Mac Cullochs Udgave, S, 145.

Arbeidet er fuldført. Kongen f. Ex. og alle civile og militaire Embedsmænd ere uproductive. Deres Arbeide, hvor hæderligt og nyttigt, ja endogsaa nødvendigt det er, frembringer dog Intet, hvorfor en lignende Tjeneste senere kan kjøbes." „Saavel nogle af de alvorligste og vigtigste Forretninger som nogle af de meest frivole maae henregnes til samme Classe, Lovgivere, Præster, Læger, — Skuespillere, Dandsere, Sangere. Deres Gjerning forsvinder i samme Øieblik, den er fuldført".

Dersom man vil indskrænke den politiske Oeconomi til Betragtningen af Rigdomme og kun kalde den Virksomhed for productiv i oeconomisk Henseende, som har deres Frembringelse til Følge, er den nylig udviklede Anskuelse uden al Tvivl rigtig; thi man kan ikke kalde den personlige Opvartning, som et Tjenestetyende yder, eller den Retssikkerhed, som Retsforvaltningen forskaffer, eller den personlige Udvikling, af hvilken et Lands Befolkning er i Besiddelse, o. s. v., for Rigdom, uden i høi Grad at afvige fra den sædvanlige Talebrug. Dersom man derimod udvider den politiske Oeconomies Omraade til at omfatte enhver Virksomhed fra Menneskets Side, som har til Formaal at tilfredsstille vore Fornødenheder og forøge vort Velvære, maa man ogsaa ansee ethvert Arbeide, som bidrager til at dette Formaal kan opnaaes, for productivt.

Naar man nærmere vil undersøge de Skjelnemærker, som A. Smith opstiller imellem det Arbeide, han kalder productivt og det, han kalder uproductivt, indskrænke de sig til, at hiint realiseres i ydre Gjenstande, som kunne sælges, som vare nogen Tid, efterat Arbeidet er ophørt, og som kunne opsamles; medens dette derimod umiddel-

bart optages af Personer. Men dette begrunder i Virkeligheden ikke nogen væsentlig Forskjel. Det er Formaalet for al productiv Virksomhed at tilfredsstille menneskelige Fornødenheder, og naar dette Formaal kun opnaaes, kan det være ligegyldigt, om det skeer umiddelbart, om Virksomhedens Resultater uden noget haandgribeligt Mellemled optages af Personer, eller det kun skeer middelbart igjennem et saadant Mellemled. En Virksomheds productive Betydning kan umuligen afhænge af det Middel, igjennem hvilken den frembringer sit Resultat. Man kan dog ikke sige, at en Digters Virksomhed er mindre productiv, naar han fremsiger et Digt for en Kreds af Tilhørere, end naar han nedskriver det, eller at en Læge er productiv, naar han giver en Syg et skriftligt Raad, men derimod ikke naar han giver ham det mundtligt, fordi hans Virksomhed i dette Tilfælde ikke er realiseret i nogen ydre Gjenstand? For at en Virksomhed kan kaldes productiv, er det en nødvendig Betingelse, at den udøver en gavnlig Indflydelse paa dem, til hvem den henvender sig; men det er ligegyldigt, om denne middelbart eller umiddelbart optages af dem.

Det er ligeledes en aldeles uvæsentlig Forskjel, at Resultatet af de saakaldte uproductive Arbeider forsvinder i samme Øieblik, de ere frembragte, medens Resultatet af de saakaldte productive vedvarer i nogen Tid. Denne Forskjel vil i Virkeligheden ikke sige Andet, end at hiint fuldstændigt forbruges i det Øieblik, det er frembragt, medens Forbruget af dette kan opsættes kortere eller længere Tid, og i mange Tilfælde skee efterhaanden; men herefter kan man dog ikke bestemme de forskjellige Arbeiders Productivitet. Denne afhænger af, hvorvidt Resultaterne af dem, naar de endelig forbruges,

tilfredsstille en bifaldsværdig Fornødenhed og opfylde et nyttigt Formaal; men om dette skeer strax eller efter nogen Tids Forløb, om paa engang eller efterhaanden, er aldeles ligegyldigt. Fordi Gjenstande af Jern ialmindelighed vare længere og oftere kunne yde den samme Tjeneste end Gjenstande af Træ, kan man dog ikke sige, at det Arbeide, ved hvilket hine frembringes, er mere productivt end det, som frembringer disse. Man maa fæste Øinene paa den endelige Virkning og ikke paa Tiden, naar den finder Sted. — Selv om altsaa Resultaterne af det Arbeide, som umiddelbart realiseres i Personer, forsvandt i samme Øieblik, som det var frembragt, kunde man dog ikke paa Grund heraf frakjende det Productivitet; man maatte see hen til den Indflydelse, det endeligt udøver, og naar denne var god og bifaldsværdig, maatte det ogsaa kaldes productivt. Men det er en urigtig Paastand, at de saaledes forsvinde øieblikkeligt; tvertimod bevares de ofte i lang Tid i den Person, som optager dem, igjennem den Udvikling, han paa denne Maade modtager. Resultatet af en Lærers Arbeide forsvinder ikke i samme Øieblik, det er udført; men det bliver længe tilbage i Disciplene, som ved det blive bedre og nyttigere Mennesker.

Det er endeligt aldeles urigtigt, at Resultaterne af de Arbeider, som realiseres i Personer, ikke kunne opsamles, da tvertimod de Kundskaber og Talenter, af hvilke Personerne komme i Besiddelse, er en Virkning af denne Opsamling. A. Smith er her i en besynderlig Modsigelse med sig selv, da han paa et andet Sted*) henregner den Udvikling og de Færdigheder, som Befolkningen i et Land har forskaffet sig ved Opdragelse og Underviisning,

*) A. St. S. 122

til Landets Capital, og anseer dem for at være baade en Deel af Landets og de Enkeltes Formue.

De Grunde, paa hvilke A. Smith har bygget den Forskjel, han gjør imellem disse to Arter af Arbeide, ere saaledes meget lidt vægtige. Han har gjort sig skyldig i den samme Feil som den physiocratiske Skole, idet han har overseet, at det hele Arbeide, ved hvilket vi frembringe Midler til at tilfredsstille vore Fornødenheder, er sammensat af en Mængde enkelte Bestanddele, som alle ere lige uundværlige, og hvis indbyrdes Sammenhæng og Samvirken er en nødvendig Betingelse for, at der kan bringes et nyttigt Resultat tilveie, og at man ikke eensidigt kan udsondre enkelte af dem som mere eller mindre productive. Ved at fastholde denne Forskjel vil man nødes til vilkaarligt at sønderlemme Begrebet af Production, og man vil da ikke kunne undgaae at indvikle sig i uopløselige Modsigelser. Følgen vil være, at man maa frakjende det Arbeide, der anvendes paa videnskabelige Undersøgelser, som lede til Opfindelser, der ere af Vigtighed for Industrien, Productivitet, fordi Resultatet kun er en ny Tanke; men derimod kalde det Arbeide, som bringer dem i Anvendelse, for productivt; at man maa kalde de Arbeidere i en Fabrik, som udføre det mechaniske Arbeide, for productive; men derimod negte Bestyreren, som ved sin Virksomhed styrer og leder den hele Bedrift, denne Egenskab.

Alle, der ved deres Virksomhed paa en eller anden Maade bidrage til at forøge vort Velvære, maae med samme Ret kaldes productive, og vil man i denne Henseende opstille Grader, kunne disse kun bestemmes efter det Omfang, hvori dette Resultat opnaaes. Regjeringspersonalet, Lærerstanden, Domstolene o. s. v. paa den

ene Side, og Haandværkeren, Agerdyrkeren o. s. v. paa den anden Side udføre hver for sig en Deel af det Arbeide, som er nødvendigt, for at Samfundets Udvikling kan gaae sin jevne, fremadskridende Gang. Dersom Enhver selv ved sit eget Arbeide skulde tilveiebringe Midlerne til at tilfredsstille sine Fornødenheder i disse Retninger, vilde det kun kunne skee paa en høist ufuldstændig Maade, og Livet vilde tabe en Deel af sit bedste Indhold. Idet Enhver paatager sig sin Deel af det hele Arbeide, bliver dette udført paa en langt lettere Maade, og Alle faae deres Fornødenheder tilfredsstillede i en langt høiere Grad. — Hele denne Inddeling af Arbeidet i productivt og uproductivt er derfor ikke begrundet i Sagens Natur, og der er saa meget mindre Grund til at bevare den, som den heller ikke er i Overeensstemmelse med det virkelige Livs Forhold. Her udbyde Alle deres Virksomhed, hvad enten den realiseres i Personer eller Ting, paa en lignende Maade, og faae den betalt efter en lignende Maalestok; men et Arbeide bliver kun betalt i Anerkjendelsen af, at det virkelig yder en Nytte, der er Vederlag for Betalingen.

Naar vi her kaste et Blik tilbage over det Foregaaende, er det iøinefaldende, hvorledes Begrebet „productiv“ stadigt har udvidet sig, og hvorledes flere Sider af Menneskets Virksomhed efterhaanden ere komne ind under den oeconomiske Videnskabs Omraade. Da hiint Begreb først traadte frem, tillagde man kun de Virksomheder denne Egenskab, som forsynede med ædle Metaller; dernæst ogsaa dem, som forsynede med alle Slags raae Stoffer; dernæst ogsaa dem, hvis Resultater traadte frem i ydre Gjenstande; og endelig efter den foregaaende Udvikling tilkommer den enhver Virksomhed, som frembringer et

nyttigt Resultat, hvad enten det realiseres i Ting eller i Personer. Alle er productive, som ved deres Virksomhed paa en eller anden Maade bidrage til Samfundets Udvikling, og kun de ere „sterile“, som enten ikke arbeide, eller som udøve en Virksomhed, der enten er unyttig eller skadelig.

§ 3. Hvorvidt kan Handelen ansees for productiv?

Imedens A. Smith kun frakjendte de Virksomheder, hvis Resultat ikke realiseres i ydre Gjenstande, Productivitet, ere andre nyere Forfattere gaaede endnu videre og have ogsaa frakjendt en Hovedclasse af de industrielle Arbeider, Handelen nemlig, denne Egenskab, fordi den ikke bevirker nogen Forandring af Gjenstandene, men kun fører dem fra en Besidder til en anden *). Denne Anskuelse er begrundet i, at man kun har opfattet Handelen i den allersnevreste Betydning, og kun har taget Hensyn til den egentlige Ombytning selv, og at man har fastholdt det techniske Resultat istedetfor det oeconomiske. Ved Ombytningen selv frembringes der ingen nye Gjenstande, og de, som allerede ere tilstede, undergaae ikke nogen Forandring. Forsaavidt finder der ingen Production Sted; men derimod gaae Gjenstandene over i andre Hænder, som forstaae at gjøre bedre Brug af dem, og herved forøges i Virkeligheden den Nytte, som de kunne yde. Det lader sig saaledes ikke negte, at der virkelig finder Production Sted i dette Ords oeconomiske Betydning. En

*) Rau: Lehrbuch der politischen Oeconomie. Th. I. S. 184. § 130. Loz: die Volkswirthschaftslehre, Th. I. S. 180.

har f. Ex. en Øxe, for hvilken han ikke har Brug, men han trænger til en Saug; en Anden har en Saug, for hvilken han ikke har Brug, men han trænger til en Øxe. Naar nu disse to Personer foretage en Handel og ombytte Øxen og Saugen mod hinanden, opnaaes der i Virkeligheden aldeles det Samme, som om der var frembragt en ny Øxe og en ny Saug.

Naar hiin Anskuelse er urigtig, om man end kun tænker paa den egentlige Ombytning selv, er den det endnu mere, naar man betragter den Rolle, som Handelen spiller i det virkelige Liv, efterat den har udsondret sig som en særegen Industrigreen. Her har den nemlig det omfattende Formaal, at give Producterne den sidste Fuldendelse. I oeconomisk Henseende er et Product først færdigt, naar det er gaaet over i Forbrugerens Haand og derved blevet istand til at opfylde sin Bestemmelse, at tilfredsstille vore Fornødenheder; men i et udviklet Samfund, hvor Arbeidets Deling finder Sted i høi Grad, og hvor derfor ialmindelighed Ingen selv frembringer de Gjenstande, han forbruger, er det forbundet med en Deel Arbeide at bringe Varerne fra Producenterne til Forbrugerne. Dersom hine selv skulde paatage sig dette, vilde derved en Deel af deres Tid blive bortdraget fra deres egentlige Virksomhed, og blottede for de nødvendige Kundskaber og Hjælpemidler vilde de desuden besørge det paa en mindre hensigtsmæssig og mere kostbar Maade; det vilde for en stor Deel afhænge af Tilfældet, hvorvidt de, som trængte til hinanden, ogsaa fandt hinanden, og Varernes Værdi vilde efter Tilfældets Spil være Gjenstand for betydelige Forandringer. Idet Handelen udsondrer sig som en særegen Virksomhed, forsvinde disse Vanskeligheder. Handelsstanden optræder nu som Mellemmand imellem

Producenter og Forbrugere; den kjøber af Alle og sælger igjen til Alle, og medens den paa den ene Side derved forskaffer Producenterne en stadig Afsætning for deres Varer, sikkrer den paa den anden Side ogsaa Forbrugerne en stadig Forsyning med deres Forbrugsgjenstande. Producenterne kunne nu uforstyrret fortsætte deres Virksomhed, da Handelsstanden paatager sig Afsætningen af deres Producter; denne Forretning bliver nu udført mere nemt og billigt, fordi den er i Besiddelse af Kundskaber, som i denne Retning ere mere udviklede, og fordi den er forsynet med bedre Hjælpemidler. Den foretager vel ingen Forandringer af Varerne selv, da den ialmindelighed sælger dem i samme Tilstand, som den har kjøbt dem; men for at gjøre dem skikkede til Forbrug, maa den dog føre dem fra et Sted til et andet, opbevare dem fra en Tid til en anden, udstykke dem i saadanne Qvantiteter, som svare til Forbrugernes Tarv. Alle disse Forretninger udfordre ligesaavel Anvendelse af Arbeide og Capital som den egentlige Frembringelse, og de bidrage ogsaa til at give Producterne en forøget Brugbarhed. Handelen maa derfor, hvad enten man seer hen til de Midler, af hvilke den gjør Brug, eller til de Resultater, den frembringer, med samme Ret ansees for productiv, som de Virksomheder, der have til Formaal at foretage Forandringer ved Gjenstandene selv.

Dersom Handelen indskrænkede sig til at være Mellemmand imellem Producenter og Forbrugere paa samme Sted, vilde den allerede derved udøve en meget gavnlig Indflydelse paa den oeconomiske Udvikling; men den gaaer et betydeligt Skridt videre, idet den tillige forbinder forskjellige Tider og Steder med hinanden, og kommer herved til at spille en langt mere omfattende Rolle.

De forskjellige Varer findes ikke til enhver Tid og paa ethvert Sted i samme Mængde, og have derfor heller ikke den samme Værdi overalt. Hvor der er større Overflødighed paa dem, end man har Brug for, synker deres Værdi; ligesom den paa den anden Side stiger, hvor de ikke ere tilstede i saa stor Mængde, som man ønsker. Idet Kjøbmændene opkjøbe dem, hvor der er Overflødighed paa dem, modvirke de her en stor Forringelse af deres Værdi, og idet de igjen sælge dem, hvor der er Mangel paa dem, modvirke de her en betydelig Forhøielse af deres Værdi. De udjevne saaledes de forskjellige Steders og Tiders Overflødighed og Mangel, og bevirke overalt en stadig Afsætning og Forsyning til nogenlunde eensformige Priser, et Resultat der er lige gavnligt for Producenter og Forbrugere. Denne Virksomhed er især af Vigtighed med Hensyn til Forsyningen med saadanne Producter, over hvis Frembringelse Mennesket har mindre Raadighed, fordi den udfordrer Medvirkning af Naturkræfter, som kun i en indskrænket Grad ere underkastede vort Herredømme, blandt hvilke de Agerdyrkningsproducter, der udgjøre vore Næringsmidler, spille den vigtigste Rolle. Høsten er hverken lige rig hvert Aar eller paa alle Steder, og ligesom paa den ene Side en forøget Production ikke lader sig fremtvinge, naar der er Mangel, før idetmindste efter et Aars Forløb, saaledes er der paa den anden Side heller ikke Brug for en overflødig Mængde, naar Høsten har været rig, da Menneskenes Fornødenheder ere stærkt begrændsede med Hensyn til den Mængde Fødemidler, de kunne forbruge. Disse Producter ere derfor udsatte for store Forandringer i deres Værdi, og dersom

enhver Tid og ethvert Sted altid skulde forsyne sig selv, vilde de kunne naae et meget stort Omfang.

I Middelalderen, da Kornhandelen ikke havde nogen stor Udvikling, var dette i høi Grad Tilfældet. Hungersnød i et Aar afvexlede med Værdiløshed af Kornvarerne i et andet, og Befolkningens Forsyning var i høiste Grad usikker. Efterat Kornhandelen er blevet udviklet, er dette Forhold aldeles forandret; Hungersnød er nu en næsten uhørt og Dyrtid kun en sjelden Begivenhed, fordi Kjøbmændene gjøre deres Indkjøb, hvor Kornvarerne ere billige, og igjen sælge dem, hvor de ere dyre, og saaledes gjøre forskjellige Tider og Steder deelagtige i Virkningerne af Høstens ulige Udfald. Ved at være i Besiddelse af mere omfattende og nøiagtige Oplysninger, forudsee og forebygge de endogsaa en tilkommende Mangel. Idet de gjøre Opkjøb for at kunne raade Bod paa den Mangel, der rimeligviis vil finde Sted i Fremtiden, bevirke de vel, at Priserne øieblikkeligt stige, men tillige, at der allerede tidligt udvises en Sparsommelighed, som bidrager til, at det utilstrækkelige Forraad bedre kan strække til, indtil en ny Høst afhjælper Mangelen. Kjøbmændene udøve ogsaa en lignende Indflydelse med Hensyn til andre Varer, skjøndt den neppe i noget andet Tilfælde er saa fremtrædende som med Hensyn til Kornvarer.

Imedens man nu ialmindelighed anerkjender Varehandelens productive Betydning, er der en anden Art af Handel, nemlig Handelen med rentebærende Papirer, som man har villet frakjende denne Egenskab. Dette er imidlertid urigtigt; med Hensyn til Laane- og Credit-Forretninger udøver denne Handel samme Indflydelse som Han-

delen med Varer med Hensyn til disse, og begge ere derfor nyttige paa samme Maade. Pengehandlerne træde imellem de Laangivende og Laansøgende, og fjerne ved deres Mellemkomst Indvirkningen af tilfældige Forstyrrelser; de bevirke, at Leien for udlaante Capitaler bliver mere stadig, end den ellers vilde være, og at de Forandringer, som Prisen paa rentebærende Papirer er undergivet, blive mindre. Denne Art af Handel ophører vistnok undertiden at være Handel og udarter istedetfor til det saakaldte „Jobberi", som i Virkelighcden ikke er Handel men kun Væddemaal om de Forandringer. Prisen paa rentebærende Papirer vil undergaae i den nærmeste Fremtid. Det Samme kan ogsaa finde Sted i Varehandelen; men et saadant Misbrug kan hverken i det ene eller andet Tilfælde berøve den regelmæssige og solide Handel sin productive Charakteer.

Foruden den Indflydelse, Handelen umiddelbart udøver paa Udviklingen af de oeconomiske Forhold ved at give Varerne deres sidste Fuldendelse, ved at udjevne Mangel og Overflødighed imellem forskjellige Tider og Steder, ved at lette og sikkre baade Afsætningen af og Forsyningen med dem til mere stadige Priser, udøver den tillige middelbart en stor Indflydelse. Dersom der ingen Handel var, vilde hele det industrielle Samfund være ordnet paa en ganske anden og en langt mindre hensigtsmæssig Maade end nu. Den Deling af Arbeidet, som finder Sted, og som i saa høi Grad bidrager til at forøge Udbyttet af vor Virksomhed, vilde da være umulig. Enhver kan kun anvende sit Arbeide i en ganske enkelt Retning under den Forudsætning, at han kan faae de Producter, som han frembringer, og for hvilke han ikke selv har Brug, ombyt-

tede mod andre, som han trænger til. Det er Handelen som bevirker dette, og med enhver videre Udvikling af den gjør Arbeidets Deling ogsaa nye Fremskridt. Den bliver ikke alene et Forbindelsesled imellem de enkelte Personer i det samme Land men ogsaa imellem forskjellige Lande. Ethvert af disse er i Besiddelse af eiendommelige Naturkræfter, og de fleste Nationer frembyde en særegen industriel Udvikling; alle Lande kunne derfor ikke med samme Lethed frembringe alle Gjenstande, ja de fleste ere endogsaa i en meget høi Grad begrændsede i denne Henseende. Dersom de skulde være henviste til deres egne Frembringelser, vilde deres Nydelser i høi Grad blive indskrænkede; men idet de ved Handelens Hjælp gjensidigt ombytte deres Producter, bliver der raadet Bod paa denne Mangel, og det bliver muligt for ethvert Land, især at beskjæftige sig med de Productionsgrene, som det med størst Fordeel kan bringe i Anvendelse, og dog at være forsynet med alle Gjenstande. Handelen er saaledes det Baand, der forener den hele Verden til en sammenhængende oeconomisk Heelhed, og som bevirker, at hver Enkelt, uagtet han kun arbeider i een Retning, og uagtet han opholder sig paa et Sted, der kun er i Besiddelse af enkelte Naturkræfter, dog kan forbruge, som om han arbeidede i alle Retninger, og som om det Sted, hvor han befinder sig, var i Besiddelse af alle de Naturkræfter, der ere adspredte over hele Jorden. — Foruden den middelbare Indflydelse, Handelen saaledes udøver paa den oeconomiske Tilstand, har den ogsaa stor Betydning for Civilisationens Udvikling, da den altid har været og endnu er den vigtigste Vei for fredelig Samfærsel imellem de forskjellige Nationer. Idet den bringer disse i nærmere

Berørelse, bidrager den til, at de udøve Indflydelse paa hinanden, og gjensidigt blive deelagtige i den eiendommelige Udvikling, hver enkelt frembyder.

Naar man vil bedømme Handelens productive Betydning, maa man ikke tage Hensyn til den Gevinst, som enkelte Kjøbmænd undertiden kunne have; thi, medens denne vistnok i mange Tilfælde kun er et billigt Vederlag for deres Arbeide og et Udtryk for den forøgede Brugbarhed, som de ved deres Virksomhed give Gjenstandene, har den i andre Tilfælde en anden Oprindelse, idet den ikke er en Følge af Kjøbmandens productive Virksomhed, men kun en anden Fordeling af Formuen. De erholde nemlig undertiden en betydelig Gevinst ved at sælge Varerne til en langt høiere Priis end den, til hvilken de have kjøbt dem, uden at denne Forskjel, som kun er en Følge af særegne Handelsconjunturer, staaer i noget Forhold til det Arbeide, de have havt. Den er enten en Følge af, at de have kjøbt dem til en usædvanlig lav Priis, eller at de kunne sælge dem til en usædvanlig høi. En Kjøbmand, der har et betydeligt Oplag af Varer, paa hvilke Prisen stiger ved en eller anden tilfældig Begivenhed f. Ex. ved en Krig, der hindrer Tilførselen, ved en betydelig forøget Efterspørgsel, kan saaledes blive istand til at sælge dem til en meget høiere Priis, end han selv har betalt for dem, og derved vinde en betydelig Gevinst. Dette er en Fordeel for ham i privatoeconomisk Henseende; men i nationaloeconomisk Henseende er det ingen Fordeel, da Forbrugerne tabe ligesaameget ved de forhøiede Priser, som han vinder. Handelens Productivitet kan kun bedømmes efter den forøgede Brugbarhed, den giver Varerne, og den Indflydelse, den udøver paa en mere stadig og

billig Forsyning. Iøvrigt maa det ikke oversees, at denne store Gevinst taber sin Betydning, naar man seer bort fra enkelte Tilfælde og betragter Handelen i sin Heelhed; thi uheldige Conjuncturer ere ligesaa almindelige som heldige, og betydelige Tab derfor ligesaa hyppige som betydelige Gevinster.

Tredie Capitel.

Om Productionens Grundbetingelser.

§ 1. Indledende Bemærkninger.

Da al Production bestaaer i en Forandring af de Gjenstande, som findes i Naturen, forudsætter den som en nødvendig Betingelse Tilstedeværelsen af Kræfter, som kunne bevirke disse Forandringer. Saadanne Kræfter finder Mennesket deels i sig selv, deels i den Verden, som omgiver ham; i sig selv finder han sin Arbeidskraft, udenfor sig Naturgjenstandene og Naturkræfterne. Begge disse Betingelser er lige nødvendige, og uden en Forening af dem vilde al Production være en Umulighed. Naturen gjør vel ialmindelighed af sig selv Intet for os; men vi vilde dog Intet kunne udrette, dersom vi ikke i den ydre Verden forefandt Stoffer og Kræfter, som vi kunde benytte overeensstemmende med vore Formaal. Der er imidlertid endnu en Betingelse nødvendig. Mennesket trænger deels til Redskaber, ved Hjælp af hvilke han kan beherske Naturkræfterne, deels til Midler, ved hvilke han kan bevare sin Tilværelse, indtil Udbyttet af hans nuværende Virksomhed er bragt tilveie. Saalænge han udelukkende er henviist til sig selv og uden Redskaber og Forraad staaer

ligeoverfor Naturen, er han temmelig afmægtig og hans Stilling meget usikker; det er først efterhaanden, som han bliver forsynet med Midler til at give sin Arbeidskraft en bedre Anvendelse og vinder et større Herredømme over den, at han lettere kan tilvinge sig dens Medvirkning og saaledes ogsaa gjøre sin Stilling mere sikker. Alle saadanne Hjælpemidler, som Mennesket finder udenfor sig selv, og som Naturen ikke umiddelbart har stillet til hans Raadighed, sammenfattes under den almindelige Benævnelse Capital. Denne er saaledes en tredie Betingelse for Productionen; dog kan den ikke stilles sammen med Menneskets Arbeidskraft og Naturen som sideordnet; thi medens disse ere nødvendige og oprindelige Betingelser, er hiin af en afledet Oprindelse og ikke aldeles nødvendig. Der har været en Tid, da man maatte undvære den. Den er selv kun et Resultat af Menneskets Virksomhed, en Deel af Arbeidets Udbytte, som, istedetfor at være forbrugt, er blevet sammensparet og anvendt som Hjælpemiddel for det fremtidige Arbeide. — Den Fremgangsmaade, som ialmindelighed følges af de oeconomiske Forfattere, at sætte Capitalen som en af Productionens Betingelser ved Siden af Arbeidskraften og Naturen, er derfor ikke logisk rigtig; men den finder sit Forsvar deri, at Capitalen under den oeconomiske Udvikling, som nu finder Sted hos alle civiliserede Nationer, optræder med en saadan Selvstændighed og virker paa en saa eiendommelig Maade, at det i høi Grad bidrager til at gjøre Oversigten over Productionens forskjellige Grundbetingelser lettere, naar den udsondres for sig og gjøres til Gjenstand for en særlig Betragtning. — Vi skulle nu nærmere betragte enhver af disse Betingelser.

§ 2. Om Arbeidet.

Ved Arbeide forstaaer man enhver Virksomhed fra Menneskets Side, som bliver foretaget i et productivt Formaal. Nogle Forfattere udstrække dette Begreb videre, idet de under det indbefatte enhver Kraftanvendelse, ved hvilken der bliver frembragt et Resultat, hvad enten den udføres af Mennesker, Dyr eller Naturkræfter*). Denne Udstrækning af Begrebet vidner om en uklar Opfattelse. Man sammenblander Arbeidet med Arbeidets Redskaber. Ved Arbeide maa man nødvendigviis tænke paa en vilkaarlig Virksomhed, som udøves med Bevidsthed og i et bestemt Formaal, og det er ikke correct at anvende dette Udtryk om en Ting, som kun er et villieløst Redskab i en Andens Haand; man kan ligesaalidt sige, at en Maskine arbeider, som at dette er Tilfældet med det Værktøi, af hvilket en Haandværker gjør Brug; den udøver ikke selv nogen Virksomhed. Det er vel sandt, at man i daglig Tale ofte bruger Ordet i denne Udstrækning, idet man siger om en Maskine, at den arbeider; men det er kun et billedligt Udtryk, som er hentet fra en vis ydre Lighed med en vilkaarlig Virksomhed, om hvilken den harmoniske Bevægelse og Samvirken af alle Maskinens enkelte Dele let kan fremkalde en Forestilling, og som iøvrigt heller ikke anvendes om saadanne Maskiner, hvor Intet fremkalder Tanken om nogen Selvvirksomhed. Man kan heller ikke sige, at Naturkræfterne arbeide; de ere ogsaa kun Redskaber i Menneskets Haand, som han benytter til sit Arbeide. Derimod kan det synes mere tvivlsomt, om ikke Dyrenes Virksomhed i Produc-

*) Mac Culloch: Anmærkn. til A. Smith: Wealth of Nations. S. 435.

tionens Tjeneste maa kaldes Arbeide. I daglig Tale betjener man sig af dette Udtryk; men dette er neppe correct, da der heller ikke finder nogen bevidst Selvvirksomhed Sted her, og Dyrene ogsaa kun ere Redskaber i Menneskets Haand. Naar et Dyr fedes for at anvendes som Slagteqvæg, vil Ingen sige, at det arbeider; men det gjør dog ingen Forskjel, enten man anvender det til at frembringe animalske Fødemidler eller til at frembringe Bevægelse.

Det kunde maaskee synes, at man ved at udelukke Dyrenes Medvirkning i Productionens Tjeneste fra Begrebet af Arbeide, ogsaa maatte gjøre det Samme ved Slavearbeide, da dette kan synes ligesaa ufrivilligt som hines. Slaveriet stiller vistnok Mennesket paa et saa lavt Standpunct, at han kommer til at staae Dyrene saa nær som muligt; men Ligheden er dog kun fjern; thi endogsaa i denne nedværdigede Tilstand bevarer han sin Vilkaarlighed. Han arbeider, fordi han vil; efter frit Valg, fordi han anseer Arbeidet for det mindste af de Onder, han har at vælge imellem. — Om man iøvrigt ogsaa i andre Henseender kan være uenig om, hvorledes man bedst skal bestemme Begrebet af Arbeide, er det dog under alle Omstændigheder nødvendigt, at man i en Udvikling af Productionens oeconomiske Betingelser, udsondrer det menneskelige Arbeide som en særegen Deel, der ligesaalidt bør sammenblandes med Capitalen som med Naturen.

Arbeidet kan antage forskjellige Former. Menneskets Tilværelse frembyder en dobbelt Side, en aandelig og en physisk, og vor Virksomhed kan udfolde sig i begge disse Retninger, ligesom vi ogsaa have Fornødenheder i dem begge. Arbeidet kan derfor paa en naturlig Maade deles i det aandelige og det physiske, eller rettere sagt det mechaniske, da det kun er igjennem Bevægelser, at vi gjøre

Brug af vor physiske Arbeidskraft. Naar der ialmindelighed er Tale om Arbeide, tænker man nærmest kun paa det mechaniske Arbeide, og det er de Classer af Befolkningen, som udføre dette, der fortrinsviis kaldes de arbeidende. Denne Talebrug er urigtig; der er i Virkeligheden ingen dyb og væsentlig Forskjel imellem hine to Arter af Arbeide; de ere begge tilstede, under hvilkensomhelst Form Mennesket ogsaa udfolder sin Virksomhed; ligesom Kunstens og Poesiens høieste Frembringelser kun faae Tilværelse ved at træde ud i Verden under en bestemt ydre Form, saaledes forudsætter ogsaa det simpleste mechaniske Arbeide en vis aandelig Virksomhed; men de staae ikke altid i samme Forhold til hinanden, snart er den ene Art mere fremtrædende, snart den anden. De ere begge lige nødvendige, de ere begge forbundne med Anstrengelser, om disse end ere af forskjellig Beskaffenhed, og de fremme begge Menneskets Velvære og Udvikling.

Den Form, under hvilken Mennesket oprindeligt har udfoldet sin Arbeidskraft, har nærmest været den mechaniske. Forsaavidt vor Virksomhed har ydre Gjenstande til Formaal, indskrænker den sig til, at vi fremkalde en Række Bevægelser, ved hvilke vi bringe Naturgjenstandene i nye Forhold til hinanden. Naar dette er skeet, er al videre Forandring kun en Virkning af de Naturkræfter, af hvilke Gjenstandene selv ere i Besiddelse. Hvilkensomhelst Art af industriel Production vi gjøre til Gjenstand for vor Betragtning, ville vi finde, at hele Menneskets physiske Virksomhed kun bestaaer heri. Dette gjælder om Haandværkerens og Agerdyrkerens og enhver anden Virksomhed, Oprindeligt har Mennesket intet andet Middel til at frembringe dem end sin Muskelkraft, hans Arbeide bestaaer væsentligt kun i at bringe denne i Anvendese. Den er

imidlertid kun svag ligeoverfor de mægtige Kræfter, som opfylde Naturen, og saalænge han ikke har andet Middel til sin Raadighed, kan han kun i ringe Grad og med stor Besværlighed tilfredsstille sine Fornødenheder. Dette lykkes ham først i større Omfang og med større Lethed, som han efterhaanden ved Hjælp af sin høiere aandelige Organisation lærer at beherske de Kræfter, som den ydre Verden frembyder, og at gjøre dem til lydige Tjenere for sin Villie. Han bliver efterhaanden istand til at benytte sig af Dyrenes Muskelkraft, Vindens Fart, Vandets Fald, Dampens Elasticitet o. s. v. Med ethvert saadant Fremskridt bliver hans Arbeide mere aandeligt. Han kaster bestandigt Mere og Mere af det mechaniske Arbeide over paa disse Naturkræfter, og hans Virksomhed bliver mere og mere indskrænket til at styre og lede dem.

Paa den anden Side bliver der ogsaa efterhaanden større Brug for det aandelige Arbeide, ligesom Mennesket gaaer frem i Civilisation. Vore materielle Fornødenheder ere de oprindelige og de meest paatrængende; Trangen til at udvikle den aandelige Side af vor Tilværelse vaagner først, naar hine er tilfredsstillede. Saalænge dette ikke er skeet, mangle vi baade Tid og Midler til at sørge for vor Aands Uddannelse; men med ethvert Fremskridt i materiel Velvære bliver Trangen hertil større, og alle de Arbeider, som realiseres i Personer, og som væsentligt ere af aandelig Beskaffenhed, faae mere og mere Betydning. Den flygtigste Sammenligning af Arbeidets Tilstand hos et civiliseret og et uciviliseret Folk vil let vise, hvilken forskjellig Plads det aandelige og det mechaniske Arbeide indtager hos dem.

§ 3. Om Capitalen.

a. Definition af Capital.

Ligesom de fleste andre oeconomiske Begreber mangler Begrebet af Capital endnu en fast og bestemt Definition, som er antaget af Alle. Medens Nogle udvide dette Begreb, indskrænke Andre det indenfor mere snevre Grændser. Alle Forfattere ere imidlertid enige i, at man ved Capital kun kan forstaae de Producter af et tidligere Arbeide, som man ikke har anvendt til øieblikkeligt at tilfredsstille sine Fornødenheder, men som man istedetfor har sammensparet til en senere Anvendelse. Her ophører imidlertid Enigheden. Medens Nogle ansee alle saadanne sammensparede Gjenstande, som paa en eller anden Maade kunne understøtte den menneskelige Virksomhed, for Capital, uden Hensyn til om de blive anvendte paa en nyttig Maade eller ligge unyttede hen, henføre Andre dem kun under dette Begreb, forsaavidt de ikke alene kunne men i Virkeligheden ogsaa anvendes i et productivt Formaal. Dersom man ikke gjør denne Indskrænkning, ville Begreberne af Capital og af sammensparede Gjenstande falde sammen; men der er en saa stor Forskjel paa den Indflydelse, de udøve paa den hele oeconomiske Udvikling, eftersom de anvendes eller ligge unyttede hen, at det vistnok er rigtigt at antyde den igjennem Navnet.

Saalænge de ligge unyttede hen, danne de Forraad, som kunne være af Vigtighed for Besidderen, forsaavidt de sætte ham istand til at kunne modstaae uventede Begivenheder, som kunne møde ham i Fremtiden, og som ellers vilde være ødelæggende for ham; men de yde ham i Øieblikket ingen anden Fordeel end den Behagelighed, som Visheden om Besiddelsen kan give. Den Skat, en

Gjerrig har nedgravet, er i Øieblikket hverken til Nytte for ham eller for Andre. Naar de derimod bringes i Anvendelse, kunne de yde Besidderen en væsentlig Tjeneste, som vel kan være forskjellig efter den Form, under hvilken de bestaae, og efter den Maade, paa hvilken de anvendes; men som altid vil forbedre hans Tilstand, og saaledes give ham en Erstatning for den øieblikkelige Nydelse, som han kunde have havt, dersom han strax havde forbrugt Resultatet af sit Arbeide istedetfor at sammenspare det, og som han har undværet.

Dersom man vil tænke sig, at en Mand, som ellers maatte anvende sit daglige Arbeide paa Tilveiebringelsen af de Gjenstande, han hver Dag forbrugte, havde samlet et Forraad, som var tilstrækkeligt til hans Underhold i en Uge, vilde dette Forraad ikke yde ham nogen øieblikkelig Nytte, saalænge han opbevarede det i denne Form. Dersom han derimod brugte det til at leve af i en Uge, vilde han i denne være fritaget for som ellers at arbeide for at skaffe sig sine daglige Forbrugsgjenstande, og han kunde anvende sit Arbeide paa Frembringelsen af andre Gjenstande, som han hidindtil havde trængt til f. Ex. et Huus, forskjellige Redskaber o. s. v. Dersom han valgte dette, vilde hans Forraad forsvinde; men han vilde istedetfor være i Besiddelse af Huset eller Redskaberne, som kunde yde ham en stadig Nytte, enten ved at forøge hans Nydelser, eller ved at forsyne ham med Midler, ved hvilke han i Fremtiden kunde udvide sin productive Virksomhed. I denne Nytte vilde han ligesom have en Rente, der stadigt vilde tilfalde ham uden nogen ny Virksomhed fra hans Side, og som han vilde have manglet, dersom han ikke havde anvendt sit Forraad paa denne Maade. — Det er uden al Tvivl rigtigt, kun at henregne de sammensparede Gjenstande, som paa en eller

anden Maade give en Rente, til Capitalen, og bruge Benævnelsen Forraad for de andre.

Det er allerede antydet, at Capitalerne kunne yde deres Tjeneste paa en dobbelt Maade, idet de enten kunne sætte Besidderen istand til paa en mere omfattende Maade at tilfredsstille sine Fornødenheder, som naar han umiddelbart anvender dem til sit personlige Forbrug, f. Ex. Bohave, et Vaaningshuus, Samling af Kunstgjenstande o.s.v.; eller de kunne forsyne ham med Midler, ved hvilke han kan give sit Arbeide en bedre Anvendelse og saaledes bliver istand til at forøge sin productive Kraft, som f. Ex. Redskaber, raae Materialier, som han kan forarbeide o. s. v. Kunne nu de sammensparede Gjenstande med samme Ret kaldes Capital, hvad enten de anvendes som Nydelsesmidler, eller som Midler til at understøtte Productionen af nye Gjenstande?

A. Smith*) henregner alene de sidste til Capitalen, og de fleste andre Forfattere følge ham heri. Naar man som han ikke anseer det Arbeide for productivt, hvis Resultater umiddelbart optages af Personer, er det vistnok conseqvent, at man heller ikke henregner de Gjenstande til Capitalen, som yde en lignende Tjeneste, og som altsaa med samme Ret maae kaldes uproductive. Naar man derimod som vi tage Productionens Begreb i en mere vid Betydning, og ansee enhver Virksomhed, som bidrager til at tilfredsstille bifaldsværdige Fornødenheder, for productiv, maa man nødvendigviis ogsaa regne de Gjenstande til Capitalen, som umiddelbart bidrage til at forøge vort Velvære. Naar kun de sammensparede Gjenstande yde Nytte, er det ligegyldigt, om dette skeer umiddelbart, eller

*) Wealth of Nations: Mac Cullochs Udg. S. 121.

om det skeer ad en Omvei, efterat de først have været anvendte til Frembringelsen af andre Gjenstande.

Da imidlertid den forskjellige Maade, paa hvilken Capitalerne yde deres Tjeneste, ikke er uden Betydning, og da det kan være ønskeligt at antyde den igjennem Navnet, vil det være rigtigt at følge den af Say*) anvendte Inddeling i Nydelsescapitaler (capitaux productifs d'agrément et d'utilité), der yde en Tjeneste, som umiddelbart forbruges, og Erhvervscapitaler (capitaux productifs), der yde Tjeneste som Productionsmidler ved at understøtte Arbeidet.

Da hine mere spille en Rolle i den private Huusholdning, medens disse derimod paa mangfoldig Maade træde ind i den hele Kjede af Phænomener, som det oeconomiske Samfund frembyder, og da de derfor have en langt større Betydning i den politiske Oeconomi, vil der altid være tænkt paa dem, naar der i det Følgende tales om Capitaler uden nogen videre Angivelse af deres Bestemmelse.

Det maa iøvrigt fastholdes, at Forskjellen imellem Forraad, Nydelsescapitaler og Erhvervscapitaler for en stor Deel kun ligger i Anvendelsen og ikke i Tingene selv. De samme Gjenstande kunne ofte efter Besidderens Tykke bringes ind under enhver af disse Classer. Et Huus kan enten være aldeles ubeboet, eller anvendes til Vaaningshuus eller Værksted; en Sum Penge, som den Gjerrige har nedgravet, er et Forraad; men den samme Sum bliver Erhvervscapital i en Kjøbmands Haand, som gjør Pengeforretninger med den; en Hest kan anvendes til Fornøielse eller til Arbeide; en Have til Kjøkkengartneri eller til Lysthave o. s. v.

*) Cours d'économie polit. Chap. XI.

I nogle Tilfælde er Anvendelsen derimod mere skarpt betegnet ved Gjenstandenes Natur, saa at de vel, dersom Besidderen foretrækker det, kunne forblive unyttede, men derimod ikke efter Forgodtbefindende anvendes enten som Nydelsescapital eller Erhvervscapital. Maskiner, Redskaber, uforarbeidede Stoffer kunne kun anvendes i den sidste Egenskab; medens derimod saadanne Gjenstande, som ere afpassede efter Besidderens individuelle Fordringer, som Klædningsstykker, Bohave o. s. v. kun med store Indskrænkninger kunne anvendes som Erhvervscapital.

Vi have hidindtil kun tænkt os Capitalen som bestaaende af materielle Gjenstande; men burde man ikke give dette Begreb en videre Udstrækning, saa at det ogsaa kom til at omfatte de personlige Egenskaber, som ere erhvervede ved tidligere Arbeide, og som deels ere en Kilde til Nydelse, deels et Middel til at gjøre vort Arbeide mere productivt? Ved en besynderlig Inconseqvents kommer A. Smith, som dog frakjender de Arbeider, hvis Resultater realiseres i Personer, Productivet, til at hylde denne Anskuelse, i det han nemlig regner Befolkningens Talenter til et Lands productive Capital. „De Omkostninger, som Opdragelse, Underviisning, Studium have foranlediget, ere ligesom sammensparede i de Talenter og Egenskaber, som Personen igjennem dem har erhvervet sig, og ligesom de udgjøre en Deel af hans personlige Formue, udgjøre de ogsaa en Deel af det Samfunds Formue, til hvilket han hører.“*) Denne Anskuelse er fulgt af en stor Mængde Forfattere, der ligesom han henregne den aandelige Udvikling, hvoraf et Folk er i Besiddelse, til dets Capital,

*) A. St. S. 122.

og udsondre den som en særlig Deel, den aandelige Capital, den moralske Capital, i Modsætning til den materielle. Det er vistnok rigtigt, at den aandelige Udvikling, hvoraf et Folk er i Besiddelse, baade med Hensyn til sin Oprindelse og sine Virkninger har en stor Lighed med en Capital, men for at faae en klar Oversigt over Productionens forskjellige Grundbetingelser, er det dog nødvendigt at sondre imellem de productive Kræfter, som findes hos Mennesket, og de Productionsmidler, som han finder udenfor sig. Dersom man vilde indbefatte baade personlige Egenskaber og materielle Redskaber under den fælleds Benævnelse „Capital", maatte man dog ved yderligere Underafdelinger sondre imellem de forskjellige Arter af den, og give disse hver sit Navn. Forskjellen imellem de personlige Egenskaber og de materielle Redskaber træder stærkere frem, naar man henfører dem til forskjellige Hovedafdelinger af de productive Grundbetingelser. Iøvrigt maa det bemærkes, at der ved Siden af nogen Lighed dog finder en stor Ulighed Sted*). Den materielle Capital kan sælges, og Eieren kan saaledes hvert Øieblik give den, hvilken Form han vil; den aandelige Udvikling er derimod bundet til Personen og kan ikke sælges, ialfald kun med ham; men selv i dette Tilfælde afhænger den Nytte, den kan yde, ikke af Kjøberens men af Besidderens Vilkaarlighed. Den materielle Capital kan bevares; ligesom den forbruges ved Slid, kan den erstattes; men den personlige Udvikling gaaer tilgrunde med den, som er Bærer af den.

Medens det derfor vistnok er urigtigt at henføre den personlige Udvikling under Begrebet Capital, maa det dog

*) Hermann: Staatswirtsch. Untersuchung. S. 50.

ikke oversees, at der ved Siden af den materielle Capital ogsaa gives en immateriel, som ikke er realiseret i ydre Gjenstande men kun bestaaer i et Forhold. Hertil hører f. Ex. den større Afsætning, som en Fabrikant eller et Handelshuus har erhvervet sig ved at skaffe sig Navn for at levere gode og billige Varer, og som bevirker, at Husets Firma har en Værdi, og at det kan sælges, fordi man venter, at det ogsaa vil forskaffe den nye Besidder en forøget Afsætning. Et lignende Exempel finder man i den høie Kjøbesum, hvormed Udgivelsen af meget læste Tidsskrifter undertiden betales, naar den ved Salg overlades til Andre, og hvor man i Virkeligheden kun betaler et vist Forhold, hvori dette Tidsskrift staaer til Medarbeidere og det læsende Publicum.

Efterat vi saaledes have udviklet den videnskabelige Betydning af Ordet Capital, maa det endnu fremhæves, at man i daglig Tale ialmindelighed bruger dette Ord i en anden Betydning, som let kan give Anledning til Misforstaaelse, og som derfor nærmere maa forklares. Her opfatter man især dette Begreb fra et privatoeconomisk Standpunct, idet man betragter det i Modsætning til Rente, i Modsætning til en Indkomst, som man erholder uden nogen activ Medvirkning fra sin egen Side; man kalder enhver Ret, som sikkrer en saadan stadig Indkomst, navnlig naar den kan overdrages til Andre, en Capital, ligesom man kalder dem, som oppebære saadanne Indkomster, Capitalister. Alle udlaante Pengesummer, hvad enten Laanet er opsigeligt eller uopsigeligt, kaldes saaledes Capitaler. Fra et privatoeconomisk Standpunct er dette uden Tvivl rigtigt; men er det ogsaa berettiget fra et nationaloeconomisk? Da den Rente, som Capitalisten modtager, maa udredes af Skyldneren, forhøie saadanne Gjældsfordringer

ikke hele Befolkningens samlede Indkomst men bevirke kun en anden Fordeling af denne, forudsat at Laanet har fundet Sted indenfor Landets Grændser, og de kunne saaledes ikke kaldes Capitaler, naar man betragter dem fra et almindeligt Standpunct. Dersom imidlertid den udlaante Pengesum er blevet anvendt paa en saadan Maade, at Skyldneren derved er blevet forsynet med Productionsmidler, som have sat ham istand til at ordne sit Erhverv paa en mere hensigtsmæssig Maade, og som give ham nye Midler til at udrede sine Renter, saa er der en virkelig Capital, som svarer til Gjældsfordringen. Dersom dette derimod ikke er Tilfældet, men Skyldneren har forødet den laante Capital og senere maa udrede den betingede Rente af sine sædvanlige Indkomster, saa formindskes disse netop i samme Grad for ham, som de forøges for Capitalisten, og der er ingen virkelig Capital, som svarer til Gjældsfordringen. I de fleste Lande bestaaer en stor Mængde af de Capitaler, af hvilke de saakaldte Capitalister ere i Besiddelse, i Statsobligationer, det vil sige i Gjældsfordringer paa Staten. Dersom denne har anvendt de i sin Tid modtagne Laan paa en productiv Maade, f. Ex. til at bygge Broer, Veie o. s. v. saa har Landet i disse Redskaber virkelige Capitaler, som yde en Nytte, der opveier den Byrde, som Rentebetalingen lægger paa Folket; ere de derimod blevne anvendte til umiddelbart Forbrug, t. Ex. til at føre en Krig, saa ere de forsvundne, og Staten kan kun udrede Renterne ved at tilegne sig en Deel af Folkets Indkomster, uden at yde dette noget Vederlag. — Det er af Vigtighed, at man tager Hensyn hertil, naar man vil give en Fremstilling af et Lands Capitalrigdom. Dersom man regner alle saadanne Gjældsfordringer med, der fra et privatoeconomisk Standpunct kunne betragtes som Capitaler, og desuden alle vir-

kelige Capitaler, vil der fremkomme et Resultat, som er meget for stort, da mange Poster ville blive regnede to Gange, og Meget vil blive regnet med, som aldeles ikke er Capital. Det vil derfor være rigtigst at udelade alle Gjældsfordringer, undtagen forsaavidt man har dem tilgode i Udlandet, og kun at tage Hensyn til de virkelige Capitaler.

b. Om fast og flydende Capital.

Vi have i det Foregaaende seet, at man ved Erhvervscapitalen forstaaer de sammensparede Gjenstande, der yde Tjeneste under Productionen ved at understøtte Arbeidet i en eller anden Retning. Efter den forskjellige Maade, paa hvilken de yde denne Understøttelse, har man inddeelt dem i den faste eller staaende, og den flydende eller omløbende Capital. Forfatterne ere vel i det Hele taget enige med Hensyn til de Gjenstande, som skulle henregnes til enhver af disse Classer; men derimod ere de mindre enige i den Definition, de give af disse Arter af Capital.

Den væsentlige Forskjel imellem dem maa man søge i de Forandringer, Capitalens Bestanddele selv undergaae ved at bruges i Productionen. Medens nogle Gjenstande ofte kunne anvendes paa samme Maade, fordi de ikke lide nogen væsentlig Forandring, er der andre, som kun kunne benyttes en eneste Gang, fordi de ved Anvendelsen aldeles tabe deres tidligere Egenskaber og blive uskikkede til oftere at gjøre den samme Tjeneste. Den Hammer og Ambolt, som Smeden benytter til Jernets Forarbeidelse, kunne mangfoldige Gange bruges paa samme Maade; det Jern derimod, som han forarbeider, taber for en Deel sine tidligere Egenskaber og kan ikke oftere anvendes paa samme Maade, og det Kul, som han bruger,

mister dem aldeles. Istedetfor det raae Jern og Kullene faaer man et nyt Product, der har en større Brugbarhed end de raae Stoffer, og i hvis Værdi man fuldstændigt gjenfinder Værdien af dem. Dersom det færdige Product nemlig ikke indeholdt Erstatning for de Stoffer, der ere anvendte paa Forarbeidelsen af det, vilde denne ikke finde Sted. Værdien af Hammeren og Ambolten gjenfinder man derimod kun for en ringe Deel i det; disse Redskaber blive jo tilbage og kunne utallige Gange anvendes paa samme Maade, og det er kun for det Slid, de undergaae ved hver enkelt Anvendelse, at Værdien af de færdige Producter maa indeholde Erstatning *).

Den Deel af Capitalen, hvis Værdi man saaledes fuldstændigt gjenfinder i Productet, kalder man den flydende; den Deel derimod, hvis Værdi kun for en Deel gaaer over i det, kalder man den faste. Til denne høre alle Redskaber, Bygninger, Grundforbedringer af Jorden, Veie, Canaler o. s. v.; til hiin derimod alle de raae Stoffer, som skulle forarbeides; alle de Forbrugsgjenstande, som Arbeiderne forbruge, imedens de bearbeide de raae Stoffer; endelig alle de færdige Varer, som vel ere fuldendte i technisk Henseende men ikke i oeconomisk, fordi de endnu ikke ere gaaede over i Forbrugerens Haand, og som deels findes i Kjøbmændenes Varelagere, deels ere paa Veien fra et Sted til et andet. Den flydende Capital bestaaer saaledes af Forbrugsgjenstande paa ethvert Trin af Forarbeidelse fra den første Begyndelse til den sidste Fuldendelse; den faste Capital derimod af Redskaber, som ere bestemte til at understøtte Productionen, men ikke

*) Wilson: Capital, Currency and Banking. S. 122.

selv umiddelbart skulle tilfredsstille menneskelige Fornødenheder.

Hver af disse Dele af Capitalen frembyder sine Særegenheder saavel med Hensyn til de Forandringer, den selv undergaaer under Productionen, som til den Maade, hvorpaa den understøtter denne, og de maae derfor gjøres til Gjenstand for en nøiere Betragtning.

Den flydende Capital er i en stadig Bevægelse og gaaer bestandigt fra en Form over i en anden. De raae Stoffer undergaae en Række af Forandringer, forinden de omsider blive skikkede til at gaae over i Forbrugerens Haand; Kornet bliver forandret til Meel, dette igjen til Brød; Hørren bliver forandret til Garn, dette igjen til Lærred o. s. v. Naar endelig Gjenstandene have faaet deres sidste Fuldendelse, blive de forbrugte og miste saaledes deres Værdi; men denne frembringes paany i Resultatet af det Arbeide, som Forbrugeren udfører, medens han forbruger dem. De Redskaber derimod, af hvilke den den faste Capital bestaaer, ere mere ubevægelige og bevare længe den Form, de engang have modtaget. Fuldkommen fast er imidlertid ingen Capital, da ethvert Redskab slides ved Brugen, og Værdien af det saaledes til en vis Grad gaaer over i det Product, til hvis Frembringelse det anvendes; men denne Forandring skeer kun efterhaanden, som oftest efterat den samme Anvendelse er gjentaget en stor Mængde Gange, og den danner næsten en fuldstændig Modsætning til de betydelige Forandringer, som den flydende Capital undergaaer ved enhver enkelt Anvendelse.

I det virkelige Liv foretages de Formforandringer, som den flydende Capital undergaaer, ialmindelighed af forskjellige Personer; Enhver giver Gjenstandene en vis Forarbeidelse, og naar de have modtaget denne, ere

de er et færdigt Product for ham; han sælger dette til en Anden, for hvem det kun er raat Stof, og som yderligere forarbeider det, og saaledes fremdeles, indtil det omsider som fuldkomment færdigt gaaer over i Forbrugerens Haand. Alle disse Omsætninger skee ved Hjælp af Penge; Enhver faaer Værdien af sit Product betalt med en Pengesum, indtil Forbrugeren endelig erstatter alle de tidligere Udlæg, idet han af sine Indkomster betaler de Varer, han kjøber. Den flydende Capital er saaledes i et stadigt Omløb. Den gaaer bestandigt fra en Besidder til en anden; medens den faste derimod er mere ubevægelig, og ialmindelighed bliver i den samme Besidders Haand. — A. Smith søger Forskjellen imellem den faste og flydende Capital i den større eller mindre Bevægelighed, hvormed Gjenstandene gaae fra en Besidder til en anden. Den flydende, som han kalder „den omløbende", opfylder kun sit Formaal, siger han, ved bestandigt at være Gjenstand for Ombytning, og giver kun Gevinst ved at skifte Eier; den faste derimod giver Gevinst ved at blive i den samme Besidders Haand *).

Dette Særkjende imellem Capitalens tvende Arter angaaer imidlertid kun et ydre Forhold og træffer ikke Sagens egentlige Væsen. Den flydende Capital kan godt blive i den samme Besidders Haand uden derfor at ophøre at være flydende. Dersom man vil tænke sig en Producent, som selv frembringer Gjenstandene fra den første Begyndelse til den sidste Fuldendelse, og som endeligt selv forbruger dem, vil der aldeles ikke finde nogen Ombytning Sted; men Producentens Capital vil dog bestaae af en flydende og en fast Bestanddeel, eftersom den enten gaaer heelt over i hans Forbrugsgjenstande og igjen frem-

*) A. St. S. 120.

bringes ved hans Arbeide, eller den kun bestaaer i de Redskaber, af hvilke han benytter sig. — Man trænger mere ind i Capitalens Væsen ved at benytte det ovenfor anførte Særkjende som Inddelingsgrund.

Da den flydende Capital bestaaer af Forbrugsgjenstande paa ethvert Trin af Bearbeidelse, kan man indenfor visse Grændser give den, hvilken Anvendelse man vil. Naar Forbrugsgjenstandene først ere færdige, kan den Befolkning, som bliver underholdt af dem, anvende sit Arbeide, som den vil. Den kan enten igjen frembringe de samme eller andre Forbrugsgjenstande, eller istedetfor frembringe fast Capital. Denne bliver nemlig altid dannet af den flydende Capital; man sammensparer ikke umiddelbart Redskaber eller anden fast Capital; men man sammensparer Forbrugsgjenstande, af hvilke man underholdes, medens man udfører det Arbeide, ved hvilket den frembringes. Den træder altsaa istedetfor hine, som saaledes have faaet en bestemt Anvendelse, fra hvilken man ikke igjen kan frigjøre dem. Man kan nemlig ikke opløse den faste Capital i sine oprindelige Bestanddele, ikke igjen benytte den som flydende Capital. En Vei, der er anlagt, en Canal, der er gravet, kan kun anvendes paa en bestemt Maade; har man ikke længere Brug for den, kan man ikke give den nogen anden Anvendelse. I enkelte Tilfælde kan man vel indenfor temmelig snevre Grændser igjen benytte den faste Capital som flydende, idet nogle af dens Bestanddele paany kunne anvendes som raae Stoffer; man kan f. Ex. nedbryde et Huus, og anvende Muurværket til Opførelsen af et nyt; man kan benytte det Jern, en Maskine indeholder, til Frembringelsen af andre Gjenstande af Jern o. s. v.; men ved enhver saadan forandret Anvendelse formindskes Værdien af den faste Capital i en

saadan Grad, at man uden at gjøre sig skyldig i nogen Feil ialmindelighed kan sige, at den ikke igjen kan benyttes som flydende.

Ialmindelighed er der ingen Uenighed imellem Forfatterne om, hvilke Gjenstande man skal regne til den faste, og hvilke til den flydende Capital; dog er der een Undtagelse, idet der hersker nogen Uenighed om, hvorhen man skal henføre Penge, som er det Omsætningsmiddel ved hvilket Gjenstandene føres fra en Besidder til en anden. Da de ere sammensparede Resultater af et tidligere Arbeide, og da de i høi Grad bidrage til at understøtte Productionen ved at gjøre Omsætningerne lettere, kan der ikke være Tvivl om, at de udgjøre en Deel af Landets Capital; men høre de til den faste eller til den flydende?

Ved første Øiekast kan det synes tvivlsomt, hvorhen man skal føre dem, da de ved Siden af Egenskaber, som ere eiendommelige for den faste Capital, ogsaa ere i Besiddelse af andre, som give dem en vis Lighed med den flydende. A. Smith*) regner dem til denne; da han sætter Særkjendet for den i det Omløb af Capitalen, som finder Sted, og da Pengene stadigt ere i Omløb, er dette aldeles conseqvent. Men vi have tidligere seet, at Omløbet ikke er det væsentlige Skjelnemærke imellem disse Arter af Capital, og vi kunne derfor ikke af denne Grund regne dem til den flydende. Naar man nærmere betragter den Maade, hvorpaa de anvendes, er det indlysende, at de kun afgive det Redskab, ved hvilket Omsætningerne finde Sted. Selv gaae de ikke over i nogen Forbrugsgjenstand, men forrette uafbrudt deres Tjeneste som Omsætningsmiddel og forandres kun, forsaavidt de slides ved Brugen.

*) A. St. S. 122.

Ligesom Veie ere et Redskab, der letter Varernes Transport fra et Sted til et andet, ere Penge et Redskab, som letter deres Overgang fra en Besidder til en anden. Da de saaledes udelukkende ere et Redskab, maa man nødvendigviis henregne dem til den faste Capital, uagtet de ere i en Besiddelse af en Særegenhed, som ellers ikke findes hos denne, nemlig den, at de kun yde deres Tjeneste ved stadigt at være i Omløb.

c. Om Capitalens Virkningsmaade.

Idet vi skulle undersøge, hvorledes Capitalen yder Productionen Understøttelse, maa det først fremhæves, at den i og for sig er uden Virksomhed, og at den kun gjør Nytte, forsaavidt den bliver et Hjælpemiddel for det menneskelige Arbeide. Paa hvilken Maade skeer nu dette?

I denne Henseende finder der en stor Forskjel imellem den flydende og den faste Capital. Den Maade, paa hvilken denne virker, er tydelig nok. Idet den forsyner os med Redskaber, ved hvis Afbenyttelse vi deels kunne forøge vor Arbeidskraft, deels give den en bedre Anvendelse, bidrager den ligefrem til at forøge Udbyttet af vor Virksomhed, og vi skulle senere mere vidtløftigt omtale den Indflydelse, som Anvendelsen af forbedrede Redskaber udøver paa Udviklingen af vore productive Kræfter. Derimod er den flydende Capitals Virkningsmaade mere skjult og trænger til en nøiere Udvikling. Den Indflydelse, som den udøver, vil maaskee træde mere tydeligt frem, dersom vi ville tænke os en Tilstand, hvor der aldeles ikke var nogen Capital, og see, hvorledes Forholdene vilde ordne sig der. I en saadan Tilstand maatte nødvendigviis alt Arbeide anvendes paa at tilfredsstille Øieblikkets Fornødenheder; man maatte foretage det ene

Arbeide efter det andet, alt som Trangen fordrede det, og der kunde saaledes ikke være nogen Forbindelse eller noget indre Sammenhæng imellem de forskjellige Slags Arbeider. Man maatte søge at bringe et Udbytte tilveie saa hurtigt som muligt, uden Hensyn til om denne Hurtighed vilde bevirke, at man erholdt færre og mindre gode Producter. Under saadanne Forhold vilde menneskelig Tilværelse næsten være umulig, undtagen under de gunstigste Naturbetingelser, i et Clima f. Ex., hvor Fornødenhederne vare faa, og hvor Naturen med en saa stor Gavmildhed frembød Midler til at tilfredsstille dem, at Indsamlingen af disse var uden Vanskelighed; det kan synes rimeligt nok, at Menneskehedens Vugge har staaet i saadanne Lande, og at andre mindre begunstigede ere blevne befolkede af Nybyggere, som vare i Besiddelse af Capitaler, der vare sammensparede i hine Egne*). Naar der derimod er samlet flydende Capital, og vi saaledes er forsynede med raae Stoffer, som vi kunne forarbeide. med Fødemidler af hvilke vi kunne leve, indtil Productet er færdigt, ere vi frigjorte for Øieblikkets Trang; vi kunne da opsætte Nydelsen af de Producter, som vi i Nutiden frembringe, til Fremtiden, og vi kunne altsaa, uden at bekymre os om et hurtigt Udbytte, give vort Arbeide den Anvendelse, ved hvilken det kan blive meest frembringende. Besiddelse af flydende Capital er en nødvendig Betingelse for, at de Former af Arbeidets Organisation, ved hvilke dets productive Kraft meest forøges, kunne udvikle sig.

Arbeidet kan nu blive deelt, idet Enhver kan arbeide i en enkelt Retning, og Forbrugen af Arbeidets Resultater

*) v. Thünen: Der isolirte Staat. Th. 2. S. 113.

kan opsættes, indtil de omsider komme i Forbrugerens Haand; Handelen, som omsætter de Varer, som Producenten ikke selv umiddelbart forbruger, bliver nu mulig, og den faaer et større Omfang, ligesom Capitalen voxer. Imedens hver enkelt Producent maatte staae isoleret med sin Virksomhed, dersom der ikke var nogen flydende Capital, afgiver denne et Forbindelsesmiddel, hvorved det bliver muligt, at alle de isolerede Bestræbelser kunne forenes til et sammenhængende Hele. Den forbinder ikke alene de enkelte Producenter paa samme Tid men ogsaa de forskjellige Tider. Uden Capital maatte enhver Tid kun sørge for Tilfredsstillelsen af sine Fornødenheder; men efter at den er samlet, leve vi af Fortidens Frembringelser, medens vi arbeide for at tilfredsstille Fremtidens Fornødenheder. Den forbinder i oeconomisk Henseende den ene Slegt med den anden, og gjør det muligt, at Nationernes oeconomiske Udvikling kan danne et sammenhængende Hele. — Da den flydende Capital er det Middel, ved hvilket Arbeidet sættes i Bevægelse og Productionen holdes i Gang, kalder man den Driftscapital i Modsætning til den faste Capital, som man undertiden kalder Anlægscapital eller Grundcapital.

Det fremgaaer af det Foregaaende, hvorvidt det er rigtigt at sige, at Productionen er begrændset af Capitalen. I sin Almindelighed er denne Paastand urigtig, da der har været en Tid, da man endnu ikke var i Besiddelse af nogen Capital, og man dog er kommet ud af den; men en velordnet Production, som man tænker sig den i et civiliseret Land, er en Umulighed uden Capital, og den vil i det Hele taget ikke kunne udvides uden en foregaaende Forøgelse af denne. Da vi bearbeide Stoffer,

leve af Fødemidler og gjøre Brug af Redskaber, som alle ere os overleverede fra Fortiden, er det indlysende, at vi ikke kunne udvide vor Virksomhed, uden at der har fundet en Forøgelse Sted af disse nødvendige Betingelser for vort Arbeide. Den eneste Undtagelse, som i denne Henseende kan være mulig, er den, at Arbeiderne uden at forøge deres Forbrug arbeide mere, og at den Capital, der allerede er i Anvendelse, ligesom erholder en større Energi ved en mere hensigtsmæssig Afbenyttelse, saaledes som dette er Tilfældet ved den Udvikling, Industrien kan modtage igjennem en forøget Huusflid.

Paa den anden Side er der ingen Grændser for Omfanget af den Capital, som kan finde Anvendelse i Industrien. Grændserne vilde først være naaede, naar alt Arbeide var ordnet paa en saa hensigtsmæssig Maade, og vi i et saa stort Omfang vare forsynede med Redskaber, at en videre Forøgelse ikke kunde bidrage til yderligere at udvikle Arbeidets productive Kraft. En saadan Tilstand er imidlertid saa fjern, at man vanskeligt kan tænke sig den. I de rigeste og i oeconomisk Henseende meest udviklede Lande gaaer Capitalsamlingen for sig med en stor Hurtighed; men det er saa langt fra, at man hidindtil har bemærket en saa stor Overflødighed af Capital, at den ikke skulde kunne finde Anvendelse, at man snarere bestandigt stærkere føler Trangen til en yderligere Forøgelse.

Da den flydende og den faste Capital hver understøtter Productionen paa sin Maade, frembyder der sig det Spørgsmaal, om de begge ere lige uundværlige og vigtige. Da de begge ere nødvendige, er det vanskeligt at give nogen af dem Fortrinet. For at Capitalen tilfulde kan yde sin hele Tjeneste, er det imidlertid nødvendigt, at de

staae i et vist Forhold til hinanden; Rigdom paa flydende Capital uden Redskaber og Maskiner vilde kun være til ringe Nytte, og paa den anden Side vilde det Samme være Tilfældet med Rigdom paa fast Capital, naar man manglede den flydende Capital, ved hvis Hjælp hiin skulde bringes i Anvendelse. Der kan imidlertid af og til indtræffe Forhold som forstyrre denne Ligevægt, og som medføre Virkninger, der ere temmelig trykkende.

Undertiden bliver den flydende Capital formindsket, fordi den istedetfor at anvendes til Frembringelsen af Forbrugsgjenstande, hvis Værdi erstattes af Forbrugernes Indkomster og saaledes bevares i sin flydende Tilstand, gjøres fast ved at anvendes til Bygning af Redskaber, Maskiner, Veie, som vel i og for sig ere nyttige; men som ikke kunne sætte Arbeide i Bevægelse, men kun understøtte det. Enhver saadan Forandring af Capitalens Form vil lede til en industriel Crise, hvis Betydning vil svare til det Omfang, i hvilket Formindskelsen af den flydende Capital har fundet Sted. Et Exempel vil gjøre dette mere tydeligt. Lad os tænke os, at en Landmand, som er i Besiddelse af en Driftscapital, der sætter ham istand til hele Aaret at underholde 10 Arbeidere, ved hvis Hjælp han dyrker sin Jord og bringer en Høst tilveie, som erstatter ham den anvendte Driftscapital, og sætter ham istand til igjen næste Aar at dyrke den paa samme Maade, indseer, at han ved at foretage en Grundforbedring af Jorden f. Ex. ved omfattende Drainingsarbeider, i høi Grad kunde forøge det Udbytte, den afgiver; men en saadan Grundforbedring vilde udfordre 10 Mands Arbeide i et heelt Aar, altsaa hele hans Driftscapital. Dersom han nu foretager den, hvad vil saa Følgen blive? Hans Driftscapital er kun tilstrækkelig

enten til Dyrkningen af Jorden eller til at foretage Grundforbedringen; dersom han altsaa vælger det sidste, maa han i dette Aar lade Jorden ligge udyrket, da han har givet sine Arbeidere anden Beskjæftigelse. Naar Aaret er tilende, vil han have sin forbedrede Jord; men han vil ikke have nogen Driftscapital til at sætte det Arbeide igang, som er nødvendigt for, at den igjen næste Aar kan blive dyrket. Han er nødt til at lade den være udyrket, og Arbeiderne ville saaledes tabe deres sædvanlige Beskjæftigelse.

Man kunde sige, at han kunde laane den nødvendige Capital; men dersom dette Laan blev taget fra den flydende Capital, som allerede bliver benyttet paa et andet Sted, vilde et saa stort Beløb herved blive ført bort fra sin tidligere Anvendelse og mangle der. For at der intet Sted skulde være nogen Mangel, maatte den flydende Capital være voxet med et Beløb, der svarede til det, der var gjort fast i Grundforbedringen af hans Jord, og som endnu ikke havde fundet nogen Anvendelse, enten det nu var skeet ved nye Besparelser eller maaskee ved Forraad, som hidindtil havde været unyttede.

Dette vil maaskee blive mere tydeligt, naar man istedetfor en enkelt Landmand tænker sig, at et heelt Folk, som er forsynet med alle de Forbrugsgjenstande, der ere nødvendige for at underholde det et Aar, i dette Aar ikke anvendte sit Arbeide paa at frembringe nye Forbrugsgjenstande, af hvilke det kunde leve i det følgende; men istedetfor gravede Canaler, byggede Jernbaner o. s. v. Ved Aarets Udløb vilde det være rigeligt forsynet med fast Capital; men det vilde dog være i en hjælpeløs Tiltand, fordi det vilde mangle den flydende Capital, som

var nødvendig, for at det kunde give sit Arbeide den hensigtsmæssigste Anvendelse og drage den fulde Nytte af den faste Capital, og denne Tilstand vilde vedblive, indtil det igjen havde sammensparet flydende Capital; thi det vilde være umuligt at opløse den faste Capital i sine tidligere Bestanddele og igjen forandre den til Forbrugsgjenstande.

Lykkeligviis ere saadanne Tilfælde, hvor Forøgelse af den faste Capital finder Sted paa den flydendes Bekostning, sjeldne. Enhver, der sidder i en industriel Virksomhed, har en saa klar Erkjendelse af den flydende Capitals Vigtighed, at han ikke let formindsker den; og naar den faste Capital forøges, skeer dette ialmindelighed ikke paa Driftscapitalens Bekostning men ved Hjælp af de nye Besparelser, med hvilke Capitalen stadigt forøges. Undertiden indtræffe dog saadanne Forstyrrelser, endogsaa i et stort Omfang. I England var der saaledes i 1847 en betydelig Forstyrrelse, som for en stor Deel var bevirket ved de omfattende Jernbaneanlæg, der tildeels vare gjorte paa den flydende Capitals Bekostning. Naar de indtræffe ere de sædvanligviis kun kortvarige. De Nationer, som saaledes efter en stor Maalestok gjøre Capitalerne faste, ere ialmindelighed i Besiddelse af en stor Sparsommelighed og af en betydelig industriel Udvikling, og ville ved Hjælp af disse Egenskaber snart igjen bringe den flydende Capital op til sit tidligere Beløb, hvilket saameget lettere kan skee, som den nye faste Capital i høi Grad bidrager til at forøge Arbeidets Udbytte, og derved ogsaa gjør Besparelser lettere.

Vi have i det Foregaaende seet, hvorledes Capitalen ved at anvendes i Productionens Tjeneste undergaaer en

Række af Forandringer og bestandigt antager nye Former. Forfatterne kalde ialmindelighed disse Forandringer reproductiv Forbrug, fordi Capitalen vel forbruges, men Værdien af de forbrugte Gjenstande gjenfindes i Productet. Dette Udtryk er uheldigt, da det indeholder en Modsigelse; Production er Frembringelse af Værdi; men Forbrug Tilintetgiørelse af den, og begge kunne altsaa ikke finde Sted samtidigt. Det grunder sig paa en Forvexling af Betydningen af Forbrug i physisk og i oeconomisk Henseende. I physisk Henseende forbruges Capitalen, forsaavidt den mister sine tidligere Egenskaber; i oeconomisk Henseende derimod forbruges den ikke, men antager kun en anden Form. Man kan kun uegentligt sige, at de Kul, som en Smed anvender ved Jernets Forarbeidelse, ere forbrugte; de ere vistnok brugte; men den Værdi, af hvilken de vare i Besiddelse, er ikke gaaet tabt men er gaaet over i det forarbeidede Jern. Capitalen forandrer sin Form, men den forbruges ikke; thi den bevarer ikke alene sin tidligere Værdi, men denne bliver endogsaa forøget. — En Fabrikant betaler sine Arbeidere en vis Arbeidsløn af sin Capital, som disse forbruge i physisk Henseende; men hermed er ikke forbundet nogen Forbrug i oeconomisk Henseende; thi Udbyttet af Arbeidet erstatter Capitalisten den udlagte Arbeidsløn. — I oeconomisk Henseende kan man kun sige, at Capitalen forbruges, naar den anvendes paa en saadan Maade, at dens Værdi aldeles forsvinder; i alle andre Tilfælde er Forbrugen kun tilsyneladende.

§ 4. Om Naturen.

Arbeide og Capital vilde være aldeles betydningsløse for Productionen, dersom Naturen ikke ydede os sin

Bistand. Al Production vilde være en Umulighed uden Medvirkning af Naturkræfter, hvorved vi ikke alene forstaae de Kræfter, som endnu ere i Virksomhed, men ogsaa de Stoffer, som ere Resultatet af Naturbegivenheder, som forlængst ere afsluttede, f. Ex. Metaller, Steenkul o. s. v. Det har været Gjenstand for Strid, om Naturen yder os den samme Bistand i alle Retninger af vor Virksomhed. Som tidligere bemærket har den physiocratiske Skole antaget, at den fortrinsviis skulde yde sin Hjælp ved Frembringelsen af raae Producter, og at navnlig de Naturkræfter, der virke igjennem Jorden, som er den Kilde, hvorfra disse have deres Oprindelse, skulde have en særlig Betydning. Denne Anskuelse er imidlertid ikke rigtig; Naturens Medvirkning er ligesaa nødvendig i enhver Retning af menneskelig Virksomhed som i Agerdyrkningen. Uden Bistand af de vegetative Kræfter, for hvilke Jorden er Bærer, kunde vi ikke frembringe Agerdyrkningsproducter, og dersom Jorden ikke gjemte Metaller i sit Skjød, maatte vi undvære dem; men den videre Bearbeidelse af de raae Stoffer vilde ogsaa være umulig, dersom ikke andre ligesaa nødvendige Naturkræfter ydede os deres Bistand. Jernets Haardhed og Elasticitet, Magnetnaalens Polaritet, Dampens Udvidningskraft, o. s. v., o. s. v., ere alle Naturkræfter, der yde os en ligesaa virksom Bistand som de, der virke igjennem Jorden. — Vor Virksomhed og Naturens Medvirkning staae aldeles i det samme Forhold til hinanden, hvad enten vi ved Hjælp af dens vegetative Kræfter forandre en Haandfuld Hørfrø til en Mængde Hørstængler, eller vi ved Hjælp af dens chemiske og mechaniske Kræfter forandre disse til et Stykke Lærred.

I Videnskaben er ogsaa nu den Anskuelse, at Naturen i samme Grad og paa en lignende Maade yder

sin Medvirkning ved al Production, den almindeligt gjældende. Derimod har man i en anden Henseende troet at finde en Ulighed imellem de forskjellige Naturkræfter og benyttet den som Grundvold for en Inddeling af dem. Say *) inddeler dem i to Classer, nemlig de, som ere tagne i Besiddelse, og de, som ikke ere tagne i Besiddelse (appropriés og non appropriés). Disse Navne ere idetmindste uheldige, forsaavidt som de synes at antyde, at nogle Naturkræfter understøtte vor Virksomhed af sig selv, uden at vi have sat os i Besiddelse af dem. Dette er urigtigt; de maae alle tilegnes, og saalænge dette ikke er skeet, ere de uvirksomme for os. Idet vi opfange Vinden med vore Seil og benytte os af dens Fart for at frembringe Bevægelse, sætte vi os paa lignende Maade i Besiddelse af den, som vi tilegne os de vegetative Kræfter, for hvilke Jorden er Bærer, ved at dyrke et Stykke af den. Jordeu selv er jo kun et Stof, som vi ved vort Arbeide gjøre til et Redskab, ved hvis Hjælp vi benytte os af nogle Naturkræfter. ligesom vi ved at udspænde et Seil benytte os af andre.

Den Forskjel, som Say har villet fremhæve igjennem denne Inddeling, er i Virkeligheden ogsaa af en anden Beskaffenhed; det er nemlig den, som er begrundet deri, at nogle Naturkræfter, som Solens Varme, Tyngdekraften, o. s. v. ere tilstede i en ubegrændset Mængde, medens andre kun ere tilstede i en begrændset Mængde, som den frugtbare Jord, Vandløb, Ansamlinger af Metaller o. s. v. Disse sidste ere altid bundne til et vist Sted, og den som kan tilegne sig Eiendomsret over dette Sted, faaer saaledes ogsaa, med Udelukkelse af Andre, Ret til Afbenyttelsen af de Naturkræfter, som ere bundne til det. Denne For-

*) Cours d'économie polit. Chap. IX.

skjel vilde vistnok bedre fremhæves ved Udtryk som Naturkræfter, der ere tilstede i begrændset eller ubegrændset Mængde, da det netop er det indskrænkede Omfang, hvori de findes, der bevirker, at de kunne blive Gjenstand for Eiendomsret, eller locale og almindelige Naturkræfter.

Man har tillagt disse begrændsede Naturkræfter en stor Betydning i den politiske Oeconomi. Paa den ene Side har man antaget, at der, da de kun findes i en begrændset Mængde, muligviis kunde komme en Tid, paa hvilken de paa Grund af Befolkningens Tilvæxt saaledes vilde være optagne af Mennesket, at de enten aldeles ikke kunde yde nogen yderligere Bistand ved Productionen, eller at der dog vilde udfordres større Anstrengelser fra Menneskets Side for at aftvinge dem denne, og at de saaledes kunde danne Grændser, udover hvilke Productionen ikke kunde udvides. — Paa den anden Side har man antaget, at den udelukkende Besiddelse, for hvilken de kunne blive Gjenstand, kunde sætte den, som havde tilegnet sig Eiendomsret over dem, istand til at forskaffe sig en Betaling for Brugen af dem. — Hvorvidt disse Anskuelser ere rigtige, kan først paa et senere Punct blive Gjenstand for en nøiagtig Undersøgelse. Her skal det kun bemærkes, at de hvad enten de ere locale eller almindelige, hvad enten de ere tagne i Besiddelse eller ei, ere lige nødvendige Betingelser for Productionen og yde deres Tjeneste paa en lignende Maade.

§ 5. Om Foreningen af Productionens Grundbetingelser.

For at Productionens Grundbetingelser, Arbeidet, Capitalen og Naturen, kunne udfolde deres productive

Kraft, maae de virke i Forening; saalænge de ikke staae i Forbindelse med hinanden, ere de uden productiv Betydning. Capitalen er i og for sig en død Masse, som maa sættes i Bevægelse ved det menneskelige Arbeide; dette vilde være uvirksomt, dersom det ikke blev understøttet af Naturen, og denne vilde ialmindelighed gaae sin egen Vei uden at virke til Gavn for Mennesket, dersom vi ikke kunde beherske den ved Hjælp af vort Arbeide og vore Capitaler. Men nu er det hyppigt Tilfældet, at den samme Person ikke besidder dem i et harmonisk Forhold, at En f. Ex. mangler Capital til at give sin hele Arbeidskraft fuld Anvendelse, at en Anden mangler den Arbeidskraft, som er uundværlig, for at hans Capital fuldstændigt kan blive benyttet. For at den oeconomiske Udvikling kan blive saa omfattende som muligt, er det nødvendigt, at de forenes til et sammenhængende Hele, hvis enkelte Dele staae i et harmonisk Forhold til hinanden.

Dette kan skee paa flere Maader. Enten kan den, der besidder en af disse Betingelser i et saa stort Omfang, at han ikke selv fuldstændigt kan afbenytte den, leie den ud til Andre; eller han kan selv af disse leie eller laane den eller dem, som han aldeles mangler, eller med hvilke han dog ikke er forsynet tilstrækkeligt. Denne Forening af de adskilte Betingelser bliver ofte til en særegen Forretning, idet Enkelte kun deeltage i Productionen ved at bevirke den, saa at deres hele Arbeide bestaaer i at laane Capitaler, leie Arbeidere, forpagte Landeiendomme, og at sammenholde alle disse enkelte Dele til en fælleds Samvirken i Productionens Tjeneste. Naar en saadan Forening skeer i et oeconomisk Formaal, i den Hensigt derved at begrunde et Erhverv, kaldes den et industrielt Anlæg, en Entreprise, en Bedrift, og den, som

bevirker denne Forening og holder den igang, kaldes Entrepreneur, Driftsherre. I denne Egenskab har han ingen anden Opgave end at staae i Spidsen for Foretagendet, lede og styre det; men han kan naturligviis paa samme Tid ogsaa deeltage i Forretningerne i andre Egenskaber; og det er endogsaa det Hyppigste, at Driftsherren tillige er Arbeider, Capitalist eller Jordeier, eller forener flere af disse Egenskaber. — Da den Virksomhed, som han udøver, bestaaer i Anvendelse af personlig Arbeidskraft, kunde det synes rigtigst at henføre den under Arbeidet. Den Form, hvorunder den fremtræder, afviger imidlertid i flere Henseender, som senere skulle blive omtalte, saameget fra det sædvanlige industrielle Arbeide, at det vistnok er rigtigt, at udsondre Driftsherrens Virksomhed for sig, og fremstille det som en særegen Betingelse for Productionen.

Driftsherrerne udøve en betydelig Indflydelse paa den oeconomiske Udvikling. De industrielle Foretagender drives for deres Regning, de udrede en vis bestemt Betaling for Brugen af de productive Kræfter, som de forskaffe sig fra Andre; men paa den anden Side tilhører ogsaa det hele Udbytte dem, og det Overskud, hvormed dette overskrider Udlæget, er deres Gevinst. De have heri en betydelig Opfordring til at opfinde og anvende allehaande industrielle Forbedringer, ved hvilke Udbyttet kan forøges. Saalænge de kunne forbeholde sig selv Brugen af dem, høste de selv udelukkende den hele Fordeel; men efterhaanden som de blive bekjendte og tilgjængelige for Alle, ville de bevirke en almindelig Formindskelse af Productionsomkostningerne og derved komme alle Forbrugere tilgode. Der er neppe nogen anden enkelt Deel af dem, som deeltage i

Industrien, hvis Dygtighed og Driftighed udøver en saa stor Indflydelse paa den hele oeconomiske Udvikling som Driftsherrernes.

Efter at vi ere blevne bekjendte med Productionens forskjellige Betingelser, frembyder der sig et nyt og vigtigt Spørgsmaal: hvoraf afhænger Productionens Omfang? Den er ikke nogen fast og bestemt Størrelse men i høi Grad foranderlig. De forskjellige Tider frembyde i denne Henseende de største Uligheder; Lande, som før have have havt en udviklet Industri og været i Besiddelse af betydelige Rigdomme, ere i Tidens Løb gaaede tilbage og ere traadte i Skyggen for andre, som tidligere vare i en halv barbarisk Tilstand. De forskjellige Lande frembyde lignende Uligheder paa samme Tid; i vore Dage vil man finde Folkeslag paa ethvert Trin af oeconomisk Udvikling, ligefra en aldeles barbarisk Tilstand indtil den høieste Rigdom, Historien har kunnet opvise Exempel paa. Saadanne Forskjelligheder maae have deres Aarsager, og det er af Vigtighed at kjende disse nøie, for saaledes at kunne faae en mere klar Indsigt i de Betingelser, af hvilke vor oeconomiske Udvikling afhænger.

Disse Aarsager maae naturligviis enten være begrundede i Omfanget af de productive Kræfter, der staae til de forskjellige Folkeslags Raadighed, eller i den Dygtighed, med hvilken disse have forstaaet at benytte dem. De kunne enten have deres Udspring fra de ydre Naturforhold, under hvilke Mennesket lever; eller fra de Evner og Aandskræfter, af hvilke de forskjellige Nationer ere i Besiddelse; eller fra den Organisation af Arbeidet og de Hjælpe-

midler, med hvilke de have forsynet sig; eller fra de Sæder og Institutioner, som i større eller mindre Grad kunne bidrage til, at Mennesket udvikler sin hele productive Kraft. — Vi skulle særligt gjennemgaae enhver af disse Hovedaarsager til forskjellig oeconomisk Udvikling og søge nøiere at angive deres Indflydelse.

Fjerde Capitel.

Om Naturforholdenes Indflydelse paa Productionens Omfang.

Naturen har ikke udstyret alle Lande med den samme Gavmildhed men stillet flere eller færre Hjælpemidler til de forskjellige Nationers Raadighed. Et af de vigtigste af disse er Jordens Frugtbarhed, som deels er en Virkning af Jordskorpens chemiske Sammensætning, af den Mængde Næringsstoffer for Planterne, som den indeholder; deels af dens physiske Beskaffenhed, dens Sammenhæng, dens Evne til at holde paa Vand (sandede og lerede Jorder). til at optage og holde paa Varmen, Beskaffenheden af dens Underlag o. s. v.; deels endelig af Overfladens Form, om den er jevn eller bjergig, om der findes Moradser o. s. v. Med Hensyn til Frugtbarheden spiller Climatet en meget betydelig Rolle ved Siden af Jordens Beskaffenhed, maaskee endogsaa en endnu betydeligere; thi denne er i høi Grad undergivet vor Indflydelse, da vi for en stor Deel kunne omforme Jordskorpen som vi ville, forsyne den med de Stoffer den mangler, forandre dens Form; men Climatet undgaaer næsten enhver Paavirkning; vi maae tage det, som det er os givet. Det udøver især stor Indflydelse ved

sin Varme. I Nærheden af Polerne forsvinder endogsaa Birketræet, og Jorden frembringer kun Mosarter, som afgive Næringsmidler for Rensdyrene. Med hvert Skridt nærmere mod Æqvator udvides Mængden af Planter og Dyr, og i de tropiske Lande frembringer Naturen med en ødsel Gavmildhed, ofte kun med ringe Arbeide fra Menneskets Side, ikke alene Producter, som ere negtede Jordens mere nordlige Belter, men ogsaa for en Deel de samme Producter af en langt bedre Beskaffenhed, og Høsten er desuden ikke indskrænket til en Gang om Aaret men kan gjentages oftere.

Climatet udøver ogsaa en stor Indflydelse paa Forbrugen. Menneskets Fornødenheder ere færre i et varmt Clima; man trænger mindre til Bolig, Klæder, Brændsel, ja man behøver endogsaa færre og mindre substantielle Fødemidler end i nordlige Lande, hvor de for en Deel tjene som Forbrændingsmidler til Udvikling af den dyriske Varme. Medens et fugtigt Clima og stærke og hyppige Temperaturforandringer hurtigt ødelægge de Gjenstande, som ere udsatte for Luftens Indvirkning, kunne Bygninger i de varmere Lande bestaae i Aartusinder. — En stor Mængde af det Arbeide, som i et Land med et barsk Clima maa anvendes paa Tilfredsstillelsen af de første Fornødenheder, kan under mere gunstige Forhold benyttes til at bringe Befolkningen paa et høiere Trin af oeconomisk Velvære.

Det er ogsaa af Vigtighed, navnlig med Hensyn til Samfærselen, at et Land er forsynet med seilbare Floder, og at det besidder en stor Kyststrækning med gode Havne. Vandet afgiver en vigtig, og paa et tidligt Trin af Udviklingen, den eneste Vei, ad hvilken store Byrder kunne forsendes; Bevægelsen af Byrden er let, og bliver det endnu

mere derved, at man ofte kan benytte Strømmen i Vandet eller Vindens Fart som bevægende Kraft.

Landets geologiske Beskaffenhed er ikke af mindre Betydning. Store Ansamlinger af Metaller og Brændsel i Jordens Dybde afgive et vigtigt Hjælpemiddel i Industriens Tjeneste. Metallerne afgive det Stof, hvoraf vore vigtigste Redskaber forfærdiges, og det er et stort Beviis paa deres Vigtighed, at Historieskriverne bestemme de forskjellige Trin i Menneskeslegtens Cultur efter de Metaller, af hvilke Nationerne have forfærdiget deres Redskaber.

Endogsaa kun en flygtig Betragtning af disse forskjellige Betingelser vil være tilstrækkelig til at vise, at Naturens Gavmilhed har sin Betydning for den oeconomiske Tilstand. Dog maa man vogte sig for at overvurdere dens Indflydelse*). Den er meget mindre, end man ved første Øiekast skulde troe, og den taber sig mere og mere, ligesom Mennesket hæver sig selv til et høiere Trin af Udvikling. Menneskeslegten har rimeligviis først boet i Egne, der kunne sammenlignes med Edens Have, og her har Civilisationen uden al Tvivl tidligst havt sit Hjem; men senere har den fjernet sig fra dem og opslaaet sin Bolig i Lande, der i Sammenligning med hine kun ere stedmoderligt udstyrede fra Naturens Haand. Hele Historien viser, at saasnart vi ere komne ud over den første Barndomstilstand, gjøre vi selv Mindst i de Egne, hvor Naturen gjør Meest for os; og at Civilisationen, om gunstige Naturforhold ogsaa tidligt til en vis Grad kunne fremkalde den, dog ikke naaer den høieste Udvikling der, hvor de ydre Forhold ere de gunstigste. Medens f. Ex. Ostindien, dette i de fleste Retninger saa rigt begavede

*) Dunoyer: De la liberté du travail. T. 1. Livre III.

Land, i Aartusinder er blevet staaende paa det samme Trin af Civilisation, er Europa, denne i mange Henseender fra Naturens Haand saa tarveligt udstyrede Verdensdeel, gaaet langt forud. Selv indenfor Europas Grændser finder man lignende Forhold. Det er ikke de med Hensyn til Naturbetingelser meest begavede Lande, som frembyde den største Udvikling. Medens Grækenland og Tyrkiet, engang Hovedsædet for Videnskab, Kunst og Industri, nu ere hensunkne i Barbari, medens Italien og Spanien kun ere gaaede langsomt fremad, maaskee endogsaa tilbage, have Landene i den mere nordlige Deel af Europa, som i saa mange Henseender ere ugunstigt stillede, hævet sig til en Høide, som aldrig før har været kjendt.

Denne Gang i Udviklingen kan synes besynderlig, og det kan være vanskeligt at give en tilfredsstillende Forklaring af den; dog maa man vistnok søge en af de medvirkende Aarsager deri, at Naturforholdene selv udøve en anden Indflydelse, end man ved første Øiekast skulde troe. For at Mennesket ret skal udfolde sin hele Energi, trænger han til en Spore, som han mangler i de Lande, hvor et mildt Clima og en rig Natur med en stor Gavmildhed tilfredsstille hans Fornødenheder. Hverken Hensyn til Nutiden eller til Fremtiden tvinger ham til at arbeide, og han henfalder derfor let til Uvirksomhed. I et nordligt Land derimod, hvor Naturen er mindre gavmild, hvor han i Aarets ene Halvdeel maa tilveiebringe Fødemidler for den anden, føler han Mangelens Spore. For at gjøre sin Stilling taalelig, maa han arbeide strengt, og i den gode Aarstid samle Forraad for den Tid, da Naturen Intet yder ham. Arbeidsomhed og Sparsommelighed, som først vare en Nødvendighed, blive siden en

Vane, og ligesom han ved Udøvelsen af disse Egenskaber forbedrer sine Kaar, føler han bestandigt Opfordring til at udøve dem i et større Omfang. Han gjør Opfindelser, indfører Forbedringer, samler Capitaler, og udvider bestandigt sin Production, „saa at det Bud, at vi skulle æde vort Brød i vort Ansigts Sved bliver til en Velsignelse istedetfor en Forbandelse“ *).

Om Naturforholdenes Indflydelse end ikke maa overvurderes, maa man paa den anden Side heller ikke frakjende dem en vis Betydning; det vilde neppe være rigtigt at troe, at Mennesket skulde kunne naae den samme Udvikling paa ethvert Sted af vor Jord. Vi trænge vistnok til at anspores; men vi trænge ogsaa til Opmuntring. I de Egne, hvor Naturen er saa karrig, at Mennesket ikke engang ved anstrengt Arbeidsomhed kan hæve sig ud over Nød, vil hans Arbeidslyst ialmindelighed ogsaa tabe sig. Der er store Strækninger, som ere saa tarveligt udstyrede, at de næsten synes ubeboelige, og som, forsaavidt de ere beboede, ikke synes at kunne byde Beboerne nogen anden Lod end evig Fattigdom, idetmindste i Sammenligning med andre mere gunstigt stillede Lande. Polarlandene, Africas Ørkener o. s. v. synes aldrig at ville kunne afgive et Hjem for en rig Befolkning.

Da en stor Deel af de Strækninger paa vor Jord, som ere rigest begavede, enten ganske ere ubeboede eller dog kun sparsomt beboede, medens paa den anden Side mange andre Egne, som ere langt mindre gavmildt udstyrede, have en mere talrig Befolkning, frembyder der sig det Spørgsmaal: hvorfor have Menneskene opslaaet deres Bolig i hine umilde Egne, og hvorfor forlade de

*) Roscher: Die Nationaloeconomie. S. 53.

dem ikke for at bosætte sig i mere milde? Den første Deel af Spørgsmaalet er meget vanskelig at besvare. Der er faa Puncter i Historien, som ere mere dunkle end Aarsagerne til Menneskeslegtens Udbredelse over Jorden. Rimeligviis have de Udvandringer, som have bevirket den, ikke været en Følge af frit Valg men af Tvang. De Svagere ere bestandigt blevne fortrængte fra de rigere Egne af de Stærkere. Efterat dette Forhold derimod engang har dannet sig, er det ikke saa vanskeligt at forklare sig, at det er vedblevet. Uden at tale om den Kjærlighed til Fødested, som kan binde Befolkningen til en vis Egn, vilde en saadan Forandring være en Umulighed af oeconomiske Grunde. Mennesket slaaer ligesom Rødder i den Jordbund, hvor han fødes, og om ogsaa en Enkelt under gunstige Forhold kan forandre sit Opholdssted, er det dog de Flestes Lod at leve, hvor de ere fødte. En Udvandring af et heelt Folk er forbundet med saa store Vanskeligheder og Besværligheder, at den kun lader sig gjennemføre under ganske særegne Forhold. — Historien frembyder kun Exempel paa to store Folkevandringer. Den første fandt Sted i de første Aarhundreder af den christelige Tidsregning, da barbariske Horder oversvømmede det civiliserede Europa, undertvang dets Befolkning og bemægtigede sig dennes Rigdomme. Saadanne Folkevandringer kunne kun finde Sted til rige Lande, i hvilke Civilisationen er i Forfald, og hvor den, istedetfor at hæve Menneskets aandelige Styrke, undergraver den og gjør Befolkningen værgeløs imod den raa physiske Kraft. Den anden foregaaer i vore Dage igjennem de omfattende Udvandringer, som finde Sted til de uopdyrkede Egne i America, og som udgaae deels fra Europa, deels fra de Dele af de nordamericanske Fristater, som allerede i

længere Tid have været Sædet for en betydelig Civilisation. Udvandrerne begive sig ikke til rige og civiliserede Lande; men de søge deels en større politisk, religiøs og industriel Frihed, end deres Fødeland tilbyder dem, deels rigere Naturkræfter og en jomfruelig Jord, som kun trænger til Dyrkning for i rig Fylde at give sin Afgrøde. Denne Opdyrkning forudsætter imidlertid et betydeligt Arbeide, og det er derfor nødvendigt, at Udvandrerne ere i Besiddelse baade af Capitaler, hvormed de kunne grundlægge en Virksomhed i deres nye Hjem, og af en Energi, der sætter dem istand til at overvinde alle Besværligheder. Saadanne Udvandringer kunne derfor kun finde Sted fra Lande. der ere vidt fremskredne i Civilisation og besidde betydelige Rigdomme. Dersom hele Verden var i Besiddelse af en lignende Rigdom som England, og alle Folkeslag af en lignende Dygtighed og Energi som dette Lands Beboere, vilde det maaskee ikke vare længe, inden Befolkningen paa Jorden vilde blive fordeelt mere i Overeensstemmelse med dennes forskjellige Naturbetingelser.

Medens Naturforholdene udøve en mindre Indflydelse paa Productionens Omfang, ere de derimod af stor Betydning med Hensyn til den Retning, i hvilken den udvikler sig hos ethvert Folk. Alle Lande ere ikke lige skikkede til enhver Art af Production. Jordens og Climatets Beskaffenhed, Havets Nærhed, de Metaller, Jorden gjemmer i sit Skjød, give de forskjellige Nationer Anviisning paa forskjellige Næringsveie. For at et Land kan naae den største oeconomiske Udvikling er det især af Vigtighed, at det nøie kjender sine naturlige Forhold og ikke søger at give sit Arbeide en Retning, som ikke svarer til dem.

Femte Capitel.

Om de nationale Forskjelligheders Indflydelse paa Productionens Omfang.

Efterat vi have seet, hvilken Indflydelse de ydre Naturbetingelser udøve paa Productionens Omfang, skulle vi nu henvende vor Opmærksomhed paa de Forskjelligheder, som Mennesket selv frembyder, deels med Hensyn til de Naturanlæg, af hvilke han er i Besiddelse, og deels med Hensyn til den Udvikling, som han har givet disse.

Ligesom de enkelte Individer frembyde store Forskjelligheder med Hensyn til Gaver og Naturanlæg, er det Samme ogsaa Tilfældet med store Samlinger af dem*). Man har efter disse Forskjelligheder inddeelt Menneskene i Racer, af hvilke enhver frembyder saavel aandelige som physiske Eiendommeligheder. Af disse synes den caucasiske at staae høiest. Den udmærker sig ikke alene ved den kraftigste Bygning og den største Legemsskjønhed, med ogsaa ved Aandens Begavelse og Charakterens Styrke. Linné har kaldt den „homo sapiens

*) Dunoyer: De la liberté du travail. T. 1. Livre II.

europæus". Historien frembyder ingen Oplysninger om, at den nogensinde har været i en aldeles barbarisk Tilstand; hvor den er kommet i Forbindelse med andre Racer, har den altid undertvunget dem; de Lande, som i Aartusinder have været i Besiddelse af den største Civilisation, have været beboede af den, og den er bestandigt gaaet fremad, medens andre Racer ere blevne staaende ubevægelige paa det samme Standpunct. Den har udrettet store Ting i Tidens Løb; næsten Alt, hvad vi nu kalde Civilisation, er dens Værk, og forsaavidt vi tør slutte fra de umaadelige Fremskridt, den har gjort i den nyeste Tid, har den, idetmindste i industriel Henseende, netop kun begyndt sit storartede Værk.

Spørger man om Aarsagerne til den caucasiske Races Overlegenhed, da kan man ikke, som nogle Forfattere, søge den i de ydre Omstændigheder, under hvilke den har levet. Den er nu udbredt under alle Himmelstrøg, og den har ført sin Overlegenhed med sig overalt, medens de andre Racer aldrig have naaet den samme Grad af Udvikling, under hvor gunstige ydre Forhold de endogsaa have levet. Man maa derfor søge Aarsagen til dens Overlegenhed i medfødte Raceeiendommeligheder.

Der finder en lignende skjøndt langt mindre skarpt udpræget Forskjel Sted imellem den caucasiske Races forskjellige Stammer. De europæiske Folkeslag have hver for sig deres nationale Eiendommeligheder, som have udmærket dem saalangt tilbage i Tiden, som de historiske Optegnelser gaae, og som ere blevne bestaaende, medens den ene Slegt har afløst den anden, og hele Udviklingen har forandret sin Form. De udpræge sig ikke alene i Livets politiske og religiøse Sider, men udøve ogsaa en

stor Indflydelse paa den industrielle Udvikling. Der er vel Ingen, som betvivler, at Englands oeconomiske Overlegenhed nøie er sammenvævet med Folkets nationale Eiendommeligheder, er betinget ved dets Energi og Opfindsomhed, og at paa den anden Side Italienernes Fattigdom hænger nøie sammen med deres Hang til et „dolce far niente".

De forskjellige Naturanlæg, med hvilke Nationerne ere begavede, kunne vel gjøre oeconomiske Fremskridt lettere for en end for en anden; men ingen er udelukket fra dem. Det kommer ogsaa her mindre an paa Evnerne end paa den Udvikling, man giver dem. Flid og Udholdenhed kunne hos hele Folkeslag som hos enkelte Individer bøde paa Mangel paa Evner; og et Folks productive Kraft afhænger langt mere af den Udvikling, af hvilken det er i Besiddelse, end af dets Naturanlæg. Det fortjener derfor at undersøges, hvilke Sider af den personlige Udvikling, der især bevirke en rask Fremgang i oeconomisk Henseende.

Arbeidsomhed er den Egenskab, som først viser sig, og som maaskee indtager den meest fremragende Plads. Den er ingenlunde lige stor hos Alle. Vilde Nationer mangle den i høi Grad; de kunne vel paatage sig store Anstrengelser for en kort Tid, men de opgive dem snart. De mangle Udholdenhed, en Egenskab, som man derimod i høi Grad finder hos de civiliserede Folkeslag, der ufortrødent arbeide mod et Maal, selv om det ligger langt borte. Der er maaskee ikke noget andet Folk, som besidder denne Egenskab i høiere Grad end det engelske. Den gjennemtrænger alle Stænder og er sammenvævet baade med dets gode og slette Egenskaber. En Englænder lever alene for sit Arbeide; det er hans eneste Værn mod Kjed-

sommelighed, og Stadighed og Udholdenhed i at arbeide er blevet en Vane hos det hele Folk*).

Det er ogsaa af Vigtighed, at Befolkningen er i Besiddelse af en saadan Udvikling, at den kan anvende sit Arbeide paa den hensigtsmæssigste Maade; for at dette kan være Tilfældet, maa den baade være udrustet med det oeconomiske Talent, som er nødvendigt for at give de industrielle Anlæg den bedste Indretning og Bestyrelse, og med den techniske Dannelse, som udfordres for at Producterne kunne leveres gode og billige**). — Det oeconomiske Talent forudsætter Evne til at lægge en vel overveiet Plan for det hele Foretagende; til at bedømme, om der er Brug for de Producter, man vil frembringe; om Forbrugerne ere istand til at betale en saadan Priis for dem, at Anlæget kan bestaae; om man er istand til at udholde Concurrence med Andre, som frembringe de samme Gjenstande, eller om man maa frygte for, at de kunne levere Producter, som enten ere billigere eller bedre; endelig forudsætter det ogsaa den administrative Dygtighed, som er nødvendig for at holde alle Anlægets enkelte Dele i en uforstyrret Samvirken, saa at man baade undgaaer Tidsspilde og overflødige Omkostninger. Herhen hører ogsaa det financielle Talent, som er nødvendigt for for at holde Cassen i Orden. — Englændernes betydelige Talenter i disse Retninger ere uden al Tvivl en vigtig Grund til deres Overlegenhed i industriel Henseende.

Den techniske Udvikling er ikke mindre vigtig; den viser sig for en Deel som Haandfærdighed hos Ar-

*) I. S. Mill: Political Economy. T. 1. S. 127.

**) Dunoyer: De la liberté du travail. T. 2. S. 37. Han kalder disse Sider af Arbeidsdygtigheden „génie des affaires“ og „génie de l'art“.

beiderne, en Egenskab som maa vurderes høit, da den ikke alene gjør det muligt at frembringe flere og bedre Producter, men den tillige er en nødvendig Betingelse for, at Industrien kan erholde et høiere Sving. De nyttigste Opfindelser vilde være uden Betydning, dersom Arbeiderne ikke vare i Besiddelse af den Haandfærdighed, uden hvilken Forfærdigelsen af nøiagtige og sammensatte Maskiner vilde være umulig. Den fremtræder ogsaa under en anden Form, der er ligesaa vigtig som denne, nemlig som t e c h n i s k O p f i n d s o m h e d. Den store Udvikling, som Industrien i den nyere Tid har faaet, er for en stor Deel en Følge af de techniske Forbedringer, ved hvilke man er blevet istand til i et større Omfang at anvende Naturkræfter i Industriens Tjeneste og derved at frembringe langt større Resultater. Saadanne Opfindelser lettes vistnok ved Kundskab om Naturlovene, dog langtfra ikke i den Grad, som man ofte troer; det er sjeldnere, at Videnskaberne have udøvet nogen umiddelbar Indflydelse i denne Henseende. De fleste og største Opfindelser skylde deres Tilværelse til Mænd, der manglede høiere naturvidenskabelig Dannelse. Denne er altsaa ikke nogen uundværlig Betingelse, men den er dog gavnlig, ialfald fordi den gjør det lettere at forstaae og anvende de Opfindelser, som gjøres af Andre, og den maa derfor ansees for en vigtig Bestanddeel af en Nations techniske Uddannelse, isærdeleshed naar den er forbundet med praktisk Kjendskab til de paagjældende Industrigrene.

Et Folks m o r a l s k e Udvikling er ogsaa en vigtig Betingelse for dets oeconomiske Tilstand. Den er nødvendig, for at den Ene kan stole paa den Anden. Paalidelighed bliver mere vigtig, ligesom Industrien modtager en høiere Udvikling, og alle de forskjellige Arbeider mere gribe ind i hinanden. Hvor den moralske Tilstand

er slet, maa der anvendes en Deel Arbeide paa at vaage over, at intet Bedrageri finder Sted, hvilket saaledes unddrages fra en virkelig productiv Anvendelse. For Handelen er denne Egenskab maaskee især af Vigtighed; uden at tale om Creditten, som spiller en saa stor Rolle i den, og hvis Udvikling hænger nøie sammen med den hele moralske Tilstand, vilde alle Omsætninger blive meget besværlige, dersom ethvert Product nøiagtigt skulde maales og undersøges, hvergang det gik fra en Eiermand til en anden. Der spares en betydelig Tid og mange Omkostninger i de Lande, hvor industriel Redelighed er almindelig, og hvor man uden Fare kan færdes med hinanden paa Tro og Love.

Der er en anden Side af den personlige Udvikling, som ligeledes, skjøndt kun middelbart, er af stor Betydning for Arbeidets Productivitet, nemlig Sparsommelighed. Denne Egenskab er Kilden til alle Capitaler, og ligesom disse blive af større Vigtighed, faaer den ogsaa en større Betydning. Ligesom enkelte Individer frembyde hele Nationer store Forskjelligheder med Hensyn til den. I nogle Lande skrider Capitalsamlingen fremad med langt større Hurtighed og i langt større Omfang end i andre. Aarsagen til disse Forskjelligheder ligger deels i Evnen deels i Lysten til at spare. Evnen afhænger især af Arbeidets Productivitet. Forinden der kan være Tale om at spare, maa man først have tilfredsstillet sine trængende Fornødenheder; det Overskud, som bliver tilbage, efterat dette er gjort, kan man da enten anvende til Luxusforbrug eller sammenspare. Der er mange Omstændigheder, som udøve Indflydelse paa hvilken af disse Anvendelsesmaader, man foretrækker; den vigtigste er dog den Vægt, man lægger paa Fremtiden i

Sammenligning med Nutiden. Under saadanne Forhold, hvor man ikke kan gjøre en nogenlunde sikker Beregning over Fremtiden, vil Sparsommeligheden kun være ubetydelig. Et usundt Opholdssted, en livsfarlig Beskjæftigelse, usikkre politiske Forhold formindske den, ligesom Aarsager af modsat Beskaffenhed forøge den. Disse ydre Omstændigheder udøve dog mindre Indflydelse end Individets eller Nationens hele Udviklingstilstand. Den Forsynlighed, som er nødvendig for at kunne lægge den tilbørlige Vægt paa Fremtiden, er en Egenskab, som især tilhører en høiere Civilisation, og som ialmindelighed mangler hos vilde Folkeslag; disse kunne vel paatage sig store Anstrengelser, men kun under den Forudsætning, at de give et hurtigt Udbytte, og de ville ikke foretage Arbeider, som først skulle gavne den følgende Slegt. — Hos civiliserede Nationer lægger man derimod stor Vægt paa Fremtiden, ofte saa stor, at man endogsaa i en for høi Grad opoffrer Nutiden for den.

Sjette Capitel.

Om Arbeidets Deling og Forening.

§ 1. Om den simple og sammensatte Forening af Arbeidet.

Ved Siden af Naturforholdene og Befolkningens Udvikling udøver ogsaa den Form, under hvilken de forskjellige Nationer bringe deres Arbeidskraft i Anvendelse, en stor Indflydelse paa deres oeconomiske Tilstand, og blandt de enkelte Forhold, som i denne Henseende ere af Betydning, indtager Arbeidets Deling og Forening en fremragende Plads.

Naar det enkelte Menneske staaer isoleret med sit Arbeide og udelukkende er henviist til sine egne Hjælpemidler, kan dette umuligt være meget productivt; mange Arbeider overstige den Enkeltes Kræfter, og mange andre blive betydeligt lettere, naar Flere forene sig om dem. En saadan Forening kan skee paa en dobbelt Maade; enten idet de forene sig for paa samme Maade at bidrage til Udførelsen af det samme Arbeide, f. Ex. for ved forenede Kræfter at flytte en Byrde; eller idet de dele Arbeidet imellem sig, saa at Enhver paatager sig en særskilt Deel af det, som naar f. Ex. En producerer Hørren, en Anden tilbereder den, en Tredie spinder Garnet o. s. v. Det er

denne sidste Art, som især har været Gjenstand for Forfatternes Opmærksomhed, og som ogsaa uden Sammenligning er den vigtigste. A. Smith har først givet en temmelig fuldstændig Fremstilling af dens Indflydelse paa Productionen, og ligesom man har fulgt ham i denne Fremstilling, har man ogsaa beholdt det Navn, han har bragt i Anvendelse: „Arbeidets Deling". Dette Navn er dog mindre heldigt, da det kun leder Tanken hen paa den ene Side af denne Ordning, nemlig paa Udstykningen af Arbeidet; men aldeles ikke paa den anden ligesaa vigtige Side, Foreningen af det saaledes udstykkede Arbeide. Delingen vilde umuligen kunne være gavnlig, dersom de enkelte Dele ikke bleve sammenholdte paa en saadan Maade, at de kunde samvirke harmonisk. Foreningen er derfor ligesaa vigtig, og det vilde maaskee, som man har foreslaaet, være mere correct at benytte Navnet Arbeidets Forening. Denne kan igjen finde Sted under en dobbelt Form; enten ved en Forening af Flere, som arbeide paa samme Maade, den simple Forening af Arbeidet, eller, som det langt hyppigere er Tilfældet, ved en Forening af Flere, som arbeide paa forskjellig Maade, den sammensatte Forening af Arbeidet*), som er den Form, der ialmindelighed kaldes Arbeidets Deling. Da dette Navn imidlertid nu engang er antaget af Alle, og det efter den givne Forklaring ikke kan give Anledning til Misforstaaelse, vil det ogsaa blive anvendt i det Følgende.

*) Wakefield: i Anmærkningerne til Udgaven af Wealth of Nations, jvf. I. S. Mill. Polit. Econ. T. 1 S. 141.

§ 2. Om Fordelene ved Arbeidets Deling.

Fordelene ved Arbeidets Deling ere betydelige; de ere temmelig fuldstændigt udviklede af A. Smith, som gjør opmærksom paa, hvorledes det samme Antal Arbeidere kan levere et langt større Product, naar de dele det hele Arbeide imellem sig, saa at hver Enkelt af dem kun udfører en særlig Deel af de Forandringer, som ere nødvendige, for at den paagjældende Gjenstand kan blive færdig, end naar Alle arbeide paa samme Maade. Han oplyser dette ved et Exempel fra en Knappenaalsfabrik, hvor En trækker Traaden, enAnden sliber den, en Tredie sætter Hovedet paa o. s. v., og hvor ved Hjælp af denne Arbeidsdeling 10 Arbeidere tilsammen daglig kunne levere 48000 Knappenaale, medens hver enkelt af dem neppe vilde kunne forfærdige 20, maaskee ikke engang 1, dersom han selv skulde udføre alle de forskjellige Forretninger*). Aarsagen til denne forøgede Productivitet søger han i følgende Omstændigheder: 1), at Enhver ved udelukkende at beskjæftige sig med en enkelt Forretning forskaffer sig en langt større Færdighed; hans Haand vænner sig til den, hans Muskler trættes mindre af den, og han vil altid kunne udføre den hurtigere, i mange Tilfælde ogsaa bedre; 2), at der spares Tid, fordi der altid gaaer nogen Tid tilspilde ved Overgangen fra en Forretning til en anden, ved at skifte Værktøi, og fordi det varer nogle Øieblikke inden Arbeideren igjen kommer ret igang. Denne Tidsbesparelse har vistnok sin Betydning; men det maa dog ikke oversees, at Afvexling i Forretninger ogsaa har sin Fordeel, og at man ofte kan udhvile

*) A. St. S. 3.

sig fra en Forretning ved at foretage en anden, og at dette navnlig synes at gjælde om Qvindernes Arbeide. 3), at Opfindelsen af bedre Redskaber bliver lettere; ligesom Arbeidet bliver mere simpelt og eensformigt, og Arbeideren mere udelukkende har sin Opmærksomhed henvendt paa en enkelt Forretning, begriber han bedre dens Mechanisme, og det bliver derved lettere for ham at finde paa Midler til at udføre den paa en simplere Maade.

Foruden disse Fordele er der endnu andre, som ere oversete af A. Smith, og som ikke ere ubetydelige*). Arbeidets Deling gjør det nemlig muligt, at man kan anvise enhver Arbeider den Plads, til hvilken han er bedst skikket. De forskjellige Forretninger gjøre ikke Fordring paa ligestor Dygtighed, og dersom Alle skulde udføre det samme Arbeide, vilde Følgen blive, at den dulige Arbeider ofte vilde komme paa en Plads, der var under hans Evner, og den daarlige paa en, som han ikke var voxen, og man vilde saaledes tilveiebringe et mindre Udbytte af det samlede Arbeide. — Fremdeles kan man ogsaa gjøre Besparelser med Hensyn til de Redskaber, der udfordres. Dersom enhver Arbeider skulde udføre en Mængde forskjellige Forretninger, maatte han være forsynet med en stor Mængde Værktøi, hvoraf han kun kunde bruge et enkelt Stykke ad Gangen, medens hele den øvrige Mængde i Mellemtiden vilde ligge ubenyttet; naar Arbeidet er deelt, udfordres der færre Redskaber, som afbenyttes mere uafbrudt. Der spares saaledes en Deel fast Capital, og det Arbeide, som tidligere blev anvendt paa Frembringelsen af den, bliver nu frigjort og kan anvendes paa anden Maade. — Endelig er der endnu den Fordeel, at

*) Babbage: On the Economy of Machinery. Tydsk Oversættelse. S. 171.

jo mere Arbeidet kan indskrænkes til en enkelt Forretning, desto kortere Læretid behøves der, og desto mindre er det Tab, som foranlediges ved slet Arbeide i denne.

Det er saaledes tydeligt nok, at Arbeidets Deling bevirker, at man erholder et langt større Udbytte af den samme Mængde Arbeide; allerede denne Fordeel er betydelig; men det er dog langt fra, at man ved at betragte Forholdene i en enkelt Fabrik kan danne sig en fuldstændig Forestilling om hele Vigtigheden af denne Ordning. Dersom den ikke fandt Sted, vilde Udbyttet ikke alene være betydeligt mindre end nu, men vi maatte aldeles undvære de fleste af de Producter, vi nu dagligen forbruge. Dersom Enhver skulde arbeide for sig selv alene, uden Forbindelse med eller Understøttelse af Andre, altsaa selv frembringe baade raae Stoffer, Redskaber og færdige Producter, maatte han indskrænke sin Forbrug indenfor de snevreste Grændser; men idet den hele industrielle Virksomhed bliver deelt, ikke alene imellem Befolkningen i samme Land men ogsaa imellem forskjellige Lande, af hvilke hvert paatager sig de Forretninger, til hvilke det er bedst skikket, bliver det let at tilfredsstille Fornødenheder, hvis Tilfredsstillelse ellers vilde være en Umulighed. Arbeidets Deling er i Virkeligheden Grundvolden for hele den nuværende Ordning af det oeconomiske Liv. Hos uciviliserede Nationer findes der kun svage Spor til den, men med ethvert Fremskridt faaer den et større Omfang. Først deles Arbeidet i Culturarbeider og industrielle Arbeider, og de forskjellige Stænder udsondre sig fra hinanden; de industrielle Arbeider deles igjen i dem, der frembringe raae Stoffer og dem, der forarbeide disse, og Forskjellen imellem Land og By uddanner sig; i Byerne

spalter Industrien sig endelig igjen i en stor Mængde enkelte Industrigrene. Enhver saadan yderligere Deling betinger en rigeligere og bedre Forsyning.

For at Arbeidets Deling imidlertid kan udøve hele sin Indflydelse, er det nødvendigt, at det deelte Arbeide igjen bliver forenet, at alle de enkelte Bestræbelser forbindes til et sammenhængende Hele. I det enkelte industrielle Anlæg er det Driftsherren, som bevirker dette Resultat ved at anvise hver Enkelt sin Plads og bevirke en stadig Samvirken af alle de forskjellige Arbeidere. I den industrielle Verden i det Hele taget bevirker Handelen denne Forening, idet den skaffer Enhver Afsætning for sine Producter og igjen forsyner ham med sine Forbrugsgjenstande, og saaledes gjør det muligt, at hans Forbrug kan være mangfoldigt, medens han kun udøver sin Virksomhed i en ganske enkelt Retning. Handelen og Arbeidets Deling gaae saaledes Haand i Haand med hinanden.

§ 3. Om Betingelserne for Arbeidets Deling.

Arbeidets Deling kan ikke finde Sted i samme Udstrækning paa ethvert Trin af den oeconomiske Udvikling. Den har sine nødvendige Forudsætninger, som ikke findes overalt. Et udstrakt Marked, det vil sige et stort Antal Kjøbere, hos hvem man kan finde Afsætning for sine Producter, er en uundværlig Betingelse. Dersom der kun er Brug for 1000 Knappenaale hver Dag, maa man indskrænke Productionen hertil; man vil da kun kunne anvende et mindre Antal Arbeidere, af hvilke enher maa paatage sig flere Forretninger. Naar derimod Markedet bliver udvidet, og Afsætningen saaledes bliver større, kan Productionen ogsaa udvides, og en større Deling af Ar-

beidet vil derved blive mulig. Den daglige Erfaring afgiver Beviser nok herpaa; paa Landet, hvor Afsætningen kun er ringe, fordi Befolkningen boer spredt over en stor Overflade, maa f. Ex. en Hjulmand tillige være Tømmermand og Snedker, da han ikke kunde finde Anvendelse for sin hele Tid, dersom han kun vilde arbeide i en af disse Retninger; der maa ligeledes en Kjøbmand handle med alle Slags Varer. I Byer med en talrig Befolkning kan en Haandværker arbeide i en enkelt Retning, ja endogsaa kun beskjæftige sig med Frembringelsen af en enkelt Varesort og dog have Beskjæftigelse for sin hele Tid; ligesom en Kjøbmand der kan indskrænke sig til Handel med enkelte Gjenstande, ja endogsaa kun med en eneste, og dog have en betydelig Omsætning. En stor Udvikling af Samfærselsmidlerne, hvorved Forsendelserne blive billigere og lettere. udøver en lignende Indflydelse som en større Tæthed af Befolkningen, da den nemlig bevirker, at Producterne kunne søge Afsætning i en videre Omkreds. Dog kan ikke enhver Industrigreen i samme Grad høste Fordeel af den lettere Samfærsel; de, hvis Producter skulle afpasses efter enhver Forbrugers individuelle Tarv, maae i Regelen søge deres Afsætning i Nærheden; medens derimod de, som frembringe Varer, til hvilke alle Forbrugere gjøre de samme Fordringer, med Lethed kunne afsættes i hele Verden, især naar Varernes Beskaffenhed ikke gjør Forsendelsen meget kostbar. En saadan Industrigreen kan derfor paa et enkelt Sted antage en saa storartet Charakteer, at Arbeidets Deling kan drives meget vidt; det er f. Ex. Tilfældet med Uhrfabricationen i Locle, med Bomuldsindustrien i Grevskabet Lancaster o. s. v.

Tilværelsen af en betydelig flydende Capital er ligeledes en nødvendig Betingelse. Naar alle de forskjellige

Forarbeidelser foretages samtidigt, udfordres der nødvendigviis en større Mængde Materiale i heel eller halv raa Tilstand, end naar den samme Arbeider efterhaanden foretager alle Forandringer ved det samme Materiale; og naar det færdige Product skal søge sin Afsætning hos en stor Mængde Forbrugere, tildeels paa fjerne Steder, maa der hos Kjøbmændene være store Oplag af dem, og en Deel vil desuden bestandigt være paa Veien fra det ene Sted til det andet. Naar raa Bomuld frembringes i Nordamerica, forarbeides i England og forbruges i Ostindien, udfordres der nødvendigviis et langt større Forraad, end dersom den samme Person, som i Ostindien forbruger Bomuldsvarerne, selv frembragte og forarbeidede den raa Bomuld. Alle disse Forraad ere Capitaler, der ere i en Slags hvilende Tilstand, forsaavidt som de ikke yde nogen umiddelbar Nytte; men de ere den nødvendige Betingelse for, at Arbeidets Deling kan finde Sted, og yde herved, om ogsaa kun middelbart, en stor Tjeneste.

Endelig er ogsaa en stor administrativ og commerciel Udvikling en nødvendig Betingelse. Det er langt lettere at holde en Bedrift, som kun beskjæftiger nogle faa Arbeidere i regelmæssig Gang en den anden, som maaskee beskjæftiger mange hundrede, hvis Arbeider uafbrudt skulle gribe ind i hinanden med den største Nøiagtighed. Det er ligeledes langt lettere for Producenter og Consumenter at træde i Forbindelse, naar de boe i hinandens umiddelbare Nærhed, og enhver Forandring i Forbrug og Smag øieblikkelig bliver bekjendt, end naar hine maae søge Afsætning for deres Varer paa fjerne Steder. Jo mere Arbeidet bliver deelt, navnlig imellem forskjellige Lande og Verdensdele, desto mere bliver en omfattende commerciel Udvikling nødvendig, for at en regelmæssig Forsyning kan være mulig.

Arbeidets Deling kan ikke gaae lige vidt i alle Erhversgrene. Den finder saaledes en langt mindre Anvendelse i Agerdyrkningen end i Fabrikindustrien; i denne kunne nemlig alle de enkelte Forretninger, som ere nødvendige, for at Productet kan blive fuldendt, uafbrudt finde Sted og samtidigt udføres af forskjellige Arbeidere: i hiin derimod maae de for en stor Deel følge efter hinanden i Tiden, da mange af dem kun kunne udføres paa visse Tider af Aaret. Den samme Mand kan ikke saae eller høste hele Aaret igjennem. Her maa Arbeidet derfor ordnes paa en saadan Maade, at Alle uafbrudt kunne have Beskjæftigelse for deres Arbeidskraft, snart ved en, snart ved en anden Forretning. Nogen Deling kan der vistnok finde Sted, navnlig naar Agerbruget er stort, men dog i en langt mindre Grad end i Fabrikindustrien.

§ 4. Om de skadelige Følger af Arbeidets Deling.

Ved Siden af de store Fordele, som Arbeidets Deling frembyder, har det ogsaa nogle Ulemper, som ofte ere blevne fremhævede med stor Styrke. Man indrømmer vel, at det forøger Arbeidets productive Kraft, men, paastaaer man, denne Fordeel kjøbes paa Arbeidernes Bekostning. Den store Eensformighed i Arbeidet, som er en Følge af, at de uafbrudt ere beskjæftigede med den samme Forretning, skal virke skadeligt paa deres Sundhedstilstand og physiske Udvikling, hindre deres aandelige Udvikling og gjøre deres oeconomiske Tilstand usikker. Disse Indvendinger ere maaskee ikke aldeles ugrundede; men de ere idetmindste meget eensidige. De gaae ikke ud fra en omfattende Betragtning af alle Virkningerne af Arbeidets Deling men kun fra en isoleret Opfattelse af de Ufuldkommenheder,

der følge med den ligesom med alle andre menneskelige Ting. En rigtig og grundig Bedømmelse forudsætter nødvendigviis en alsidig Opfattelse baade af Fordele og Mangler og en upartisk Afveien af dem imod hinanden. Uden en saadan vil man komme til et falsk Resultat. — Vi skulle nu gjennemgaae enhver af disse Indvendinger for at see, hvor stor Betydning de have.

Erfaringen synes ved første Øiekast afgjort at godtgjøre, at Arbeidets Deling virker skadeligt paa Arbeidernes Sundhedstilstand. Agerdyrkere, Sømænd og Andre, hvis Arbeide ifølge dets Natur kun i en ringe Grad kan være deelt, ere i Besiddelse af en en bedre Sundhedstilstand end Fabrikarbeidere, der ere mere sygelige og frembyde en større Dødelighed, hvilket tilstrækkeligt er godtgjort ved omfattende statistiske Undersøgelser. Man maa imidlertid vel vogte sig for at tillægge denne Kjendsgjerning en større Vægt, end den fortjener. Fabrikarbeidernes mindre gode Sundhedstilstand er for en stor Deel betinget af Forhold, som enten aldeles ikke eller kun i en ringe Grad staae i Forbindelse med Arbeidets Deling. Undertiden er den en Følge af, at de maae beskjæftige sig med Substantser, der nødvendigviis udøve en skadelig Indflydelse paa Sundheden, hvilken Aarsag naturligviis ikke kan fjernes ved at gjøre Arbeidet mindre deelt, men kun ved aldeles at ophøre med det; i andre Tilfælde er den en Følge af Opholdet i snevre, mørke, slet ventilerede Fabriklocaler; eller af usunde Boliger og Fødemidler; eller undertiden ogsaa af Overanstrengelse. Disse Aarsager staae ikke i nogen Sammenhæng med Arbeidets Deling, og man har virkelig ogsaa i den nyere Tid med Held bestræbt sig for at forbedre Arbeidernes Kaar ved at afhjælpe disse Mangler, uden at indskrænke den. Det lader sig imidlertid ikke

negte, at den i og for sig kan udøve en skadelig Indflydelse igjennem den eensformige Beskjæftigelse, som ofte kan indvirke forstyrrende paa enkelte Organers Functioner, og at det kunde være ønskeligt, om man kunde fjerne denne. Spørgsmaalet er kun om dette lader sig gjøre, uden at man tilveiebringer andre Ulemper, som ere endnu større. Det eneste Middel vilde være at formindske Arbeidets Eensformighed ved at indskrænke dets Deling. Dette kunde imidlertid ikke skee, uden at man tillige formindskede Arbeidets Udbytte og derved forværrede Arbeidernes oeconomiske Kaar; men det maa vistnok i høi Grad befrygtes, at Følgerne heraf vilde blive langt skadeligere for deres Sundhedstilstand end dets Eensformighed.

Den Frygt, at Arbeidernes aandelige Udvikling skulde hindres ved den uafbrudte eensformige Beskjæftigelse, kan ved første Øiekast synes at indeholde nogen Sandhed. Hvilken Udvikling skulde en Arbeider, har man sagt, kunne erhverve sig ved uafbrudt at spille samme Rolle som en Skrue, eller ved at tilbringe sit hele Liv med at gjøre Knappenaalshoveder? Man kan let indrømme, at en saadan Virksomhed i og for sig ikke er meget udviklende; men det maa erindres, at den ikke vilde blive det mere, om den ogsaa blev noget udvidet, om han f. Ex. gjorde hele Knappenaale. Sagen er nemlig den, at det simple industrielle Arbeide i og for sig under ingen Omstændigheder kan blive noget væsentligt Dannelsesmiddel. Den aandelige Udvikling udgaaer fra andre Forhold, navnlig fra det Samliv, man fører med Andre, og fra det Indhold, som opfylder dette Liv. Men Arbeidets Deling og den dermed forbundne mere storartede Virksomhed bidrager til at give dette Liv et fyldigere Indhold og bliver

derved et vigtigt Middel til Arbeidernes intelligente Udvikling; det fører en stor Mængde sammen paa et Sted; deres forskjellige Arbeider gribe ind i hinanden; de træde selv indbyrdes i mangehaande Berørelser baade under deres Arbeide og udenfor det, og hver Enkelt af dem føler sig som en Deel af et stort Hele; medens derimod den, som arbeider under Forhold, hvor ingen saadan Deling eller Forening finder Sted, ikke vil have saa stor Opfordring til at hæve sit Blik ud over en meget snever Synskreds. Dertil kommer endnu, at den større Mængde Producter, som bringes tilveie ved denne Ordning af Arbeidet, forsyner baade den enkelte Arbeider og hele det Samfund, i hvilket han lever, med langt flere Midler til fremme den aandelige Udvikling. Denne kan ikke trives i et Land, hvis Befolkning er fattig; men Arbeidets Deling, som i saa høi Grad forøger dets Udbytte, er netop et af de vigtigste Midler til at modarbeide og formindske Fattigdom.

Erfaringen godtgjør paa det Fuldstændigste, at hiin Frygt for at Arbeidets Deling skulde udøve en skadelig Indflydelse paa den aandelige Udvikling, er ugrundet. De Folkeslag, hos hvem man kun i et ringe Omfang finder denne Ordning, ere uciviliserede, medens den største aandelige Udvikling findes hos de Nationer, hos hvem den er den almindelige Regel for den oeconomiske Virksomhed. — Der er neppe noget Land, hvor Arbeidets Deling er skredet videre frem end i England; men der er paa den anden Side neppe noget andet, som kan fremvise en mere intelligent Arbeiderbefolkning. Indenfor Grændserne af det samme Land gjenfinder man lignende Forhold. Det er almindeligt bekjendt, at den agerdyrkende Befolkning, som dog beskjæftiger sig med en Mængde forskjellige Arbeider, er

mindre livlig, opvakt og udviklet end den industrielle Befolkning i Byerne.

Man har endelig paastaaet, at Arbeidets Deling skulde gjøre den arbeidende Befolknings oeconomiske Stilling usikker, deels ved at give dens industrielle Udvikling en mere eenssidig Retning, og derved gjøre det mere vanskeligt for den at gaae over i nye Industrigrene, naar indtræffende Omstændigheder berøve den sin tilvante Beskjæftigelse, end det vilde være, dersom den var mere alsidigt udviklet; deels og især ved at bidrage til at fremkalde Forstyrrelser, som berøve Arbeiderne deres sædvanlige Arbeide. Saadanne Forstyrrelser ere imidlertid ikke altid en Følge af Arbeidets Deling. — Undertiden forandrer Moden sig, og man ophører aldeles med Forbrugen af enkelte Varesorter; i nogle Tilfælde lærer man at benytte Maskiner til Forfærdigelsen af dem, hvorved ofte en Deel Arbeidere for en Tid miste deres tilvante Beskjæftigelse; men i andre Tilfælde kan der, som en Følge af en stor Udvikling af den internationale Deling af Arbeidet, danne sig en Tilstand, som man med et mindre nøiagtigt Navn kalder Overproduction, og som er begrundet i, at der er frembragt en større Mængde af en eller anden Varesort, end der for Øieblikket er Brug for; den maa derfor sælges til nedsatte Priser; Fabrikanterne, som ikke faae deres Productionsomkostninger erstattede, lide store Tab og ophøre med deres Bedrift eller indskrænke den dog betydeligt. — En saadan Tilstand udvikler sig fortrinsviis i de Industrigrene, som søge Afsætning paa det udenlandske Marked. Naar man arbeider for sit umiddelbare Naboskab, er det mindre vanskeligt at kjende dettes Fornødenheder; naar man derimod skal søge Afsætning for sine Varer hos

en fjern Befolkning, blive Vanskelighederne langt større, fordi uforudselige Omstændigheder som Krig, særegne Toldforanstaltninger, Concurrence fra andre Landes Side, o. s. v. aldeles uventet kunne standse den sædvanlige Afsætning.

Alle saadanne Forstyrrelser udøve en skadelig Indflydelse paa den arbeidende Befolknings Kaar; de ere imidlertid ikke begrundede i Arbeidets Deling alene, men i hele den bestaaende Tilstand, og de kunne kun fjernes ved en fuldstændig Forandring af denne. Naar man arbeider for Andre, enten for andre Personer eller andre Lande, er man afhængig af, om de ville kjøbe de Producter, man frembringer; og naar man arbeider under en fri Concurrence, maa man være fattet paa, at Andre levere Varerne billigere, end man selv kan. Det er en Ulykke for dem, hvem et saadant Tab rammer, men det berettiger ikke til at fordømme den hele Tilstand. Spørgsmaalet er kun, om ikke Fordelene ved Arbeidets Deling langt overveie den Indflydelse, som den kan udøve paa Udviklingen af hine Forstyrrelser, og dette Spørgsmaal maa ubetinget besvares bekræftende. — Iøvrigt maa det erindres, at de kun ere sjeldne, og at de ialmindelighed kun ere forbigaaende, fordi den arbeidsløse Befolkning snart finder Beskjæftigelse i andre Industrigrene, og at Arbeidets Deling selv i høi Grad bidrager til at lette denne Overgang, fordi den bevirker, at en Mængde Forretninger blive saa simple, at den Færdighed, som udfordres, kan erhverves hurtigt og let.

Det er saaledes indlysende, at de Indvendinger man har gjort mod Arbeidets Deling, deels kun ere tilsyneladende, deels aldeles forsvindende ved Siden af de store Fordele, den frembyder, og at den giver en Form for

Arbeidet, som er af den største Betydning for vor oeconomiske Udvikling.

Medens de Fleste have indskrænket sig til at fremhæve de Mangler, den nuværende Deling af Arbeidet frembyder, har derimod Fourier gjort Forslag til en heel ny Organisation, som, dersom den kunde udføres, vilde give det hele Samfundsliv et aldeles forandret Udseende. Vi skulle ikke her omtale hans System i sin Heelhed, men kun saa kort muligt fremhæve Hovedtanken i den Deel, som har til Hensigt at give Arbeidets Deling og Forening en ny Form. Det vil heraf blive indlysende, hvorledes man er udsat for at komme paa Afveie, naar man slaaer en Streg over den historiske Udvikling og aldeles forlader den Vei, som Menneskeslegten hidindtil har vandret, og istedetfor vil danne en ny Samfundsorden efter en abstract Theori.

Han gaaer ud fra den Forudsætning, at den Elendighed, der findes i Verden, har sin Aarsag i, at der ikke bliver produceret nok; dette er igjen en Følge af, at Arbeidet ikke er ordnet paa en hensigtsmæssig Maade. En Mængde Mennesker producere Intet, Andre producere Mindre, end de kunde, og for Alle er Arbeidet en Byrde, som udøver et haardt Tryk. Ved en ny Organisation skal der raades Bod herpaa. Befolkningen skal forene sig i Associationer paa omtrent 2000 Mennesker, (en phalanx) af hvilke enhver danner en Heelhed for sig, og i disse skal Friheden være den eneste Lov. Han gaaer fremdeles ud fra den Forudsætning, at det er en Trang for Enhver at arbeide, og at Alle ville foretrække dette for Lediggang, naar de kunne arbeide i den Retning, de have Lyst til. I Associationerne

skulde derfor Enhver vælge det Arbeide, som tiltalte ham meest, og de, der valgte det samme, skulde forene sig i større og mindre Grupper, som skulde arbeide i Forening; men da det samme Arbeide bliver trættende, naar det fortsættes i længere Tid, skulde disse Grupper ikke være faststaaende, men Enhver skulde, naar han blev kjed af et Slags Arbeide, forlade det og gaae over i en anden Gruppe, som var beskjæftiget med det Arbeide, til hvilket han nu havde meest Lyst. Idet man saaledes beskjæftigede sig paa den Maade, man fandt meest tiltrækkende, og idet man udhvilede sig fra et Arbeide, medens man udførte et andet, skulde det hele Udbytte blive langt betydeligere.

Det fortjener neppe en alvorlig Undersøgelse, om en saadan Organisation under vore Samfundsforhold kan lede til et nyttigt Resultat. Det er indlysende, at en Ordning, hvis Udgangspunct er Enhvers øieblikkelige Lyst, maa mangle den Eenhed og Sammenhæng, som er den nødvendigste Betingelse for et godt Resultat, og at den Harmoni imellem alle de individuelle Bestræbelser, som i den nuværende Tilstand er en Virkning af Enhvers Iver for at forbedre sin Tilstand, neppe vilde fremkomme, naar øieblikkelig Lystfølelse skulde være den eneste Lov*).

*) Jeg har indskrænket mig til ovenstaaende ufuldstændige Fremstilling af Fouriers Anskueiser og Forslag, fordi det har ligget udenfor min Plan at gjøre dem til Gjenstand for en omfattende Undersøgelse. Jeg har kun villet antyde den fuldstændige Modsætning, der finder Sted imellem hans Anskuelser om den hensigtsmæssigste Ordning af Arbeidet og de Forhold, som det virkelige Liv frembyder.

Syvende Capitel.

Om Maskiner.

§ 1. Om Nytten af Maskiner.

Endogsaa den videst udstrakte Deling af Arbeidet vilde ikke være tilstrækkelig til at bevirke en rig Production, dersom Mennesket ikke var forsynet med Hjælpemidler, ved hvilke han deels kunde give sin Kraft en bedre Anvendelse, deels forøge den. Saadanne Hjælpemidler kalder man Redskaber og Maskiner. Der er ingen bestemt Talebrug med Hensyn til Brugen af disse Ord. Nogle kalde dem Redskaber, naar de have en simpel Sammensætning; Maskiner derimod, naar de ere kunstigt sammensatte og bestaae af en Mængde enkelte Dele, som harmonisk gribe ind i hinanden og ved deres Samvirken fremkalde et Resultat. Andre kalde dem Redskaber, naar de sættes i Bevægelse ved Menneskets Muskelkraft og altsaa kun give denne en bedre Anvendelse; Maskiner derimod, naar de sættes i Bevægelse af Kræfter, som ligge udenfor Mennesket. Denne Forskjel er i Virkeligheden ikke af nogen Betydning i oeconomisk Henseende. Enten de ere simple eller sammensatte, enten de sættes i Bevægelse ved Menneskets egen Kraft eller ved Naturkræfter, staaer Mennesket i

samme Forhold til dem; han anvender dem i ethvert Tilfælde som et Middel til at gjøre sit Arbeide mere productivt, og Alle, baade de simpleste og de meest sammensatte, yde ham Tjeneste paa lignende Maade. Man er ofte tilbøielig til fortrinsviis at henvende Opmærksomheden paa de store og sammensatte, fordi de frembringe de meest iøinefaldende Virkninger. Dette er dog neppe rigtigt; de simple, som have en meget almindelig Anvendelse, ere uden al Tvivl ligesaa vigtige, og der er maaskee ikke noget andet Redskab, der har spillet en saa stor Rolle i Menneskeslegtens Udvikling som Ploven.

Man vil maaskee danne sig den tydeligste Forestilling om Maskinernes Betydning for den oeconomiske Udvikling, naar man vil tænke sig en Tilstand, hvor de aldeles mangle, og hvor Mennesket altsaa er henviist til umiddelbart at gjøre Brug af sine physiske Kræfter. Saalænge dette er Tilfældet, maa hans Tilstand være meget hjælpeløs, og det er derfor ogsaa et Formaal for hans første Bestræbelser at tilveiebringe saadanne Redskaber, ved hvilke han ligesom kan potensere sin Kraft. Man kjender ingen Tilstand, i hvilken de aldeles mangle, endogsaa de mindst civiliserede Nationer ere i Besiddelse af Buer, Pile, Steenøxer, o. s. v., og med ethvert Fremskridt i Civilisation findes de i større Mængde.

Deres store Betydning er begrundet i, at de sætte os istand til at tilveiebringe betydelige Resultater med forholdsviis faa Anstrengelser fra vor Side; enten de ere Redskaber, som sættes i Bevægelse af Mennesket selv, eller Maskiner, som sættes i Bevægelse af Naturkræfter, udøve i denne Henseende en lignende Indflydelse; dog ere de sidste ofte af en større Betydning baade med Hensyn til de Resultater, vi opnaae ved Hjælp af dem, og den Forandring,

de bevirke i vort Arbeide; de frigjøre os nemlig for den mechaniske Deel af dette, som de udføre for os, medens vi kun behøve at udøve Tilsyn med dem; vort Arbeide faaer herved et mere humant Præg. Anvendelsen af dem formindsker ikke alene vore Anstrengelser, men den forskaffer os ogsaa langt bedre Producter, ja endogsaa mange, som vi ellers aldeles maatte undvære. Ved at bidrage til at gjøre Udbyttet af vor Virksomhed langt betydeligere, sætte de os istand til paa samme Tid baade at forøge vore Nydelser ved et større Forbrug og tillige i større Mængde at opsamle Capitaler, som kunne afgive en bredere Grundvold for vor fremtidige Virksomhed. — Ved de formindskede Productionsomkostninger bliver desuden en Mængde Gjenstande, som paa Grund af deres Kostbarhed tidligere udelukkende vare forbeholdte de Rige, tilgjængelige for Alle, og Maskinerne bidrage saaledes til at formindske Afstanden imellem de forskjellige Samfundsclasser. Hele denne betydelige Indflydelse vil maaskee træde tydeligere frem igjennem nogle Exempler.

Et mærkeligt Exempel afgiver Befordringen af Personer og Varer, som i den nyere Tid har faaet en saa overordentlig Udvikling igjennem Jernbaner og Dampskibe. Som Sammenligningspunct med de nu bestaaende Forhold er det ikke nødvendigt at vælge en Tilstand, som ligger langt tilbage i Tiden; man kan blive staaende ved et Tidspunct, da den europæiske Civilisation allerede var skredet vidt frem, Slutningen af det 17de Aarhundrede. Dengang vare Reiser forbundne med de største Besværligheder og Farer endogsaa i de Lande, der vare i Besiddelse af den største Udvikling. En Reise fra Paris til Marseille varede en Maaned, og alle Reiser frembød en lignende Langvarighed; men desuden vare de Reisende ofte, navnlig

om Vinteren, udsatte for Livsfare*). Ved Hjælp af Jernbaner ere endogsaa lange Reiser nu blevne til en Ubetydelighed baade med Hensyn til Varighed og Omkostninger. Tidligere kunde de Rige alene reise, nu derimod er det ogsaa muligt for de mindre Bemidlede, og disse reise ligesaa sikkert og hurtigt, og omtrent ligesaa beqvemt som hine. Det er ogsaa dem, som i det største Omfang benytte sig af Jernbanerne. De billigste Pladser tælle det overveiende Antal af Reisende. — Hvad Sikkerheden angaaer, antager man vel ofte, at Farerne ved Reiser forøges ved Benyttelsen af dem. Det er dog en feilagtig Tro, som kun har sin Oprindelse derfra, at de Ulykkestilfælde, som finde Sted paa dem, ialmindelighed vække stor Opsigt i en vid Kreds, medens de som indtræffe, naar man gjør Brug af de ældre Befordringsmidler, gaae mere ubemærket hen. — I 1852 blev der befordret omtrent 89 Millioner Personer paa Jernbanerne i England, og man kan antage, at Enhver i Gjennemsnit idetmindste har reist 6 Miil. Af denne umaadelige Mængde omkom kun 9 ved Ulykkestilfælde, der ikke kunde tilskrives deres egen Uforsigtighed**). Det er ikke rimeligt, at Faren skulde være mindre ved Brugen af noget andet Befordringsmiddel. For at bedømme Vigtigheden af disse Forbedringer i Samfærselsmidlerne, maa man ikke blive staaende ved de øieblikkelige Resultater; hvor store disse endogsaa ere, ville de fjernere Virkninger uden al Tvivl have en langt større Betydning. De forskjellige europæiske Nationer træde igjennem dem i en langt livligere Forbin-

*) Macaulay: History of England. T. 1. Chap. 3, indeholder mange interessante Exempler paa de Farer og Besværligheder, med hvilke Reiser dengang vare forbundne.

**) v. Reden: Erwerbsstatistik Preussens. Abth. 3. S. 2236.

delse med hverandre, og idet de bedre lære hverandre at kjende og for en Deel tilegne sig hinandens Civilisation, ville rimeligviis efterhaanden de nationale Antipathier forsvinde, som hidindtil paa saamange Maader have hindret en fredelig og lykkelig Udvikling.

Fabrikationen af vævede Tøier, navnlig af Bomuldstøier, frembyder i en anden Retning et ligesaa mærkeligt Exempel. Endnu for henved 100 Aar siden bleve de spundne og vævede ved Haandkraft, og den største Deel blev tilsendt Europa fra Ostindien og China. 1765 opfandt Arkwrigth en Maskine til at spinde Bomuldsgarn, 1787 opfandt Cartwrigth en Maskine til at væve dette; siden den Tid er denne Industrigreen undergaaet en Mængde Forbedringer, maaskee flere end nogen anden, som have faaet en endnu større Betydning ved Dampmaskinens samtidige Opfindelse og Anvendelse. Følgen heraf har været, at en Arbeider nu med de forbedrede Redskaber i samme Tid kan udføre 320 Gange saameget Arbeide som dengang*). Priserne ere paa Grund heraf sunkne saa betydeligt (efter M. Chévalier i de sidste 50 Aar til $^1/_{12}$ af deres tidligere Beløb), „at Bomuldsvarer nu ere saa billige, at der neppe er noget Individ saa fattigt, at han ikke rigeligt kan forsyne sig med dem“ **). Hvilken Tilvext Forbrugen har modtaget, vil man bedst kunde bedømme ved at see, hvorledes Indførselen af raa Bomuld er tiltaget i England, som siden hiin Tid har været Hovedsædet for denne Industrigren. I Midten af forrige Aarhundrede indførtes der kun lidt over 2 Millioner Pund aarligt, fra 1801—6 i Gjennemsnit aarligt 56 Millioner Pund, og 1845—49 derimod omtrent 579

*) M. Chévalier: Cours d'économie polit. T. 1. 2me leçon.

**) Mac Culloch: Statist. Account of the britisch Empiro. T. I. S. 683.

Millioner Pund, og Indførselen har siden været i stadig Tilvext. — Lignende, om end ikke saa betydelige, Fremskridt frembyder ogsaa Forarbeidelsen af uldne og linnede Varer. Disse Forbedringer have bevirket, at Befolkningen, endogsaa den fattige Deel, i vore Dage er bedre forsynet med Klædningsstykker, end de Rigeste fordum vare det.

Det vilde være let at forøge Antallet af lignende Exempler; det er neppe nødvendigt. Den daglige Erfaring frembyder Exempler nok paa Producter, som blive frembragte ved Maskiner, og som saaledes ere gaaede over i det daglige Livs Forbrug, at man næsten ikke kan tænke sig, at det nogensinde har været anderledes.

Vi have hidindtil kun omtalt Maskiner og Redskaber; det bør dog ikke lades ubemærket, at alle techniske Forbedringer, af hvilken Beskaffenhed de endogsaa ere, f. Ex. bedre Fabrikationsmethoder, nye chemiske Fremgangsmaader, o. s. v., som sætte os istand til at frembringe flere eller bedre Producter, i oeconomisk Hensende udøve en aldeles lignende Indflydelse, og uagtet de vel ikke strengt taget kunne henføres under Begrebet af Redskaber, have de dog samme Betydning for os.

§ 2. Indvendinger mod Anvendelsen af Maskiner.

Der er neppe noget andet Middel, som bidrager til at forbedre vor oeconomiske Tilstand, der er blevet modtaget med flere Indvendinger eller har mødt større Uvillie end Anvendelsen af Maskiner. Man beskylder dem navnlig for at frembringe Arbeidsløshed, idet de udføre det Arbeide, som tidligere blev udført af Mennesker. Denne Anskuelse finder man ikke alene hos Folk, som bedømme disse Forhold letsindigt, men ogsaa hos alvorlige Forfattere. Ældre

Forfattere vare ialmindelighed enige i at fordømme dem; hos nyere, som iøvrigt have Fortjenester af den oeconomiske Videnskabs Udvikling, finder man undertiden en lignende Fordømmelsesdom, som f. Ex. hos Sismondi, der har angrebet dem med stor Varme og Veltalenhed*). — En saadan Dom kan ved første Øiekast synes begrundet; det kan synes nødvendigt, at Opfindelsen af en Maskine, som sætter 1 Menneske istand til ved sit Arbeide at frembringe ligesaamange Producter som tidligere 10, maa berøve de 9 overflødige Arbeidere deres Beskjæftigelse og saaledes gjøre dem arbeidsløse; og det virkelige Liv frembyder undertiden Kjendsgjerninger, som synes at tale for denne Anskuelse. Der er derfor al Grund til at gjøre den til Gjenstand for en nøiagtig Undersøgelse. Det vil være nødvendigt først at betragte Sagen i sin hele Almindelighed, uden Hensyn til enkelte individuelle Tilfælde, og først gaae over til en Betragtning af disse, efterat det almindelige Spørgsmaal er afgjort.

Det vil i denne Undersøgelse være nødvendigt, at vi først og fremmest danne os en klar Forestilling om de Betingelser, af hvilke det afhænger, om den arbeidende Befolkning kan finde Beskjæftigelse for sin Arbeidskraft, eller om den maa undvære denne. Der er aabenbart to Betingelser, som i denne Henseende ere nødvendige; nemlig paa den ene Side, at der i Samfundet findes utilfredsstillede Fornødenheder, som kun kunne blive tilfredsstillede ved Producter, hvis Frembringelse udfordrer Anvendelse af Arbeide, og paa den anden Side, at der findes Capitaler, ved hvilke dette Arbeide kan sættes igang. Da vi ikke let kunne

*) Nouveaux Principes d'économie polit. paa mange Steder.

tænke os en Tilstand, hvor der ikke skulde findes utilfredsstillede Fornødenheder, kunne vi see bort herfra og alene tage Hensyn til den anden Betingelse. Om Maskinerne altsaa frembringe Arbeidsløshed eller ei, vil afhænge af, om deres Anvendelse er forbundet med en Formindskelse af den Capital, som skal sætte Arbeidet igang.

Her maa det nu strax indrømmes, at der virkelig gives Tilfælde, hvor Opfindelsen og Anvendelsen af dem kan lede til dette Resultat, nemlig naar de bygges paa den flydende Capitals Bekostning, og de saaledes bevirke en Formindskelse af denne. Den er paa en vis Maade Productionens Livsprincip, og den maa derfor bevares uformindsket. Saalænge de Arbeidere, som underholdes af den, anvende deres Arbeide paa igjen at frembringe flydende Capital, vil den ikke undergaae nogen Formindskelse, da Arbeidets Resultater træde istedetfor og erstatte de Gjenstande, som Arbeiderne have forbrugt. Den flydende Capital, vil da gjenfødes, ligesom den forbruges af dem, og den Kilde, som sætter Arbeidet igang, vil saaledes bevares uforandret; men dersom dette anvendes paa at bygge Maskiner istedetfor paa at frembringe ny flydende Capital, saa gjenfødes denne ikke; men man har i hine en fast Capital istedetfor. De ere vistnok nyttige Hjælpemidler, som forøge Productionen; men de kunne ikke tjene til at underholde Arbeidere, og alle de, hvis Arbeide tidligere blev sat i Bevægelse ved den flydende Capital, som nu er blevet gjort fast, ville mangle Beskjæftigelse, indtil denne igjen er blevet bragt op til sin tidligere Høide. En saadan Tilstand kan undertiden udvikle sig og føre store Forstyrrelser med sig; men den vil ialmindelighed kun være forbigaaende, fordi nye Besparelser snart igjen ville bringe den flydende Capital

til sit tidligere Omfang, hvilket saameget lettere kan skee, som Arbeidet ved Hjælp af de bedre Redskaber bliver mere productivt, end det før var. (See tredie Capitel § 3. c.)

Dersom vi i Modsætning hertil ville tænke os en Tilstand, hvor Maskinernes Bygning ikke bevirker nogen Formindskelse af den flydende Capital, fordi f. Ex. de nye Besparelser, med hvilke denne er blevet forøget, blive anvendte hertil, eller vi, for at gjøre Exemplet simplere, ville tænke os, at man uden noget Offer fra Udlandet erholdt en Maskine, hvorved Frembringelsen af en vigtig Forbrugsgjenstand blev betydeligt lettet f. Ex. en Spindemaskine, hvad vilde da Følgen blive?

Den første Virkning vilde være, at alt Haandspind vilde ophøre, (forudsat, at man ved Maskinens Hjælp kunde spinde den fornødne Mængde Garn), og som en Følge heraf vilde de Arbeidere, som tidligere havde været beskjæftigede paa denne Maade, tabe deres tilvante Beskjæftigelse; men vilde de derfor blive arbeidsløse? Da den flydende Capital er blevet uformindsket, og da der Intet er indtruffet, som kunde udøve nogen Indflydelse paa Capitalbesiddernes Tilbøielighed til at bringe den i Anvendelse, vil der efter Maskinens Indførelse netop være den samme Efterspørgsel efter Arbeide som før, kun vil dette ikke længere blive anvendt paa at spinde Garn med Haandkraft men i andre Retninger, i hvilke man har utilfredsstillede Fornødenheder. Anvendelsen af Maskinen, som ikke kan arbeide af sig selv, men som maa sættes i Bevægelse ved menneskeligt Arbeide, vil altid skaffe Beskjæftigelse for nogle Arbeidere, ja meget ofte for mange flere end dem, hvis Arbeide den har gjort overflødigt. Productionen bliver ofte saameget billigere

ved de bedre Redskaber, at Forbrugen tiltager i en utrolig Grad, og en langt større Mængde Mennesker finder Beskjæftigelse i den samme Industrigreen end tidligere, deels ved at bygge nye Maskiner, deels ved at sætte dem i Bevægelse, deels ved at frembringe de raae Stoffer, som forarbeides ved Hjælp af dem, deels ved yderligere at forarbeide de Gjenstande, som frembringes ved Maskinerne, dersom de endnu ikke ere færdige til at forbruges, o. s. v. o. s. v. — Man kan ikke tvivle om, at f. Ex. det Antal Mennesker, som nu finder Beskjæftigelse, middelbart eller umiddelbart, paa Grund af Bogtrykkerkunstens Anvendelse, er meget betydeligere end det, som tidligere fandt Beskjæftigelse ved Afskrivning.

Bomuldsfabrikationen i England giver et Exempel, som sætter os istand til mere nøiagtigt ved Hjælp af Tal at oplyse, hvor stor en Indflydelse Anvendelsen af forbedrede Maskiner i en Industrigreen, der frembringer en vigtig Forbrugsgjenstand, udøver paa Mængden af de Arbeidere, som finde Beskjæftigelse i den. Da Arkwrigth 1769 tog Patent paa sin Spindemaskine, var Antallet af dem, som i England vare beskjæftigede med Forfærdigelsen af Bomuldsvarer 7,900*). Siden den Tid er Fabrikationen undergaaet en Række af Forbedringer, som alle have bidraget til at give Maskiner en videre Anvendelse og yderligere at bespare menneskelig Arbeidskraft. Hvilken Indflydelse har dette nu udøvet? I 1839 var Antallet af dem, som arbeidede umiddelbart i Bomuldsfabrikkerne, altsaa med Undtagelse af de talrige Haandvævere, Farvere, Trykkere o. s. v., 359,000, og naar man vil tage Hensyn

*) Baines: History of Cotton Manufacture. Jvf. M. Chévalier Cours. etc. T. I. IVme leçon.

til alle de andre Arbeidere, som denne Industri giver Beskjæftigelse, og til de Personer, som leve af den uden at deeltage i Arbeidet (Oldinge, Børn o. s. v.), vil Antallet af dem, der underholdes ved den, efter den meest maadeholdne Beregning udgjøre 1,200,000—1,500,000 *), og paa samme Tid Antallet er steget saa betydeligt, er Arbeidslønnen voxet, saa at Arbeiderne nu ere rigeligere forsynede med nødvendige og behagelige Ting end til nogen tidligere Tid **). —

Bomuldsfabrikationen er ikke enestaaende i denne Henseende; andre Industrigrene frembyde lignende om end ikke saa storartede Fremskridt. Det er imidlertid ikke altid Tilfældet, at Anvendelsen af Maskiner ogsaa forøger Antallet af Arbeidere i den paagjældende Industrigreen; det vil kun skee, naar den billigere Production bevirker, at Forbrugen tiltager i en betydelig Grad. Der er imidlertid Gjenstande, af hvilke Forbrugen enten ikke forøges eller dog kun i en ringe Grad, om de ogsaa blive nok saa billige, og Anvendelsen af Maskiner i saadanne Productionsgrene kunde vel bevirke en Formindskelse af Arbeidernes Antal; men heller ikke i dette Tilfælde vilde der opstaae nogen Arbeidsløshed, naar kun den flydende Capital var blevet bevaret uformindsket. — Trænger man ikke til en større Mængde af en Slags Varer, trænger man til andre, og saalænge der er utilfredsstillede Fornødenheder og flydende Capital, som kan sætte det Arbeide igang, ved hvilket de Producter, som skulle tilfredsstille dem, kunne frembringes, vil der ogsaa være Anvendelse for Arbeide.

Foruden den Hovedindvending imod Anvendelsen af Maskiner, at de skulle bevirke Arbeidsløshed, har man

*) Porter: On the Progress of the Nation. S. 396.

**) Mac Culloch: Statist. Account etc. S. 696.

ogsaa gjort andre af en mere underordnet Betydning. Man har saaledes meent, at de ved undertiden at fremkalde en Overproduction skulde gjøre Arbeidet uregelmæssigt og usikkert. Dette strider ligefrem imod Erfaringen; Fabrikarbeide udmærker sig netop ved en meget stor Stadighed og bliver næsten fortsat uden Afbrydelse. Det ligger ogsaa i Sagens Natur, at det ialmindelighed maa være saaledes; Maskinerne ere fast Capital, som ikke kan anvendes paa anden Maade; naar de derfor ligge unyttede, taber Driftsherren Renten af den; dette Tab forøges endnu mere, fordi de hyppigt blive anvendte i store Anlæg, og saaledes Renten af de Capitaler, der ere anvendte i Bygninger, Oplag af raat Materiale, o. s. v. paa samme Tid gaaer tabt; det er derfor hans egen Fordeel uafbrudt at holde sin Bedrift igang, om han ogsaa skal lide et Tab, naar dette kun er mindre, end det han vilde lide, naar han aldeles standsede den. — Undertiden kan der vistnok udvikle sig industrielle Criser, som kunne være trykkende for Fabrikarbeiderne; disse ere imidlertid sjeldnere fremkaldte ved Anvendelsen af Maskiner; men de ere begrundede i en urigtig Bedømmelse af Markedets Tilstand, og en derved foraarsaget Standsning af Afsætningen, og de kunne ligesaavel ramme de Industrigrene, i hvilke Maskiner kun have en indskrænket Anvendelse.

Man har ogsaa beskyldt dem for at udøve en skadelig Indflydelse paa den opvoxende Slegt ved at gjøre Anvendelsen af Børns Arbeide mulig i Fabrikkerne. Denne Klage er rigtig i sit Indhold, kun kan den ikke benyttes som en Indvending imod Maskinerne; thi det kan dog ikke gjøres til en Anke imod dem, at de i den Grad formindske Arbeidets Besværlighed, at endogsaa Børn kunne udføre det; derimod rammer den dem, som gjøre denne

Mulighed til en Virkelighed, Børnenes Forældre og Fabrikherrerne, der for en øieblikkelig Fordeels Skyld træde Menneskelighedens Fordringer under Fødder. Det er aldeles i sin Orden, at Staten under saadanne Forhold træder til og bringer Forholdsregler i Anvendelse, som kunne hindre de Misbrug, der ere en Følge af, at Børnenes naturlige Værger glemme deres Pligter.

Indvendingerne imod Maskinerne ere saaledes uden nogen væsentlig Betydning. De maae henregnes til de vigtigste Betingelser for en betydelig oeconomisk Udvikling. Enhver Forøgelse af dem har betinget et Fremskridt i Velvære lige fra Buen, Pilen og Øxen i deres simpleste Form til den electriske Telegraph, der med Hensyn til sine beundringsværdige Resultater maa ansees for den meest fuldkomne af alle Maskiner. De have været til Gavn for Alle, men maaskee endnu mere for de arbeidende Classer end for nogen anden Deel af Befolkningen. Ved at formindske Arbeidets Besværlighed have Maskinerne forædlet deres Virksomhed; ved at bidrage til Forøgelsen af Capitalen have de forskaffet dem en mere stadig Beskjæftigelse og en høiere Arbeidsløn; og ved at gjøre en Mængde Forbrugsgjenstande billigere have de udvidet deres Nydelser langt ud over de Grændser, som tidligere vare satte for dem. — Forbedringen af Arbeidsclassens Kaar hænger saaledes paa det Nøieste sammen med den størst mulige Udvikling af dem, og naar Arbeiderne undertiden, som i Arbeiderurolighederne i de engelske Fabrikbyer, have sønderslaaet dem, fordi de i dem saae farlige Medbeilere, have de, forblændede af et falsk Skin, i Virkeligheden vendt deres Vaaben imod dem selv.

Vi have hidintil kun betragtet Spørgsmaalet om Maskiner i sin hele Almindelighed; dersom man imidlertid

vilde troe, at de almindelige Resultater ogsaa uden videre kunne finde Anvendelse paa ethvert enkelt concret Tilfælde, vilde man høiligen tage Feil. Anvendelsen af dem er hyppigt forbundet med betydelige forbigaaende Forstyrrelser og med store individuelle Tab. Disse vilde ikke finde Sted, dersom Overgangen fra en Industrigeen til en anden var fri for alle Vanskeligheder; men dette er ikke Tilfældet. De Arbeidere, som miste deres tilvante Beskjæftigelse, finde ikke strax en ny; i mange Tilfælde (som f. Ex. for gamle Folk) vil det endogsaa være meget vanskeligt at gaae over i en saadan, og naar de endelig finde den, vil den ialmindelighed ikke give dem Anvendelse for den techniske Færdighed, af hvilken de ere i Besiddelse. Den faste Capital, som tidligere har været anvendt i den paagjældende Industrigreen, vil heller ikke let finde nogen ny Anvendelse og vil for største Delen tabe sin Værdi. Undertiden frembringer Anvendelsen af dem ogsaa store Forstyrrelser ved at bevirke, at den paagjældende Industrigreen forandrer sin Plads, at den flytter til Egne, hvor der findes billig bevægende Kraft, Vandløb, Kullag o. s. v. Den flydende Capital kan da uden stor Vanskelighed flytte sig; men Arbeiderne kunne ikke forlade deres vante Opholdssted, og der kan medgaae kortere eller længere Tid, inden de her finde en ligesaa fordeelagtig Anvendelse for deres Arbeidskraft. Disse Forstyrrelser kunne undertiden naae et stort Omfang; saaledes ere i den nyere Tid flere folkerige Landskaber, hvis Befolkning tidligere ernærede sig ved Linnedindustri, bragte i en elendig Tilstand ved Opfindelsen af Maskiner til at spinde Hørgarn og ved den omfattende Anvendelse, som disse have faaet i England.

Den Enkelte, som vil bedømme Maskinernes Ind-

flydelse fra sit individuelle Standpunct, kan derfor let komme til at fordømme dem; men fra et almindeligt Standpunct er det ikke til at miskjende, at de ere et vigtigt Middel i den oeconomiske Udviklings Tjeneste, og at vi uden dem vilde staae paa et langt lavere Trin af Civilisation og Velvære. Enhver technisk Forbedring har udøvet den samme Indflydelse, at sætte os istand til at frembringe større Resultater med mindre Arbeide; ligefra Ploven til Dampmaskinen har baade Hensigt og Virkning altid været den samme, at bespare menneskelig Arbeidskraft. Dersom man vil begynde med at fordømme dem, vil der ikke være nogen Grændse for, hvor man skal ophøre, og man vil umærkeligt føres til at kalde den Tilstand den bedste, hvor Mennesket enten er blottet for Redskaber eller kun forsynet med de allertarveligste. — En saadan Slutning maa dog nødvendigviis godtgjøre Falskheden af den hele Beviisførelse.

Det er vistnok sørgeligt, at denne almindelige Fordeel undertiden skal kjøbes med individuelle Lidelser; men det er en fælleds Lod for alle menneskelige Ting, at enhver Udvikling kun skeer gjennem Kamp og kræver sine Offere, og det vilde dog være endnu sørgeligere, om hele Udviklingen skulde standse, for at man saaledes kunde undgaae disse enkelte Offere. Humaniteten byder, at man i saadanne Tilfælde opbyder Alt for at gjøre disse Tab saa lidet byrdefulde som muligt for dem, hvem de ramme; men Mere kan der heller ikke gjøres. Iøvrigt maa det ikke oversees, deels at disse Forstyrrelser i de fleste Tilfælde ere kortvarige, da de Arbeidere, som miste deres Beskjæftigelse, dog ialmindelighed efter nogen Tids Forløb finde anden Anvendelse for deres Arbeidskraft, deels at de som oftest ere meget mindre, end man ved første Øiekast skulde

troe. De nye Maskiner bringes nemlig ikke paa engang i Anvendelse i stort Omfang; der er saaledes en kortere eller længere Tid, i hvilken den gamle Fabrikationsmethode bestaaer ved Siden af den nye, og i hvilken Arbeiderne efterhaanden kunne indrette sig i Overeensstemmelse med Industriens forandrede Udvikling.

Ottende Capitel.

Om store og smaa industrielle Anlæg.

§ 1. Om store og smaa industrielle Anlæg ialmindelighed.

De industrielle Anlæg kunne næsten antage enhver Størrelse; medens de undertiden kun bestaae som Bierhverv, med hvilke man beskjæftiger sig i Timer, der ellers vilde være ledige, kunne de i andre Tilfælde være saa store, at de give flere hundrede eller tusinde Mennesker stadig Beskjæftigelse. Imellem disse Yderpuncter findes der en utallig Mængde Overgange, og den industrielle Verden frembyder nu en Mangfoldighed af store og smaa Anlæg ved Siden af hinanden. Tidligere have de smaa Anlæg været de almindeligste, i den nyere Tid have de store efterhaanden indtaget en større Plads. Hver af dem frembyder sine særegne Fordele og Mangler, som vi nærmere skulle betragte.

De store Anlæg gjøre en langt mere hensigtsmæssig Ordning af Arbeidet mulig; kun i dem kan en omfattende Deling af det og en stor Anvendelse af Maskiner finde Sted. Der behøves desuden forholdsviis langt mindre fast Capital, da Bygninger o. s. v. ere langt mere kostbare til mange smaa end til et enkelt stort Anlæg, og man kan ligeledes i dem gjøre en langt mere fuldstændig Anvendelse

af Enhvers Arbeidskraft. Der er nemlig forskjellige Forretninger af en saadan Beskaffenhed, at den, som skal udføre dem, kun vanskeligt tillige kan beskjæftige sig med andre Ting, og som kun i et stort Anlæg kunne give fuld Beskjæftigelse for en Mands hele Arbeidskraft. Dersom man i et mindre vil forsøge at give ham flere Forretninger, maa man frygte, at han ikke vil være lige skikket til dem alle og derfor ikke udføre dem alle lige godt. I en stor Fabrik vil ialmindelighed en enkelt Mand kunne besørge Regnskabsførelsen; men i en mindre vil den ikke give ham Beskjæftigelse for hans hele Tid, uden at han dog kan kan paatage sig noget andet Arbeide. Med Hensyn til dette Forhold fortjener det især at fremhæves, at Bestyrelsesomkostningerne betydeligt formindskes, jo større Anlæget er. Et mindre vil optage Driftsherrens hele Tid, men han vil ogsaa kunne bestyre et langt større, ialfald med Bistand af et Par Medhjælpere. — Den store Fabrikant har desuden en langt større Lethed baade med Hensyn til Forsyningen med raae Stoffer og Afsætningen af færdige Producter, da Kjøbmanden fortrinsviis henvender sig til ham, og han kan saaledes ogsaa undvære den Hiælp af Mellemmænd, som den mindre Fabrikant ofte særligt maa betale.

Hertil kommer endnu den betydelige Fordeel, at de store Anlæg give en langt større Tumleplads for Driftighed og Opfindsomhed end de smaa, da man i dem kan gjøre Forsøg, fordi Tabet, om ogsaa et enkelt mislykkes, vil fordele sig over en langt større Production, og derfor forholdsviis være lidet føleligt, medens det vilde være istand til aldeles at ødelægge et mindre Anlæg.

De smaa Anlæg frembyde ogsaa deres Fordele. Driftsherren deeltager hyppigt som Arbeider i Produc-

tionen, og ved sin stadige Tilstedeværelse bevirker han, at Arbeiderne ere mere flittige; da han kan have Opmærksomheden henvendt paa enhver enkelt Side af Productionen, kunne Producterne ogsaa blive af en bedre Beskaffenhed. Endeligt bliver der i dem lagt større Vægt paa smaa Gevinster og smaa Tab, som derimod let blive ringeagtede i store Anlæg.

Det er vanskeligt ubetinget at give den ene eller anden Størrelse Fortrinet; man maa i Bedømmelsen tage et væsentligt Hensyn til de locale Forhold, under hvilke de befinde sig. Hver Art udfordrer sine særegne Betingelser for at kunne frembyde den største Nytte. Driftsherren i de store Anlæg maa være i Besiddelse af en stor administrativ Dygtighed, have store Capitaler til sin Raadighed, og frembringe Producter, som kunne afsættes i stor Mængde, hvilket lettest vil være Tilfældet, naar de egne sig til at søge Afsætning paa det udenlandske Marked. Lande med en betydelig oeconomisk Udvikling, hvor Capitalsamlingen gaaer rask for sig, og hvor store Capitaler, forsaavidt Driftsherrerne ikke selv ere i Besiddelse af dem, med Lethed kunne bringes tilveie igjennem Forening af mange smaa, f. Ex. ved Actieselskaber, og som have en udviklet udenlandsk Handel, frembyde især de gunstigste Betingelser for store Anlæg; medens de smaa ville være de hensigtsmæssigste under modsatte Forhold. Navnlig finde disse Anvendelse i de Industrigrene, der frembringe Producter, som maae være afpassede efter enhver Forbrugers individuelle Tarv, og som derfor lettest kunne finde Afsætning i den nærmeste Omkreds, og med Hensyn til hvilke man ialmindelighed ogsaa fordrer en mere fuldendt Forarbeidelse. — Haandværksindustrien egner sig mere for smaa, Fabrikindustrien mere for store Anlæg.

Paa nogle Steder har man bragt Midler i Anvendelse, ved hvilke det for en Deel er lykkedes at forene Fordelene baade af store og smaa industrielle Anlæg. Det er f. Ex. Tilfældet i Birmingham. Her frembringes kun faa Gjenstande i store Fabrikker, men de fleste Anlæg ere smaa og tælle kun et mindre Antal Arbeidere. Hvert enkelt af dem beskjæftiger sig kun med Frembringelsen af en eneste Varesort, og Fabrikationen af de smaa Metalvarer, som hører hjemme i denne By, udgjør over 200 særskilte Industrigrene. Man har saaledes den meest udstrakte Deling af Arbeidet ved Siden alle de Fordele, som mindre Anlæg frembyde. For at forsyne disse med billig bevægende Kraft og lette dem Anvendelsen af Maskiner, som det vilde overstige deres Evner at anskaffe, og for hvilke de desuden ikke stadigt kunde have Brug, har man benyttet sig af et særligt Hjælpemiddel, idet store Dampmaskiner blive opførte i Bygninger, som ere inddeelte i en Mængde mindre Rum, som alle ere forsynede med Hjul, der sættes i Bevægelse af Dampmaskinen, og med de nødvendigste Redskaber. Et saadant kan nu Enhver leie for saa kort eller lang Tid, som han ønsker, og de smaa Driftsherrer kunne saaledes komme i Besiddelse af alle de Fordele, som følge med Anvendelsen af billig bevægende Kraft*).

Det er ikke alene af Vigtighed, at det enkelte industrielle Anlæg er stort, men ogsaa, at den samme Indusrigreen drives i stort Omfang paa samme Sted; et Anlæg, som bestaaer afsondret for sig, vil undvære mange Fordele, af hvilke det kunde være i Besiddelse, naar der fandtes flere af samme Beskaffenhed i Nærheden af det.

---

*) Porter: Progress of the Natiou. S. 252, og Mac Culloch: Statist. Account etc. S. 723–726.

Naar dette er Tilfældet, vil det altid være langt lettere baade at blive forsynet med de raae Stoffer og at finde Afsætning for de færdige Varer; der vil ved Siden af Fabrikkerne danne sig andre Industrigrene, Maskinværksteder, Mellemmænd af forskjellig Art, Fragtanstalter o. s. v., til hvis Bistand, de kunne trænge; der vil være en talrig Arbeiderbefolkning, hvorved det bliver lettere for ethvert Anlæg at forsyne sig med Arbeidere i den Mængde og af den Beskaffenhed, som det i Øieblikket trænger til, ligesom Arbeiderne ogsaa ved de mange Anlæg, der bestaae ved Siden af hinanden, ville være beskyttede mod Afhængighed af en enkelt Fabrikherre, og blive istand til at høste Nytte af den Concurrence, der kan finde Sted imellem disse med Hensyn til Efterspørgsel om Arbeide. Der vil fremdeles danne sig Anlæg ved Siden af hinanden af forskjellig Udvikling, og Maskiner, som vel endnu ere brugbare, men som de meest udviklede kunne ønske at ombytte med nyere og bedre, ville let kunne finde Anvendelse i de mindre udviklede, som hidindtil have hjulpet sig med endnu daarligere.

I England finder dette Forhold i høi Grad Sted; alle de store industrielle Byer ere Sædet for en enkelt Hovedindustri, Manchester for Bomuldsvarer, Birmingham for smaa Metalvarer, Sheffield for Staalvarer o. s. v., og omkring enhver saadan stor Fabrikby grupperer der sig mindre, som igjen ere Sædet for en enkelt Green af Egnens Hovedindustri. I Omegnen af Birmingham findes der saaledes Byer, som udelukkende beskjæftige sig med Frembringelsen af Synaale, Strikkepinde, Fiskekroge o. s. v. Denne Concentration forudsætter en udviklet Handel og gode Samfærselsmidler som en nødvendig Betingelse; dersom Eng-

land var mindre udviklet i denne Henseende, vilde den være en Umulighed.

§. 2. Om Store og smaa Agerbrug.

Med Hensyn til Agerdyrkningen maa Spørgsmaalet, om store eller smaa Anlæg fortjene Fortrinet, endnu ansees for aldeles uafgjort; forskjellige Forfattere staae ikke alene skarpt ligeoverfor hinanden; men hele Lande, i hvilke Agerbruget har naaet et høit Udviklingstrin, følge forkjellige Anskuelser. Disse have en saameget større Betydning, som de undertiden have bevirket, at man fra Statens Side har grebet ind i Ordningen af disse Forhold og ved Lovgivningsbestemmelser søgt at fremtvinge en vis Størrelse af Agerbrugene.

I Undersøgelsen om hvilken af hine Anskuelser, der bør ansees for rigtig, maa man vel vogte sig for ikke, som det undertiden har været Tilfældet, at sammenblande to forskjellige Spørgsmaal med hinanden, nemlig det om Agerbrugenes og det om Landeiendommenes Størrelse. Det sidste har sin store Betydning navnlig med Hensyn til den Indflydelse, Størrelsen kan udøve paa de politiske og sociale Forhold; men det staaer kun middelbart i Forbindelse med Spørgsmaalet om Agerdyrkningens Productivitet, nemlig kun forsaavidt som Størrelsen kan lægge Hindringer iveien for, at Jorden dyrkes af Eieren selv, og derved betinge en mindre god Afbenyttelse af den. Iøvrigt kunne de store Landeiendomme, som det ogsaa er Tilfældet i de fleste Lande, med den største Lethed deles i mindre Agerbrug, som da kunne bortforpagtes hver for sig. Her skulle vi alene beskjæftige os med en Undersøgelse om, hvorvidt de Forskjelligheder, som store og smaa Ager-

brug frembyde, er af en saadan Vigtighed, at man ubetinget maa give en af disse Classer Fortrinet for den anden.

Det maa først bemærkes, at Udtrykkene store og smaa Agerbrug ikke have nogen fast Betydning. Som oftest udelukker man med Rette saadanne smaa Jordstykker, hvis Dyrkning kun udgjør en Bibeskjæftigelse for Brugeren, fra Begrebet Agerbrug. Disse inddeler man igjen i smaa, mellemstore og store. Til hine regner man ialmindelighed saadanne, som ikke give Beskjæftigelse for mere end en Plov med tilhørende Trækdyr, til de mellemstore saadanne, som udfordre 1—2 Plove med tilhørende Trækdyr, og til de store saadanne, som udfordre endnu flere.

Enhver af disse Classer frembyder sine eiendommelige Fordele. Forsvarerne af de store Agerbrug fremhæve, at disse hyppigt drives af Mænd med store agronomiske Indsigter, som kunne bedømme, hvilke Forbedringer der ere hensigtsmæssige, og som have Capitaler til deres Raadighed, ved hvilke de kunne gjennemføre dem. De kunne drives mere fabrikmæssigt, Arbeidets Deling og Maskiner kunne anvendes i større Omfang, og endelig udfordres der forholdsviis færre Trækdyr, ligesom ogsaa den faste Capital, der er bundet i Bygninger og Redskaber, forholdsviis er mindre.

Forsvarerne af de smaa Agerbrug fremhæve Fordele af en modsat Beskaffenhed. Brugeren af dem anvender en ganske anden Omhu paa at dyrke sin Jord; han kjender hver enkelt Plet og behandler den paa den Maade, som er den hensigtsmæssigste for den; han anvender kun undtagelsesviis leiede Arbeidere, men udfører selv i Forbindelse med sin Familie det hele Arbeide, som derfor foretages med en større Iver og bliver mindre kostbart;

der finder desuden en langt større Sparsommelighed Sted. De mellemstore Agerbrug deeltage i Manglerne og Fordelene baade ved de store og de smaa, og staae i denne Henseende imellem dem.

Disse Fordele ere af en saa forskjellig Beskaffenhed, at man umuligen ialmindelighed kan tilkjende nogen af disse Størrelser Fortrinet. For at komme til et nyttigt Resultat, maa man heller ikke betragte dem ialmindelighed men see dem i de Forhold, som bedst passe for hver af dem, og naar man gjør dette, vil man komme til det Resultat, at den hele Strid er temmelig ørkesløs, og at de ikke udelukke hinanden, men at snart den ene Størrelse, snart den anden kan være den bedste, efter de særegne Forhold, under hvilke de bestaae. Der er navnlig to Omstændigheder, som i denne Henseende udøve en overveiende Indflydelse; paa den ene Side Omfanget af de Hjælpemidler, som Agerdyrkeren har til sin Raadighed, og paa den anden Side de Producter, han vil frembringe.

Med Hensyn til den første af disse Omstændigheder er det indlysende, at en Mand med omfattende agronomiske Indsigter, stor administrativ Dygtighed og betydelige Capitaler ikke kan finde nogen passende Tumleplads for sin Virksomhed i et lille Agerbrug. I et stort vil han ved Hjælp af disse Egenskaber kunne give Productionen et betydeligt Opsving; men i et lille ere de forholdsviis til ingen Nytte for ham. Paa den anden Side vil en Mand, som ikke er i Besiddelse af saadanne Egenskaber, men istedetfor udmærker sig ved Arbeidsomhed og Sparsommelighed, meget bedre være paa sin Plads i et lille, medens han ikke vil være istand til at udfylde et stort.

Beskaffenheden af de Producter, som man frembringer, er ogsaa af stor Vigtighed. De udfordre ikke alle

det samme Arbeide og den samme Omsorg. Havevexter og de saakaldte Handelsplanter udfordre en mere omhyggelig Behandling af Jorden og et mere stadigt Tilsyn. Da det er den Hovedfordeel, som de smaa Agerbrug frembyde fremfor de store, at der i dem kan anvendes et mere intensivt Arbeide, fordi det forholdsviis koster mindre, vil Frembringelsen af saadanne Producter især egne sig for dem. Hvor Jorden anvendes til Havedyrkning, maa Størrelsen nødvendigviis være meget begrændset. Paa den anden Side er der andre Producter, som med størst Fordeel kunne frembringes i det Store; Skovdrift vil saaledes ikke kunne betale sig, hvor den er indskrænket til et lille Areal; Qvægavl og Frembringelsen af animalske Producter skeer ogsaa bedst i det Store, ligesom Dyrkningen af de forskjellige Kornsorter godt kan finde Sted paa denne Maade.

Man kan saaledes ikke ubetinget tilkjende nogen vis Størrelse Fortrinet i og for sig; men det er især af Vigtighed, at den er afpasset efter de forhaandenværende Forhold. Da de forskjellige Lande afvige betydeligt fra hinanden med Hensyn til disse Betingelser, maa der naturligviis ogsaa være nationale Forskjelligheder med Hensyn til Agerbrugenes Størrelse. Medens det er naturligt, at Agerbrugene ere store i England, hvor der næsten udelukkende dyrkes Kornsorter og Fodervexter, og hvor Frembringelsen af animalske Producter er den vigtigste Side af Jordens Afbenyttelse, og hvor Landmændene desuden ere i Besiddelse af alle de Egenskaber, som ere nødvendige, for at større Agerbrug kunne drives med Fordeel, er det paa den anden Side ligesaa naturligt, at de ere smaa i sydlige Lande, hvor der især frembringes Viin, Silke, Frugter, og i Lande som Belgien, hvor Befolkningen er meget

arbeidsom, og hvor Dyrkningen af Handelsplanter indtager en stor Plads. For at fælde en rigtig Dom om deres relative Godhed, maa man see dem i de Forhold, under hvilke de trives bedst, og man maa derfor ikke sammenligne de store Agerbrug i England med de smaa i Irland men med de smaa i Belgien, og man vil da finde, at der ikke er nogen vis Størrelse, som ubetinget maa ansees for den bedste.

Det vilde være ønskeligt, om man ved Siden af disse theoretiske Grunde ligefrem ad Erfaringens Vei kunde paavise, om Agerbrug af den ene eller af den anden Størrelse vare at foretrække. Man har ogsaa forsøgt at føre et saadant Beviis; men man er gaaet frem paa en Maade, som nødvendigviis maa give et falsk Resultat. — Den Form af Agerbruget er naturligviis at foretrække, som rigeligst lønner det Arbeide, der anvendes paa Jorden, og det kommer derfor an paa at finde en brugbar Maalestok for Agerbrugets Productivitet. En saadan har man i det rene Overskud, der bringes tilveie af et vist Areal, f. Ex. af hver Td. Land, det vil sige, det Overskud, der bliver tilbage, efterat ikke alene alle Dyrkningsomkostninger men ogsaa Renten af den flydende og af den faste Capital, som paa forskjellig Maade har været bragt i Anvendelse, og det Slid, som denne er undergaaet, ere blevne tilbagebetalte. Dette rene Overskud er et nyt Product, hvormed Agerdyrkeren er blevet beriget, og jo større det er i Forhold til det Areal, han har dyrket, desto mere productiv har hans Virksomhed været*).

Istedetfor at benytte denne simple og naturlige Maalestok, har man valgt en anden, som er aldeles ubrugbar;

*) H. Passy: Sur les diverses systèmes de culture. S. 93.

man har nemlig bedømt Overskuddets Størrelse efter det Forhold, hvori det staaer til de Driftsomkostninger, som ere blevne anvendte for at bringe det tilveie; men ved at gaae frem paa denne Maade kommer man til det besynderlige Resultat, at Jordens Productivitet bliver mindre, jo mere omhyggeligt den bliver dyrket. Dersom en Strækning Engjord, som ikke foranlediger andre Omkostninger end dem, som Indshøtningen fører med sig, med et Udlæg af f. Ex. 20 Rdl. giver et Udbytte af 100, vil der være et Overskud til en Værdi af 80 Rdl., altsaa 4 Gange saa stort som Udlægget. Denne Benyttelse af Jorden vilde altsaa efter hiin Maalestok synes langt mere productiv end Anvendelsen af en ligesaa stor Strækning, f. Ex. til Havevexter, dersom Dyrkningsomkostningerne her udgjorde 200 Rdl. og Høstens Udbytte kun beløb sig til 400 Rdlr. I dette Tilfælde vilde nemlig Overskuddet kun være ligesaa stort som Udlægget, medens det i det foregaaende Tilfælde var 4 Gange saa stort. Men det er dog aabenbart urigtigt at sige, at en Anvendelse af Jorden, som sætter os istand til at vinde et reent Overskud af 200 Rdl. af et vist Areal, skulde være mindre productiv end en anden, som kun forskaffer os et Overskud af 80 Rdl. af det samme Areal. — Ved at gaae frem paa en saadan Maade vil man komme til det urimelige Resultat, at den Jord, som aldeles ikke bliver dyrket, er den meest productive, fordi det hele Udbytte, som den giver, er reent Overskud. — Feilen ved denne Fremgangsmaade ligger deri, at man ved at gjøre Driftsomkostningerne til Udgangspunct, vælger en Maalestok, som aldeles ikke har Noget at gjøre med Agerbrugets Productivitet; om de ere betydelige eller ei, er aldeles ligegyldigt, da der først kan være Tale om noget virkeligt

Overskud af Agerbruget, efter at de fuldstændigt ere erstattede.

Det følger af sig selv, at man ved at anvende denne Fremgangsmaade til Sammenligning af Fordelene ved store og smaa Agerbrug, maa komme til det Resultat, at hine give et større reent Overskud end disse, fordi de frembyde den Eiendommelighed, at Omkostningerne paa Grund af den mere hensigtsmæssige Ordning af Arbeidet forholdsviis ere mindre, medens derimod de smaa Agerbrug med den talrige Befolkning, der lever paa dem, foranledige langt større Omkostninger; men dette er jo ligegyldigt, naar kun Udbyttet ogsaa er saameget større. Vil man sammenligne deres Productivitet, maa man undersøge hvor stort Overskud hver Art giver af en vis Overflade, f. Ex. for hver Td. Land. En saadan Undersøgelse er hidindtil ikke blevet foretaget, og den vilde frembyde de største Vanskeligheder, da de særegne Forhold, som forskjellige Lande og Egne frembyde, gjøre det meget vanskeligt at finde et nøiagtigt Udtryk for dette Overskud. Dog ere de Forfattere, som have gjort dette Spørgsmaal til Gjenstand for en grundig og omfattende Behandling, tilbøielige til at ansee den almindelige Anskuelse, at de store Agerbrug skulde være dem, som give det største Overskud, for feilagtig*).

Der er en anden Kjendsgjerning, som utvivlsomt godtgjør, at Forskjellen imellem dem ikke kan være stor, nemlig den, at de overalt findes ved Siden af hinanden. I England, hvor alle Omstændigheder fortrinsviis bidrage til at gjøre dem store, findes der ved Siden af disse endogsaa en stor Mængde smaa, og i Frankrig og

*) H. Passy A. St. S. 108, og Rau: Grundsätze der Volkswirthschaftslehre. Th. I. S. 477.

Belgien, hvor de smaa høre hjemme, findes der ogsaa store. I denne Kjendsgjerning ligger der et stærkt Beviis for, at man ikke ialmindelighed kan give nogen af disse Classer Fortrinet, men at hver har sin Plads; thi dersom en vis Størrelse ubetinget var den meest productive, maatte nødvendigviis, idetmindste i Tidens Løb, alle Agerbrug antage denne, da Ingen vilde vedblive at give sin Jord en Anvendelse, som gjorde den mindre indbringende. Dersom det til en Tid og paa et Sted f. Ex. var de store Agerbrug, der gave det største Overskud, vilde Jorderne blive sammenlagte, ligesom de i det modsatte Tilfælde vilde blive udstykkede. — Hvor Omstændighederne ere saadanne, at baade store og smaa kunne være fordeelagtige, og hvor Forholdene kunne udvikle sig paa en naturlig Maade, vil man ialmindelighed ogsaa finde alle Overgange fra de største til de mindste. En saadan Ordning er særdeles heldig, baade fordi ethvert Agerbrug kan paatage sig Frembringelsen af de Producter, som bedst passe for det, og fordi de ved den forskjellige Dyrkningsmaade, de anvende, kunne tjene hinanden til Mynster. Navnlig kunne de store være nyttige Forbilleder for de smaa baade med Hensyn til forædlede Qvægracer, bedre Dyrkningsmaader, Anvendelse af nye Redskaber, og i mange andre Henseender. En saadan Mangfoldighed i Agerbrugenes Størrelse gjør det desuden lettere for Enhver, at kunne give sin Virksomhed det Omfang, som bedst passer for hans individuelle Forhold.

Det maa endnu bemærkes, at de fleste agronomiske Forfattere udtale sig til Fordeel for de store Agerbrug. DenneDom synes imidlertid begrundet i en Eensidighed, som iøvrigt er meget undskyldelig. De blive nemlig ialmindelighed i en langt høiere Grad dyrkede i Overeensstemmelse

med Videnskabens Fordringer; alle Forbedringer blive hurtigt indførte paa dem, og de drives hyppigt ikke alene som et Erhverv men ogsaa som en Kunst. Deres store veldyrkede Marker, deres smukke Hjorder o. s. v, tiltrække sig anderledes Opmærksomheden og tiltale i høiere Grad dem, som nærmest betragte Agerdyrkningen fra et videnskabeligt Standpunct, end de smaa Lodder, som en mindre Agerbruger møisommeligt dyrker, og som ialmindelighed ikke frembyde noget tiltrækkende Syn; men fra et oeconomisk Standpunct kunne disse ikke destomindre have fuldkommen saa stor Betydning som hine.

Vi have hidindtil kun omtalt den Indflydelse, som Agerbrugenes Størrelse udøver paa Agerdyrkningens Productivitet; men den er desuden ogsaa i en anden Henseende af Vigtighed for de forskjellige Landes almindelige oeconomiske Udvikling. De smaa Agerbrug bevirke nemlig, at enhver lille Jordlod ernærer en heel Familie, og betinge saaledes en langt større Tæthed af Befolkningen end de store. Under den Forudsætning, at de iøvrigt befinde sig under Forhold, som sætte dem istand til at give et ligesaa stort Overskud som disse, er denne Virkning af af Vigtighed, baade fordi en talrig Befolkning, som befinder sig under nogenlunde gode Kaar, i og for sig er et Gode for et Land, og fordi desuden den talrige Landbefolkning vil aabne en sikker og let Afsætning for en Deel af de Producter, som den industrielle Deel af Folket frembringer. — Den engelske Industri arbeider for en stor Deel for det udenlandske Marked; Afsætningen her kan af forskjellige Grunde let blive standset, og enhver saadan Standsning vil foraarsage følelige Forstyrrelser i de industrielle Forhold. Dersom de engelske Agerbrug i det Hele taget vare mindre og den agerdyrkende Befolkning saa-

ledes mere talrig, vilde den frembyde et mere sikkert og beqvemt Marked for en Mængde Industrigjenstande, og Afsætningen af disse vilde saaledes være langt mindre udsat for Forstyrrelser *).

Vi have i det Foregaaende aldeles ikke taget Hensyn til de smaa Stykker Jord, hvis Dyrkning kun er et Bierhverv for Folk, som have deres Hovederhverv ved andre Beskjæftigelser. Saadanne smaa Jordlodder dyrkes paa en Maade, som nærmest hører ind under Begrebet af Huusflid. Det er kun ledige Timer, som anvendes dertil, Arbeidet koster saaledes Intet; derimod forsyne de Brugerne med Producter, som de enten selv kunne forbruge, eller som de kunne sælge. Det er derfor en meget nyttig Anvendelse af Jorden, og Besiddelsen af et saadant lille Stykke er for Arbeiderclassen paa Landet et vigtigt Middel til at forbedre dens Kaar. Det følger af sig selv, at det ikke maa være større, end at Brugeren ved at anvende sin Fritid paa Dyrkningen af det, kan gjøre en fuldstændig Brug af det.

*) H. Passy: sur les diverses systèmes de culture.

Niende Capitel.

Om Capitalens Fordeling og Bevaring.

§ 1. Om Creditten.

Vi have i det Foregaaende omtalt de Former af Arbeidets Ordning, som bidrage til at gjøre det mere productivt, nemlig dets Deling, Anvendelsen af techniske Hjælpemidler og Anlægenes Størrelse. Men for at disse Former kunne udfolde deres hele Nytte, er det nødvendigt, at Industrien er forsynet med tilstrækkelige Capitaler. Der er ingen anden Vei til at forøge dem end Sparsommelighed; men derimod er der forskjellige Midler, ved hvilke de deels kunne erholde en mere nyttig Anvendelse, og deels bevares imod den Undergang, med hvilken tilfældige Uheld altid true dem.

Et af de vigtigste Midler i denne Henseende er Creditten. Man forstaaer herved den Tillid, man har til en Person, at han baade kan og vil opfylde de Forpligtelser, han paatager sig med Hensyn til Betalingen af en vis Værdi. Den er Grundvolden for alle Udlaan, som ikke udspringe af velgjørende Bevæggrunde, da Ingen

vil udlaane sin Capital, naar han ikke kan vente at faae den tilbagebetalt. — Om den, der gjør Udlaanet, siger man, at han giver Credit; om den, der modtager det, at han faaer Credit.

Tidligere havde Creditten langt fra ikke den Betydning som i vore Dage; deels var der ikke samlet saa store Capitaler som nu, deels var der ogsaa efter den Form, under hvilken Industrien dengang bevægede sig, en langt mindre Trang til dem. Hertil kom endnu, at den retsløse Tilstand, som var almindelig, gjorde det vanskeligt at tvinge en uefterrettelig Skyldner til at opfylde sine Forpligtelser. — Hvorlidet man tidligere forstod Credittens Væsen og Betydning, fremgaaer tydeligt deraf, at man i hele Middelalderen ansaae det for utilladeligt, at betinge sig en Rente for Udlaanet af en Pengesum.

Senere have disse Forhold aldeles forandret sig. Der findes nu en stor Overflødighed af Capitaler, som for en Deel besiddes af Personer, som enten ikke selv ville anvende dem, eller som mangle de Egenskaber, der ere nødvendige for at dette kan skee paa den hensigtsmæssigste Maade; paa den anden Side har Industrien antaget en saa storartet Charakteer, at den bestandigt har Brug for flere Capitaler, og der er en Mængde Industridrivende, som ere begjærlige efter at give deres Bedrift et større Omfang, end deres egne Hjælpekilder tillade; endelig er Faren for, at Skyldnerne ikke skulle opfylde deres Forpligtelser nu meget mindre end dengang, baade fordi det ved en bedre Udvikling af Retsinstitutionerne er blevet lettere at tvinge en uefterrettelig Skyldner hertil, og fordi industriel Redelighed nu er en Egenskab, som i langt høiere Grad gjennemtrænger den hele Befolkning. Som en Følge heraf har Creditten

efterhaanden faaet et meget betydeligt Omfang, og den er i vore Dage en vigtig Vægtstang i den oeconomiske Udvikling.

Man er ofte tilbøielig til at overvurdere dens Indflydelse; man taler om dens Evne til at mangfoldiggjøre og skabe Capitaler. Dette grunder sig paa en fuldstændig Misforstaaelse. Capitalerne ere de sammensparede Resultater af et tidligere Arbeide, og de kunne ikke bringes tilveie ved et moralsk Forhold som Tillid. Creditten kan derfor ikke umiddelbart forøge dem. Eieren af en Capital kan enten selv bruge den eller overlade den til Andre; men Flere kunne ikke paa samme Tid benytte den samme Capital; ved at laane den ud, giver Eieren midlertidigt Afkald paa den til Fordeel for Laantageren. Creditten udøver derimod en anden Indflydelse, som er betydelig nok.

Den bidrager nemlig til at give Capitalerne en bedre Anvendelse, og forhøier derved deres Betydning for Productionen; den ligesom giver dem en større Energi. Den bevirker dette ved at bringe dem over i deres Hænder, som forstaae at gjøre den bedste Brug af dem. En Mængde Capitaler, som tilhøre Personer, der ikke kunne eller ikke ville anvende dem, maatte henligge unyttede, dersom de ikke ved Credittens Hjælp bleve førte over til Andre, som kunne gjøre Brug af dem. Jo lettere disse forskjellige Personer kunne finde hinanden, i desto større Omfang vil ogsaa denne Overførelse finde Sted. Det er derfor af stor Vigtighed for Industriens Udvikling, at Udlaan af Capitaler har uddannet sig til en særegen Forretningsgreen, idet Mellemmænd (Depositobanker, Sparekasser, Creditforeninger) modtage Laan af dem, der have overflødige Capitaler, for igjen at udlaane dem til Andre,

som trænge til dem. Paa denne Maade kunne endogsaa de mindste Capitaler med Lethed finde en frugtbar Anvendelse.

Creditten virker ikke alene til at give Capitalerne den bedste Anvendelse, men den bidrager ogsaa paa en middelbar Maade til at forøge dem, idet den nemlig giver en større Opfordring til Sparsommelighed. Det Omfang, hvori denne finder Sted, afhænger nemlig for en Deel af den øieblikkelige Nytte, man kan have af sine Besparelser. Alle de, som af en eller anden Grund ikke kunne anvende dem i Productionens Tjeneste, og som altsaa ikke kunne høste nogen øieblikkelig Nytte af dem, vilde have en langt mindre Opfordring til Sparsommelighed, dersom de ikke igjennem Udlaan kunde finde en Anvendelse for deres Sparepenge, som forskaffede dem en Rente. Herved bliver det muligt for dem at forbedre deres Stilling i Øieblikket paa samme Tid, som de sikkre sig Fremtiden, og de have saaledes en dobbelt Grund til at sammenspare.

Ved Siden af disse Fordele giver Creditten dog ogsaa Anledning til nogle Misbrng. Et af disse finder Sted derved, at den undertiden bliver anvendt paa en Maade, som bevirker, at den istedetfor at give Capitalen en nyttigere Anvendelse i Productionens Tjeneste tvertimod aldeles bortdrager den fra denne. Det er nemlig Tilfældet, naar Laantageren anvender de laante Capitaler til at tilfredsstille sine personlige Fornødenheder ved umiddelbart at forbruge dem. Landets Capital formindskes nødvendigviis med et saa stort Beløb, som han paa denne Maade forbruger. Ialmindelighed bliver Creditten kun i en ringe Grad anvendt til Laan i dette Formaal; dog kunne disse undertiden finde Sted i et stort

Omfang, og kunne da bevirke en betydelig Formindskelse af den productive Capital. Det er f. Ex. Tilfældet, naar en almindelig og langvarig Krig nøder Regjeringerne til at optage betydelige Laan for at afholde de overordentlige Udgifter, som Krigsførelsen paalægger dem.

Creditten kan ogsaa misbruges paa en anden Maade, idet den kan give Anledning til, at man begynder paa Foretagender, som overstige de Midler, man kan raade over, og som derfor ikke kunne blive fuldendte. Naar Enhver i sine industrielle Foretagender er indskrænket til sine egne Hjælpekilder, kan han ialmindelighed let overse disse, og indrette hine i Overeensstemmelse med dem. Naar Creditten derimod har en almindelig Anvendelse, forandres dette Forhold, da Enhver som sidder i betydelige Forretninger, deels modtager, deels giver Credit, og saaledes paa den ene Side ikke har sine Midler til sin umiddelbare Raadighed, forsaavidt han har laant sin Capital ud, og paa den anden Side er henviist til at benytte de Capitaler, som han laaner af Andre. Under sædvanlige Forhold, naar Forretningerne gaae deres rolige, uforstyrrede Gang, opstaaer der ingen Ulemper heraf; Enhver opfylder ialmindelighed de Forpligtelser, han har paataget sig, og der gjøres ingen usædvanlige Fordringer til Creditten. Undertiden udvikler der sig derimod en heel anden Tilstand. Der kan nemlig til enkelte Tider danne sig en Forestilling om, at en eller anden Anvendelse af Capital vil være særdeles fordeelagtig, f. Ex. at bygge nye Huse i en By, at anlægge Jernbaner, o. s. v. For i et saa stort Omfang som muligt at kunne deeltage i den Gevinst, som man venter, at disse Foretagender ville føre med sig, er der Mange, som indlade sig paa dem i et større Omfang, end deres egne Hjælpekilder

tillade, i det Haab at de ved Hjælp af deres Credit kunne forøge disse. I Begyndelsen gaaer Alt godt; men endelig kommer der en Tid, da Mange af dem, som have indladt sig paa saadanne Foretagender, have udtømt de Midler, som de havde til deres umiddelbare Raadighed, og derfor søge at forøge dem, deels ved at indkalde deres Tilgodehavende hos Andre, deels ved at reise Laan. Da Mange ere i det samme Tilfælde, bliver Efterspørgselen efter disse meget stor, medens de Fleste holde deres Capitaler tilbage, for selv at have dem til deres Raadighed. Istedetfor den sædvanlige Lethed i at erholde Credit, indtræder der nu en stor Vanskelighed, og Laan, ogsaa med den største Sikkerhed for rigtig Tilbagebetaling, blive kun mulige paa meget byrdefulde Betingelser. Denne Vanskelighed medfører ikke alene skadelige Følger for dem, som have fremkaldt den ved deres uoverlagte Foretagender, men ogsaa for Andre, som staae udenfor disse, og som ligeledes maae undvære den Understøttelse fra Creditten, som de havde gjort Regning paa.

En saadan Tilstand varer ialmindelighed ikke længe. Paa den ene Side er der en Deel ufuldendte Foretagender, som blive opgivne, og paa den anden Side maae Mange ophøre med deres Betalinger; Efterspørgselen efter Laan formindskes saaledes, og paa samme Tid forøges Tilbuddet efter dem ved Capitaler, som indvandre fra Udlandet; men en saadan Tilstand, som man ialmindelighed kalder en Handelscrise, ender ikke uden mange individuelle Tab og betydelige Forstyrrelser i de commercielle Forhold.

Saadanne Handelscriser kunne udvikle sig paa forskjellige Maader og vi skulle senere igjen komme til at omtale dem; men Aarsagen til dem er altid Misbrug af

Creditten, idet man enten har ventet større Hjælp af den, end den kan yde, eller man igjennem den har paataget sig større Forpligtelser, end man kan opfylde. Hvor store Forstyrrelser saadanne Criser end føre med sig, er det dog indlysende, at man ikke fra dem kan hente nogen Indvending imod en besindig og maadeholden Brug af Creditten.

Udlaan faae forskjellige Navne efter Beskaffenheden af den Capital, der udlaanes; om flydende Capitaler siger man ialmindelighed, at de udlaanes; om faste Capitaler derimod, at de bortforpagtes eller udleies. Den første Benævnelse bruges især, naar Laantageren selv vil benytte dem som Erhversmiddel; den sidste derimod, naar Laaneren vil anvende den laante Gjenstand umiddelbart til sit eget personlige Brug; der er dog ikke nogen fast Talebrug i denne Henseende. Uagtet alle disse Former af Udlaan hvile paa Creditten, taler man ialmindelighed kun om den, naar der bliver udlaant flydende Capital, hvilket ialmindelighed skeer under Formen af en Pengesum. Undertiden modtager man Laanet i Form af en vis Mængde Varer, paa hvilke man, som det kaldes, faaer Credit; men da de vurderes i Penge, og man forpligter sig til at tilbagebetale disse, er det i Virkeligheden et Laan af Penge. Den Omstændighed, at det ialmindelighed er under Formen af Penge at man modtager Laan, har bevirket, at man ogsaa kalder Laanemarkedet for Pengemarkedet og siger, at Penge ere dyre eller billige, eftersom Rentefoden er høi eller lav. Vi skulle senere paavise, hvor unøiagtige disse Udtryk ere, og hvor let de kunne give Anledning til Misforstaaelser.

Efter den Sikkerhed, som Laantageren giver for at opfylde sine Forpligtelser, gjør man Forskjel paa

reel Credit og personlig Credit. Den sidste Benævnelse bruges, naar hele Sikkerheden for Opfyldelsen af de overtagne Forpligtelser ligger i Laantagerens Personlighed; den første derimod, naar der desuden gives et Pant, enten et haandfaaet, som Laangiveren bevarer i sit Værge, eller et Hypothek, som Laantageren beholder til sin Raadighed. — En stor Mængde Udlaan, maaskee endogsaa de fleste, finde Sted ved personlig Credit. Navnlig er dette Tilfældet med al Handelscredit; enten opføres Skyldneren i Laangiverens Bøger for det modtagne Beløb, eller han anerkjender sine Forpligtelser igjennem et skriftligt Document, som ialmindelighed udstedes under Formen af en Vexel. Da Sikkerheden her alene ligger i Laantagerens personlige Egenskaber, i hans Redelighed og Arbeidsdygtighed, i hans Evne til at gjøre en god Brug af den laante Capital, udfordrer denne Art af Laan et nøie Bekjendtskab til hans Forhold, og de kunne kun finde Sted i stort Omfang, naar den oeconomiske Udvikling er vidt fremskredet, og den almindelige Moralitet staaer paa et høit Trin.

§ 2. Om Association af Capitaler (Actieselskaber).

Hvormeget Creditten endogsaa bidrager til at give Capitalen den hensigtsmæssigste Anvendelse, bevirker den dog ikke Alt, hvad man kunde ønske. Der er mange Tilfælde, i hvilke den er aldeles utilstrækkelig, som ved Foretagender, der ere saa store, at de ikke alene overstige den rigeste Privatmands egne Midler, men ogsaa hans Credit, som betydelige Anlæg af Jernbaner, Canaler o. s. v. De vilde være aldeles uudførlige (forsaavidt Staten ikke vilde paatage sig Udførelsen af dem, hvilket

dog ialmindelighed ikke kan ansees for ønskeligt), dersom man ikke i Associationen havde et Middel til at samle og concentrere Capitalerne. Andre Foretagender vilde vel ikke være umulige, men de vilde ikke, naar de skulde udføres ved en enkelt Mands Hjælpekilder, kunne antage den Størrelse, som er den hensigtsmæssigste for at sikkre Forretningernes rolige og uforstyrrede Gang, som Banker, Assurancer o. s. v. Atter andre frembyde navnlig i Begyndelsen saa stor Usikkerhed, at vanskeligt Nogen vil vove sin hele Formue i et Foretagende, som muligviis kan afgive en stor Gevinst, men muligviis ogsaa være forbundet med Tab af hele den anvendte Capital, medens maaskee Mange kunne være tilbøielige til at anvende en mindre Capital i dem. I alle saadanne Tilfælde kan det være nyttigt at bringe store Capitaler tilveie ved en Forening af mange smaa. Man opnaaer dette ved at udstykke den Capital, som skal anvendes, i mange smaa Dele, og aabne Adgang til Deeltagelse i Foretagendet for Enhver, som vil tilskyde en saadan Deel. Foruden den Fordeel, at store, almeennyttige Foretagender, som ellers vilde være umulige, paa denne Maade kunne bringes tilveie uden stor Vanskelighed, opnaaer man tillige den, at store Anlæg ikke blive et Monopol for enkelte store Capitalister, men at Mange faae Adgang til dem og kunne blive deelagtige i de Fordele, de frembyde.

En saadan Forening kaldes et Actieselskab. De dannes paa to Maader, som faae forskjellige Navne, de saakaldte anonyme Actieselskaber, og Actieselskaber en commandite, og de frembyde tillige forskjellige Forhold.

De anonyme Selskaber, ere simpelthen kun en Forening af Capitaler. Selskabet er en moralsk Person, som

sædvanligt faaer Navn efter sit Formaal; de enkelte Deeltagere have ikke andre Forpligtelser imod det end i rigtig Tid at indbetale deres bestemte Indskud; de indestaae ikke for den Gjæld, som Selskabet muligviis paadrager sig; de forsvinde aldeles i Selskabet og udøve kun Indflydelse paa dets Anliggender, ved at deeltage i Valget af Bestyrelsen og i at træffe andre almindelige Bestemmelser. Bestyrelsen er heller ikke personligt ansvarlig for den Gjæld, Selskabet maatte paadrage sig. Dersom dets Eiendomme ikke ere tilstrækkelige til at dække den, maae Creditorerne bære Tabet.

Denne Form er den, som Actieselskaber hyppigst antage, naar Lovgivningen ikke lægger Hindringer iveien for Dannelsen af dem. Da Capitalen ialmindelighed udstykkes i smaa Dele, staaer Adgangen aaben for Mange, og da Deeltagerne ikke umiddelbart tage Deel i Forretningerne, kan Selskabet samle dem fra hele den commercielle Verden, og der kan let tilveiebringes store Capitaler ved dem, naar Formaalet kun er istand til at vække almindelig Deeltagelse. Men de frembyde ogsaa betydelige Ufuldkommenheder, som især udøve Indflydelse paa Bestyrelsen af Selskabets Anliggender. Der er ingen Driftsherre, hvis personlige Interesse nøie er knyttet til Selskabets. Generalforsamlingen, som repræsenterer det, kan ikke selv bestyre dets Anliggender men maa overlade dette til lønnede Betjente; disse ville enten være lammede i deres Virksomhed ved en ukyndig Indblanding fra Selskabets Side og ved bestemte Regler, som ofte ville hindre dem i at benytte Tidsforholdene paa den fordeelagtigste Maade, eller de ville i Virkeligheden være uden al Control, og saaledes være istand til at anvende Selskabets Midler paa en uhensigtsmæssig Maade. Saa-

danne Foretagender faae en vis Lighed med industrielle Anlæg, der bestyres for Statens Regning, og frembyde de fleste af de Mangler, som klæbe ved disse, en kostbar Administration, en ringe Driftighed, Ligegyldighed for smaa Tab og smaa Gevinster o. s. v. Det bedste Middel mod disse Ulemper vilde maaskee være, at Bestyrelsen ikke eller dog kun for en ringe Deel blev lønnet med faste Indkomster men med en vis Andeel af det Overskud, som blev bragt tilveie. Herved vilde vel dens egen Interesse være mere nøie sammenknyttet med Foretagendes øieblikkelige heldige Gang, men ogsaa kun med den øieblikkelige, og det kunde let afgive en Fristelse til strax at bringe en stor Gevinst tilveie paa Fremtidens Bekostning, f. Ex. ved at lade den faste Capital forfalde, en Fare, som kun kunde forebygges ved en meget aarvaagen Control, som det vilde være vanskeligt at udøve. — Da A. Smith skrev sit Værk, havde Actieselskaberne langt fra det Omfang og den Betydning, som de senere have faaet, og han manglede derfor tilstrækkelig Erfaring til at bedømme deres Hensigtsmæssighed; men han har dog havt en klar Forestilling om de Ufuldkommenheder, der følge af deres Organisation, og han har derfor meent, at de kun vilde gjøre god Nytte i saadanne Tilfælde, hvor Forretningerne kunde udføres efter visse bestemte Regler, fra hvilke man kun sjeldent behøvede at afvige, som ved Dannelsen af Banker, Assuranceselskaber og andre lignende *).

Om ogsaa senere Erfaringer have viist, at denne Frygt har været overdreven, kan det dog ikke negtes, at disse Selskaber bedst egne sig for saadanne Forretninger,

*) A. St. S. 340.

som have en mere eensformig Gang og gjøre færre Fordringer til Bestyrelsens Driftighed, og som tillige udfordre saa omfattende Capitaler, at de vanskeligt kunde bringes tilveie ved noget andet Middel. Anlægets Størrelse vil da for en Deel kunne raade Bod paa de øvrige Ufuldkommenheder.

Actieselskaber en commandite ere indrettede paa en anden Maade. De forskjellige Deeltagere ere ikke i Besiddelse af de samme Rettigheder; i Spidsen for dem staaer der nemlig en Driftsherre, som egentlig begrunder og bærer det hele Anlæg og selv lægger en Deel af den nødvendige Capital til, og som indbyder Andre til at deeltage ved Actietegning, for at det saaledes kan faae et større Omfang. Han forbeholder sig selv Bestyrelsen, som han fører i sit eget Navn, og han bærer personligt Ansvaret for Selskabets Gjæld. Her forsvinder en Deel af hine Mangler; Bestyreren er selv Hoveddeeltager, og hans egen Interesse er saaledes nøie knyttet til Forretningernes heldige Gang; han er sikkret imod Deeltagernes ukyndige Indblanding, og han bringer en stor Capital tilveie uden at løbe den Risico, som vilde finde Sted, dersom han havde laant den. Dersom han selv og hans Foretagende virkelig fortjener Tillid, kan denne Form ogsaa være hensigtsmæssig for de andre Deeltagere, som paa denne Maade kunne erholde en større Gevinst af deres Capitaler end ved simpelthen at udlaane dem. Da Tillid til Bestyrelsens Personlighed er den vigtigste Grundvold for Dannelsen af disse Selskaber, og denne ialmindelighed ikke kan være udbredt i en vid Kreds, ville de ikke let kunne faae noget stort Omfang.

Actieselskaber kunne ikke med samme Lethed og samme Nytte danne sig paa ethvert Trin af oecono-

misk Udvikling. For at de kunne være mulige, maa der være Overflødighed paa Capitaler, som Besidderne ikke selv ønske at bruge, samt en stor Tilbøielighed hos de enkelte Individer til at forene sig og samvirke til et fælleds Maal; for at de kunne være nyttige, maa der tillige være en stor Evne hos Befolkningen til at kunne bedømme Hensigtsmæssigheden af de Foretagender, som ønskes grundlagte paa denne Maade. Hvor denne Evne mangler, vil der let dannes mange Actieselskaber, som ikke have andet Formaal end at berige Indbyderne, og som gaae til Grunde, efterat den hele Actiecapital er ødelagt. Saadanne Misbrug lettes især derved, at hver enkelt Actie ofte kun beløber sig til en meget lille Capital, og at Adgangen saaledes staaer aaben for Mange, som ikke kunne bedømme Foretagendets Chancer, og som let lade sig blænde af de glimrende Udsigter til Gevinst, som stilles i Udsigt. Saadanne Misbrug indeholde imidlertid deres Lægemiddel i dem selv; igjennem de paa denne Maade foranledigede Tab lærer man efterhaanden at gjøre sin Deeltagelse afhængig af, om Foretagendet ogsaa efter en vel overveiet Bedømmelse lover nogen sandsynlig Fordeel.

Der er endnu en tredie Art af Associationer, som ikke alene bestaae i en Association af Capitaler men ogsaa af Arbeidskræfter; det er det sædvanlige Handelsselskab, hvor Flere forene sig for at handle under et Firma. Alle Deeltagere ere her ansvarlige for Firmaets Forpligtelser, og en Forpligtelse af en af dem paa Firmaets Vegne forpligter dem alle. Da der maa finde en fuldstændig Enighed og Samvirken Sted imellem Deeltagerne, kunne de ikke omfatte mange, og de dannes

maaskee oftere i den Hensigt at bevirke en Forening af forskjellige Arbeidskræfter end af Capitaler.

§ 3. Om Capitalens Bevaring (Assurancer).

Enhver Capital, der anvendes i Productionens Tjeneste er udsat for at gaae tabt ved uheldige Tilfælde. Det er ikke muligt at forebygge saadanne Uheld; men man kan forhindre, at de udøve en skadelig Indflydelse paa Productionen, idet man ved hensigtsmæssige Forsikkringsanstalter kan bevirke, at Tabet stadigt erstattes af Befolkningens Indkomster, og at Capitalen saaledes uforandret bevares i det samme Omfang.

Saadanne Forsikkringsanstalter dannes paa den simpleste Maade, idet Mange, som ere udsatte for den samme Fare, forene sig om at fordele det Tab, der kan ramme en Enkelt af dem, imellem Alle. Naar f. Ex. en Deel Skibsrhedere udsende 1000 Skibe, ville rimeligviis nogle af disse lide Skibbrud. Tabet vil maaskee være ødelæggende for den, hvem det træffer, men naar det ligeligt fordeles paa dem Alle, vil det kun være ubetydeligt for hver Enkelt. Naar de derfor forene sig om at deeltage i det i samme Forhold, som de ere mere eller mindre udsatte for det, er Enhver sikkret imod at tabe sin Capital ved et Uheld af denne Art. Naar saadanne Anstalter faae en mere fuldkommen Organisation, idet der danner sig store Forsikkringsselskaber, som udstrække deres Virksomhed i en vid Omkreds og paatage sig Forsikkringer imod en bestemt Præmie, kommer denne til at udgjøre en Deel af Productionsomkostningerne og bliver regelmæssigt en Bestanddeel af den Priis, Kjøberne maae betale for Varerne. Tabet er-

stattes saaledes af Forbrugernes Indkomster, Capitalen bevares uformindsket, og Productionen kan gaae sin rolige og uforstyrrede Gang. — Saadanne Forsikkringsanstalter, som i den senere Tid ere blevne mere og mere almindelige for alle Ulykkestilfælde, der med nogen Sikkerhed lade sig beregne, som Søskade, Ildsvaade, o. s. v., ere derfor meget nyttige.

I den nyere Tid have de faaet en Anvendelse, som vel ikke er af Vigtighed for Productionen, men som i andre Henseender udøver stor Indflydelse paa de oeconomiske Forhold, og som det derfor maa være tilladt her at omtale med nogle faa Ord. Det er Livsforsikkringer og Livrenter. I begge Tilfælde forsikkrer man paa en vis Maade sit Liv, men dog med den Forskjel, at der i første Tilfælde udbetales en Sum, naar man døer; i sidste derimod en aarlig Sum, enten saalænge man lever eller i en vis Aarrække. I begge Tilfælde hæves man ud over den Usikkerhed med Hensyn til sine oeconomiske Forhold, som er en Følge af Uvisheden om, naar man vil døe. En Mand ønsker f. Ex. at efterlade sin Familie en vis Formue efter sin Død; men da han ikke veed, hvorlænge han vil leve, kan han ikke gjøre nogen rimelig Beregning over, hvormeget han aarligt skal spare for at opnaae sit Formaal. Dersom han døer tidligt, vil han ikke engang med den største Sparsommelighed faae sit Ønske opfyldt, og dersom han lever længe, vil han maaskee senere finde, at han har paalagt sig langt større Offere, end han havde behøvet. Men det, som er tilfældigt for en Enkelt, bliver regelmæssigt for en stor Mængde. Dødeligheden følger i det Hele saa bestemte Love, at man for en stor Mængde Mennesker med en temmelig stor Nøiagtighed kan be-

regne, hvor lang en Levetid Enhver af dem sandsynligviis har. Naar altsaa Mange forene sig om at sikkre deres Familiers Fremtid, kunne de lægge en sikker Grundvold for deres Bestræbelser i denne Retning. Enhver behøver nemlig kun at gjøre et saa stort Indskud hvert Aar, at det i den Tid, han sandsynligviis vil leve, med Rente og Rentes Rente kan voxe op til den Sum, han ønsker at efterlade sig. Døer han tidligere, vil en Anden døe ligesaa meget sildigere, og dersom kun Sandsynlighedsberegningen er rigtig og Antallet af Deeltagere saa stort, at tilfældige Forstyrrelser ikke udøve nogen Indflydelse, ville de samlede Indskud være tilstrækkelige til, at Enhver kan faae sit Formaal realiseret. Da Muligheden af at kunne gjøre Fremtiden til Gjenstand for en sikker Beregning i høi Grad opmuntrer til Flid og Sparsommelighed, ere saadanne Forsikkringer meget nyttige, og det er derfor et Fremskridt, at de ere blevne almindelige ved Dannelsen af særegne Anstalter, som paatage sig denne Slags Forretninger.

Ved Livrenter forsikkrer man sig selv eller Andre en vis aarlig Sum, saalænge Personen lever. Der maa her forud indbetales en Capital, som da fordeles over den Aarrække, i hvilken den Paagjældende sandsynligviis vil leve. Ogsaa dette kan kun skee paa en sikker og regelmæssig Maade, naar den Anstalt, som paatager sig disse Forretninger, kan have en saa omfattende Virksomhed, at tilfældige Forstyrrelser ikke kunne udøve nogen Indflydelse. — Nogle Forfattere dadle disse Forsikkringer, fordi de skulle opmuntre til at forbruge Capitaler*).

*) Mac Culloch: Political Economy. S. 257.

Denne Indvending er dog neppe begrundet, da der ved dem ikke opnaaes Andet, end at den Capital, som man dog vil forbruge, kan fordeles eensformigt over en heel Levetid. Heri ligger ikke nogen Opfordring til Capitalforbrug for dem, som ellers kunde ønske at efterlade deres Capital ubeskaaret, medens det er overordentligt nyttigt for dem, som ønske at forbruge den. — Man kunde snarere befrygte, at disse Livrenter kunde formindske Opfordringen til at sammenspare, da de bevirke, at man kan sikkre sin Fremtid ved Hjælp af en mindre Sum.

Tiende Capitel.

Om industriel Frihed.

§ 1. Indledende Bemærkninger.

Vi have i det Foregaaende omtalt de Former af Arbeidets Ordning og de forskjellige Hjælpemidler, ved hvilke Mennesket bliver istand til at udvikle sin productive Kraft i det største Omfang; men for at vi kunne høste fuldstændig Nytte af dem, er det nødvendigt, at vi ogsaa kunne bruge dem paa den hensigtsmæssigste Maade. — Ligesom de forskjellige Individer ere udrustede med productive Kræfter af ulige Beskaffenhed og Omfang, og deres Arbeidsdygtighed er uddannet paa forskjellig Maade, saaledes gjøre paa den anden Side de forskjellige industrielle Erhverv Fordring paa en høist ulige Udvikling hos dem, som beskjæftige sig med dem. Det er indlysende, at Industrien kun kan udvikle sig paa den meest omfattende Maade, naar Enhver indtager den Plads, som han bedst kan udfylde, og til hvilken hans Kræfter og Udvikling særligt kalde ham. Men hvorledes kan man bedst opnaae en saadan Ordning? Der frembyder sig her to Veie; enten kan man give hver Enkelt fri Raadighed til selv at bedømme sine Kræfter og selv vælge den Plads, han anseer

for den hensigtsmæssigste, eller istedetfor kan der være en ydre Regel, som i større eller mindre Grad indskrænker denne Frihed, og mere eller mindre bestemt anviser Enhver sin Plads.

Den sidste Vei har hidindtil været den, som man fortrinsviis har fulgt. Hvor Slaveriet bestod, blev Slavens Virksomhed bestemt af Herrens Vilkaarlighed, og under Kasteväsenets Indflydelse var Fødselen den Regel, som anviste Enhver sin Plads i Samfundet; endnu i Middelalderen, efter at mere frie Institutioner havde begyndt at udvikle sig, vare Stænderne saa skarpt afsondrede fra hinanden, at Fødselen vedblev at udøve en overveiende Indflydelse. Den uundgaaelige Følge heraf var, at det blev aldeles tilfældigt, om man kom til at indtage den Plads, til hvilken man var bedst skikket, og at Mange bleve satte i en Virksomhed, som de ikke kunde udfylde paa en tilfredsstillende Maade, medens Andre istedetfor befandt sig paa en, der ikke gav tilstrækkelig Anvendelse for deres Evner og Udvikling. I Middelalderen begyndte der imidlertid at vise sig en Antydning til en mere fornuftig Ordning. Kirken stod aaben for Alle, og her kunde Enhver, i hvilken Stand han ogsaa var født, komme til at indtage den høieste Værdighed, naar han kun kunde godtgjøre sin fortrinlige Dygtighed til at beklæde den. I Byerne, som vare det første Tilflugtssted for det frie industrielle Arbeide, viste der sig ogsaa en Begyndelse til en lignende Udvikling af Forholdene; i dem fandt den personlige Dygtighed ligeledes en større Tumleplads, da dog Muligheden var givet for, at Enhver i det Hele taget kunde udøve den Virksomhed, til hvilken hans Udvikling fortrinsviis gjorde ham skikket.

Friheden var imidlertid indskrænket ved mange ydre

Baand, som ofte lagde uovervindelige Hindringer iveien for den hensigtsmæssigste Anvendelse af de productive Kræfter. Overgangen fra en Virksomhed til en anden var meget vanskelig. Befolkningen paa Landet var bundet til sin Fødestavn, og Befolkningen i Byerne var med næsten ligesaa stærke Baand bundet til den Virksomhed, den engang havde valgt. De forskjellige Stænder stode skarpt afsondrede fra hinanden hver med sine Forrettigheder — Friheder, som man dengang kaldte dem —, og hver enkelt Stand var igjen inddeelt i mindre Afdelinger, som ogsaa vare skarpt begrændsede imod hinanden. I Byerne dannede der sig saaledes industrielle Foreninger, de saakaldte Laug, af hvilke hvert var i Besiddelse af udelukkende Ret til Udøvelsen af visse Arter af Handel og Industri, og i hvilke man kun kunde blive optaget med store Vanskeligheder. De enkelte Dele af Landet søgte paa lignende Maade at forskaffe sig Forrettigheder paa det øvrige Lands Bekostning; al Handel og Industri var i Regelen bundet til Byerne, og enkelte Byer og enkelte Provindser havde undertiden udelukkende Ret til Udøvelsen af visse Industrigrene.

Lignende Forhold fandt Sted imellem de forskjellige Lande; det var en Hovedopgave for ethvert af dem om muligt at forbeholde sig selv de Industrigrene, som bleve ansete for de vigtigste, uden Hensyn til om man kunde erholde de samme Varer fra Udlandet med færre Omkostninger, end man selv kunde frembringe dem.

Den første betydelige Opposition imod alle disse lammende Indskrænkninger udgik fra den physiocratiske Skole, og det er maaskee den største Tjeneste, denne Skole har ydet den oeconomiske Videnskab. Det var navnlig Gourney, der var Talsmand for den industrielle

Frihed. Hans Beviisførelse var simpel og tydelig. Han gik ud fra den Anskuelse, at det hele Samfund kun bestaaer af enkelte Individer, og at derfor den Ordning af Industrien, som er den fordeelagtigste for de Enkelte, tillige maa være den meest gavnlige for hele Samfundet, og at man kan være vis paa, at Enhver selv kjender sin egen Fordeel bedre end Andre, hvem den er aldeles ligegyldig, og at han ogsaa, naar han kun har Frihed dertil, vil give sine Kræfter den Anvendelse, som meest fremmer den*). Den blev formuleret i den bekjendte Sætning: „laissez faire, laisser passez". Enhver skulde have Ret til at arbeide, som han vilde, til at kjøbe og sælge, hvor han vilde, og Statens Virksomhed skulde med Hensyn til Handel og Industri indskrænke sig til at fjerne de Hindringer, som stillede sig iveien for deres Udvikling.

Denne Anskuelse blev antaget af A. Smith, og er siden hans Tid blevet mere almindelig; dog har den ikke kunnet forskaffe sig fuldstændig Anerkjendelse hverken i Videnskaben eller i det praktiske Liv. Den fri Concurrence, som er den Form, under hvilken den industrielle Frihed træder frem i det virkelige Liv, er næsten i alle Lande betydeligt indskrænket, og den har i den nyere Tid været Gjenstand for heftige Angreb af forskjellige, især socialistiske og communistiske, Forfattere. Det fortjener derfor en nøiere Undersøgelse, om hine Indskrænkninger og disse Angreb ere begrundede i en sund og rigtig Opfattelse af de oeconomiske Forhold, og om den fri Concurrence maa ansees for et Fremskridt eller en Tilbagegang. Det vil uden al Tvivl være den rigtigste Vei at undersøge, hvilke Virkninger hine Indskrænkninger paa

*) Turgot: Oeuvres. T. I. Éloge de Gourney.

den ene Side, og den frie Concurrence paa den anden Side have ført med sig, for at det af en Sammenligning imellem dem kan fremgaae, paa hvilken Side Fordelen findes.

Vi skulle først nærmere betragte de vigtigste af de Institutioner, igjennem hvilke hine Indskrænkninger have udøvet deres Indflydelse, nemlig Slaveri og Livegenskab, Laugsvæsen, Monopoler og Beskyttelsessystemet.

§ 2. Om Slaveri og Livegenskab.

Paa et tidligt Trin af Udviklingen finder man hos alle Nationer Slaveriet som en almindelig Form for Arbeidets Organisation. Hvor slet denne Form endogsaa er, forudsætter den dog nogen Udvikling og betegner et vist Fremskridt. Saalænge Mennesket væsentligt er henviist til at tilegne sig Naturens frivillige Gaver, og disse kun ere sparsomme, vil han kun med Vanskelighed kunne forskaffe sig Midler til at tilfredsstille sine Fornødenheder; enhver Tilvext af Befolkningen er da en Ulykke, fordi ethvert nyt Individ gjør Hjælpemidlerne mere utilstrækkelige. De Fjender, som fanges i Krigen, blive derfor dræbte. Naar derimod den oeconomiske Tilstand har udviklet sig saameget, at man ved sit Arbeide ikke alene kan frembringe, hvad man selv forbruger, men endogsaa Mere, bliver det fordeelagtigt at gjøre Fangerne til Slaver. Herren lader dem arbeide for sig, og forbeholder sig selv det Overskud, hvormed Udbyttet af deres Arbeide overstiger deres Forbrug; og om endogsaa Slavernes Tilstand er slet, er den dog at foretrække for Døden. Men denne Organisationsform er dog forkastelig, baade i oeconomisk og moralsk Henseende. I oeconomisk Henseende, baade fordi Slaven, der mangler den Opfordring til at

anstrenge sig, som Udsigten til at forbedre sin Stilling giver den frie Arbeider, kun arbeider lidt og slet, og hans Arbeide derfor, om han ogsaa er henviist til det mindst mulige Maal af Forbrugsgjenstande, dog er kostbart; og fordi den Foragt, for hvilken Slaven er Gjenstand, udstrækker sig til alt industrielt Arbeide, saa at dette bliver anseet for at være en fri Mand uværdigt. I moralsk Henseende, fordi det nedværdiger baade Slaven og Herren; hiin ved at berøve ham al ædel Selvfølelse, denne ved at fylde ham med Hovmod og berøve ham sand Humanitet.

Paa et lavt Culturtrin er det mindre skadeligt, da hverken de oeconomiske eller moralske Mangler, som det fører med sig, her træde saa tydeligt frem. Arbeidet er kun simpelt, der gjøres større Fordringer til Arbeiderens physiske Kraft end til hans Forstandighed; der bestaaer et vist patriarchalsk Forhold, som deels skjuler Afstanden imellem Slave og Herre, deels gjør den mindre trykkende. Paa et høiere Culturtrin, hvor Arbeidet bliver mere kunstfærdigt, hvor dets Udbytte har en større Værdi, og hvor der gjøres større Fordring til Arbeidernes aandelige Egenskaber, træde de skadelige Virkninger langt stærkere frem, saameget mere som ogsaa Afstanden imellem Herren og Slaven her er større, hvorved Slaveriet bliver mere trykkende og dets demoraliserende Indflydelse forøget. — Det er her af Vigtighed, at Arbeiderne give deres productive Kræfter den størst mulige Udvikling; men dette vil kun skee, naar de med nogen Frihed kunne raade over dem selv, og selv kunne høste Nytte af deres Anstrengelser. Den frie Arbeider vil vistnok faae en Arbeidsløn, der beløber sig til Mere end de Forbrugsgjenstande, Slaven modtager; men hans Arbeide vil i en endnu høiere Grad være mere productivt og derfor i Virkeligheden ogsaa mindre kostbart. Paa et høiere Udvik-

lingstrin bliver det saaledes Herrens egen Fordeel at anvende Midler, som kunne sætte Slavens Egennytte i Bevægelse og opmuntre ham til mere anstrengt Arbeide. Dette skeer paa forskjellig Maade; i Rusland *) er det hyppigt Tilfældet, at han tillader Slaven at arbeide som fri Arbeider, og at udbyde sit Arbeide til hvem han vil, imod at betale en vis Afgift for denne Frihed. Det Samme finder ogsaa hyppigt Sted i de nordamericanske Fristater**).

I det vestlige Europa er Slaveriet forlængst afskaffet. Det gik først over til Livegenskab, igrunden kun en mere formildet Form af det, som dog frembød væsentlige Fortrin fremfor den tidligere Tilstand. Den Livegne var bundet til Jorden og kunde sælges med den; men han kunde erhverve Eiendom, og der var overladt ham en Jordlod, som han dyrkede for egen Regning, og for hvis Brug han betalte Afgifter deels i Producter deels i Arbeide, som blev anvendt paa Jorddrottens Jord. Saalænge Befolkningen var lidet talrig, og Jorden maatte dyrkes paa en mindre intensiv Maade, kunde denne Tilstand vedvare; men da Befolkningen blev tættere, navnlig da Byerne udviklede sig og aabnede en forøget Afsætning for Agerdyrkningsproducter, og en mere omhyggelig Dyrkning af Jorden derved blev nødvendig, frembød den store Mangler. Det blev nu fordeelagtigt, at Landeiendommene blev løste fra de Baand, der tidligere havde hvilet paa dem, og at deres Dyrkere erholdt fuldstændig personlig Frihed og fuldstændig Raadighed over deres Jord og deres Arbeidskraft. Denne Forandring er fuldbyrdet i alle civiliserede Lande, tildeels ved Statens Mellemkomst, saa at Livegenskabet og de andre Forhold, som stode i Forbindelse med det,

*) Storck: Cours d'écon. polit. T. 4. S. 265.

**) Carey: Political Econ. T. 3. S. 202.

nu kun ere en historisk Erindring; og denne Forandring har overalt baaret de gavnligste Frugter.

§ 3. Om Laugsvæsenet.

Laugsvæsenet var i sin Oprindelse mere en politisk end en industriel Institution. Byerne maatte selv forsvare deres Frihed og Eiendomme imod voldsomme Angreb, og man trængte derfor til en Organisationsform, igjennem hvilken Befolkningen med Lethed kunde virke som en Heelhed. En saadan Form dannede sig paa en naturlig Maade ved en Forening af dem, som beskjæftigede sig med de samme Arbeider, og som herved paa mange Maader vare knyttede sammen. Men den monopolistiske Retning, som udmærkede Middelalderen, og som bevirkede, at Alle søgte at forskaffe sig Forrettigheder paa Andres Bekostning, gjorde sig ogsaa gjældende her. Der dannede sig snart ligesaamange Laug, som der var forskjellige Industrigrene, og Udøvelsen af disse var udelukkende forbeholdt hine. Noget egentligt Monopol fandt der vel ikke Sted, thi Adgangen til at blive optaget i Laugene stod ialmindelighed aaben for Enhver; men den var forbundet med store Vanskeligheder. For at erholde Ret til at udøve den paagjældende Industrigreen, maatte man først have arbeidet et vist Antal Aar i de underordnede Grader, som Dreng og Svend, og derefter igjennem Prøvestykker have aflagt Beviis paa behørig technisk Færdighed. I nogle Tilfælde var Adgangen endnu vanskeligere; Laugene maatte kun tælle et vist Antal Medlemmer (sluttede Laug), og der kunde saaledes kun optages nye Medlemmer, naar der blev ledige Pladser; eller Laugsrettigheden var bundet til en vis Eiendom og kunde kun erhverves til-

ligemed denne; eller visse Classer af Personer vare udelukkede, som de, der vare fødte udenfor Ægteskab, eller bekjendte en fremmed Religion o. s. v. Naar man endelig var optaget i Lauget, havde man dog ikke Frihed til at anvende sine productive Kræfter, som man bedst kunde: man maatte kun arbeide i den Retning, som tilkom det Laug, af hvilket man var blevet Medlem; men aldeles beslegtede Haandteringer hørte ind under forskjellige Laug (Skomagere og Skoflikkere, de forskjellige Slags Smede o. s. v.), og man kunde saaledes kun i en meget indskrænket Grad gjøre den Brug af sine Kræfter, som man ansaae for den hensigtsmæssigste. — Sondringen imellem de forskjellige Laug var iøvrigt ikke og kunde ifølge Sagens Natur ikke være meget skarp, men herved opstod der evige Stridigheder og langvarige Processer imellem dem. — I Udøvelsen af den enkelte Industrigreen, til hvilken man ved Optagelse i Lauget erholdt Ret, manglede der ogsaa Frihed, da man skulde benytte sig af laugsoplærte Medhjælpere, og ofte maatte følge meget detaillerede Forskrifter baade med Hensyn til Arbeidsmaaden og Varernes Beskaffenhed. I Frankrig udgjorde disse Forskrifter 4 tykke Qvartbind*). Endelig fandt der en Mængde Laugsskikke Sted, som vel vare i Overeensstemmelse med den Tids Sæder, men dog meget byrdefulde og ofte forbundne med betydelige Omkostninger.

Hvor Laugsvæsenet endnu bestaaer, har det vel renset sig for en Deel af disse besværende Indskrænkninger; men Medlemmerne af ethvert Laug have dog endnu udelukkende Ret til at udøve den paagjældende Industrigren, og Optagelsen i Lauget er endnu overalt betinget af

*) Oeuvres de Turgot. T. I. Éloge de Gourney.

Aflæggelse af Dulighedsprøver. Disse to Begrændsninger danne saaledes nu den mildeste Form for Laugsvæsenet.

Det er tydeligt, at alle hine Indskrænkninger nødvendigviis maae udøve en skadelig Indflydelse paa Udviklingen af de industrielle Forhold, og at denne især maa være fremtrædende, jo mere Adgangen er lukket, og jo nærmere altsaa de nuværende Medlemmer ere ved at besidde et virkeligt Monopol; men den er byrdefuld nok, ogsaa hvor de bestaae under en mildere Form. De befalede Læreaar medtage ialmindelighed en længere Tid, end der er nødvendig for at erhverve den fornødne Færdighed; Dulighedsprøverne udfordre ofte en særegen Færdighed, for hvilken der sjeldnere er Brug i det praktiske Liv; de medtage baade Tid og Omkostninger, som formindske den Capital, hvormed Haandværkeren skal begynde sit Erhverv, og for den Ubemidlede forøge de saaledes Vanskelighederne ved at komme i en selvstændig Stilling. Efterat endelig disse Vanskeligheder ere overvundne, have de Industridrivende endnu ikke fri Raadighed over deres Arbeidskraft; men de ere i Udøvelsen af denne indskrænkede ved de snevre Grændser, der ere satte for det Laugs Virksomhed, i hvilket de ere blevne optagne. Om de ogsaa i andre Retninger kunde finde en bedre Anvendelse for den, ere de forhindrede fra at gjøre det, naar denne hører ind under andre Laugs Omraade. Ja i mange Tilfælde kunne de ikke engang give den Virksomhed, som de ere berettigede til at udøve, den Udvikling, som de ere istand til. Anvendelsen af bedre Fabrikationsmethoder, af nye Opfindelser er kun mulig under den Forudsætning, at den kan finde Sted uden Indgreb i de andre Laugs Rettigheder; men efter den Smaalighed, med hvilken

Grændserne imellem dem ialmindelighed ere afsatte, vil dette meget ofte være uundgaaeligt, og nyttige Forbedringer blive saaledes uanvendte. Der er maaskee ikke i de mange Aarhundreder, i hvilke Laugsvæsenet har været den almindelige Form for Industrien, udgaaet en eneste betydelig Opfindelse fra det. — Det er saaledes en Institution, som lægger betydelige Hindringer iveien for en rask og livlig Udvikling af Industrien. Det er herved til Skade for den hele oeconomiske Udvikling; det hindrer ikke alene Producenterne i at gjøre den bedste Brug af deres Kræfter; men det nøder ogsaa Forbrugerne til at betale mindre gode Varer dyrt, og da Alle ere Forbrugere, lide i Virkeligheden Alle herved.

Er Laugsvæsenet da ikke i Besiddelse af nogen Fordeel, som idetmindste for en Deel kunde opveie disse betydelige Mangler? Man har vistnok fremhævet forskjellige Sider ved det, som man har tillagt en gavnlig Indflydelse; men ved en nærmere Betragtning vil det vise sig, at det i nogle Henseender er mere end tvivlsomt, om denne Indflydelse ikke er mere skadelig end gavnlig, og at den, forsaavidt den virkelig er nyttig, ingenlunde staaer i noget nøie Sammenhæng med Laugsvæsenet, og at den meget vel kan bringes tilveie, ja endogsaa paa en bedre og fuldstændigere Maade uden det.

Man har saaledes fremhævet det som en Fordeel, at det skulde forskaffe Medlemmerne en mere sikker Tilværelse og en mere stadig Beskjæftigelse, som let kunde gaae tabt, naar Concurrencen var mere udviklet. Dette er nu vistnok til en vis Grad sandt; de Middelmaadige, som ikke kunne stole paa deres egen Dygtighed, finde i det en Støtte, som sikkrer dem imod dygtigere Medbeilere;

men denne Sikkerhed kjøbes først paa den industrielle Udviklings Bekostning, som herved bliver nødsaget til at gaae en slæbende, langsom Gang, og dernæst ogsaa paa de Dygtigeres Bekostning, fordi disse ved ydre Tvang hindres fra at udvikle deres Dygtighed. Laugsvæsenet frembringer en vis communistisk Lighed med Hensyn til Brugen af de industrielle Kræfter, af hvilke forskjellige Personer ere i Besiddelse; det forhindrer, at betydelige industrielle Talenter med Lethed kunne udfolde sig. Alle individuelle Forskjelligheder opsluges ligesom af den almindelige Regel; den mere Begavede maa i mange Tilfælde bringe sin Dygtighed til Offer, for at den Middelmaadige kan bevare en vis maadelig Stilling. Istedetfor at opmuntre Medlemmerne til at forbedre denne ved en stor Udvikling af deres productive Kræfter, henviser det dem til at søge deres Støtte i Forrettigheder, der ere endnu mere til Skade for Andre end til Gavn for dem selv. En saadan Indflydelse kan man dog ikke kalde gavnlig. — Iøvrigt kan Laugsvæsenet undertiden endogsaa bidrage til at forværre Laugsmedlemmernes Stilling istedetfor at gjøre den bedre; det er navnlig Tilfældet, naar en Industrigreen gaaer tilgrunde, fordi man enten ikke længere bruger de Gjenstande, som den frembringer, eller fordi man forsyner sig med dem paa anden Maade. De, som tidligere have havt deres Erhverv ved Udøvelsen af den, lide saaledes et Tab; men dette bliver ved Laugsvæsenets Indflydelse langt mere trykkende, end det vilde være under frie Forhold. Det gjør nemlig Laugsmedlemmerne ligesom stavnsbundne til den enkelte Industrigreen, til hvis Udøvelse de engang have erhvervet sig Ret, og bevirker herved, at det i høi Grad bliver vanskeligt for dem, endogsaa kun som Medhjælpere, at gaae

over i andre beslegtede Erhverv, hvor der kunde være Brug for deres Arbeidsdygtighed.

Man anfører ogsaa andre Fordele ved Laugsvæsenet, som imidlertid kun tilsyneladende tilhøre det, fordi de kunne udvikle sig endogsaa i større Omfang, hvor det mangler. Man mener saaledes, at det skulde bevare den techniske Færdighed, at det skulde sikkre Forbrugerne gode Varer, og at det skulde lette Dannelsen af nyttige Indretninger, som Sygekasser, Enkekasser o. s. v.; men alle disse Fordele kunne opnaaes ligesaa sikkert, uden det. — Technisk Færdighed er en saa uundværlig Betingelse for Enhver, der med Fordeel vil drive en Industri, at han nødvendigviis maa forskaffe sig den, om end ikke Laugsvæsenet paalægger ham nogen Tvang i denne Henseende, og i de Lande, hvor Industrien i lang Tid har været fri, er den i Virkeligheden endogsaa mere udviklet end der, hvor den er laugsbunden. Den Indflydelse, som det i denne Henseende udøver, kan endogsaa i mange Tilfælde være skadelig, fordi Dulighedsprøverne ofte gjøre Fordring paa en technisk Udvikling i enkelte Retninger, for hvilken der sjeldnere er Anvendelse i det virkelige Liv, og hvis Erhvervelse derfor utvivlsomt betinger et Tab af Tid og Arbeidskraft. — Forbrugerne ere kun visse paa at erholde gode Varer, naar de selv vaage herover og ikke tage tiltakke med slette; Laugsvæsenet kan i det Høieste kun bevirke, at de Industridrivende *kunne* levere dem gode, men det giver aldeles ingen Sikkerhed for, at de ogsaa *ville* det. — Sygekasser og lignende Anstalter kunne faae en langt bedre Indretning, naar de ikke indskrænke sig til et enkelt Laug men kunne samle Medlemmer allevegne fra; de ville derved komme til at hvile paa et bredere Grundlag

og være langt mindre udsatte for at paavirkes af tilfældige Forstyrrelser. At deres Tilværelse ikke staaer i Forbindelse med Laugsvæsenet, viser Englands Exempel, hvor de have et langt større Omfang end i noget andet Land.

At Laugsvæsenet i politisk og social Henseende har frembudt store Fordele paa en Tid, da man trængte til en Organisationsform, og alle andre Elementer til en saadan manglede, lader sig ikke negte; men om det ogsaa har været fordeelagtigt i industriel Henseende, maa synes mere tvivlsomt; det er ikke let at indsee, hvorledes saa meningsløse Indskrænkninger som mange af dem, Laugsvæsenet har ført med sig, skulde kunne bære gode Frugter. Det har imidlertid ikke til enhver Tid været lige skadeligt. Saalænge Udviklingen selv var stillestaaende, kunde det ikke lægge væsentlige Hindringer iveien, fordi man ikke trængte til mere frie Institutioner; men efterat Industrien begyndte at udvikle sig stærkt og hurtigt, og gjorde store Fordringer til individuel Dygtighed og Driftighed, maatte nødvendigviis en Ordning, som standsede alle Fremskridt, blive utaalelig. Det er efterhaanden blevet afskaffet i forskjellige Lande, og overalt har Industrien udviklet sig langt raskere, efterat dette er skeet, end tidligere; nu bestaaer det kun i nogle enkelte Lande og i en mildere Form end tidligere; men ogsaa i dem gaaer det sin Undergang imøde, og det er en saa slet Institution, at der er al Grund til at glæde sig herover. Kun maa man ønske, at Staten i sine Bestræbelser for at afskaffe det vil gaae frem med al den Varsomhed og Skaansomhed, som Hensyn til bestaaende Interesser, der have udviklet sig under Lovenes Beskyttelse, gjør nødvendig.

I nøie Forbindelse med Laugsvæsenet staaer en anden Indskrænkning i den industrielle Frihed, at al Handel og

Industri væsentligt er bundet til Byerne. Den udøver en lignende skadelig Indflydelse ved at hindre de industrielle Anlæg fra at udvikle sig paa det Sted, som frembyder de største Fordele for dem, og det er klart, at ligesom Enhver bør have Ret til selv at bestemme, paa hvilken Maade Maade han vil anvende sin Arbeidskraft, maa han ogsaa selv kunne vælge det Sted, hvor han vil udøve sin Virksomhed. Der er derfor ingen Grund til længere at dvæle herved.

Dersom man til Slutning vil gjøre det Spørgsmaal, om der da ikke er noget Tilfælde, hvor lignende Indskrænkninger som dem, Laugsvæsenet fører med sig, kunne være gavnlige, og om navnlig Aflæggelsen af Dulighedsprøver ikke i visse Tilfælde kan give en uundværlig Sikkerhed, maa Svaret blive bekræftende, dog ikke som Regel, men kun som Undtagelse, og kun i de Tilfælde, hvor Forbrugerne ikke selv kunne bedømme Godheden af den Vare eller af den Tjeneste, som de kjøbe, og hvor en slet Udøvelse af en Virksomhed kan bevirke en ubodelig Skade. Det er vistnok rigtigt, at Staten først giver Tilladelse til Udøvelsen af saadanne Erhverv, efterat den har forsikkret sig om, at de Paagjældende ere i Besiddelse af den nødvendige Færdighed. Den Sikkerhed, som erholdes paa denne Maade, er vel ikke tilstrækkelig, men den er dog bedre end ingen. Det kan saaledes neppe være Gjenstand for nogen grundet Indvending, at Tilladelsen f. Ex. til at udøve Lægepraxis kun bliver givet til dem, som først have godtgjort, at de ere istand til at udøve den paa en gavnlig Maade.

§ 4. Om Monopoler.

Laugene danne ikke egentlige Monopoler; thi om Adgangen til at blive Medlem af dem ogsaa er gjort besværlig ved overflødige Vanskeligheder, staaer den dog aaben for Alle, som kunne overvinde disse, og selv i de Tilfælde, hvor de ere sluttede, tælle de dog flere Medlemmer, som indbyrdes kunne concurrere med hinanden. Derimod har der i andre Tilfælde været absolut Eneret paa Frembringelsen af enkelte Gjenstande, som Staten enten har forbeholdt sig selv eller givet til Andre. Virkningerne af disse Monopoler ere de samme som af Laugsvæsenet, men langt mere fremtrædende. Da hele den øvrige Befolkning er udelukket fra den paagjældende Industrigreen, bliver den Eneberettigede Herre over Markedet; Forbrugerne have kun Valget imellem at betale den Priis for Varerne, som han forlanger, eller at undvære dem, og han er derved istand til at gjøre sig en betydelig Fordeel paa deres Bekostning. Da hans Afsætning er sikker, og da han ikke kan blive fortrængt af nogen dygtigere Rival, behøver han ikke at anstrenge sig for at forbedre sin Fabrikation, og den paagjældende Industrigreen vil saaledes let blive staaende paa et lavt Udviklingstrin. Hele Samfundet lider herved, saameget mere som Andre, der med Nytte kunde beskjæftige sig med den og give den en større Udvikling, ere forhindrede fra at give deres productive Kræfter den Anvendelse, som vilde være den nyttigste. Skadeligheden af Monopoler er ogsaa nu almindeligt anerkjendt, og Anvendelsen af dem er indskrænket til enkelte Undtagelser, i hvilke man antager, og for største Delen med Rette, at de Fordele, som de frembyde, ere større end Manglerne.

Regjeringerne have saaledes undertiden forbeholdt sig selv Udøvelsen af enkelte industrielle Erhverv; i nogle Tilfælde for ved dem at forskaffe sig en Indtægtskilde, i andre for at kunne føre det Tilsyn med Udøvelsen af den paagjældende Industrigreen, som maa ansees for nødvendigt for Borgernes Sikkerhed. — Hvorvidt det kan være rigtigt at anvende Monopoler som en Indtægtskilde, er et finantsvidenskabeligt Spørgsmaal, som ikke hører herhen, dog maa det i Forbigaaende bemærkes, at saadanne Regaler, som man kalder dem, ialmindelighed afgive et høist kostbart og uhensigtsmæssigt Middel til at opkræve Skat af Befolkningen (thi anderledes kan den Indtægt, som Staten forskaffer sig ad denne Vei, ikke betragtes), og at de derfor ingenlunde kunne anbefales som en almindelig Regel.

Derimod kan det vistnok være rigtigt, at Staten forbeholder sig selv saadanne Erhverv, som vel ifølge Sagens Natur kunne udføres af Private, maaskee endogsaa med færre Omkostninger, men hvor Billighed er et mindre vigtigt Hensyn, og det især er magtpaaliggende, at den paagjældende Gjenstand udføres med den størst mulige Nøiagtighed. Myntningen af de ædle Metaller afgiver et iøinefaldendeExempel paa Hensigtsmæssigheden af saadanne Monopoler. Det er i og for sig en simpel Forretning, hvis Udøvelse man imidlertid ikke kan overlade til den private Industri og den fri Concurrence, fordi man derved vilde være udsat for, at Mynterne ikke altid vilde blive forfærdigede overeensstemmende med den gjældende Myntfod, og Pengevæsenet saaledes let vilde frembyde en Usikkerhed, som kunde være høist farlig for den oeconomiske Udvikling. Naar Staten derimod selv paatager sig den, har man den størst mulige Sikkerhed for, at Mynterne virkeligt indeholde den lovbefalede Mængde af ædelt Metal i det be-

stemte Blandingsforhold. — Det er iøvrigt kun af Vigtighed her, at Staten indestaaer for, at Mynterne blive prægede i Overeensstemmelse med den bestaaende Myntfod; om Regjeringen vil opnaae dette enten ved selv at drive et Myntværksted, eller den vil overlade Udøvelsen af sit Monopol til en privat Mand under saadanne Betingelser, som sikkre det behørige Tilsyn, er ligegyldigt. Lignende Forhold frembyde ogsaa Lykkespil og Postvæsenet.

I andre Tilfælde bliver Meddelelsen af Monopoler anvendt som et Middel til at belønne og opmuntre til industrielle Opfindelser. Disse fremkomme kun sjeldent ved et Tilfælde, men de ere ialmindelighed Resultatet af langvarige og møisommelige Forsøg, som i Regelen Ingen vilde paatage sig, dersom der ikke var Udsigt til en passende Belønning, naar de lykkedes. Dersom Staten overlader disse Forhold til sig selv, er man udsat for en dobbelt Fare, da man maa befrygte, at Opfinderen enten søger at bevare sin Opfindelse som en Hemmelighed, der da kan gaae tabt ved hans Død, og hvorved ialfald Opfindelsens almindelige Anvendelse i lang Tid kan blive forhindret; eller at denne hurtigt bliver eftergjort, og Opfinderen selv gaaer Glip af den Belønning, der billigviis tilkommer ham. Man vil undgaae begge disse Vanskeligheder, naar Staten ligesom tilkjøber sig Opfindelsen ved at overlade Opfinderen den udelukkende Brug af den for en vis begrændset Aarrække, imod at den efter Udløbet af denne Tid skal være fælleds Eiendom, og Afbenyttelsen af den staae aaben for Alle. Belønningen vil saaledes komme til at staae i et passende Forhold til den Nytte, som Opfindelsen yder Samfundet. Forbrugerne blive selv Dommere over dens Godhed, og om Monopolet ogsaa kan bevirke, at de maae betale en noget høiere Priis, end

det vilde være nødvendigt, dersom der intet Monopol var, er dette dog ikke noget Tab for dem, da den ældre Fabrikationsmethode staaer dem aaben, og de saaledes ikke ere værre farne, end de vilde være, dersom Opfindelsen ikke var gjort. Der kan neppe gjøres grundede Indvendinger mod denne Slags Monopoler, (som sædvanligt kaldes Patenter), navnlig naar deres Varighed er indskrænket til en bestemt kort Tid.

§ 5. Om Beskyttelsessystemet.

Medens Laugsvæsenet og Monopoler beskytte de Industrivende mod Concurrence fra indenlandske Medbeilere, har Beskyttelsessystemet derimod til Formaal at beskytte dem imod Concurrence fra Udlandets Side. Dette System blev først paa en omfattende Maade bragt i Anvendelse af den mercantile Skole, som virkeliggjorde sine oeconomiske Anskuelser igjennem det. Hovedindholdet af disse var, som tidligere bemærket, at de ædle Metaller udgjorde den eneste Rigdom, og at Tilveiebringelsen af dem derfor maatte være Hovedformaalet for al oeconomisk Virksomhed. Et Land, som selv manglede Bjergværker, kunde kun forskaffe sig dem igjennem den udenlandske Handel; al oeconomisk Politik maatte derfor i et saadant Land gaae ud paa at give denne en Udvikling, som gjorde det muligt at opnaae hiint Formaal. Der frembød sig kun et Middel hertil, nemlig at bestræbe sig for at ordne den paa en saadan Maade, at de Varer, der bleve udførte til Udlandet kunde have en større Værdi end dem, man indførte fra dette. Man vilde saaledes erhverve sig et Tilgodehavende hos det, som maatte betales med ædle Metaller, og i samme Grad som de udførte Varer havde en større Værdi end de indførte, maatte de altsaa mere

rigeligt strømme ind i Landet. Da nu forarbeidede Varer have en større Værdi end de raae Stoffer, af hvilke de ere gjorte, vilde dette Resultat fremkomme, naar man saavidt som muligt kun udførte hine og paa den anden Side kun indførte disse. Dersom Forholdenes naturlige Udvikling ikke førte dette Resultat med sig, maatte man fremtvinge det ved kunstige Midler. De Forholdsregler, som man i denne Hensigt bragte i Anvendelse, kunne henføres til følgende 3 Classer.

1) man vanskeliggjorde Indførselen af fremmede Industrigjenstande, enten ved ligefrem at forbyde den, eller ved at belægge den med en mere eller mindre høi Told. Uagtet Indførselsforbud ingenlunde vare sjeldne, vare de dog ikke det sædvanlige Middel; ialmindelighed indskrænkede man sig til Indførselstold. Da de udenlandske Varer nødvendigviis maatte fordyres med hele det Beløb, som Tolden udgjorde, og da de Fabrikanter, som frembragte Industrigjenstandene i Landet selv, vare fritagne for denne Fordyrelse, kunde de her sælge deres Varer til en billigere Priis end den, til hvilken hine kunde sælges, og, dersom Tolden iøvrigt var høi nok, maatte Indførselen af dem saaledes nødvendigviis ophøre.

2) man vanskeliggjorde Udførselen af raae Stoffer enten ved Udførselsforbud, som dog sjeldnere bleve bragte i Anvendelse, eller ved at belægge den med Told. Da Tolden var en Afgift, for hvilken man var fritaget, naar de raae Stoffer forbleve i Landet selv, maatte den bevirke, paa den ene Side, at de indenlandske Fabrikanter kunde blive forsynede med dem i større Mængde og maaskee ogsaa til billigere Priser, og paa den anden Side, at det kunde blive mere vanskeligt for de udenlandske Fabrikanter, at erholde dem i tilstrækkelig Mængde.

3) man søgte at forøge Udførselen af færdige Industrigjenstande ved at belønne den med Præmier, der bleve udbetalte til den, som udførte dem. Da denne udgjorde et Tillæg til den Priis, som man i Udlandet kunde erholde for disse Varer, bevirkede den, at det nu blev muligt at udføre dem, endogsaa naar de i Udlandet kun bleve betalte med en Priis, der var lavere, end den til hvilken de kunde frembringes, da Udførselspræmien erstattede det Tab, som Udførselen under frie Forhold maatte foraarsage.

Indbegrebet af disse forskjellige Forholdsregler, der iøvrigt i deres Anvendelse undergik mangfoldige Lempelser, og traadte frem under forskjellige Former, (som det colouiale System, Skibsfartslove, Handelstractater), udgjør Beskyttelsessystemet i dets Heelhed; men i denne Udstrækning bestaaer det ikke længere. I den nyere Tid har man enten ganske eller dog for en stor Deel ophørt med Brugen af flere af disse Forholdsregler. Udførselespræmier i deres simple Form blive nu kun anvendte undtagelsesviis, og det Samme gjælder ogsaa om Forbud imod Indførsel og Udførsel, og endeligt bliver ogsaa Udførselsestold nu anvendt i et langt mindre Omfang end tidligere. Indførselsestold er det Hovedmiddel, af hvilket man i vore Dage gjør Brug for at beskytte den indenlandske Industri. Man anvender den ikke længere i samme Hensigt som den mercantile Skole, for at bevirke en Forøgelse af Landets Forraad paa ædle Metaller, men for at bevare Industrigrene, som ikke vilde kunne bestaae, dersom de skulde udholde en fri Concurrence med Udlandet; og medens man tidligere næsten udelukkende anvendte dette Middel for at beskytte den egentlige Industri, har man efterhaanden ogsaa bragt det i Anvendelse,

skjøndt i mindre Omfang, for at beskytte de Industrigrene, som frembringe raae Stoffer.

Beskyttelsessystemet i denne mere indskrænkede Form bestaaer endnu i de fleste Lande, tildeels i et temmeligt stort Omfang. Meningerne om dets Hensigtsmæssighed ere i høi Grad deelte; medens Nogle ansee det for en vigtig Betingelse for Nationernes oeconomiske Udvikling, er der Andre, som aldeles fordømme det, og betragte et aldeles modsat System — Frihandelssystemet —, ifølge hvilket ethvert Folk uden Indblanding fra Statens Side, skal have Ret til at sælge og kjøbe, hvor det finder det fordeelagtigste Marked, som den naturligste og hensigtsmæssigste Grundvold for den oeconomiske Udvikling. Hvor er nu Sandheden?

For at afgjøre dette Spørgsmaal, maae vi først gjøre os det aldeles klart og tydeligt, hvad der er det egentlige Formaal for al oeconomisk Virksomhed; og dernæst undersøge om dette Formaal bedst kan opnaaes ved Beskyttelsessystemet eller ved Frihandelssystemet. — Vor oeconomiske Virksomhed har ikke noget andet Formaal end at forsyne os med Midler til at tilfredsstille vore Fornødenheder, og i jo større Omfang den gjør dette, desto mere fuldstændigt opfylder den ogsaa sin Hensigt. Spørgsmaalet bliver altsaa kun, om det ene af disse Systemer i denne Henseende har et afgjort Fortrin for det andet.

Ved Besvarelsen af det maa det fastholdes, at vi paa en dobbelt Maade kunne forsyne os med vore Forbrugsgjenstande, enten ved selv umiddelbart at frembringe dem, eller ved at tilbytte os dem og betale dem med andre Gjenstande, som vi ikke have frembragt til vor egen umiddelbare Forbrug, men kun i den bestemte Hensigt at anvende dem som Byttemidler. I begge Tilfælde forbruge

vi kun Udbyttet af vort eget Arbeide; men med den Forskjel, at vi i det første forbruge det umiddelbart, medens det i sidste Tilfælde har antaget en ny Form ved Ombytningen, og er blevet forandret til nye Gjenstande af en ganske anden Beskaffenhed. Denne sidste Maade er næsten den eneste, ved hvilken Befolkningen i udviklede Lande forsyner sig med sine Forbrugsgjenstande; her er det kun sjeldent, at man selv frembringer de Ting, man vil forbruge; men Arbeidets udstrakte Deling har bevirket, at man i de allerfleste Tilfælde forsyner sig ad Ombytningens Vei. Vor oeconomiske Virksomhed har, som det tidligere er fremhævet, herved faaet en betydelig Udvikling, og denne Fremgangsmaade har bevirket en langt rigere Forsyning, end der kunde være mulig, dersom Tilstanden var ordnet paa den modsatte Maade.

Det samme Forhold, som finder Sted mellem de forskjellige Individer i det samme Land, finder ogsaa Sted imellem forskjellige Lande. Ethvert af disse kan anvende sit Arbeide enten paa selv at frembringe sine Forbrugsgjenstande, eller istedetfor paa at frembringe andre Gjenstande, der kunne tjene som Byttemidler, for hvilke det kan tilbytte sig dem fra Udlandet. Den udenlandske Handel og den internationale Deling af Arbeidet hvile paa samme Grundvold som Delingen af Arbeidet indenfor et enkelt Lands Grændser, og er kun en videre Udvikling af denne. Ligesom denne bevirker ogsaa hiin, at vor oeconomiske Virksomhed giver et rigere Udbytte, og at vi i et mere rigeligt Maal blive forsynede med vore Forbrugsgjenstande.

Dersom alle Lande vare lige skikkede til enhver Art af Production, vilde al international Deling af Arbeidet og al udenlandsk Handel være overflødig, og der-

for heller ikke finde Sted; men de enkelte Lande ere i et meget ulige Omfang i Besiddelse af de forskjellige Betingelser for Productionen. De climatiske og geologiske Forhold ere i høieste Grad forskjellige; Nationerne selv ere i Besiddelse af en forskjellig industriel Udvikling, og ethvert Land er derfor ikke lige skikket til alle Arter af Production. Naar nu de enkelte Lande dele Arbeidet imellem sig paa en saadan Maade, at ethvert af dem udelukkende eller dog fortrinsviis beskjæftiger sig med de Retninger, til hvilke enten dets særegne Naturforhold eller Befolkningens eiendommelige Udvikling nærmest kalder det, vil Følgen heraf være, at det samlede Udbytte af deres forenede Arbeide vil blive langt større, end det vilde være, dersom hvert enkelt for sig anvendte sit Arbeide i alle Retninger og altsaa ogsaa i saadanne, med Hensyn til hvilke det var blottet for gunstige Betingelser; og naar nu dette samlede Udbytte fordeles imellem dem i Forhold til det Arbeide, med hvilket de have bidraget til Tilveiebringelsen af det, vil den Andeel, som tilfalder ethvert af dem, indeholde langt flere Gjenstande, end det kunde have været Tilfældet, dersom det selv umiddelbart skulde have frembragt dem alle ved sit eget Arbeide. — Uagtet dette er tydeligt nok, vil et Exempel maaskee ikke være overflødigt. Lad os tænke os, at Danmark er i Besiddelse af særdeles gunstige Betingelser med Hensyn til Frembringelsen af Korn, England derimod med Hensyn til Frembringelsen af Bomuldstøier, saa at man f. Ex. i Danmark kan frembringe 200 Tdr. Korn med 100 Dages Arbeide, i England derimod kun 100 Tdr.; men at man paa den anden Side i England med 100 Dages Arbeide kan frembringe 1000 Alen Bomuldstøi, i Danmark derimod kun 500. Dersom disse Lande nu dele Arbeidet saaledes imellem sig, at England

kun frembringer Bomuldstøi, Danmark kun Korn, vil Følgen heraf være, at de begge tilsammen, naar hvert af dem anvender 200 Dages Arbeide, ville frembringe 2000 Alen Bomuldstøi og 400 Tdr. Korn, og naar de nu fordele dette Udbytte mellem sig efter det Forhold, i hvilket de have deeltaget i Frembringelsen af det, vil ethvert af dem erholde 200 Tdr. Korn og 1000 Alen Bomuldstøi, medens Danmark alene med det samme Arbeide kun vilde have frembragt 200 Tdr. Korn og 500 Alen Bomuldstøi, og England alene kun 100 Tdr. Korn og 1000 Alen Bomuldstøi. Ved denne forenede Samvirken opnaae de altsaa begge, at de i et rigere Maal blive forsynede med Midler til at tilfredsstille deres Fornødenheder.

I dette Exempel have vi, for at gjøre det saa simpelt som muligt, aldeles seet bort fra de Omkostninger, som Ombytningen og især den dermed forbundne Forsendelse af Producterne foraarsager. Disse kunne i enkelte Tilfælde være saa betydelige, at det kan være fordeelagtigst at frembringe Varerne paa det Sted, hvor de skulle forbruges, selv om dette ikke frembyder de gunstigste Forhold for deres Frembringelse. Saadanne Tilfælde forandre imidlertid ikke Sagen væsentligt. Enhver Vare er først færdig i oeconomisk Henseende i det Øieblik, den gaaer over i Forbrugerens Haand; forinden den kommer saa vidt, maa den undergaae en Række Forandringer, som alle ere forbundne med Omkostninger, og alle disse tilsammen udgjøre Productionsomkostningerne, af hvilke Omkostningerne ved Forsendelsen ogsaa ere en Deel, og den er kun frembragt under de gunstigste Forhold, naar disse i det Hele udgjøre det mindst mulige Beløb. Dersom Forsendelsen bliver saa kostbar, at man med færre Omkostninger kan frembringe Varerne paa det Sted,

hvor de skulle forbruges, er denne Frembringelsesmaade den billigste og den frembyder da de største oeconomiske Fordele. I en Mængde Tilfælde ville disse Omkostninger dog ikke nær naae det Beløb, som der vil spares, naar de forskjellige Lande kun beskjæftige sig med Frembringelsen af de Gjenstande, med Hensyn til hvilke de ere i Besiddelse af den største Overlegenhed.

Den internationale Deling af Arbeidet er altsaa begrundet i de forskjellige Landes ulige Naturbetingelser og i den forskjellige industrielle Udvikling, af hvilken Nationerne ere i Besiddelse, og den udenlandske Handel er den nødvendige Betingelse for at den kan finde Sted. Denne sætter saaledes ethvert Land istand til at nyde Godt af alle de Naturgaver, som findes adspredte over den hele Jord, og af den særegne Udvikling, som de forskjellige Nationer frembyde, medens det selv kun benytter de Naturbetingelser, med Hensyn til hvilke det er meest begunstiget, og kun arbeider i den Retning, i hvilken Befolkningen er meest udviklet. Resultatet heraf er et langt rigere Udbytte af den oeconomiske Virksomhed. Vigtigheden af den er ogsaa almindelig anerkjendt; i alle civiliserede Lande søger man med en priisværdig Iver at fremme den ved at udvikle Samfærselsmidlerne, ved at bygge Jernbaner, Havne, Fyr o. s. v., og ved andre lignende Foranstaltninger.

Medens Frihandelssystemet har til Formaal at give den internationale Deling af Arbeidet og den udenlandske Handel den meest udstrakte Anvendelse, for at Befolkningen i ethvert Land saaledes kan blive forsynet med sine Forbrugsgjenstande i et saa rigeligt Maal som muligt, har Beskyttelsessystemet en modsat Opgave. Det vil hindre

Nationerne i at forsyne sig ad denne Vei (det kaldes derfor ogsaa Prohibitivsystemet) for derved at fremtvinge Industrigrene i de enkelte Lande, som ikke egne sig for de bestaaende Forhold, og som ikke vilde bevares, dersom Befolkningen frit kunne forsyne sig med sine Forbrugsgjenstande fra de Steder, hvor den kunde erholde dem billigst. Anvendelsen af det maa saaledes nødvendigviis bevirke, at vor oeconomiske Virksomhed giver et mindre Udbytte. Da det saaledes modarbeider det Formaal, der ligger til Grund for al oeconomisk Virksomhed, synes det uundgaaeligt, at man maa ansee Anvendelsen af det for uhensigtsmæssig og skadelig. — Det er imidlertid et Spørgsmaal, om det ikke i andre Henseender kunde frembyde Fordele, som vare af en saadan Vigtighed, at de kunde give os Erstatning for hiin Mangel. Da det endnu bestaaer endogsaa hos de Nationer, der ere i Besiddelse af den største oeconomiske Udvikling, og da det til enhver Tid, ogsaa i den nyeste Tid, har fundet talentfulde Forsvarere, tør man slutte, at Besvarelsen af dette Spørgsmaal ikke er saa ganske let.

Det er Beskyttelsessystemets egentlige Opgave ved Hjælp af de forskjellige tidligere omtalte Forholdsregler at give det Land, i hvilket det anvendes, en mere mangfoldig industriel Udvikling; naar man forbyder Indførselen af fremmede Industrigjenstande, maae de enten frembringes i Landet selv eller Befolkningen maa undvære dem; naar man belægger dem med Indførseltold og derved fordyrer dem, gjør man det muligt for de indenlandske Fabrikker, hvis Producter ere fritagne for denne Fordyrelse, at udholde en Concurrence med Udlandet, i hvilken de maatte

bukke under, dersom de manglede denne Understøttelse. Det vil saaledes fremkalde Industrigrene, som ellers ikke vilde findes i Landet og maaskee derved bevirke en Forandring i den hele industrielle Udvikling. Det kan muligviis fremkalde industrielle Byer med hele den Udvikling, der er eiendommelig for dem, og som igjen herfra i en vid Omkreds kan udbrede sig til det øvrige Land. Agerdyrkningen selv kan middelbart høste Nytte af den mere talrige industrielle Befolkning; den kan finde Afsætning for sine Producter i Nærheden; den kan give sin Production en anden Retning og frembringe saadanne Gjenstande, som ikke kunne taale en lang Forsendelse, og som derfor maae forbruges i Nærheden af det Sted, hvor de ere frembragte; Landeiendommene ville maaskee som en Følge heraf stige i Værdi. — Hele det oeconomiske Liv vil frembyde en større Mangfoldighed i et Land med en stærkt udviklet Industri end i et andet, hvis Virksomhed er indskrænket til en enkelt Retning. Naturkræfter, som kunne anvendes i IndustriensTjeneste, og som hidindtil have ligget ubrugte, kunne nu blive afbenyttede; Befolkningen selv vil faae en mere mangfoldig Anvendelse for sine Talenter og en større Tumleplads for sin Driftighed. Den størreAfvexling og Bevægelse, som saaledes maaskee vil opfylde det industrielle Liv, kan gjøre det muligt, at de enkelte Dele af Folket kunne træde i en mere harmonisk Vexelvirkning med hinanden, og idet alle Virksomheder mere regelmæssigt kunne gribe ind i hinanden, kan den hele Nation komme til at danne en i oeconomisk Henseende mere fuldstændigt udviklet Organisme. Baade Afsætningen og Forsyningen med de forskjellige Producter kan blive mere sikker og let, naar de begge finde Sted indenfor Landets Grændser; naar den

industridrivende og den agerdyrkende Deel af Befolkningen boe i Nærheden af hinanden, bliver Forsendelsen mere billig, og Landet bliver tillige sikkret imod alle de Forstyrrelser, for hvilke den internationale Handel undertiden kan være udsat paa Grund af mange forskjellige Omstændigheder, og det kan i det Hele taget opnaae en vis Uafhængighed i oeconomisk Henseende.

Det er især F. List, der i den nyere Tid har været Beskyttelsessystemets varmeste og talentfuldeste Forsvarer, som i sit Skrift „das nationale System der politischen Oeconomie“ med en stor Styrke har fremhævet de Fordele, som en udviklet Industri kan frembyde for et Land. Frihandelssystemet, siger han, er cosmopolitisk; det overseer de nationale Grændser og de nationale Forskjelligheder, som det virkelige Liv frembyder. Det tænker sig en Tilstand af uforstyrret Ro, hvor Intet hindrer den fredelige Samfærsel imellem Nationerne; men en saadan Tilstand finder ikke Sted, og det maa være Opgaven for ethvert Land at give sig selv en saa fuldstændig oeconomisk Udvikling som muligt, at bringe den nationale Deling og den nationale Forening af Arbeidet til den største Fuldkommenhed, og i det Hele at danne en i oeconomisk Henseende fuldstændigt og harmonisk udviklet Organisme. „Agriculturkraft og Manufacturkraft forenede i samme Nation, under samme politiske Magt, leve i en evig Fred, kunne ikke forstyrres i deres Vexelvirkning ved Krig og fremmede Toldforholdsregler, og sikkre Nationen følgelig et uophørligt Fremskridt i Velstand, Civilisation og Magt“ *).

*) F. List: das nationale System der politischen Oeconomie. S. 21.

En saadan Udvikling finder idetmindste tilnærmelsesviis Sted i Lande med en udviklet Industri som f. Ex. i England, og dette Lands Magt og Rigdom er for en stor Deel begrundet i den. Beskyttelsessystemets Forsvarere paastaae, at det maa være Opgaven for ethvert Land at forskaffe sig den, og dersom den ikke kan danne sig ved en fri og naturlig Udvikling af Forholdene, fordi de Betingelser mangle, som ere de nødvendige Forudsætninger for den, da at fremtvinge den ved kunstige Forholdsregler, navnlig ved at bringe Beskyttelsessystemet i Anvendelse. Nogle ansee en udviklet Industri for at være af en saadan Vigtighed, at man bør benytte det som et regelmæssigt Grundlag for Befolkningens oeconomiske Liv; Andre derimod, til hvilke List hører, anbefaler det kun som et Middel til at fremme Folkets industrielle Opdragelse. Nogle Lande ere nemlig meget videre end andre i industriel Udvikling og ere i Besiddelse af et stort Forspring, som hindre de mindre udviklede i at concurrere med dem; Staten maa derfor træde til for at hjælpe de Industrigrene, som saaledes endnu ere i en Barndomstilstand; den maa understøtte dem, indtil de have modtaget en Udvikling, der kan sætte dem istand til at undvære denne Understøttelse. Denne paalægger vistnok Befolkningen et øieblikkeligt Offer; men dette vil rigeligt indvindes ved en større Udvikling af de productive Kræfter, ved den industrielle Opdragelse, af hvilken Nationen saaledes kommer i Besiddelse, og som i Fremtiden vil forskaffe den en udviklet Industri og alle de Fordele, der følge med denne.

Det hensigtsmæssigste Middel i denne Henseende skal efter Lists Mening være en beskyttende Indførselstold; men ved Bestemmelsen af denne maa man ikke

glemme, at den kun skal anvendes som et Middel til Folkets industrielle Opdragelse, og derfor søge at ordne den paa en saadan Maade, at dette Formaal kan opnaaes. Den skal derfor være maadeholden, saa at den vel beskytter imod Udlandets Concurrence, men dog ikke gjør den umulig, for at man ikke saaledes skal berøve den indenlandske Industri den Spore til Udvikling, som en saadan Concurrence kan afgive; den skal være synkende, fordi det er dens Hensigt at være et Opdragelsesmiddel, og kun vedvare, indtil den kan undværes. Forbud imod raae Stoffer maae aldrig bringes i Anvendelse; Indførselsforbud og Udførselspræmier kun ganske undtagelsesviis og midlertidigt, og hine skulle saasnart som muligt gaae over til en passende Indførselstold. — Denne maa aldrig hvile paa raae Producter, fordi man derved hindrer de Industridrivende i at forsyne sig med dem paa de billigste Vilkaar, og fordi de Industrigrene, som frembringe dem, finde den bedste Beskyttelse i en betydelig Udvikling af Manufacturindustrien.

Vi see saaledes her to modsatte Anskuelser ligeoverfor hinanden, hvert med sit særegne Formaal; Frihandelssystemet, der gjør Øieblikkets Fordringer gjældende og forlanger den Ordning af Industrien, som er istand til at sikkre os det rigeste Udbytte af vor oeconomiske Virksomhed, og Beskyttelsessystemet, som især lægger Vægt paa en mangfoldig Udvikling af det industrielle Liv, der kan sætte et Land istand til, idetmindste til en vis Grad, at være sig selv nok, og sikkre en mere stadig og regelmæssig Forsyning og Afsætning, og som tillægger denne Udvikling en saa stor Betydning, at det anseer det for rigtigt, at man fremtvinger den ved kunstige Forholdsregler og betaler den

med øieblikkelige eller endogsaa med varige Offere. — Fordelene ved Frihandelssystemet ere øieblikkelige og iøinefaldende, Fordelene ved Beskyttelsessystemet derimod mere fremtidige og mere tvivlsomme. For at kunne fælde en endelig Dom er det nødvendigt, at man nærmere undersøger, først om de Fordele, som følge med den mere mangesidige Udvikling, som dette har til Formaal, have en saa stor Betydning, at de kunne berettige til at bringe det i Anvendelse som et stadigt Grundlag for et Lands oeconomiske Udvikling, og dernæst om man kan haabe saa store Fordele af det som et Opdragelsesmiddel, at det kunde være rigtigt til at paatage sig de midlertidige Offere, som dets Anvendelse i denne Henseende fører med sig.

Med Hensyn til det første Spørgsmaal maa det fremhæves, at man ikke kan bedømme den mere mangfoldige Udvikling af den oeconomiske Virksomhed absolut, men at man maa see den i Forbindelse med hele det øvrige Liv og bedømme den efter den Indflydelse, som den udøver paa dette. Man tør ikke i sin Dom herom gaae ud fra en Betragtning af England og ansee de Resultater, som dette Land frembyder, for afgjørende med Hensyn til Bedømmelsen af dette Spørgsmaal for andre Landes Vedkommende; thi her hviler den industrielle Udvikling paa en anden Grundvold end i de Lande, i hvilke man først skal fremkalde den ved Hjælp af Beskyttelsessystemet, og her udøver den en ganske anden Indflydelse. Den er nemlig her et Udtryk for den umaadelige Udvikling, som det engelske Folk har forstaaet at give sine industrielle Kræfter, og paa samme Tid som den beriger Landet selv, udøver den ogsaa en gavnlig Indflydelse paa alle de Nationer, med hvilke England staaer i Handelsforbindelse, idet den paa en billigere Maade forsyner dem med vigtige

Forbrugsgjenstande, end de ellers kunde forskaffe sig dem. Desuden har den engelske Industri ved at arbeide for den hele Verden antaget et storartet Omfang, som i høi Grad forøger dens Betydning. I et Land, som mangler de Betingelser, hvilke England skylder sin industrielle Storhed, og hvor Industrien kun kan bestaae ved Beskyttelse, vil den faae et langt mindre Omfang, især dersom Landet kun er lille, og derfor ogsaa en langt mindre Betydning. Den vil ikke kunne afsætte sine Producter udenfor Landets Grændser, og om man ogsaa kan fremtvinge nogle enkelte Fabrikker, maaskee hist og her en svag Skygge af en Fabrikby, vil man ikke kunne opnaae Mere. Selv under saadanne smaa Forhold vil den imidlertid give det industrielle Liv en større Mangfoldighed, og til en vis Grad lette og sikkre Afsætningen og Forsyningen; men ere disse Resultater saa vigtige, at det er Umagen værd at kjøbe dem med de Offere, som de ville koste?

For at bedømme Gavnligheden af den første af hine Virkninger maa man erindre, at den oeconomiske Virksomhed ikke selv er et Formaal men kun et Middel i et høiere Formaals Tjeneste, og at dens Betydning kun maa bedømmes efter det Omfang, i hvilket den fremmer dette. Den skal forsyne os med Midler til et lykkeligt Liv og en fremadskridende Civilisation, og jo mere rigeligt den kan gjøre dette, desto mere svarer den til sin Hensigt. I denne Henseende er det uvæsentligt, om den udøves paa den ene eller paa den anden Maade; det Væsentlige er, at den forsyner os med de Midler, som ere nødvendige til Opnaaelsen af hiint Formaal. En mere mangfoldig Udvikling af Industrien er kun et Gode, forsaavidt den bevirker dette. Intet er dog mere ligegyldigt for et Lands Tilstand, end om det f. Ex. selv frembringer

sine Bomuldsvarer, eller det istedetfor frembringer Korn, for hvilket det tilbytter sig hine; men det er ingenlunde ligegyldigt, om det maa anvende mere Arbeide, end der er nødvendigt, for at blive forsynet med dem. Man kan ikke tillægge det nogen Vægt, at en mere mangfoldig Udvikling giver Anledning til Afbenyttelse af Naturkræfter og personlige Talenter, som ellers vilde blive ubenyttede; thi ogsaa disse ere kun Midler, og dersom Brugen af dem vil modarbeide det Formaal, i hvilket de anvendes, er den forkastelig; dersom Afbenyttelsen af dem forværrer vor Tilstand istedetfor at forbedre den, er den ikke productiv men forødende.

Der er dog Intet mere indlysende, end at et Land vilde bære sig daarligt ad, dersom det f. Ex. vilde drive et Sølvbjergværk, naar et Udbytte af en Værdi af 1000 Rdlr. kun kunde bringes tilveie ved en Udgift af 1100 Rdlr., uagtet Naturkræfter, som ellers vilde være unyttede, saaledes kom til Anvendelse, og uagtet Befolkningens industrielle Færdigheder derved vilde blive udviklede i en ny Retning. — Men det er netop et saadant Resultat, som Beskyttelsessystemet fremtvinger; naar det er meget maadeholdent, belægges de Industrigjenstande, som vi indføre fra Udlandet, med en Beskyttelsestold af 10 pCt. Dersom de fremmede Varer blive indførte, og Tolden altsaa bliver indbetalt i Statskassen, er dette ikke ligefrem et Tab, det kan være en uhensigtsmæssig Beskatningsmaade; men Staten anvender det indkomne Beløb til Statsudgifterne og vil derfor ad andre Veie opkræve saameget Mindre i Skat. I dette Tilfælde opfylder Beskyttelsessystemet imidlertid ikke sin Hensigt. Dette vil kun skee, naar de fremmede Varer ikke blive indførte, men man istedetfor bruger Producter, der ere frembragte i Landet

selv. Naar dette opnaaes, og man maa betale den Mængde Varer, som kun vilde koste 1000 Rdlr., dersom man forsynede sig med dem fra Udlandet, med 1100 Rdlr., fordi de ikke kunne frembringes med færre Omkostninger i Landet selv, saa er Tilfældet nøiagtigt det samme som i det nylig anførte Exempel med Bjergværket. Hiin Tillægsbetaling af 10 pCt. kommer Ingen tilgode; men den gaaer tilspilde i en Production, som er kostbar, fordi den ikke egner sig for Landets Forhold og Folkets eiendommelige Udvikling.

Gaae vi nu over til den anden af de Virkninger, som man venter sig af Beskyttelsessystemets Anvendelse, at det skulde give en større Sikkerhed for en mere stadig Afsætning og Forsyning, fordi Markedet i begge Henseender vil findes i Landet selv, da har den vistnok sin Betydning; men man maa ikke overvurdere den, og ikke ansee den for et absolut Gode, der ikke kan kjøbes for dyrt. Først maa det fremhæves, at det er en Umulighed at opnaae denne Sikkerhed i noget stort Omfang; der er ikke noget europæisk Land, som kan undvære den udenlandske Handel, uden at dets hele Tilværelse vil blive lammet; intet Land er istand til at forsyne sig selv med alle sine Forbrugsgjenstande. Der kan saaledes kun være Tale om noget Mere eller noget Mindre; men naar Spørgsmaalet indskrænkes hertil, bliver det i Virkeligheden meget ubetydeligt, da de mange forskjellige Gjenstande, som et Land behøver til Forbrugsgjenstande og især til Redskaber for sin Industri, danne et sammenhængende Hele, af hvilket man ikke kan udrive enkelte Led uden at forstyrre det Hele. Det nytter ikke meget, at man er forsynet med enkelte nødvendige Gjenstande, naar man er blottet for andre, som ere uundværlige Betingelser for at man kan gjøre Brug

af hine. Dernæst maa det ogsaa erindres, at Forstyrrelser kun ere sjeldne Undtagelser og den uhindrede Handel derimod Regelen, og at de mange Ulemper, som hine kunne føre med sig, dog kun ere ubetydelige i Sammenligning med den umaadelige Fordeel, man høster af denne. Det maa heller ikke glemmes, at Aarsagerne til dem rimeligviis ville blive sjeldnere og de selv mindre byrdefulde, eftersom Udviklingen gaaer fremad. Efterat der, som det i vore Dage er Tilfældet, hos alle Regjeringer viser sig en øiensynlig Tilbøielighed til at gaae over til et mere liberalt Toldsystem, maa Frygten for at Toldforholdsregler skulle bevirke saadanne Forstyrrelser, betydeligt være formindsket. Derimod er Krig vistnok en Aarsag, som kan udøve en stor Indflydelse i denne Henseende; men efter den betydelige Udvikling, som Samfærselsmidlerne i den nyere Tid have modtaget, staaer der saamange Handelsveie aabne for de fleste Lande, at de vanskeligt alle paa engang kunne blive spærrede. Den Virkning af Beskyttelsessystemet, at det skal sikkre Afsætningen og Forsyningen, har saaledes kun ringe Vægt. — For at tiltale de patriotiske Følelser benytter man sig undertiden, naar man udvikler de Fordele, som Beskyttelsessystemet i denne Henseende frembyder, af Udtryk, som at man maa bevare den nationale Uafhængighed, at man ikke maa blive skatskyldig til Udlandet. Det forholder sig imidlertid med Nationerne som med enkelte Individer, man bliver ikke afhængig af Andre, fordi man sælger til dem, ligesaalidt som man bliver dem skatskyldige, fordi man kjøber af dem; der dannes ikke et Afhængighedsforhold men et Bytteforhold, i hvilket begge Parter staae som ligeberettigede.

Dersom den foregaaende Udvikling har været tilstrækkelig tydelig, maa det være indlysende, at Beskyttelses-

systemet som en blivende Forholdsregel ingenlunde frembyder de Fordele, som Mange tillægge det; at det formindsker Udbyttet af Nationernes oeconomiske Virksomhed uden at føre nogen Fordeel med sig, som paa nogen Maade kan opveie dette Tab. — Der er endnu det Spørgsmaal tilbage, nemlig hvorvidt dets Anvendelse efter Lists Forslag som en midlertidig Forholdsregel, som et Middel til Befolkningens industrielle Opdragelse, lover bedre Resultater; om man tør vente, at en Nation ved Anvendelsen af dette Middel skulde kunne naae en saa betydelig industriel Udvikling, at den skulde kunne concurrere med de Nationer, som staae høiest i denne Henseende.

Ved Besvarelsen heraf, vil det ikke være overflødigt at gjøre opmærksom paa, at et Folks Udvikling med Hensyn til Frembringelsen af egentlige Industrigjenstande, ikke er et Forhold, som bestaaer isoleret for sig, men at den er et Resultat af den hele oeconomiske Tilstand. Naar man vil see hen til England, som i denne Henseende langt overgaaer alle andre Lande, vil man finde, at dets industrielle Storhed nøie hænger sammen med Landets Naturgaver, med Befolkningens Udvikling, kort sagt med den hele oeconomiske Tilstand. Der er intet enkelt Punct, som man i denne Henseende kan udsondre. For at andre Lande skulde kunne concurrere med det i Frembringelsen af Industrigjenstande, maatte de ogsaa være i Besiddelse af lignende Naturgaver som Englands Kullag og Jernlag; Befolkningen maatte frembyde en lignende Arbeidsomhed, Opfindsomhed og administrativ Dygtighed; der maatte være samlet faste og flydende Capitaler i en lignende Mængde. Det er let at see, at et Land, som ikke er i Besiddelse af disse Betin-

gelser eller af andre af en lignende Beskaffenhed, umuligt vil kunne hæve sig til Englands Høide; og det maa dog være indlysende, at man ikke kan bringe dem tilveie ved en saa ubetydelig Forholdsregel som en mere eller mindre maadeholdenIndførselstold paa fremmedeIndustrigjenstande,hvorved der ikke frembringes nogensomhelst anden Forandring i de oeconomiske Betingelser end den, at man tvinger Folket til at forsyne sig med en Deel af sine Forbrugsgjenstande paa en mere byrdefuld og kostbar Maade, og ved hvilken man endogsaa hindrer det i at samle Capitaler i et saa stort Omfang, som det ellers vilde være muligt, og saaledes gjør det mere vanskeligt, at det kan komme i Besiddelse af denne nødvendige Betingelse for en udviklet Industri.

Man opnaaer vistnok Noget ved at anvende Beskyttelsessystemet, men ikke Meget, og navnlig ikke saa Meget, at et Land, som ikke tidligere havde kunnet concurrere med Udlandet, alene herved skulde blive istand til at udholde denne Concurrence. Det vil bevirke, at der udvikler sig nye Fabrikker og Anlæg af forskjellig Størrelse, som Landet ellers vilde have manglet, og igjennem dem vil Befolkningen erhverve sig en større technisk Uddannelse, end den tidligere var i Besiddelse af. Forsaavidt er der unegteligt et Fremskridt, og dersom de andre Lande bleve staaende stille, vilde dette maaskee i Fremtiden kunne gjøre en Concurrence mulig; men disse gaae ogsaa fremad, og paa Grund af den betydelige Udvikling, af hvilken de allerede ere i Besiddelse, rimeligviis i et større Omfang, saa at Forskjellen maaskee efter en Tids Forløb endogsaa vil være betydeligere end i Begyndelsen.

Man er heldigviis ikke uden Erfaringer med Hensyn til Virkningerne af Beskyttelsessystemet i denne Henseende. Det er i Aarhundreder blevet anvendt i alle Lande, og

disse ere dog ikke derved blevne istand til at udholde Concurrencen med England. Hvorfor skulde man vente bedre Resultater for Fremtiden? I Begyndelsen af dette Aarhundrede fik det under Napoleons Krige paa en stor Deel af det europæiske Fastland en større Betydning, og blev idetmindste ligeoverfor England, et fuldstændigt Prohibitivsystem. Hvad var Følgen deraf? At der udviklede sig industrielle Anlæg, som bestod, saalænge den engelske Concurrence var udelukket, men som gik tilgrunde, da denne ved Fredens Tilbagevenden igjen blev mulig, forsaavidt som man ikke bevarede dem ved Hjælp af høie Toldsatser. Siden den Tid har Industrien i flere Lande vistnok i mange Retninger gjort store Fremskridt, men i England har den idetmindste gjort ligesaa store, og dette Lands Overlegenhed i industriel Henseende er nu fuldkommen saa stor som nogensinde før. — Denne modificerede Form af Beskyttelsessystemet synes saaledes ikke at love de Resultater, som man venter sig af den, og der er neppe Grund til at benytte den som Grundvold for et Lands oeconomiske Udvikling.

Man har undertiden anført en anden Grund til Forsvar for Beskyttelsessystemets Anvendelse, som vistnok er aldeles uden Vægt, men som dog fortjener at anføres som et Exempel paa den Mangel paa Grundighed, man har lagt for Dagen i Undersøgelsen og Bedømmelsen af dette Spørgsmaal. Man troer, at man ad denne Vei kan bevirke en større Anvendelse for Landets Arbeidskraft og saaledes gavne den arbeidende Befolkning. Man kan forledes til denne Formening ved at see de nye industrielle Anlæg, som danne sig under Beskyttelsessystemets Indflydelse, og som beskjæftige en større eller mindre Mængde Arbeidere; men en nøiere Betragtning vil snart vise, hvor

ubegrundet den er. — For at Industrien kan udvides og beskjæftige en større Mængde Arbeidere, er det en nødvendig Betingelse, at de Capitaler, ved hvis Hjælp det nye Arbeide skal sættes igang, først ere bragte tilveie; saalænge dette ikke er skeet, kan Industrien ikke naae et større Omfang end før. — Men de nye industrielle Anlæg blive dannede ved Hjælp af den Capital, som allerede findes i Landet, og som for en Deel føres bort fra en anden Anvendelse, og ligesom flere Arbeidere finde Beskjæftigelse i dem, vil der være Brug for færre i andre Erhvervsgrene. Landet har kun en vis Mængde Capitaler, som enten kan anvendes til at frembringe Byttemidler, for hvilke vi kunne kjøbe en Deel af vore Forbrugsgjenstande fra Udlandet, eller til at frembringe disse selv, men ikke samtidigt paa begge Maader. Man bevirker ikke Andet ved denne Fremgangsmaade end at føre Folkets Capital og Arbeide over i en ny Retning, som er mindre fordeelagtig, fordi den ikke svarer til de oeconomiske Forhold, som findes i Landet.

Naar man nu vil sammenfatte Resultatet af den foregaaende Undersøgelse i en almindelig Sætning, kan man sige, at Frihandelssystemet ligesom forsyner de Nationer, der benytte sig af det, med et beqvemt og hensigtsmæssigt Maskineri, ved hvilket de kunne give deres productive Kræfter en større Udvikling, medens derimod Beskyttelsessystemet bevirker, at Udbyttet af Folkets Virksomhed bliver mindre, og saaledes udøver samme Indflydelse som et mindre godt Maskineri; og at enhver Overgang fra dette til hiint altsaa maa forbedre den oeconomiske Tilstand paa en lignende Maade som Anvendelsen af nye og bedre Maskiner. Men, vil man maaskee spørge, naar dette er Tilfældet, hvorledes er det da muligt, at Beskyttelsessystemet ikke

alene i Aarhundreder har været det almindelige Grundlag for Industriens Udvikling i de fleste Lande, men at det endogsaa endnu bestaaer i større eller mindre Omfang næsten overalt?

Det er begrundet deri, at dette System, naar det først engang er blevet bragt i Anvendelse, ligesom slaaer dybe Rødder i Befolkningens industrielle Liv. Under Indflydelsen af det har der dannet sig en Deel Industrigrene, i hvilke der anvendes en stor Mængde fast Capital, og i hvilke en Mængde Arbeidere, som have erhvervet sig en særegen technisk Færdighed, finde Beskjæftigelse. Afskaffer man det, vil Følgen ialmindelighed være, at hine Industrigrene gaae tilgrunde, at de faste Capitaler næsten aldeles tabe deres tidligere Værdi, og at Arbeiderne ikke længere finde Anvendelse for deres særegne techniske Færdighed. Der vil udvikle sig en Række af lignende individuelle Tab som ved en pludselig og omfattende Anvendelse af nye Maskiner. Staten kan saameget mindre være ligegyldig ved de herved bevirkede Forstyrrelser, som den selv har foraarsaget dem. Hine Anlæg have ikke dannet sig af sig selv men kun ved den særegne Understøttelse, som Staten har lovet dem. Naar denne nu senere erkjender, at den har gjort en Feil ved at gribe til uhensigtsmæssige Forholdsregler, vilde det dog være haardt og ubilligt, om den vilde kaste hele Byrden af denne Feil over paa dem, som den selv har ledet ind paa disse Foretagender. Naar Staten ikke vil træde al Billighed under Fødder, kan den ikke undlade at tage et stort Hensyn til de Interesser, der have udviklet sig, vistnok ved et Misgreb fra dens Side, men i Tillid til en vedvarende Beskyttelse. Dette Hensyn bevirker, at det er meget vanskeligt at komme bort fra dette System, hvor det først

engang er bestaaende, og at det endnu tildeels i et stort Omfang er bevaret i de fleste Lande.

Hvor megen Vægt man nu end kan være tilbøielig til at lægge paa dette Hensyn, er det dog indlysende, at det maa have sine Grændser; Beskyttelsessystemet bestaaer kun paa det hele Folks Bekostning, hvis oeconomiske Udvikling det hindrer. Dette er idetmindste et ligesaa vigtigt Hensyn, som paa ingen Maade tør oversees. Disse modsatte Interesser synes bedst at kunne forsones, naar Staten langsomt og gradviis formindsker Beskyttelsen, indtil den omsider aldeles kan ophøre. Dersom den industrielle Befolkning ikke kan fortsætte sin tidligere Virksomhed under en gradviis synkende Understøttelse, bliver den paa denne Maade istand til efterhaanden og uden betydelige Tab at vænne sig til den nye Tingenes Orden; den faste Capital bliver ikke fornyet, ligesom den bliver slidt; den flydende Capital bliver efterhaanden ført over til anden Anvendelse; Arbeiderbefolkningen i disse Industrigrene bliver lidt efter lidt formindsket, da ingen nye Arbeidere træde istedetfor dem, som gaae bort; den hele Overgang kan saaledes finde Sted paa en lempelig Maade uden betydelige Tab eller store Forstyrrelser, medens dog den øvrige Befolkning efterhaanden bliver istand til at forsyne sig med sine Forbrugsgjenstande paa mere billige Betingelser. — Undertiden har Resultatet af en saadan Forandring været aldeles modsat af det, man havde ventet. Dersom de paagjældende Industrigrene kun nogenlunde egne sig for Landets Forhold, faae de ofte en langt større Udvikling, efterat Beskyttelsen er blevet formindsket. Tidligere havde de ligesom Eneret paa at forsyne det indenlandske Marked, hvilket nu bliver aabnet for Udlandet; for at udholde den Concurrence, som saaledes opstaaer, nødes de til

at anstrenge sig for at gjøre deres Production billigere og bedre, og Følgen heraf har ikke sjeldent været, at den paagjældende Industrigreen har naaet et langt større Omfang, end den forhen havde. — Det vil ikke være vanskeligt, at anføre Exempler herpaa.

Den almindelige Regel, at Frihandelssystemet er at foretrække for Beskyttelsessymet, lider saaledes en betydelig Undtagelse med Hensyn til de Industrigrene, som bestaae, og som have udviklet sig under Indflydelsen af det; men der frembyder sig endnu det Spørgsmaal, om der da aldeles ikke kan være Tilfælde, hvor det kunde være hensigtsmæssigt at bringe det i Anvendelse fra Nyt af. Nogle Forfattere, som ellers ere Modstandere af det, mene, at saadanne Tilfælde kunne forekomme*), navnlig naar et Land frembyder Forhold, som ere gunstige for Udviklingen af en bestemt Industrigreen, der imidlertid i Begyndelsen vil gjøre Fordring paa Offere, fordi Udlandet er i Besiddelse af et Forspring, som bevirker, at man ikke strax kan concurrere med det. Ingen privat Mand vil paatage sig dem; thi han kan ikke være vis paa, at han selv i sin Tid vil høste Nytte af dem; Staten derimod, som baade repræsenterer Nutid og Fremtid, kan vel paatage sig at yde en Understøttelse, som kan hjælpe en saadan Industrigreen udover de første Vanskeligheder. — Det er saaledes den samme Anskuelse, som List har udviklet, kun med den Forskjel, at denne Fremgangsmaade ikke skal anvendes som almindelig Regel men kun i ganske enkelte Tilfælde, der frembyde særegne Forhold.

Naar man theoretisk vil bedømme en saadan Af-

*) I. S. Mill: Polit. Econ. T. 2. S. 490, og tildeels Hildebrand: Die Nationaloeconomie. S. 90.

vigelse fra den almindelige Regel, kan det ikke negtes, at der kan tænkes Tilfælde, i hvilke den maa ansees for at være hensigtsmæssig, og i hvilke det kan synes ønskeligt, at Staten vilde bringe den i Anvendelse. Derimod frembyder den praktiske Anvendelse meget store Vanskeligheder. Regjeringerne have saa ofte paalagt Nationerne store og unyttige Offere for at fremme Industriens Udvikling, at man er berettiget til at tvivle om deres skarpe Blik i denne Retning; det er desuden saa vanskeligt at bedømme de Forhold, som en Industrigren, der endnu ikke er udviklet, i Fremtiden vil frembyde, at man vistnok maa ønske, at der i saadanne Tilfælde bliver gaaet frem med den største Varsomhed. Beskyttelsen maa kun tilstaaes, naar en omhyggelig og grundig Overveielse af alle Forhold lover et gunstigt Resultat, og den maa kun anvendes i Overeensstemmelse med sit Formaal. Den maa derfor hverken være høiere eller vare længere end nødvendigt, og den maa gradviis synke, indtil den omsider og saasnart som muligt aldeles kan ophøre.

Foruden de omtalte Undtagelser, anfører A. Smith endnu nogle*). Da han iøvrigt er en ivrig Talsmand for Frihandel, fortjener det at undersøges, hvorvidt hans Anskuelser i denne Henseende kunne ansees for rigtige. Han gjør saaledes en Undtagelse med Hensyn til saadanne Virksomheder, hvis Udvikling er af Vigtighed for Landets Forsvar. Han anvender den navnlig paa de engelske Skibsfartslove (Navigationsacten), hvis Opgave det var, deels ligefrem at udelukke fremmede Nationer fra Skibsfart paa England, og deels at gjøre den vanskelig for dem ved at paalægge dem betydelige Byrder.

*) A. St. S. 203-208.

Man vilde herved forskaffe de engelske Skibe Monopol paa denne Virksomhed, for saaledes at skabe en udviklet og stor Handelsmarine, som kunde være Planteskole for Orlogsmarinen. Denne Forholdsregel lader sig imidlertid ligesaalidt forsvare fra dette som fra noget andet Synspunct, da den ligefrem modarbeider hiint Formaal. — Skibsfarten er nemlig ikke en Aarsag til udenlandsk Handel men en Virkning af den. En Nation vil især kunne forøge sin Skibsfart ved at give sin Handel det størst mulige Omfang, og enhver Omstændighed, der virker skadeligt paa denne, maa nødvendigviis ogsaa skade hiin. Men det er indlysende, at den Indskrænkning, der hvilede paa den engelske Handel, at den i en vis Mængde Tilfælde ikke kunde benytte sig af fremmede Skibe, om ogsaa Forsendelserne med dem vare billigere end med indenlandske, ikke kunde være gavnlig, og at den maaskee vilde have udviklet sig i et endnu større Omfang, dersom den havde været fritaget for den. Man kan vistnok sige, at den engelske Skibsfart ikke har udviklet sig paa Grund af de Fordele, som hine Love gav den, men uagtet de Hindringer, de lagde iveien for den engelske Handel. — I den nyeste Tid ere de næsten ganske afskaffede, og siden den Tid er den engelske Skibsfart ikke blevet formindsket men udvidet.

En anden Undtagelse gjør han med de Varer, hvis Frembringelse i Landet selv er Gjenstand for Beskatning; men det er indlysende, at en Told, som ikke er større end den Skat, de indenlandske Producenter maae betale, og som kun bliver paalagt for at opveie denne, ikke kan ansees for beskyttende; den stiller kun Indlandet lige med Udlandet, og bidrager ikke til nogen ny Udvikling af Landets Industri. Naar f. Ex. Brændeviinsproductionen er belagt med en særlig Afgift i et Land, er Aarsagen den,

at man anseer dette Product for at være af en saadan Beskaffenhed, at man passende kan gjøre Forbrugen af det til Gjenstand for Skat, og dersom man ikke lægger en lignende Afgift paa Brændeviin, som bliver indført fra Udlandet, vil man deels modarbeide det financielle Formaal, deels gjøre denne Industrigreen umulig i Landet selv.

Endelig ansaae han det for tvivlsomt, om man ikke skal vanskeliggjøre Indførselen af fremmede Producter som en retorqverende Forholdsregel, naar andre Lande vanskeliggjøre Indførselen af vore. Det er en Forsvarsgrund, som ikke sjeldent fremføres. Dersom man kun bringer saadanne Indskrænkninger i Anvendelse som en simpel Gjengjældelse, er det aldeles uhensigtsmæssigt; man vil nemlig let skade sig selv, idet man herved kan berøve sig Leilighed til at kjøbe sine Forbrugsgjenstande paa det Sted, hvor man kan faae dem billigst. Andre paaføre os et Tab ved at ophøre med at kjøbe vore Varer; det er vistnok uheldigt; men det er ikke den rigtige Maade til at oprette det, at vi selv paaføre os et nyt ved at ophøre at kjøbe deres Varer, om det ogsaa er den billigste Maade, paa hvilken vi kunne forskaffe os dem. — I enkelte Tilfælde kan Anvendelsen af dette Middel være nyttig, forsaavidt man ad denne Vei praktisk kan overbevise Andre om det Uhensigtsmæssige i indskrænkende Forholdsregler og maaskee tvinge dem til en mere frisindet Fremgangsmaade. Det var paa denne Maade, at England blev tvunget til at reformere sine Skibsfartslove.

For at fremme Beskyttelsessystemets Formaal har man ofte bragt særegne Midler, som Erhvervelse af Colonier, Afslutning af Handelstractater o. s. v. i Anvendelse. Da de udøve deres Indflydelse paa en aldeles lignende Maade som de tidligere omtalte Toldforholdsregler og altsaa maae

bedømmes efter de almindelige Grundsætninger, som ere udviklede i det Foregaaende, er der ingen Grund til videre at dvæle ved dem.

§ 6. Om den fri Concurrence.

De Institutioner, som indskrænke den industrielle Frihed udøve i en dobbelt Henseende en skadelig Indflydelse paa Productionens Omfang, deels ved ligefrem at fritage dem, til Gunst for hvem de bestaae, for Nødvendigheden af at foretage Forbedringer i deres Production, da det mere eller mindre begrændsede Monopol, af hvilket de ere i Besiddelse, dog sikkrer dem Afsætningen; deels ved at forhindre Andre fra at anvende deres productive Kræfter paa den Maade, der kunde være nyttigst baade for dem selv og for hele Samfundet. Naar der som almindelig Regel ikke længer findes saadanne Indskrænkninger, bliver Industrien en fri Mark, hvor Enhver kan vælge den Plads, han vil; Ansvaret for hans oeconomiske Tilstand bliver nu lagt paa ham selv, og Rigdom med al den sociale Udmærkelse, som følger med den, bliver Lønnen for vedholdende og heldige Bestræbelser. Der ligger heri en Spore til en stor Udvikling af de productive Kræfter. Da Ingen kan forbedre sin egen Stilling uden ved at gjøre sin Virksomhed mere nyttig for Samfundet, opstaaer der saaledes en almindelig Kappestrid. Enhver bestræber sig for at levere bedre og billigere Producter end hans Medbeilere; der opfindes Maskiner og andre Forbedringer; der dannes store industrielle Anlæg, og det hele oeconomiske Liv faaer et hidindtil ukjendt Opsving. Productionen faaer saaledes et langt større Omfang, og Alle blive i et større Maal forsynede med deres Forbrugsgjenstande.

Ved Siden af disse store Fordele frembyder den fri Concurrence, som er den Form, under hvilken den industrielle Frihed træder frem i det virkelige Liv, ogsaa sine Mangler, der i den nyere Tid ofte ere fremhævede med stor Styrke. De ere imidlertid mere tilsyneladende end virkelige, og forsaavidt de ere virkelige, kunne de dog ikke stilles ved Siden af de store Fordele, den fører med sig. — Man har saaledes fremhævet, at Enhver i denne almindelige Kappestrid kun tænker paa selv at naae Maalet, og at det er ham ligegyldigt, om han derved bereder Andre Undergang. Enhver Forbedring i Productionen, som af en eller anden Grund, fordi den f. Ex. beroer paa en Hemmelighed, eller fordi den udfordrer store Capitaler o. s. v., ikke er tilgjængelig for Alle, giver dem, der kunne benytte den, et Fortrin for de Producenter, som ere henviste til de ældre, mere kostbare Productionsmethoder; disse kunne ikke sælge Varerne saa billigt som hine, og maae derfor enten fortsætte deres tidligere Erhverv paa mindre gunstige Betingelser, eller aldeles opgive det. — Den Fordeel, som En vinder, er saaledes ofte forbundet med Tab for en Anden, og da Enhver kun tænker paa sin egen Fordeel og ikke paa Andres Tab, lader det sig vistnok ikke negte, at det industrielle Liv ofte faaer et vist egoistisk og haardhjertet Præg, som med Grund kan saare den humane Følelse, men hvis Aarsag man vel maa vogte sig for at søge andetsteds end der, hvor den findes. Det kan i Virkeligheden kun i indskrænket Grad skrives paa den fri Concurrences Regning. Denne er nemlig kun det Middel, ved hvilket det bliver muligt for Alle med større Lethed og i større Omfang at efterstræbe deres egennyttige Formaal; men den fremkalder ikke Egennytten. Denne faaer kun en større Tumleplads og bliver mere iøinefaldende; men

den vilde ikke forsvinde, om hiin ogsaa blev indskrænket, saa længe vore Sæder ikke undergik en væsentlig Forandring med Hensyn til den Vægt, man lægger paa Rigdom.

Dernæst maa det ogsaa erindres, at saadanne individuelle Tab for en stor Deel ere en naturlig Følge af, at Alle ikke i lige Grad ere begavede med industrielle Talenter, og at man ikke alene vilde lamme den almindelige Udvikling men ogsaa gjøre et Indgreb i Borgernes naturlige Rettigheder, dersom man vilde indskrænke Friheden til at anvende sine Kræfter paa den hensigtsmæssigste Maade, for saaledes at undgaae dem. Enhver kan gjøre Fordring paa en fuldstændig og fri Brug af sine egne productive Kræfter, men Mere kan Ingen fordre, og den, for hvem denne Frihed ikke er tilstrækkelig til at sikkre hans oeconomiske Stilling, kan ikke forlange, at Andre paa Grund af Hensyn til ham, skulle holdes tilbage paa det samme Standpunct. Han maa finde sig i sin Skjebne, hvis Tryk man imidlertid saameget som muligt bør søge at lindre. Det er en simpel Humanitetspligt for dem, der høste Fordeel af den hele fremadskridende Udvikling, at de paa enhver Maade understøtte dem, som gaae tilgrunde ved den, og det er ligeledes Pligt for Staten at sørge for dem, der blive Offere for den Frihed, som er nødvendig for det almindelige Vel.

Man har ogsaa fremhævet, at Egennytten ved at blive den almindelige Drivfjeder i det oeconomiske Liv ofte skulde lede paa Afveie og bevirke, at man for at naae sit Formaal skulde gjøre Brug af Midler, som Moralen maa fordømme, fordi de ikke bestaae i en god Udvikling af de productive Kræfter, men kun i en Bestræbelse efter at gjøre sig en utilladelig Fordeel paa Andres Bekostning. Ligesom Tyveri og Bedrageri høre herhen, er det Samme ogsaa Tilfældet, naar en Producent vil skaffe sig Fordeel ved

Forfalskning af sine Varer enten med Hensyn til Maal eller Godhed. Da saadanne Bestræbelser aldeles ligge udenfor Productionens Omraade, høre de heller ikke ind under den fri Concurrence. Derimod kan denne vel undertiden, ved at aabne Adgang til en aldeles uhindret Brug af alle industrielle Kræfter, fremkalde Tilfælde, som i deres Væsen ere af en lignende Beskaffenhed, forsaavidt som Enkelte ikke benytte sig af den fri Concurrence for igjennem en større Udvikling af deres productive Kræfter at forbedre deres oeconomiske Stilling, men kun som et Middel til at komme i Besiddelse af et Monopol, ved hvilket de kunne berige sig paa Andres Bekostning. Saadanne Tilfælde opstaae, naar f. Ex. en Producent sælger sine Varer under den Priis, for hvilken de kunne produceres, i den Hensigt at ødelægge sine Concurrenter, og siden, naar han er blevet Eneherre paa Markedet, ikke alene at søge Erstatning for sit tidligere Tab men ogsaa en yderligere Fordeel ved at opskrue Priserne. En saadan Fremgangsmaade kan vel ikke kaldes uredelig, men det er indlysende, at den er umoralsk, fordi den paagjældende Producent ikke søger at gavne Andre paa samme Tid som han gavner sig selv, men hensynsløst efterstræber sin egen Fordeel paa Andres Bekostning. Ligesom Moralen fordømmer alle saadanne Bestræbelser, maa Staten ogsaa hindre disse Misbrug af den fri Concurrence, forsaavidt dette kan skee, uden at den tillige indskrænker den gavnlige Brug af denne.

Iøvrigt ligger det i Sagens Natur, at saadanne Misbrug ikke kunne naae noget stort Omfang. Med Hensyn til Varer, som ere Gjenstand for en almindelig Forbrug, og som derfor frembringes af Mange, er det en Umulighed af forskaffe sig et saadant Monopol. Ingen vilde f. Ex.

paa denne Maade kunne gjøre sig til Herre over Handelen med Kornvarer. De kunne kun finde Sted med Hensyn til Virksomheder, der ikke tilfredsstille nogen almindelig Fornødenhed, og især saadanne, som kun ere af local Betydning, som f.Ex. Befordringen imellem to Steder. Hvor forkastelige disse Misbrug endogsaa ere, maa man dog erindre, at de i deres Virkninger ikke ere synderligt mere skadelige end de Monopoler, som tidligere hørte til Dagens Orden, og at Concurrencens Frihed selv er det bedste Middel imod dem, da Enhver, som anvender en saadan Fremgangsmaade imod Andre, derved ligefrem giver Anviisning paa igjen at anvende den imod ham selv, naar dette bliver fordeelagtigt.

En anden Mangel, som den fri Concurrence efter Nogles Mening skal føre med sig, er den, at den skal bevirke en anarchisk Tilstand i Industrien. Da Enhver kun har sin individuelle Fordeel for Øie, skal det være aldeles tilfældigt, om alle disse individuelle Bestræbelser komme til at samvirke paa en harmonisk Maade, og om de forskjellige Varer netop blive frembragte i en Mængde, som svarer til den Trang, der er til dem. Man har troet at see et Beviis for, at dette ikke altid er Tilfældet, i de saakaldte Productionscriser og Handelscriser, hvor Varerne undertiden maae sælges med betydeligt Tab langt under deres Productionsomkostninger. Denne Indvending imod den fri Concurrence er imidlertid ligesaa lidt begrundet i en rigtig Opfattelse af den Maade, paa hvilken den virker, som den stemmer overeens med Erfaringens Vidnesbyrd.

Paa det nuværende Trin af industriel Udvikling, hvor man ialmindelighed ikke umiddelbart arbeider for sig selv men for Andre, kan Enhver kun skaffe sig For-

deel af sin Virksomhed i samme Grad, som han gjør den nyttig for Andre. Hans individuelle Fordeel falder sammen med det almindelige Vel; jo mere det lykkes ham at tilfredsstille en almindelig og trængende Fornødenhed bedre og billigere end Andre, desto større vil hans Løn ogsaa blive. Hensyn til egen Fordeel vil derfor tilskynde Alle til at opdage enhver Mangel, ethvert Savn, der finder Sted, for at høste større Løn ved at afhjælpe dem. Dersom der er Mangel paa en Vare, vil denne stige i Priis, Frembringelsen af den vil derfor være mere fordeelagtig end af andre Varer; Mange ville strømme til for at deeltage i denne større Fordeel, og Mangelen vil saaledes snart blive afhjulpet. Dersom der omvendt er Overflødighed paa en Vare, vil den synke i Priis, og Producenterne ville trække sig tilbage fra en Virksomhed, der ikke giver dem den sædvanlige Fordeel. Enhver vil derfor bestandigt have sin Opmærksomhed henvendt paa, hvor der findes en Trang af en saadan Beskaffenhed, at han ved at fjerne den kan gjøre sig mere nyttig for Samfundet. Følgen heraf er, at alle Varer i det Hele taget ville blive frembragte netop i et saadant Omfang, som man har Brug for. Erfaringen viser ogsaa, at dette er Tilfældet. Den fri Concurrence er Aarsagen til den store Stadighed, hvormed ikke alene store Byer, men hele Lande, ja hele den commercielle Verden i Regelen hver Dag bliver forsynet med alle forskjellige Gjenstande. Det er tydeligt, at ingen overordnet Myndighed, med hvilke Midler og Evner den end var udrustet, vilde endogsaa kun tilnærmelsesviis kunne bevirke det samme Resultat. — De Productionscriser, som undertiden udvikle sig, ere vistnok Afvigelser fra denne Regel; men hvor betydelige de endogsaa kunne være med Hensyn til de individuelle Tab, de

foraarsage, ere de dog uden nogen væsentlig Betydning for Productionens Gang i det Hele. Ved at indskrænke den fri Concurrence vilde man paafore sig langt større Onder, og der er kun et Middel til at undgaae dem, nemlig en mere besindig Overveielse af de Foretagender, paa hvilke man indlader sig.

Foruden de foregaaende Indvendinger har man endnu fremført en, som er af langt større Betydning og Omfang, nemlig den, at den fri Concurrence har bidraget til at forværre de arbeidende Classers Kaar. Man indrømmer vel, at den har givet Productionen et hidindtil ukjendt Omfang, at den har været den væsentlige Aarsag til alle de store Forbedringer, som i saa høi Grad udmærke den nyere Tid; men man paastaaer tillige, at den ved at gjøre Egennytten til det styrende Princip i Industrien har bevirket, at den forøgede Production kun er kommet Enkelte tilgode, medens den store Mængdes Tilstand i høi Grad er blevet forværret. Arbeidets Deling skal have udøvet en skadelig Indflydelse paa Arbeidernes intellectuelle og physiske Udvikling og berøvet deres Stilling sin Selvstændighed; Maskinerne skulle have bevirket en Nedsættelse af Arbeidslønnen; de store industrielle Anlæg have fortrængt de smaa og derved bragt Industrien i enkelte Driftsherrers Haand, som for at kunne undersælge hinanden bestandigt nedsætte Arbeidslønnen. Det bliver saaledes paastaaet: „at man ikke kan drage i Tvivl, at offentlig Elendighed er en stor social Kjendsgjerning, som er eiendommelig for de nyere Stater, og som udbreder sig mere og mere i samme Grad som Civilisationen“ *). Da det nye Princip, som især udmærker det industrielle Liv i vore Dage, er den fri Concurrence,

*) Blanqui: Historie d' écon. polit. T. 2. S. 276.

og da alle andre Forandringer væsentligt ere udgaaede fra denne, er det altsaa her, at man maa søge Aarsagen til den Elendighed, som skal være eiendommelig for den nyere Tids Civilisation. — Ja, dersom dette virkeligt forholdt sig saaledes, vilde den frie Concurrence derved være dømt; thi en rig Production er ikke selv et Formaal men kun det Middel, ved hvilket Menneskene blive istand til at realisere deres egentlige Formaal, en ædel Udvikling af Personligheden; og dersom den kun kunde bringes tilveie paa en Maade, der hindrede den store Mængde i at nærme sig til en saadan Udvikling, vilde den føre Civilisationen tilbage istedetfor fremad, og saaledes modarbeide sit eget Formaal. Det fortjener derfor at være Gjenstand for en omhyggelig Undersøgelse, om Erfaringen giver hine Paastande Medhold; om Historien lærer, at offentlig Elendighed er en Tilstand, som fortrinsviis følger med den nyere Civilisation, og om den kan ansees for en Virkning af de særegne Forhold, som denne frembyder.

Man er destoværre i høi Grad blottet for Oplysninger, paa hvilke man kunde begrunde en nøiagtig og omfattende Sammenligning af den fattige Befolknings tidligere og nuværende Tilstand. Historien har hidindtil mere beskjæftiget sig med Krigsbegivenheder og med Hoffernes Chronik end med Nationernes indre Udvikling; de enkelte adspredte Oplysninger, som findes, give dog alle det samstemmende Vidnesbyrd, at Almuens Tilstand nu er bedre end nogensinde før, og at Alle ere langt rigeligere forsynede med Midler ikke alene til at tilfredsstille deres meest trængende Fornødenheder, men ogsaa til at forskaffe sig Nydelser, som tidligere vare Luxus selv for de Rige. For at dette kan staae mere tydeligt, vil det ikke være overflødigt exempelviis at meddele nogle enkelte saa-

danne Kjendsgjerninger. Da England er det Land, som meest er paavirket af den nyere Tids industrielle Udvikling, og som, idetmindste blandt europæiske Lande, frembyder den meest udstrakte Concurrence, ville Kjendsgjerninger, som ere hentede derfra, især være lærerige.

Macaulay*) meddeler flere Oplysninger om Tilstanden i England i Slutningen af det 17de Aarhundrede. Paa den Tid udgjorde Dagleierclassen paa Landet omtrent $^4/_5$ af hele den engelske Almue, og dens oeconomiske Forhold ere derfor vel skikkede til at udbrede Lys over den almindelige Tilstand dengang. Den sædvanlige Arbeidsløn synes at have været 4 shilling ugentligt, i enkelte Tilfælde lidet høiere, dog neppe nogensinde over 7 sh. I vore Dage vilde en Arbeider i England, som kun fortjente 7 sh. om Ugen være i en Tilstand, som vilde saare den humane Følelse. Den sædvanlige Arbeidsløn for en Dagleier paa Landet er nu 12—14, ja vel endog 16 sh. En lignende Forandring er der ogsaa foregaaet med Haandværkernes Løn, som ogsaa siden den Tid er blevet meer end fordobblet. — Arbeidslønnen udtrykt i Penge er nu vistnok i og for sig ikke et tilstrækkeligt Vidnesbyrd om Arbeidernes forbedrede Kaar, da denne ikke bestemmes efter den Mængde Penge, de erholde, men efter den Mængde Varer, de kunne kjøbe for disse Penge; det er imidlertid meget langt fra at være Tilfældet, at de Gjenstande, som Arbeiderbefolkningen forbruger, skulde være stegne til den dobbelte Priis siden den Tid. Enkelte Ting ere vel stegne i Priis, som f. Ex. Kjød; men det var dog dengang saa dyrt, at de fleste Familier næsten aldrig spiste det; Hvede derimod, som

*) History of England. T. I. Chap. 3.

er den engelske Arbeiderbefolknings vigtigste Fødemiddel, stod dengang i samme Priis som nu; i de 12 sidste Aar af Carl den Andens Regjering kostede 1 quarter Hvede i Gjennemsnit 50 sh., altsaa paa det Nærmeste det Samme som i vore Dage, (i Qvinqvenniet 1846—50 var Gjennemsnitsprisen 52 sh. for 1 quarter)*). Colonialvare, Industrigjenstande, Brændsel vare dengang meget dyrere end nu. Disse Fremskridt ere fælleds for den hele arbeidende Befolkning; den Deel af denne, som arbeider i Fabrikkerne og paa hvis Stilling den fri Concurrence især har udøvet Indflydelse, og over hvis Tilstand man især har ført Klage, er i samme Grad gaaet frem i Velvære. „Den industrielle Deel af Befolkningen er i dette Øieblik i større Omfang i Besiddelse af de Gjenstande, som ere nyttige eller behagelige, og deres Kaar ere bedre end i noget foregaaende Tidsrum**)".

Da Fødemidlerne udgjøre den vigtigste Deel af den fattige Befolknings Forbrugsgjenstande, vil man faae den meest anskuelige Forestilling om den Forandring, dens Tilstand er undergaaet, ved at see hvorledes Arbeidslønnen udtrykt i Kornvarer har forandret sig. I det syttende Aarhundrede maatte en Arbeider i England arbeide 43 Dage for at fortjene 1 Qvarter Hvede; i de to første Fjerdedele af forrige Aarhundrede 32 Dage, derimod i Decenniet 1835—44 med den laveste Arbeidsløn $28^3/_4$ og med den sædvanlige kun 19 Dage, „og man kan med Bestemthed antage, at Arbeidslønnen i England siden Midten af det syttende Aarhundrede i Gjennemsnit er fordobblet"***). Som en Følge af den forhøiede Arbeidsløn

*) Mac Culloch: Statist. Account etc. T. I. S. 556.
**) Mac Culloch: i det nyligt anførte Værk. T. I. S. 695.
***) Hildebrand: Die Nationaloeconomie. S. 189.

tilfredsstiller Befolkningen ikke alene nu sine Fornødenheder paa en langt fuldstændigere og bedre Maade end tidligere, men den gjør endogsaa betydelige Besparelser. I Storbrittanien og Irland indestod der i 1845 i Sparekasser, som ere stiftede for at benyttes af den fattige Befolkning, og som ogsaa for den største Deel benyttes af denne, den betydelige Sum af 32 Millioner Pund Sterling. Det er imidlertid ikke den eneste Form under hvilken Besparelser skee; der findes desuden en Mængde gjensidige Understøttelsesselskaber af forskjellig Beskaffenhed, i hvilke Arbeiderne gjøre Indskud i gode Tider, for at faae dem tilbage i Sygdomstilfælde, naar de blive gamle o. s. v. og Antallet af Medlemmerne i disse Selskaber angaves samme Aar til 1,200,000 *).

Man anfører hyppigt det store Antal Fattige, der nu nyder offentlig Understøttelse, og som navnlig har naaet et saa stort Omfang i England, som en Kjendsgjerning, der skulde vise, i hvor høi en Grad Nøden er steget i den nyere Tid. Fattigunderstøttelsens Omfang er imidlertid en meget slet Maalestok for Fattigdommens Høide. Deels er den hele Befolkning, og saaledes ogsaa den fattige Deel af den, nu meget talrigere end dengang, deels er ogsaa den Understøttelse, der ydes dem, nu meget fuldstændigere end tidligere. Efter de Oplysninger i denne Retning, af hvilke man er i Besiddelse, maa det for Englands Vedkommende antages for afgjort, at de Fattige, som modtage offentlig Understøttelse, nu udgjøre en mindre Andeel af den hele Befolkning end dengang. I Aarene 1844 og 45 udgjorde denne Deel kun omtrent 9 pCt. af den hele Befolkning i England og Wales **), men efter de

*) Mac Culloch: Statist. Account. T. II. S. 711 og 709.

**) Mac Culloch: A. St. T. II. S. 664.

Angivelser fra Slutningen af det 17de Aarhundrede, som synes at være de nøiagtigste og paalideligste, har den derimod dengang udgjort 20 pCt. Om denne Angivelse maaskee maa ansees for overdreven, er det dog vist, „at det hidindtil ikke er godtgjort, at Pauperismen dengang var et mindre socialt Onde i England end i vore Dage“*).

Fra andre Lande har man Oplysninger, som i denne Henseende ere mere veltalende. Den berømte Vauban, som i 48 Aar havde gjennemreist Frankrig i alle Retninger, skrev i 1698**): „Nøden er steget til det Høieste, og dersom man ikke bringer Hjælp, vil Almuen synke saa dybt, at den aldrig mere vil reise sig. Landeveiene og Gaderne i Byerne ere fulde af Tiggere, som Hunger og Nøgenhed forjage fra deres Hjem. Omtrent $^1/_{10}$ af Befolkningen er bragt til Bettelstaven og tigger i Virkeligheden; af den øvrige Befolkning er ikke $^5/_{10}$ istand til at give Almisse, fordi de befinde sig i en Tilstand, som i høi Grad nærmer sig til hiin, $^3/_{10}$ leve i smaa Kaar, og kun $^1/_{10}$ i nogenlunde gode Kaar.“

Der er neppe noget Land, som er Sædet for den nyere industrielle Udvikling, paa hvilket dette Billede passer, hvor der er et saa stort Antal, som er bragt til en saa yderlig Elendighed, og hvor den øvrige Befolknings Tilstand er lige saa slet. Om der destoværre endnu findes Enkelte, som leve i en stor Elendighed, er det dog sjeldne Undtagelser, og hele den øvrige Befolknings Tilstand er langt bedre. Frankrig selv afgiver et talende Vidnesbyrd herom. Uagtet mange uheldige politiske Forhold have lagt væsentlige Hindringer iveien for

*) Mcaaulay: A. St.

**) Vauban: Le dixme royale. Jvfr. Villermé: sur l'état des classes ouvrières. T. 2. S. 1.

dette Lands oeconomiske Udvikling, og det i denne Henseende staaer langt tilbage for England, er Arbeidslønnen dog ogsaa der steget betydeligt siden hiin Tid. I 1698 angav Vauban den til 108 francs aarligt for en industriel Arbeider og til omtreut 90 francs for en Arbeider paa Landet; i den nyere Tid derimod synes den idetmindste at maatte anslaaes til 400—600 francs*). — Det er saaledes langtfra, at de historiske Oplysninger godtgjøre, at Almuens Kaar skulde have forværret sig under den industrielle Udvikling, som den frie Concurrence har ført med sig.

Sammenligner man den Tilstand, som findes i Lande, der ere i Besiddelse af en forskjellig industriel Udvikling, vil man komme til lignende Resultater. Fra de nordamerikanske Fristater vilde det neppe være vanskeligt at hente slaaende Beviser paa den høie Grad af Velstand, til hvilken et heelt Folk kan hæve sig under Indvirkningen af en udstrakt fri Concurrence; men dette Land frembyder i flere Henseender saa særegne Forhold, at disse ikke egne sig til i en enkelt Retning at sammenlignes med europæiske. Sammenligne vi derimod England med andre Lande, i hvilke Concurrencen mindre har udviklet sig, som f. Ex. med Tydskland, ville vi finde en paafaldende Forskjel til Fordeel for hiint. Som Udtryk for Arbeidslønnens forskjellige Høide i disse Lande kan man godt benytte sig af den Løn, en Jernbanevægter modtager, da denne Stilling kun gjør Fordrlng paa aldeles almindelige Egenskaber, som man vil finde lige hyppigt i begge Lande. I Tydskland faaer han kun i aarlig Løn 160—200 Rdl. i vore Penge, i England derimod 450 Rdl. En lignende Forskjel

*) Jfr. Villermé i det nylig anførte Værk paa forskjelliige Steder.

gjentager sig i alle Stillinger. I England faaer en Haandværksvend neppe under 8 Rdl. i ugentlig Løn; i Byer af Middelstørrelse i Tydskland ikke engang 3 Rdl.*). Nu er det vel sandt, at det er noget dyrere at leve i England, men langt fra i samme Grad; efterat England har aabnet sine Havne for fremmede Fødevarer, vil Prisen paa disse ikke være meget høiere end i Tydskland, medens mange andre Gjenstande ere langt billigere.

Efter disse Sammenstillinger maa det ansees for afgjort, at man ikke er berettiget til at antage, at den nyere industrielle Udvikling skulde have bidraget til at udbrede Nød og Elendighed; men at det tvertimod synes hævet over enhver Tvivl, at den netop har frembragt den modsatte Virkning. Det er heller ikke let at indsee, hvorledes en Tilstand, som gjør Productionen lettere og rigere, og som i høi Grad bidrager til en forøget Opsamling af Capitaler, skulde kunne udøve en saadan Indflydelse. Paa den ene Side fremkalder den forøgede Mængde af disse en større Efterspørgsel efter Arbeide og betinger derved en høiere Arbeidsløn, medens paa den anden Side den saa betydeligt lettede Production gjør en stor Mængde af Arbeidernes Fornødenheder mindre dyre. Den arbeidende Befolkning vinder saaledes paa en dobbelt Maade.

De Forandringer, som den arbeidende Classes Tilstand er undergaaet i andre Henseender, med Hensyn til Sundhed, Sædelighed, Moralitet o. s. v., have vistnok idetmindste været ligesaa betydelige som i oeconomisk Henseende. Smitsomme Sygdomme er nu meget sjeldnere, tildeels ogsaa mindre ødelæggende end før, Oplysning er mere udbredt, hele Livet har faaet et mere humant Præg, og man kan

*) Hildebrand: A. St. S. 206.

med Bestemthed paastaae, at den hele Befolkning aldrig tidligere i den Grad har været deelagtig i Civilisationens Goder, som i vore Dage.

Med Hensyn til den Indflydelse, som den fri Concurrence skulde udøve paa Arbeiderbefolkningens Tilstand, har man ogsaa lagt Vægt paa, at den skulde gjøre den afhængig af Capitalen og berøve den sin Selvstændighed. Naar man seer hen til, hvorledes Industrien efterhaanden mere og mere er kommet til at bestaae af store Anlæg, som tælle en stor Mængde Arbeidere, medens tidligere en Mængde smaa Driftsherrer arbeidede hver for sig med én eller nogle enkelte Arbeidere, og hvorledes Capitalen efterhaanden er kommet til at spille en større Rolle i Industrien, kan denne Paastand maaskee ved første Øiekast synes begrundet; naar man derimod gjør den til Gjenstand for en mere alvorlig Betragtning, vil dette neppe længere være Tilfældet. — Først er det aldeles urigtigt eensidigt at fremhæve Arbeidernes Afhængighed af Capitalen; Arbeide og Capital ere to Betingelser for Productionen, som understøtte hinanden, og som under den nuværende Tilstand ikke kunne undvære hinanden. Arbeiderne ere afhængige af, om der er Capital, som kan sætte deres Arbeide igang; men Capitalisterne ere ligesaa afhængige af, om de kunne forskaffe sig det Arbeide, som er nødvendigt, for at de kunne drage Nytte af deres Capital. Afhængigheden er saaledes aldeles gjensidig, og Forholdet er i Virkeligheden kun et Bytteforhold, hvor begge Parter ere lige selvstændige, og begge lige meget trænge til hinanden. — Naar man dernæst vil undersøge, hvorledes Forholdene i Tidens Løb have forandret sig, er det let at see, hvormeget Arbeiderbefolkningens Selvstændighed efterhaanden er voxet. De livegne og stavns-

bundne Bønders Stilling manglede al Selvstændighed, og i Byerne, hvor det frie Arbeide først udviklede sig, var den kun ubetydelig. Arbeidernes Forhold til deres Arbeidsherre havde i flere Henseender stor Lighed med et Tyendeforhold. De erholdt kun en ringe Løn i Penge men modtog den især igjennem det Underhold, de erholdt i hans Huus. De vare paa en vis Maade Medlemmer af hans Familie, og Forholdene vare forsaavidt ordnede paa en vis patriarchalsk Maade; men al Selvstændighed gik tabt; thi Huusherrens Leveviis var den eneste Regel for Husets Orden. — Under Indflydelse af den større industrielle Udvikling er dette Forhold gaaet tilgrunde, og Arbeidernes Selvstændighed er derved voxet*). De modtage nu deres Løn i Penge og kunne indrette deres Leveviis efter deres eget Ønske; Enhver af dem er i sit Hjem ligesaa selvstændig som Arbeidsherren i sit.

De større industrielle Anlæg bevirke vistnok, at der nu er færre Driftsherrer, og at det er mere vanskeligt for de enkelte Arbeidere at hæve sig op til en Stilling, som kan give dem en større Tumleplads for deres Driftighed, og i hvilken de kunne prøve alle de Chancer, for hvilke de ere udsatte, der som Driftsherrer staae i Spidsen for et Erhverv. Da det er et almindeligt Ønske for Alle at komme i en saadan Stilling, er det maaskee en Mangel, som følger med den nyere Udvikling af Industrien, at dette nu sjeldnere kan blive Tilfældet; men da Antallet af Driftsherrer under alle Omstændigheder maa være indskrænket, og den største Deel af den arbeidende Befolkning altid har tilbragt sit Liv i en underordnet Virksom-

*) Stein: Die industrielle Gesellschaft. Der Communismus og Socialismus Frankreichs. S. 60.

hed, synes denne Virkning ikke at være af nogen overveiende Betydning, saameget mindre som Arbeidernes Kaar samtidigt have forbedret sig betydeligt, og de uden al Tvivl nu i deres underordnede Stilling have flere Nydelser, end der kunde blive endogsaa Driftsherrerne tildeel, da Tilstanden var mindre udviklet.

Naar saaledes en Sammenligning af Fortiden med Nutiden umiskjendeligt paaviser et betydeligt Fremskridt i de arbeidende Classers Kaar, maa ogsaa hermed den nyere Udvikling og den frie Concurrence, som for den største Deel er den Grundvold, paa hvilken den hviler, være frikjendt for den Beskyldning, at den skulde have gjort deres Kaar slettere. Det er vistnok sandt, at Tilstanden er langt fra at være saa god, som man kunde ønske; der findes ikke alene megen Nød og Elendighed; men det store Fleertal af Mennesker er til Gjengjæld for et strengt Arbeide kun istand til at tilfredsstille deres Fornødenheder paa en meget tarvelig Maade. Da Tilstanden imidlertid væsentligt er blevet forbedret under den frie Concurrences Indflydelse, har Erfaringen angivet den Vei, man har at betræde for at bevirke videre Fremskridt. Man skal fjerne de Baand, som endnu mange Steder indskrænke den industrielle Frihed, og man skal ved hensigtssvarende Institutioner, som sætte Alle istand til at give deres Evner den størst mulige Udvikling, bevirke, at den ikke alene er en abstract Ret men en virkelig Frihed, af hvilken Alle kunne gjøre Brug. Endnu i vore Dage er den tarvelige Underviisning, som bliver Almuen tildeel, Aarsag i, at den i mange Beskjæftigelser ikke frit kan concurrere med de mere velhavende Classer, der ligesom have et Slags Monopol paa de Forretninger, der gjøre Fordring paa en større Dannelse; en Tilstand, som først vil kunne hæves, naar den Underviis-

ning, der bliver tildeelt Enhver, mere er afpasset efter hans Evner end efter den Stand, i hvilken han er født. — Istedetfor at gaae denne Vei, have nogle nyere Reformatorer foreslaaet en heel anden, og have troet at finde et ufeilbarligt Middel imod vor Tids Lidelser i Afskaffelse af al Concurrence.

Louis Blanc har i et lille Skrift, „l'organisation du travail", henkastet denne Tanke, og han har havt det for en social Reformator sjeldne Held, for en Deel at faae den prøvet af Erfaringen, men tillige det Uheld at see den aldeles fordømt. — Han søger Aarsagen til alle vor Tids Lidelser i Concurrencen, og det er hans Hovedtanke at tilintetgjøre den ved sig selv. Dette skal opnaaes derved, at Staten skal stille sig i Spidsen for Industrien og ved sin Overmagt undertrykke al Concurrence. For at kunne dette maa den gjøre et Laan, som skal anvendes til at anlægge Værksteder, i hvilke alle Arbeidere, hvis Moralitet tillader det, optages, og som bestyres efter Regler, der vedtages af Folkerepræsentationen og have Lovskraft. I dem skulde Staten anvise enhver Arbeider sin Plads, og da den nuværende Slegt paa Grund af den slette og antisociale Opdragelse, som den har modtaget, kun finder Opfordring til Flid i en høiere Løn, maatte denne afpasses efter Enhvers Arbeide, dog saaledes, at den i alle Tilfælde skulde være rigelig. Efter Udløbet af det første Aar vilde Arbeiderne have havt Tid til at bedømme hinanden, og de skulde da selv ved Valg bestemme, hvilken Plads, Enhver skulde indtage; Lønnen skulde da være eens for Alle, da det ulige Arbeide kun skulde være en forskjellig Beskjæftigelse men ikke et forskjelligt Erhverv. — Nettogevinsten skulde aarligt beregnes og deles i 3 ligestore Dele, af hvilke den ene ligeligt skulde fordeles til

Samfundets Medlemmer, den anden skulde tjene til Underhold for Oldinge, Syge og Svage, og den tredie til at kjøbe Redskaber for dem, som vilde slutte sig til Selskabet, saa at dette kunde udvides i det Uendelige. Capitalisterne kunde ogsaa optages i disse Foreninger og skulde erholde de Renter, man lovede dem; men i Nettogevinsten kunde de kun deeltage som simple Arbeidere. — Enhver kunde raade over sin Løn, som han vilde; men den større Billighed og de ubestridelige Fordele ved at leve i Fælledsskab, vilde snart bevirke, at der af det fælleds Arbeide ogsaa vilde danne sig Fælledsskab i Fornødenheder og Nydelser. — Den private Industri skulde ikke kunne udholde nogen Concurrence med disse Værksteder, fordi Billigheden ved det fælleds Liv og en Organisationsform, som giver alle Arbeiderne uden Undtagelse Opfordring til at arbeide hurtigt og godt, vilde give dem et afgjort Fortrin, og naar Staten som Hovedproducent beherskede Concurrencen, skulde alle de Farer, der ellers ere forbundne med den, forsvinde, da det ikke kunde være Statens Interesse at ødelægge den private Industri, hvis naturlige Beskytter den er.

Det er Hovedtrækkene i Louis Blancs Plan til en ny Organisation af Arbeidet. Den er saa usammenhængende og saa uudviklet, at det er meget vanskeligt at gjøre den til Gjenstand for Critik. Der er tre Puncter, som synes at være dens Hovedindhold, nemlig, 1) at Staten skal stille sig i Spidsen for Industrien, for at al Concurrence saaledes kan blive tilintetgjort, 2) at alle Arbeidere skulle have lige Løn, og endeligt, 3) at de alle skulle forbruge deres Løn i Fælledsskab. Ethvert af dem strider i en saadan Grad mod al Erfaring, at der ikke hører stor Skarpsindighed til at see, at en Ordning af Industrien efter saadanne Grundsætninger nød-

vendigviis maa mislykkes. Det er almindeligt bekjendt, at Staten er en slet Industridrivende, som arbeider dyrt, og den nye Organisationsform indeholder Intet, som kunde berettige til her at vente et andet Resultat. Det er ligeledes en almindelig Erfaring, at Arbeidernes Flid anspores i samme Grad, som de selv kunne høste Nytte af den, og det er en fuldkommen Misforstaaelse at troe, at Hensyn til hele Samfundets Fordeel mere skulde anspore til Flid end Hensyn til egen Fordeel. Idetmindste vilde det forudsætte en Grad af Fælledsinteresse og af Broderlighedsfølelse, som ikke er tilstede nu, og som man ikke kan fremkalde ved at samle en Deel Arbeidere i et Værksted, der ikke frembyder nogen anden Eiendommelighed end den, at Enhver skal modtage den Plads, som enten Staten eller Fleertallet anviser ham, og at Alle skulle arbeide for lige Løn. Endeligt vilde Fælledsskabet med Hensyn til Forbrugen i denne Henseende berøve Livet al Individualitet, og gjøre ethvert selvstændigt Familieliv aldeles umuligt.

Under den nuværende Tilstand vilde en saadan Organisation ikke lykkes, hvilket tilfulde blev godtgjort ved de Forsøg, der bleve gjorte under Februarrevolutionen; om den maaskee kunde lykkes, „naar en ny Opdragelse aldeles havde forandret den nuværende Slegts Anskuelser“, og al Egennytte var forsvundet af Verden, er et meget ørkesløst Spørgsmaal, saa længe denne Forandring ikke er skeet, især da Intet tyder paa, at den vil udvikle sig i en nær Fremtid.

Ellevte Capitel.

Om Eiendomsretten.

Alle de forskjellige Midler, som bidrage til at give vore productive Kræfter en større Udvikling, vilde kun være af ringe Betydning, dersom vi ikke vare sikkre paa selv at høste Fordeel af den Udvikling, vi ere istand til at give dem. Det sædvanlige industrielle Arbeide er ikke saa tiltrækkende, at man vilde paatage sig det, naar man ikke var vis paa i Resultatet af sin Virksomhed at faae et Vederlag for sine Anstrengelser. Hensyn til eget Vel er Hoveddrivhjulet i al oeconomisk Virksomhed, og dersom Eiendomsretten ikke var anerkjendt, eller dersom Staten ikke vaagede over Eiendomssikkerheden, vilde snart de Bestræbelser, som nu opfylde det hele Samfund og give det en saa mangfoldig Bevægelse, forsvinde. Erfaringen lærer dette tilstrækkeligt; i Lande med en despotisk Regjering, i Orienten f. Ex., hvor en vilkaarlig Villie raader over Alt, og hvor Ingen kan være vis paa selv at beholde Frugten af sit Arbeide, bliver Fattigdom snart det fælleds Lod for Alle. Man er kun beskyttet imod Udsugelser ved at synes fattig; men Veien herfra til i Virkeligheden at blive

det, er meget kort. Rigdom er ialmindelighed ikke et Formaal men et Middel, og naar man ikke længere kan benytte den som et saadant, er Besiddelsen uden Tiltrækning. — I andre Lande, i hvilke Eiendomsretten vel theoretisk er anerkjendt, men hvor den paa Grund af Feil i Statsinstitutionerne ikke finder Sted, fordi der ikke er Eiendomssikkerhed, fremkommer der lignende Resultater, og et af de vigtigste Midler, som Regjeringen kan bringe i Anvendelse for igjen at forbedre den oeconomiske Tilstand, vil være at bevirke, at Enhver uforstyrret kan være i Besiddelse af Frugterne af sit eget Arbeide.

Eiendomsretten fremgaaer ligesom instinctmæssig af vor Natur; den skylder ikke de positive Love sin Oprindelse; men den er gaaet forud for dem. Begrebet af „Mit og Dit" er et af dem, der først udvikle sig, og endogsaa hos de meest uciviliserede Folkeslag træder den mere eller mindre stærkt frem. Oprindeligt indskrænker den sig til Raadighed over det, vi selv have frembragt ved vort Arbeide. Da dette er en Yttring af vor Personlighed, og da vi ved de Forandringer af Naturgjenstandene, som vi bevirke, ligesom optage dem indenfor vor Personligheds Omraade og gjøre dem til vor egne, er det ogsaa naturligt, at de tilhøre os selv, at vi kunne raade over dem, som vi ville. Men heraf følger igjen, at vi kunne overlade Raadigheden over dem til Andre, og at den Eiendom, man har erhvervet sig ved Gave, Bytte eller anden frivillig Contract, er ligesaa retmæssig, som den man umiddelbart har erhvervet ved sit eget Arbeide. — Det er imidlertid langtfra, at al Eiendom er udsprunget af en saa retmæssig Kilde; der bestaaer tvertimod overalt en Mængde Eiendomme, som tidligere ere erhvervede ad en heel anden Vei. I Oldtiden og i Middelalderens lovløse Tider, da Retten havde sit Sæde i

Spydstagen, var det almindeligt, at den Stærkere med Magt tiltvang sig den Svageres Eiendom; ligesom denne ogsaa ofte halvt frivilligt overlod den til ham, for saaledes at tilkjøbe sig Beskyttelse. Da England var erobret af Normannerne blev næsten hele Landet uddeelt imellem Seierherrens Soldater; paa en lignende Maade har Adelen i de fleste Lande sat sig i Besiddelse af en stor Mængde Landeiendomme, og mange andre Eiendomme ere erhvervede paa en ligesaa uretmæssig Maade. Hvor uretfærdig endogsaa denne Oprindelse er, vil det dog efter en længere Tids Forløb være umuligt igjen at gjøre den gjorte Uret god. Paa den ene Side ere de, som i sin Tid led Uretten, forlængst døde, og det vilde være meget vanskeligt at finde dem, som maatte ansees for deres naturlige Repræsentanter, og paa den anden Side ere Eiendommene i Tidens Løb mangfoldige Gange gaaede over i nye Eieres Hænder, som have modtaget dem i god Tro til Besiddelsens Retmæssighed. — Tiden udjevner Følgerne af en tidligere Uret, og en Tilstand, som i lang Tid har bestaaet og været anerkjendt af Lovene, maa ansees for retmæssig, hvor uretfærdig den endogsaa har været i sin Oprindelse. Det er ogsaa af denne Grund, at Hævd overalt giver lovlig Adkomst til Eiendom.

Hvor vigtig Eiendomsretten endogsaa er, maa den dog have sine Grændser. I nogle Henseender er det meget let at trække disse; i andre derimod meget vanskeligt. Det er saaledes klart nok, at Eiendom indenfor Statens Omraade maa være begrændset af, at den ikke lægger Hindringer iveien for Statens Formaal. Denne maa være i Besiddelse af en Overeiendomsret, ifølge hvilken den kan sætte Enhver ud af sin Besiddelse, naar det almene Vel kræver det; men da Alle have Gavn heraf, vilde det være

uretfærdigt, om Tabet skulde ramme den, som tilfældigviis var i Besiddelse af den paagjældende Eiendom; han bør have en tilsvarende Erstatning for den. Paa denne Maade mister han den i Virkeligheden ikke, men bevarer den under en forandret Form. — Det er ligeledes klart, at Staten maa være berettiget til at opkræve Skatter og af Borgernes Formue at tilegne sig, hvad den behøver til Opnaaelsen af sit Formaal. Da Borgerne igjennem Statens Bestaaen og den Nytte, som Statsinstitutionerne yde dem, faae Vederlag for hvad der saaledes bliver taget fra dem, kan dette egentligt ikke kaldes en Indskrænkning af Eiendomsretten. Staten paatager sig kun paa en ligelig Maade at fordele de Udgifter, som ere nødvendige for det Heles Vel.

I andre Henseender er det mere vanskeligt at trække Grændserne. Dette gjælder navnlig med Hensyn til dens Varighed, hvorvidt det kan være rigtigt at udstrække Raadigheden over Eiendomme ud over Døden. Enten kan man erklære, at Eiendom kun er livsvarig, saa at den ved Eiermandens Død gaaer over til Staten, som St. Simons Skole har foreslaaet, hvilket Forslag imidlertid aldrig er blevet udført; eller i Modsætning hertil kan man gjøre den til en uforgjængelig Ret, og give den nuværende Besidder Magt til at træffe Bestemmelse om Anvendelsen af den til evige Tider. Imellem disse Modsætninger findes der naturligviis en stor Mængde Overgange.

Dette Forhold er i forskjellige Lande blevet ordnet paa forskjellig Maade; man har vel givet Eiermanden Raadighed over sin Eiendom efter Døden, men dog indskrænket den i større eller mindre Grad. Den Forskjellighed, som saaledes finder Sted imellem Lande, som iøvrigt staae paa et lignende Civilisationstrin, vidner om,

at her ikke er Tale om nogen naturlig Ret, men at Ordningen mere afhænger af et Skjøn om, hvad man anseer for billigt og nyttigt. Det Hovedformaal, Staten maa have for Øie, bør være, at den ikke ved sine Indskrænkninger formindsker Lysten til Vindskibelighed og Sparsommelighed, og dette opnaaes bedst ved en udstrakt Testationsfrihed. Idet Staten sikkrer Enhver efter sin Død at kunne anvende sin Formue paa den Maade, han anseer for den nyttigste, giver den Alle en betydelig Spore til at udfolde den største Virksomhed. Dog bør denne Raadighed været begrændset af, at Eiendommene ikke anvendes paa en Maade, der kunde hindre Efterslegten i at høste den største Nytte af dem. Ved Bestemmelser i begge disse Retninger vil man bedst sørge baade for Nutidens og Fremtidens Tarv. — En videre Udvikling heraf ligger udenfor nærværende Undersøgelse.

Hvor indlysende Eiendomsrettens Vigtighed og Nødvendighed endogsaa er, har den dog ofte, navnlig i den nyere Tid, været Gjenstand for Angreb af communistiske og socialistiske Forfattere, som med stor Styrke have henledet Opmærksomheden deels paa nogle mindre gavnlige Virkninger, som den nødvendigviis maa føre med sig, deels paa nogle Misbrug, til hvilke den undertiden kan give Anledning. — Man har saaledes fremhævet, at Befolkningen under Eiendomsrettens Indflydelse bliver deelt i to store Hovedclasser, den besiddende og den besiddelsesløse (Proletariatet), som baade i oeconomisk og social Henseende leve under høist ulige Kaar. Den sidste Classe har ikke andet Middel til at tilfredsstille sine Fornødenheder end sin Arbeidskraft; den første derimod eier alle Landets Capitaler, og har heri et Middel til at forøge sine Indkomster, enten ved selv at bruge dem, eller ved at laane

dem ud til Andre; i begge Tilfælde erholder Eieren foruden den Betaling der tilkommer ham, fordi han personligt deeltager i Arbeidet, desuden en Betaling, fordi han skyder Capitalen til; ja, som det ofte er Tilfældet, han kan være aldeles fritaget for at deeltage i Arbeidet, da hans Capitalrente kan være saa stor, at den rigeligt sætter ham istand til at tilfredsstille sine Fornødenheder. Denne Forskjel kommer saaledes til at begrunde en ny, nemlig imellem den arbeidende Classe og den, som ikke behøver at arbeide. I Begyndelsen er denne Ulighed kun individuel, men igjennem Eiendommens Arvelighed bliver den varig og sondrer Folket i forskjellige Stænder, som ere adskilte fra hinanden ved en Kløft, som det er vanskeligt at komme over. Den besiddende Deel efterlader ikke alene sine Eiendomme til sine Børn, men ved sine større Indkomster er den ogsaa istand til at give dem en mere omhyggelig Opdragelse, udvikle deres Evner i høiere Grad, og derved sætte dem istand til at indtage en mere fremragende Plads i Samfundet, medens den besiddelsesløse Deel ialmindelighed fra Slegt til Slegt maa blive i en underordnet Stilling *). Eiendommen giver saaledes ikke alene materielle Fordele, men tillige alle de Goder, som betinges af en udviklet Personlighed og en fremragende Stilling i Samfundet.

Besiddelsen af Eiendomme giver ogsaa Anledning til andre uheldige Forhold, der dog ikke ere begrundede i dens Væsen, men kun i en urigtig Bedømmelse af dens Betydning. Det lader sig ikke negte, at vore Sæder ere paa en Afvei, forsaavidt det ingenlunde er sjeldent, at man glemmer, at Rigdom ikke er et Formaal men kun et Middel til at fremme vor personlige Udvikling og til at give Livet et mere ædelt Præg; man er hyppigt tilbøielig

*) Stein: Die industrielle Gesellschaft. S. 99.

til mere at bedømme en Mand efter hvad han eier, end efter hvad han er, og den Plads, han indtager i Samfundet, er ofte mere betinget af hans Rigdom end af den Udvikling, han har givet sin Personlighed. Den utilbørlige Vægt, der saaledes bliver lagt paa Rigdom, bevirker, at Mange gjøre Erhvervelsen af den til en Hovedopgave for deres Bestræbelser. Hele Livet faaer ikke alene herved et aandløst og et mindre ædelt Præg; men naar man først tillægger den absolut Værd, bliver man let mindre nøieregnende med Hensyn til de Midler, af hvilke man benytter sig af for at erhverve den, og anvender undertiden saadanne, som Moralen ubetinget maa fordømme.

Eiendomsrettens Anerkjendelse i Livet er saaledes ligesaa lidt som nogen anden menneskelig Institution fri for Ulemper og Misbrug, og det er disse, som man oftere har gjort til Gjenstand for heftige Angreb, og som have ledet til Forslag, der ikke gaae ud paa mindre end at omdanne hele den Grundvold, paa hvilken det menneskelige Samfund har hvilet igjennem Menneskeslegtens hele Historie, ved enten at indskrænke Eiendomsretten betydeligt, eller endogsaa aldeles at afskaffe den. Forinden vi nærmere omtale disse Forslag, maa det dog først undersøges, om ikke Tilstanden netop har forbedret sig betydeligt under den Indflydelse, som den mere almindelige Anerkjendelse af den har udøvet, og om ikke Alt tyder paa, at der i Fremtiden igjennem den vil udvikle sig videre Fremskridt i langt større Omfang.

Naar man sammenligner Nutiden med Fortiden, vil man med Hensyn til Eiendomsforholdene finde mange betydelige Forandringer, som alle antyde en væsentlig Forbedring i den Classes Stilling, som nærmest maa kaldes den besiddelsesløse. Medens Eiendom tidligere var en

Forret for Enkelte, er den nu tilgjængelig for Alle, og en langt større Andeel af Befolkningen er nu deelagtig i den end nogensinde før. I Attica udgjorde Slaverne, som ikke alene vare uden Eiendom, men som endogsaa kun bleve betragtede som Ting, der selv kunde være Gjenstand for Eiendomsret, 73 pCt. af den hele Befolkning, og i Rom udgjorde de, efter Gibbons Angivelse, Halvdelen af den hele Befolkning, medens tillige en stor Deel af den frie plebs urbana var saa fattig, at den levede af regelmæssige Kornuddelinger; al Rigdom var samlet hos Patricierne, som ikke udgjorde $^1/_2$ pCt. af den hele Befolkning. Under de senere Keisere blev denne Tilstand meget værre, og navnlig var al Grundbesiddelse i Hænderne paa nogle ganske Faa*). I Middelalderen tilhørte ligeledes al Grundbesiddelse, og det var næsten den eneste Besiddelse, som dengang gaves, nogle enkelte Familier, i hvilke den blev nedarvet, medens den øvrige Befolkning levede i en halv ufri Tilstand, trykket af Hoveri, Vornedskab o. s. v. Henimod Udgangen af det 11te Aarhundrede under Vilhelm Erobreren, udgjorde Familiefædrenes Antal i England c. 300,000, af hvilke kun 9,400 kunde ansees for Grundeiere, altsaa kun lidt over 3 pCt. Hvilken Forskjel frembyder ikke den nyere Tid; nu er Enhver istand til selv at erhverve Eiendom, og den er ogsaa efterhaanden blevet mere og mere almindelig; Landeiendommene ere nu befriede fra de Baand, der tidligere gjorde dem til Gjenstand for nogle enkelte Samfundsclassers udelukkende Besiddelse, og de ere fordeelte imellem en stor Mængde Eiere; den bevægelige Eiendom, som dengang var saa høist ubetydelig, har nu

*) Hildebrand: Die Nationaloeconomie. S. 246.

naaet et Omfang, som vistnok overgaaer hiin, og er fordeelt imellem alle Classer af Samfundet. Man behøver exempelviis kun at erindre sig den store Mængde Capitaler, som indestaae i de forskjellige Landes Sparekasser, og som for største Delen tilhøre den saakaldte besiddelsesløse Classe.

Aarsagen til disse Forandringer er fornemmelig begrundet deri, at Eiendomsretten efterhaanden er blevet henført til sin naturlige Grundvold. Staten har vaaget over, at Enhver kunde nyde Godt af Frugten af sine egne Anstrengelser, og denne Eiendomssikkerhed har bevirket et langt mere anstrengt Arbeide, hvoraf Følgen igjen har været, baade at der nu findes en langt større Mængde af Formuesgjenstande, og at disse ere fordeelte langt mere ligeligt end nogensinde før. Da Eiendom ligesom giver sin Besidder en mere bestemt Plads i den ydre Verden, har denne mere almindelige Fordeling fremkaldt en Selvstændighedsfølelse og en Frihedssands hos de Samfundsclasser, der tidligere vare de undertrykte, som vel undertiden kan være udskeiende, men som i det Hele har baaret de gavnligste Frugter. — Denne Forandring har iøvrigt ikke alene været til Fordeel for dem, som selv ere komne i Besiddelse af Eiendom, men ogsaa for den besiddelsesløse Deel af Befolkningen. Den betydelige Mængde Capitaler, som er blevet opsamlet, kan kun sættes i Bevægelse igjennem Arbeide. Der er saaledes efterhaanden blevet langt større Efterspørgsel herefter, Arbeidslønnen er paa Grund heraf steget, og Arbeidsclassens Stilling er saaledes blevet mere uafhængig.

Om der ogsaa kan være Grund til at klage over, at Livet i vore Dage temmelig meget bærer Egennyttens Præg, og om det ogsaa ikke sjeldent er Tilfældet, at de Rige ikke i nogen høi Grad ere gjennemtrængte af Overbeviisningen om,

at Rigdom er et anbetroet Pund, som paalægger Besidderen Forpligtelser mod det øvrige Samfund, maatte man dog være aldeles forblændet, dersom man ikke kunde see, at der i denne Henseende har fundet store Fremskridt Sted. Følelsen af hine Forpligtelser er mere og mere gaaet over i vore Sæder, og den viser sig ikke alene under Formen af privat Velgjørenhed men ogsaa i de talrige Foreninger, af hvilke der hver Dag dannes nye, og som have til Hensigt paa mange Maader at forbedre den fattige Befolknings Kaar. Staten selv virker ogsaa i denne Retning i en langt høiere Grad end tidligere; Opdragelsesanstalter, Understøttelsesanstalter, o. s. v. bringes ikke alene tilveie i større Mængde og Omfang end før; men de udstyres ogsaa paa en saadan Maade, at de fuldstændigt kunne realisere deres velgjørende Formaal. Man behøver kun at sammenligne de Anstalter, der nu i alle civiliserede Lande indrettes for Afsindige og Forbrydere, med dem, der fandtes tidligere f. Ex. i Slutningen af forrige Aarhundrede, for at faae et haandgribeligt Beviis paa de Fremskridt, der i denne Henseende ere gjorte, og en Antydning af, hvormeget vor Tid i Sammenligning med tidligere Tider bærer Humanitetens og Philanthropiens Præg.

Medens det saaledes er umiskjendeligt, at Tilstanden stadigt har forbedret sig, er det tillige en Kjendsgjerning, at Misfornøielsen med den nuværende Ordning af Eiendomsforholdene paa samme Tid er blevet større i de mere udviklede Lande, og at den undertiden træder frem under foruroligende Former, der vel som oftest kun ere locale, som f. Ex. de Arbeideruroligheder, der af og til opstaae i de engelske Fabrikbyer, men som ogsaa kan antage en mere almindelig Charakteer og blive i høieste Grad faretruende, som Revolutionen i Frankrig i 1848, der idetmindste

ligesaa meget var en social som en politisk Revolution, og der for en stor Deel var rettet imod den Samfundstilstand, som er begrundet i den nuværende Ordning af Eiendomsforholdene. Aarsagen til denne voxende Misfornøielse ligger for en stor Deel i de Friheds og Lighedsideer, som udgik fra den store franske Revolution, og som efterhaanden ere gaaede over i den almindelige Bevidsthed, og som ikke i fuldt Maal kunne realiseres, saalænge Eiendommenes ulige Fordeling betinger en saa stor Forskjellighed i den Udvikling, Medlemmerne af de enkelte Stænder kunne give deres Personlighed. Hertil kommer endnu Livet i de store Byer, som frembyde den skarpeste Modsætning imellem den største Rigdom og Luxus paa den ene Side og den høieste Grad af Fattigdom paa den anden Side, og hvor Misfornøielsen ligesom faaer en collectiv Charakteer, idet den besiddelsesløse Deel af Befolkningen føler sig som en Heelhed med fælleds Ønsker og fælleds Savn, som en særegen Stand ligeoverfor den besiddende Deel af Folket*).

Denne Misfornøielse er utvivlsomt ligesaa uberettiget i sin Oprindelse, som den er farlig i sine Følger. Den er væsentligt begrundet i en misforstaaet Fordring paa Lighed; ikke paa en saadan, der stiller Alle lige for Lovene, og giver Alle den samme fri Raadighed over deres personlige Kræfter; men paa en Lighed, som skal bringe Alle under de samme ydre Betingelser. Der er Intet som antyder, at en saadan skulde kunne opnaaes i dette Liv; naar man seer hen til den Ulighed, der finder Sted med Hensyn til de forskjellige Individers Begavelse baade i aandelig og legemlig Henseende, synes tvertimod Ulighed at være en nødvendig Bestanddeel i Menneskeslegtens Ud-

*) Stein: Die industrielle Gesellschaft. S. 93–95.

vikling. Men naar Menneskene ere ulige fra Naturens Haand, vilde det vistnok være et Misgreb, om det menneskelige Samfund gjorde sig det til Opgave at fremtvinge en almindelig Lighed. Enhver kan som Regel gjøre Fordring paa en fri og uhindret Brug af sine Kræfter, forsaavidt han anvender dem paa en fornuftig Maade; men det kan ikke undgaaes, at denne Brug vil afgive høist ulige Resultater for de forskjellige Individer. Dersom man vilde fjerne disse Forskjelligheder, kunde man ikke undgaae at gribe stærkt ind i de Enkeltes Rettigheder, hvem man enten maatte berøve Brugen af deres Kræfter eller Raadighed over Udbyttet af deres Virksomhed, og saaledes maaskee standse den hele Udvikling. Uligheden kan være trykkende nok for dem, som ere stillede meest ugunstigt; men naar de kun beholde, hvad de selv have erhvervet, have de ingen Grund til Klage, fordi Andre have været mere dygtige eller mere heldige end de, saameget mindre som disses Held ialmindelighed bidrager til at give Livet et mere rigt Indhold ogsaa for hine, og kommer Alle tilgode ved at fremme den hele Udvikling.

Men om ogsaa denne Misfornøielse er uberettiget, bestaaer den ikke destomindre og truer Fremtiden med de største Farer. Den revolutionaire Ild, er ikke slukket ved Undertrykkelsen af Revolutionen i 1848; men den ulmer bestandigt og den kan saameget lettere blusse op paany, som der har dannet sig hele Skoler, der have gjort sig til Ordførere for Misfornøielsen, og givet den Form i mere eller mindre udarbeidede Forslag til en fuldstændig Reform af den bestaaende Samfundsorden og navnlig af Eiendomsforholdene. Disse træde frem, deels i de saakaldte Statsromaner, der give en opdigtet Fremstilling af den Fred og Lykke, der skulde opfylde Livet under en

ny Tingenes Orden, og som jevnligt ere blevne gjentagne fra Platos Tid til vore Dage; deels i Forslag til Reformer, som ere mere bestemt formulerede.

Af disse ere de, som ere udgaaede fra St. Simons Skole de meest originale og indholdsrige. De gaae ikke alene ud paa at forandre Samfundsforholdene men tillige paa at reformere Religionen, som de ville rense fra alle egoistiske og misforstaaede Sætninger og saaledes forberede en ny Christendom. Grundvolden for den nye Tingenes Orden skal være en almindelig Følelse af, at Alle ere Brødre, og dens Formaal skal være stadigt at forbedre den Tilstand, i hvilken den talrigste og fattigste Classe befinder sig. Eiendommen skal ikke ophæves, tvertimod bliver den anerkjendt for den eneste Grundvold for et politisk Samfund, men den skal undergaae saadanne Forandringer, som kunne gjøre den mere nyttig for Alle. Denne Skole søger den væsentlige Aarsag til de slette Kaar, i hvilke en stor Deel af Befolkningen lever, i Eiendommens ulige og uhensigtsmæssige Fordeling. Den Plads, et Menneske kommer til at indtage i Samfundet, er mindre betinget af hans Personlighed end af de Forhold, under hvilke han er født. Eiendommene fordeles ved Arv imellem Familiens Medlemmer, og det er saaledes Fødselen, som bestemmer, hvormeget der tilfalder Enhver; men den virker aldeles tilfældigt, uden Hensyn til om den Person, som kommer i Besiddelse af dem, ogsaa forstaaer at gjøre den bedste Brug af dem. Mange kunne være i Besiddelse af Evner, som ikke blive anvendte paa den Maade, som vilde være den nyttigste baade for dem selv og for hele Samfundet, fordi de ere blottede for de Midler, som i denne Henseende ere nødvendige; Andre komme i Besiddelse af Eiendomme, som de give en mindre god Anvendelse, fordi

de mangle de nødvendige Evner. Følgen heraf er, at hverken Befolkningens personlige Kræfter eller de Capitaler, af hvilke den er i Besiddelse, komme til at stifte den Nytte, som de vilde kunne, dersom Capitalen var fordeelt paa en mere hensigtsmæssig Maade. Opgaven maa derfor være at bevirke dette, og Midlet hertil skulde være at afskaffe al Slegtskabsarv og istedetfor indføre en Fortjenestearv, saa at de Afdødes Formue ikke gik over til deres Familie men til Staten, som igjen skulde fordele den til dem, som kunde gjøre den hensigtsmæssigste Brug af den. — „A chacun selon sa capacité". — Eiendomsretten blev saaledes ikke ophævet men kun begrændset til dette Liv; al Raadighed over den skulde ophøre med Døden. Fordelingen af den skulde skee igjennem egne Instituter, som kaldtes Banker. — Dette er den egentlige Grundtanke i de Reformforslag, som ere udgaaede fra St. Simons Skole; alt det Øvrige er i høi Grad uklart og uudviklet. Hele Samfundet skulde danne et Hierarchi, hvor Enhver skulde indtage den Plads, der tilkom ham ifølge hans Evner og Udvikling; i Spidsen for det skulde der staae et Overhoved — père —, som i sig forenede al geistlig og verdslig Magt; den Løn som tilfaldt Enhver, skulde rette sig efter Udbyttet af hans Virksomhed — à chacun selon ses oeuvres". — Den Deel af denne Reformplan som angaaer Ægteskabet og Qvindens Emancipation, hører ikke herhen.

Hvad den egentlige Grundtanke i dette Forslag angaaer, at begrændse Eiendommens Varighed til dette Liv, kan man ikke negte, at den har en stor Dybde. Den afviger vel i høi Grad fra vore sædvanlige Anskuelser, men den indeholder Intet, som strider imod en sund og naturlig

Opfattelse. — Ingen kan forlange at udstrække sin Raadighed over denne Verdens Goder ud over sin legemlige Tilværelse, og naar Staten kun sikkrer Enhver den frie og uhindrede Brug af sine Eiendomme, imedens han lever, kan der ikke med nogen tvingende Grund fordres Mere af den. Principet i denne Begrændsning af Eiendomsretten er desuden factisk anerkjendt igjennem de Indskrænkninger af Testationsfriheden, som bestaae overalt, og som netop begrændse Eierens fri Raadighed over sine Eiendomme efter Døden. — Naar det først er afgjort, at Eiendommene efter Døden skulle vende tilbage til Staten, maa det naturligviis være dennes Opgave at give dem den Anvendelse, som kan være den nyttigste for Alle; den maa altsaa ogsaa, dersom dette skulde være det Hensigtsmæssigste, kunne give dem til de Personer, som kunne gjøre den bedste Brug af den. — Det er derimod et andet Spørgsmaal, om denne Ordning vil være saa nyttig, som de, der have bragt den i Forslag, have antaget, og om den i det Hele taget vil være udførlig.

Her maa det nu først bemærkes, at det synes meget sandsynligt, at Begrændsningen af Eiendomsretten til kun at være livsvarig i høi Grad vil formindske Befolkningens Flid og Sparsommelighed. Om endogsaa Besiddelsen af Rigdom i og for sig, uden noget bestemt Formaal for dens Anvendelse, undertiden kan give Personer med en sneverhjertet Livsanskuelse en vis Tilfredsstillelse, saa er det dog almindeligst, at man søger at forskaffe sig Eiendom i den Hensigt at anvende den paa en bestemt Maade, enten medens man selv lever, eller, som det maaskee endogsaa mere hyppigt er Tilfældet, efter sin Død, for at sikkre sin Families Fremtid, for at grundlægge en eller anden nyttig Institution, og det er ikke usandsynligt,

at dette Ønske endogsaa afgiver en af de vigtigste Aarsager til Flid og Sparsommelighed. Men naar man indskrænker Eiendommen til at være livsvarig, forsvinder denne Opfordring, og det er i høi Grad at befrygte, at Følgen vil være, enten at Lysten til at erhverve Eiendom vil formindskes, eller at Eierne ad Omveie ville søge at give den en saadan Anvendelse, som meest tiltaler dem.

Selv om disse Virkninger skulde udeblive, vilde dog Fordelingen af de Eiendomme, som stadigt vendte tilbage til Staten, frembyde uovervindelige Vanskeligheder. Hvorfra skulde Regjeringen komme i Besiddelse af den Viisdom, som maatte være den nødvendige Betingelse for en fuldkommen retfærdig Fordeling? og dersom man ogsaa vilde tænke sig Muligheden heraf, hvorledes skulde den saa kunne gjøre Retfærdigheden af sin Fordeling indlysende? Dersom man vilde sige, at det Kjærlighedsbaand, som skulde forene alle Samfundets Medlemmer, vilde bringe disse Vanskeligheder til at forsvinde, er det tydeligt nok, at man gaaer af Veien for Spørgsmaalet istedetfor at imødegaae det. — Det synes klart, at de ere saa store, at det hele Forslag nødvendigviis maa strande paa dem.

Medens St. Simons Skole ikke vil udslette Virkningerne af Menneskenes ulige Begavelse men snarere gjøre den mere fremtrædende, ved at gjøre den til den Regel, efter hvilken Eiendommene skulle fordeles, er den communistiske Skole gaaet i en aldeles modsat Retning; den vil danne et Samfund, hvor der finder fuldkommen Lighed og Fælledsskab Sted. Al privat Eiendom skal afskaffes; Enhver skal arbeide efter sine Kræfter og forbruge efter sin Trang, og ligesom Arbeidet skal ogsaa Forbrugen finde Sted i Fælledsskab. Under denne Ordning skulde al Egennytte og alle de Ufuldkommenheder

i den nuværende Samfundstilstand, som udspringe af den, aldeles forsvinde.

Er det nu muligt at tænke sig en saadan Tilstand? Ja tilvisse, men kun i et Samfund, som frembyder de Forudsætninger, som ere nødvendige, for at den kan realiseres. Familielivet afgiver Exempel paa en saadan Tilstand i det Smaa. Her taber den Enkelte sig i Familien, og Alle arbeide til et fælleds Maal, Enhver efter sine Kræfter, medens Udbyttet bliver fordeelt imellem Alle i Forhold til deres Fornødenheder, og dersom man kunde tænke sig en heel Befolkning forenet ved lignende Baand som Familiens Medlemmer, maatte en saadan Tilstand ogsaa kunne finde Sted her. Men hvorledes skulde det kunde være muligt? Hvorledes skulde en stor Mængde Mennesker, som for største Delen ere uden personlig Berørelse med hinanden, knnne være forenede ved et saadant Kjærligbedsbaand, at al Egennytte forsvandt? Selv i Familien mangler jo ofte den Kjærlighed, som er den nødvendige Betingelse for, at et saadant Fælledsskab kan være til Gavn for Alle. — Ved at afskaffe Eiendom vilde man ikke fjerne Egennytten, men kun give den en anden og endogsaa en langt fordærveligere Form, idet den nu vilde lede til, at Mange ophørte at arbeide. Alle de Mange, for hvem Arbeidet ikke er en Pligt, som de gjerne opfylde, fordi det giver deres Tilværelse et rigere Indhold, men for hvem det er en Byrde, som de kun underkaste sig paa Grund af den Tvang, som Nødvendigheden paalægger, fordi det er den eneste Betingelse, under hvilken de kunne faae deres Fornødenheder tilfredsstillede, vilde ophøre at arbeide, naar de ogsaa uden dette med samme Lethed kunde blive forsynede med deres Forbrugsgjenstande; efterhaanden vilde dette udbrede sig videre og videre, og omsider vilde Alle eller

dog de Fleste stille sig det som Opgave at arbeide saa lidt som muligt. Samfundet vilde saaledes stadigt gaae tilbage. Man vilde vistnok ad denne Vei omsider opnaae en fuldstændig Lighed; men det vilde være Uvirksomhedens og Mangelens Lighed, og Alle vilde befinde sig i en Tilstand, som vilde være slettere end den sletteste, den nuværende Samfundsorden frembyder.

Den eneste Maade, paa hvilken et saadant Samfund til en vis Grad kunde holdes igang, vilde være den, at der var en overordnet Myndighed, som baade anordnede, hvilket og hvormeget Arbeide Enhver skulde udføre, og hvorledes Arbeidets Producter skulde fordeles; men hvorfra skulde nogen menneskelig Magt faae den Indsigt, som var nødvendig for at ordne dette retfærdigt, og hvorledes kan man tænke sig, at et Samfund vilde underordne sig den? I det heldigste Tilfælde vilde Communismen bevirke et Despoti, som istedetfor den nuværende paa saa mangfoldig Maade bevægede Tilstand, der giver en saa rig Leilighed til en mangesidig personlig Udvikling, vilde fremkalde en Ordning, hvor Enhver bevægede sig som en Dukke efter en høiere Magts Villie, og hvor al Udvikling vilde mangle; hvor der vistnok vilde være en Lighed, men som nærmest vilde være Dødens Lighed. — Forbrugen i Fælledsskab, som Communismen ogsaa fører med sig, vilde ikke være mindre skadelig, da ogsaa i denne Henseende enhver Yttring af en fri Personlighed vilde blive hindret, og navnlig alt sundt og eiendommeligt Familieliv vilde blive umuligt.

Til Slutning fortjener det endnu at bemærkes, hvorledes alle sociale Reformatorer uden videre gjøre en aldeles utilladelig Forudsætning, idet de tænke sig Menneskene frigjorte for alle lave Lidenskaber og opfyldte af

en reen Kjærlighed og Broderlighedsfølelse. Dersom denne Forudsætning fandt Sted, vilde deres Forslag være aldeles overflødige, da derved alle de Ufuldkommenheder, som følge med den nuværende Tingenes Ordning, vilde forsvinde af sig selv, og saalænge den ikke finder Sted, kunne deres Reformplaner kun virke skadeligt. — De, som for Alvor stille sig den Opgave at reformere den nuværende Samfundstilstand, bør ikke blive staaende ved de ydre Sider af den; men de bør angribe den i sin egentlige Grundvold; de maae fremkalde den ædle Livsanskuelse, som ikke gjør Opnaaelsen af egoistiske Formaal til Gjenstand for sine Bestræbelser men søger sin Tilfredsstillelse i, endogsaa med Fornegtelse af sig selv, at fremme almindelige fornuftige Formaal. — Denne Livsanskuelse kan kun fremgaae af en dyb Religiøsitet, og Intet er mere indlysende, end at man ikke kan fremkalde denne enten ved Statsværksteder, hvor Alle arbeide for lige Løn, eller ved kun at gjøre Eiendommen livsvarig, eller ved aldeles at afskaffe den.

Der er en Art af Eiendom, som har været Gjenstand for særegne Angreb, nemlig Eiendom af saadanne Naturkræfter, som ere bundne til et vist Sted, og saaledes kun tilstede i en vis begrændset Mængde, navnlig Eiendom af Jorden. Man har paastaaet, at en saadan Besiddelse var en Usurpation af en Naturgave, som fra Forsynets Haand var stillet til Alles Raadighed, som ikke var frembragt af Mennesket, og at Eiendommen altsaa her manglede den naturlige Grundvold, som Frembringelse ved Arbeide ellers giver. Man har imidlertid overseet, at Jorden først bliver et nyttigt Redskab ved at omdannes og bearbeides af Mennesket, og at det er heri, at Eiendomsretten over den er begrundet. Naar man ved Opdagelsen af en ny Verdensdeel tilegner sig store Landstrækninger alene ved et Magt-

sprog, er dette vistnok en Usurpation, som mangler al oeconomisk Berettigelse, men naar en Nybygger tager et Stykke øde Land i Besiddelse og ved sit Arbeide forandrer det til frugtbare Agre, saa ere disse Resultatet af hans Virksomhed og tilhøre ham aldeles med samme Ret, som enhver anden Gjenstand, han har frembragt. Alt er dog tilsidst kun Naturgjenstande, som ved Menneskets Arbeide have modtaget en brugbar Form; denne tilhører den, som har frembragt den; men da den ikke kan skilles fra Stoffet, maa ogsaa dette tilhøre ham. Netop det Samme er Tilfældet med Jorden; Eiendom af den er saaledes ligesaa berettiget som al anden Eiendom, og den er tillige ligesaa nyttig. Dersom Staten ikke anerkjendte den, vilde Ingen foretage Forbedringer af Jorden; den vilde saaledes forblive i en udyrket Tilstand, og vi vilde ikke være forsynede med dens Frembringelser, hverken i saa stor Overflødighed eller paa saa gunstige Betingelser som nu.

Tolvte Capitel.

Om Grændserne for Productionen.

§ 1. Indledende Bemærkninger.

Vi have i det Foregaaende betragtet de forskjellige Betingelser, af hvis Udvikling Productionens Omfang er afhængig, og vi have seet, hvorledes en mere omfattende og hensigtsmæssig Anvendelse af dem bestandigt har udvidet den, saa at den nu, idetmindste i alle civiliserede Lande, har naaet et Omfang, som langt overstiger alle tidligere Forventninger. Der frembyder sig endnu et Spørgsmaal: kunne disse Fremskridt vedblive i det Uendelige, eller er der Grændser for dem, og dersom dette er Tilfældet, hvor ere da disse? Dette Spørgsmaal har ingen umiddelbar praktisk Betydning; der er Intet, som antyder, at de skulle blive naaede i en nær Fremtid; det er kun af Vigtighed med Hensyn til Menneskeslegtens oeconomiske Tilstand i en fjernere Fremtid. Det frembyder imidlertid i og for sig en stor theoretisk Interesse, og det tør saameget mindre forbigaaes, som Undersøgelsen af det vil give dybere Indblik i de Betingelser, af hvilke vor oeconomiske Udvikling fortrinsviis afhænger. — Det er

især engelske Forfattere, som have behandlet det, og navnlig Ricardo, som ved Udviklingen af sin Theori om Jordrenten, har sat det i Bevægelse, medens man iøvrigt kun har skjænket det mindre Opmærksomhed *).

Da Naturen, Arbeidet og Capitalen ere de uundværlige Betingelser, for at Productionen kan finde Sted, er det indlysende, at der maatte være Grændser for dens Forøgelse, dersom der var et Punct, hvor en eller flere af hine Betingelser ophørte at yde deres Bistand; medens den derimod vil være ubegrændset, dersom disse selv ere det. Den Vei, man har at gaae for at komme til Kundskab om de Grændser, der muligviis kunne være satte for en yderligere Forøgelse af Productionen, maa altsaa være den, at man undersøger, om nogen af hine Grundbetingelser frembyder saadanne Grændser. Skulde man komme til det Resultat, at det for en eller flere af dem er Tilfældet, ville de Omstændigheder, fra hvilke disse have deres Oprindelse, ogsaa begrænse Productionens yderligere Forøgelse. Vi maae derfor undersøge, om enten Arbeidet, Capitalen eller Naturen skulde frembyde Grændser, ud over hvilke de ikke kunne yde Productionen nogen yderligere Understøttelse.

§ 2. Om Grændserne for Befolkningens Forøgelse.

Grændserne for Arbeidets Forøgelse ere de samme som for Menneskeslegtens Forøgelse; enhver Tilvext i Be-

*) J. S. Mill.: Polit. Econ. Book 1, Chap. 10, 11 og 12 og Book IV, Chap. 3 og 4, har især gjort det til Gjenstand for en udførlig Behandling.

folkningens Antal vil ogsaa bevirke, at der kan blive udført en større Mængde Arbeide. Det bliver altsaa det første Spørgsmaal, om der findes Grændser i denne Henseende. Tidligere antog man, at Befolkningen kunde voxe i det Uendelige, og det blev endogsaa anseet for en rigtig Politik at bevirke, at Tilvexten blev saa stor som muligt. Enkelte Forfattere havde vel reist Tvivl om Rigtigheden af denne Fremgangsmaade; men Malthus*) har først gjort den til Gjenstand for en omfattende Critik og godtgjort, at Befolkningens Tilvext nødvendigviis maa være begrændset af Muligheden af at kunne bringe Underholdningsmidler for den forøgede Mængde tilveie, og at ethvert Forsøg paa at overskride disse Grændser snart maa lide sin Straf.

Ligesom alle organiske Væsener kunne ogsaa Menneskene bestandigt i større og større Grad voxe i Antal. Et Par kan sætte mere end et nyt Par ind i Verden, og enhver ny Slegt kan saaledes blive talrigere end den foregaaende. Den physiologiske Mulighed i denne Henseende er meget stor; man har beregnet, at Tilvexten kan være saa betydelig, at Befolkningens Antal kan fordobbles i 13—14 Aar, ja endogsaa i kortere Tid; men for ikke at gaae udenfor, hvad Erfaringen har godtgjort, antager Malthus, at der under de gunstigste Omstændigheder vil udfordres et Tidsrum af 25 Aar, for at dette kan skee, saaledes som det gjentagne Gange har været Tilfældet i de nordamerikanske Fristater.

For at denne physiologiske Mulighed kan blive til en Virkelighed, er det nødvendigt, at den forøgede Folkemængde kan finde Midler til at bevare sin Tilværelse; dersom

*) Essay on the Population. 1798.

disse mangle, vil Mængden snart igjennem Sygdom og Død blive indskrænket, indtil den igjen kommer til at staae i et rigtigt Forhold til Underholdningsmidlerne. I denne Henseende ere Grændserne de samme for Menneskene som for Planter og Dyr; Forøgelsen af disse forhindres simpelthen derved, at de staae hinanden iveien og berøve hinanden Plads og Næring; men der kommer hos os endnu en Aarsag til, som er begrundet i vor frie Selvbestemmelse, der sætter os istand til selv vilkaarligt at holde Befolkningens Forøgelse inden for saadanne Grændser, at de Underholdningsmidler, som vi kunne bringe tilveie, ere tilstrækkelige til at sikkre den mod Elendighed og Død. De Betingelser, som standse Befolkningens Tilvext ere saaledes af en dobbelt Art, nemlig deels de positive Hindringer, som formindske Antallet, naar det er blevet for stort, som Hungersnød, Pest, Krig o. s. v., deels de forebyggende, som bevirke, at Forøgelsen holdes indenfor passende Grændser, og som ere begrundede i den moralske Tvang, som Mennesket paalægger sig selv.

Dersom Underholdningsmidlerne forøges i samme Grad, som Befokningen voxer, ville disse Hindringer ikke komme i Virksomhed; men Malthus antager, at Menneskets Tilbøielighed til at danne en Familie er saa stor, at Befolkningen altid vil have en Tilbøielighed til at voxe hurtigere, end Underholdningsmidlerne kunne forøges, hvoraf Følgen vil være, at den altid vil trænge sig imod den yderste Grændse af disse. For mere tydeligt at udtrykke det Misforhold imellem Menneskeslegtens Tilbøielighed til at formere sig og Muligheden af at bringe de nødvendige Underholdningsmidler tilveie, som vil finde Sted, har han sagt, at medens Befolkningen kan voxe i en geometrisk Række,

kunne disse kun forøges i en arithmetisk; det vil sige, at Befolkningen uafbrudt kan fordobble sig i ethvert Tidsrum af 25 Aar, og altsaa voxe i et Forhold som 1-2-4-8 o. s. v., medens Underholdningsmidlerne derimod i ethvert nyt Tidsrum af 25 Aar kun ville kunne forøges med det samme Beløb, som blev frembragt i det første, altsaa kun voxe i et Forhold som 1-2-3-4 o. s. v. — Befolkningen er saaledes altid udsat for, at dens Antal vil voxe i en saadan Grad, at der vil være et Misforhold imellem den og Mængden af Fødemidler, og dersom den ikke selv med en stor Selvbeherskelse forebygger dette, ville de positive Hindringer træde i Virksomhed og paa den sørgeligste Maade gjenoprette den tabte Ligevægt.

Menneskets Natur hindrer saaledes ikke, at Befolkningen og med den Arbeidskraften kan voxe; Hindringerne i denne Henseende ligge udenfor Mennesket, i Vanskeligheden af at bringe de nødvendige Underholdningsmidler tilveie. Om den kan overvindes eller ei, er igjen betinget af, hvorvidt paa den ene Side Capitalen kan voxe i en saadan Grad, at den bestandigt kan sætte det Arbeide igang, som er nødvendigt, for at de kunne bringes tilveie, og hvorvidt paa den anden Side Naturen bestandigt vil yde den samme Understøttelse ved Frembringelsen af dem. — Vi ledes saaledes først til at undersøge, om der muligviis skulde findes Grændser for Capitalens Forøgelse.

§ 3. Om Grændserne for Capitalens Forøgelse.

Da al Capital har sin Oprindelse fra Besparelser, maa dens Forøgelse nødvendigviis være betinget af det Omfang, i hvilket disse kunne finde Sted. — Dette afhænger

igjen af to forskjellige Betingelser, nemlig paa den ene Side af Evnen og paa den anden Side af Lysten til at spare, som hver for sig kan have sine Grændser*). For altsaa at kunne bestemme, hvorvidt Capitalen kan forøges, er det nødvendigt at undersøge, om der gives noget Punct, hvor enten Evnen eller Lysten til at spare vil ophøre eller indskrænkes.

For tydeligt at kunne see, hvorvidt Evnen til at spare er begrændset, maa man erindre sig, at det hele Udbytte, som bringes tilveie ved Arbeidet, ligesom bestaaer af to Bestanddele, af hvilke den ene kun er et Vederlag for for alle de Udlæg, som Productionen har foranlediget, og som paany maa anvendes til igjen at sætte Arbeidet igang og forsyne Arbeiderne med alle de Nødvendighedsgjenstande, som de forbruge under det, medens den anden derimod, som bestaaer af det Overskud, der bliver tilbage, efterat hine Udlæg ere erstattede, er det egentlige Udbytte af Arbeidet, det nye Product, med hvilket det har beriget os. Dette Overskud har ingen tvungen Anvendelse; vi kunne benytte det som vi ville; enten kunne vi forbruge det for at gjøre vort Liv mere behageligt, eller vi kunne sammenspare det, for saaledes at komme i Besiddelse af en større Capital, ved hvilken vi kunne give vor Production en videre Udvikling. — Det er indlysende, at Evnen til at spare alene afhænger af Størrelsen af dette Overskud; dersom vor productive Kraft skulde blive saa formindsket, at vi ikke kunde frembringe Mere ved vort Arbeide, end der netop var nødvendigt, for at vi kunde leve, medens vi udførte det, og der altsaa intet Overskud blev tilbage, vilde der ikke være nogen Kilde, af hvilken

*) J. S. Mill.: Polit. Econ. T. I. S. 198.

vi kunde gjøre Besparelser; dersom den derimod skulde blive forøget, saa at der stadigt blev et større og større Overskud, vilde Muligheden af at kunne spare ogsaa bestandigt tiltage. Evnen til at spare afhænger altsaa af Arbeidets productive Kraft.

Det er imidlertid et Spørgsmaal, hvor stor en Deel af dette Overskud man vil sammenspare. Dette afhænger alene af Tilbøieligheden til at spare, og denne er igjen betinget af forskjellige Omstændigheder. Den vigtigste af disse er den Vægt, man lægger paa Fremtiden; jo større Betydning man tillægger den, og jo mere man kan gjøre den til Gjenstand for nogenlunde sikkre Beregninger, desto større vil ogsaa Tilbøieligheden være til at gjøre øieblikkelige Offere for at kunne opnaae en fremtidig Fordeel. Foruden denne Omstændighed er der ogsaa en anden, som er af stor Vigtighed, nemlig den Nytte, man strax kan høste af sine Besparelser ved ved at gjøre dem til Capitaler og anvende dem i Productionens Tjeneste. Den Indkomst, som tilfalder Capitalens Eiermand, fordi han, istedetfor at anvende den til umiddelbar Forbrug, benytter den som et Productionsmiddel, kalder man Capitalrenten. Det er indlysende, at Størrelsen af denne maa udøve en betydelig Indflydelse paa Tilbøieligheden til at gjøre Besparelser, og at denne, naar iøvrigt alt Andet er lige, maa være større, naar Rentefoden f. Ex. er 10 pCt. end naar den kun er 2.

I Lande, hvor Civilisationen kun er lidt fremskredet, og hvor man ikke lægger stor Vægt paa Fremtiden, udfordres der en høi Rentefod for at opmuntre Befolkningen til at spare; en aarlig Rente af 3 til 4 pCt. er langtfra ikke tilstrækkelig; i civiliserede Lande derimod afgiver en saa lav Rentefod endogsaa en betydelig

Opmuntring. Men ogsaa i disse Lande kunde den synke saa dybt, at man for en stor Deel vilde foretrække at anvende sit Overskud til øieblikkelige Nydelser. En Rentefod af f. Ex. $^1/_2$ pCt. vilde aabenbart ikke i disse Lande give tilstrækkelig Opfordring til at spare. Men hvorledes skulde det være muligt, at Rentefoden saaledes kunde synke? Dette Spørgsmaal kan først i sit hele Omfang blive besvaret paa et senere Trin af vor Undersøgelse; dog maa det allerede her bemærkes, at en Formindskelse af Arbeidets Productivitet vilde afgive en væsentlig Grund dertil. Man maa erindre, at Capitalen ikke i og for sig har nogen Virksomhed, men at den kun har Betydning for Productionen som et Middel, ved hvilket denne kan blive ordnet paa en mere hensigtsmæssig Maade, og derved blive istand til at give et større Udbytte, hvoraf da en Deel tilfalder Capitalens Eiermand som Rente. Dersom nu Arbeidet blev saa lidt productivt, at det hele Udbytte, der blev bragt tilveie, kun svarede til de Nødvendighedsgjenstande, som Arbeiderne forbrugte under deres Arbeide, kunde der ikke blive nogen Rente tilovers for Capitalisten. Dette vilde kun være Tilfældet, dersom Udbyttet var saa stort, at der blev et Overskud, men den maatte dog nødvendigviis blive mindre, ligesom dette Overskud selv var mindre. — Hvad enten vi see hen til Evnen eller Lysten til at gjøre Besparelser, er det altsaa indlysende, at Muligheden af at forøge Capitalen alene er indskrænket ved de Grændser, der ere satte for Arbeidets Productivivitet; Evnen til at spare afhænger alene af dem, og de udøve ogsaa en væsentlig Indflydelse paa Tilbøieligheden dertil. Vi ledes herved til at undersøge, hvilke Omstændigheder der kunne danne saadanne Grændser. Da der fra Menneskets Side ikke er nogen absolut Hindring hverken for Arbei-

dets eller Capitalens Forøgelse, maae vi henvende vor Opmærksomhed paa Productionens tredie Grundbetingelse, Naturen, for at undersøge, om den frembyder Forhold, som kunne danne Grændser for Arbeidets Productivitet, og derved ogsaa for Befolkningens og Capitalens Forøgelse.

§ 4. Om Grændserne for Naturens Medvirkning.

Naar man vil bestemme Grændserne for Naturens Medvirkning, maa man skjelne imellem to Classer af Naturkræfter, nemlig paa den ene Side nogle, som findes overalt, som ere tilstede i en ubegrændset Mængde, som derfor bestandigt yde os den samme Understøttelse, og som altsaa ikke kunne afgive nogen Hindring for Productionens Forøgelse, og paa den anden Side andre, som ere bundne til visse Steder, og som forsaavidt ere tilstede i en begrændset Mængde. Med Hensyn til disse kan man tænke sig et Punct, paa hvilket de enten aldeles ere optagne, saa at de negte os enhver yderligere Bistand, eller dog saaledes optagne, at de kun yde denne paa mindre gunstige Betingelser.

Blandt saadanne Naturkræfter henledes Tanken først paa de Metaller, som findes i Jorden, og som vi paa det nuværende Trin af vore Kundskaber kun kunne forskaffe os ved at tilegne os de Forraad, som gjemmes i dens Skjød. Naar de ere opbrugte, maa enhver yderligere Forsyning nødvendigviis ophøre; men det kunde tænkes, at den allerede længe forinden kunde blive mere besværlig, fordi vi, efterhaanden som de lettest tilgængelige Lag vare opbrugte, maatte hente dem længere borte og anvende mere Arbeide paa at tilegne os dem, og at dette saaledes bestandigt vilde give et mindre Udbytte,

det vil sige blive mindre productivt. — Den frugtbare Jord frembyder lignende Forhold; Grændserne ere vel ikke saa skarpe her, da vi ved igjen at forsyne den med de Stoffer, vore Kornafgrøder berøve den, kunne vedligeholde dens Frugtbarhed, og ved et mere omhyggeligt Arbeide forøge det Udbytte, den giver. Da Jordens Overflade imidlertid kun har et begrændset Omfang, da den kun for en Deel egner sig til Agerdyrkning, og, forsaavidt dette er Tilfældet, desuden er af forskjellig Godhed, kan man ogsaa her tænke sig lignende Forhold, at nemlig de bedste Jorder først blive opdyrkede, og at man, naar de ere optagne, maa henvende sig til andre, som ere mindre gode, og at der altsaa kunde komme en Tid, da det Arbeide, som blev anvendt i Agerdyrkningen, vilde blive mindre og mindre productivt, indtil det omsider ikke gav et større Udbytte, end der netop var nødvendigt for at underholde de Arbeidere, som ved deres Arbeide bragte det tilveie. Dersom dette Tilfælde nogensinde skulde indtræffe, vilde nødvendigviis enhver yderligere Forøgelse af Befolkningen og Capitalen være en Umulighed, og der vilde saaledes være Grændser for Productionen, som ikke kunde overskrides. Da Jorden forsyner os med de raae Stoffer, som danne Grundvolden for de fleste af vore Forbrugsgjenstande, og altsaa paa en vis Maade er den vigtigste af disse begrændsede Naturkræfter, skulle vi først omtale de Forhold, som den frembyder.

Størrelsen af det Udbytte, som Jorden afgiver, afhænger af to Betingelser af forskjellig Beskaffenhed, nemlig deels af den Understøttelse, som de Naturkræfter, der virke igjennem den, yde os; deels af den Dygtighed, med hvilken vi selv forstaae at afbenytte dem til vore Formaal. Disse to Betingelser, staae ikke altid i det samme For-

hold til hinanden. I Menneskeslegtens Barndom, da Folkemængden endnu er ringe, er den meest frugtbare Jord tilstede i en ubegrændset Mængde, forsaavidt der er en større Overflødighed af den, end Menneskene have Brug for, og det er saaledes muligt for dem, at benytte sig af de rigeste Naturkræfter; men deres Herredømme over disse er indskrænket, fordi deres personlige Udvikling kun er ringe, og fordi de ere blottede for de Hjælpemidler, som ere en nødvendig Betingelse for en mere fuldstændig Afbenyttelse af dem. Senere derimod, naarBefolkningen voxer, kan man tænke sig, at de frugtbareste Jorder allerede ere optagne, at Naturen saaledes yder en mindre gavmild Understøttelse; men paa den anden Side vil den mere tætte Befolkning være istand til ved en mere hensigtsmæssig Ordning af Arbeidet at tilveiebringe et større Udbytte, ligesom ogsaa den større personlige Udvikling og den større Capitalrigdom vil sætte den istand til mere fuldstændigt at naae dette Maal.

Der er saaledes i Menneskets Afbenyttelse af den frugtbare Jord to Betingelser, som virke i modsat Retning, og som til en visGrad indskrænke og ophæve hinanden; nemlig paa den ene Side det begrændsede Omfang, i hvilket den bedste Jord findes, og som omsider vil nøde den voxende Befolkning til at tye til Jorder, igjennem hvilke Naturen paa en mindre gavmild Maade understøtter vor Virksomhed, og paa den anden Side det større Herredømme, som Mennesket med sin fremadskridende Udvikling erhverver sig over Naturen. For tydeligere at see, hvilken Indflydelse enhver af disse Betingelser udøver, vil det uden al Tvivl være rigtigt først at undersøge, hvorledes Forholdene vilde stille sig, dersom Befolkningen voxede uden at forøge sit Herredømme over Naturen; og

dernæst at undersøge, hvorledes disse Resultater blive forandrede ved den større Udvikling, af hvilken Mennesket efterhaanden kommer i Besiddelse.

Naar Befolkningen i et Land har naaet en vis Tæthed, og de Jorder, som efter Samfundets agronomiske Udvikling love det største Udbytte, ere tagne i Besiddelse, vil enhver Tilvext af Befolkningen, som gjør en Forøgelse af Agerdyrkningsproducterne nødvendig, bevirke, at man enten maa optage nye mindre frugtbare Jorder til Dyrkning, som man hidindtil har ladet ligge unyttede, fordi de efter den Behandling, man kunde anvende paa dem, lovede et mindre Udbytte; eller man kan istedetfor optage andre Jorder til Dyrkning, som i og for sig ere lige saa gode som de allerede opdyrkede, men som ligge i længere Afstand fra det Sted, hvor Producterne skulle forbruges; eller man kan endelig gjøre de allerede opdyrkede Jorder til Gjenstand for en mere omhyggelig Behandling og saaledes afvinde dem et større Udbytte.

Hvilken af disse Fremgangsmaader man vælger, vil Resultatet blive det samme; det nye Arbeide, som anvendes paa at tilveiebringe en større Mængde Agerdyrkningsproducter til den forøgede Befolkning, vil give et mindre Udbytte end det, som tidligere blev anvendt. Det ligger ligefrem i Sagens Natur, at dette maa blive Tilfældet, dersom man vælger den Udvei at opdyrke mindre frugtbare Jorder, da Jordens mindre Frugtbarhed ikke vil sige Andet, end at den giver et mindre Udbytte for det samme Arbeide. Henvender man sig til ligesaa frugtbare men længere bortliggende Jorder, vil Udbyttet af Dyrkningen vel blive det samme, men Jordernes afsides Beliggenhed gjør Anvendelsen af mere Arbeide nødvendig. Gjør man endelig de tidligere

opdyrkede Jorder til Gjenstand for en mere omhyggelig Behandling, kan man vel forøge den Afgrøde, de give, men ikke i samme Grad som man forøger Arbeidet. Saalænge Agerdyrkningskunsten bliver staaende paa samme Udviklingstrin, vil det dobbelte Arbeide ikke give en dobbelt saa stor Afgrøde.

Befolkningens Tilvext vil altsaa være forbundet med en Formindskelse af dens productive Kraft, og dens oeconomiske Tilstand vil saaledes blive forværret. Den forøgede Folkemængde vil ikke med den samme Flid og Vindskibelighed forholdsviis kunne frembringe ligesaa mange Agerdyrkningsproducter som tidligere den mindre talrige Befolkning, og jo mere Befolkningen voxer, desto mere fremtrædende vil dette Misforhold blive. Følgerne af denne Formindskelse af Udbyttet kunne enten træffe Arbeidern e, som nu maae nøies med færre Forbrugsgjenstande i Betaling for deres Arbeide, eller dersom de ikke kunne eller ville dette, maa nødvendigviis det Overskud, der bliver tilbage og tilfalder Capitalens Besiddere, blive mindre; hvem af dem Tabet vil ramme, afhænger af de Omstændigheder, som ordne det indbyrdes Forhold imellem dem, og som først senere kunne blive udviklede; men det er indlysende, at et formindsket Udbytte af Arbeidet maa træffe en af de Parter, ved hvis forenede Virksomhed det bringes tilveie.

For Arbeidernes Vedkommende er der Grændser, under hvilke Arbeidslønnen ikke kan synke, den maa nemlig være istand til at forsyne dem med de Forbrugsgjenstande, som ere nødvendige for at deres Arbeidsdygtighed kan bevares og deres Antal vedligeholdes. Indtil denne Grændse kan det træffe dem, men naar den er naaet, maa enhver yderligere Formindskelse

nødvendigviis gaae ud over den Andeel, der tilfalder Capitalisterne. Man kunde tænke sig, at Befolkningen kunde tiltage i en saadan Grad, at Arbeiderne ikke frembragte Mere end de Forbrugsgjenstande, de selv forbrugte under deres Arbeide; i dette Tilfælde vilde enhver yderligere Forøgelse baade af Capitalen og af Befolkningen være umulig. Ricardo, som har givet den fuldstændigste Udvikling af denne Theori, siger: „at Gevinsten vil have en naturlig Stræben efter at falde; thi, som Samfundet og Velstanden skrider frem, vil den større Mængde Fødemidler, som udfordres, erholdes ved Opoffrelse af mere og mere Arbeide". Han tilføier: „Denne Gevinstens Stræben eller Gravitation bliver lykkeligviis gjentagne Gange standset ved Forbedringer i de Maskiner, som anvendes ved Nødvendighedsartiklernes Frembringelse saavelsom ved Opdagelser i Agerdyrkningsvidenskaben, som sætte os istand til at opgive en Deel af det forhen udfordrede Arbeide, og derfor forringe Prisen paa Arbeidernes fornemste Fornødenhedsartikel"*). Vi ledes herved til at undersøge, hvilke Forandringer i disse Forhold en videre Udvikling af Menneskets Evne til at beherske Naturens Kræfter vil bevirke.

Forbedringer i Agerdyrkningen selv spille en betydelig Rolle i denne Henseende. De kunne være af en dobbelt Beskaffenhed, enten saadanne, som sætte os istand til at afvinde den samme Overflade et større Udbytte uden nogen tilsvarende Forøgelse af Arbeidet. Herhen høre et forbedret Sædskifte, Anvendelse af Vexeldrift

*) Principles of Political Economy and Taxation. Dansk Oversætt. S. 108.

istedetfor Brak, Anvendelse af bedre Gjødningsmidler, Indførelse af nye Vexter (Kartofler), som sætte os istand til at tilveiebringe Fødemidler for et større Antal Mennesker fra den samme Overflade o. s. v. Ved alle saadanne Forbedringer blive vi ikke alene istand til at frembringe vore Agerdyrkningsproducter med færre Omkostninger; men da de gjøre det muligt for os at afvinde den samme Overflade et større Udbytte, ville de ogsaa, dersom Folkemængden voxer, forhale Nødvendigheden af at tye til Dyrkningen af saadanne Jorder eller til saadanne Dyrkningsmaader, som give et mindre Udbytte i Forhold til vort Arbeide.

Den anden Art af Forbedringer bidrager vel ikke til at forøge det Udbytte, som Jorden giver, men den sætter os istand til at frembringe det med mindre Arbeide. Herhen høre alle arbeidsbesparende Redskaber og Maskiner. Ved Benyttelsen af dem kunne vi gjøre Jorden til Gjenstand for en mere omhyggelig Dyrkning uden nogen Forøgelse af vore Anstrengelser, ja maaskee endogsaa med en Formindskelse af dem, og de gjøre det saaledes muligt, at vi kunne dyrke mindre gode Jorder paa saadanne Betingelser, at det Udbytte, vi bringe tilveie fra dem, ikke koster os flere, ja maaskee endogsaa færre Anstrengelser end det, vi tidligere, da vi manglede disse arbeidsbesparende Redskaber, bragte tilveie fra de bedste Jorder.

Til denne Classe af Forbedringer hører ogsaa enhver videre Udvikling af Samfærselsesmidlerne; ligesom hine Redskaber bidrager den ogsaa til at lette en Deel af Agerdyrkningsarbeiderne, og den formindsker i en høi Grad den Forskjel i Jordernes Godhed, som er en Følge af deres afsides Beliggenhed. Jo mere Samfærselen bliver

lettere, desto mindre Betydning faaer Afstanden imellem forskjellige Steder.

Alle Forbedringer i den videre Forarbeidelse af de raae Stoffer frembringe lignende Resultater; de sætte os vel ikke istand til at forsyne os med disse paa mere gunstige Betingelser, men de bevirke dette med Hensyn til vore Forbrugsgjenstande. Man maa erindre, at vi ikke forbruge Agerdyrkningsproducterne i raa Tilstand men forarbeidede. Det Arbeide, som er nødvendigt for at forsyne os med vore Forbrugsgjenstande, kan betragtes som bestaaende af to Bestanddele, nemlig saavel af det, som Frembringelsen af de raae Stoffer udfordrer, som ogsaa af det, den videre Forædling af dem gjør nødvendigt. Det er indlysende, at vi ville blive forsynede med dem paa ligesaa gunstige eller endogsaa paa mere gunstige Betingelser, om ogsaa en Forøgelse af Folkemængden gjorde hiin Bestanddeel af Arbeidet mere besværlig, dersom Opfindelser og Forbedringer i samme Grad eller ogsaa i en endnu høiere Grad gjorde denne lettere.

Det Samme gjælder ogsaa om Forandringer i de politiske Institutioner, i Opdragelse, i Sæder, kort sagt i enhver Retning, som kan bevirke, at Samfundets Udvikling bliver mere jevn, og at en Deel af det Arbeide, som tidligere blev anvendt paa at holde det i en uforstyrret Gang, nu kan undværes og istedetfor anvendes i andre Retninger. Om ogsaa Frembringelsen af raae Producter vil udfordre mere Arbeide, ville disse Forbedringer bevirke, at der paa den anden Side bespares Arbeide i andre Retninger, og dersom disse to Størrelser opveie hinanden, vil det hele Samfund efter denne Forandring være ligesaa rigeligt forsynet med de Gjenstande, til hvilke det trænger, som før, uden at dets Arbeide i sin Heelhed er blevet forøget.

Der er saaledes i Menneskehedens oeconomiske Udvikling to modsatte Bestræbelser, som modvirke hinanden, nemlig paa den ene Side Nødvendigheden af, ligesom Befolkningen voxer, at tye til slettere Jorder eller til mere kostbare Dyrkningsmaader, og saaledes anvende det Arbeide, ved hvilket vi frembringe Agerdyrkningsproducter, paa mere og mere ugunstige Betingelser, og paa den anden Side en større Udvikling af vort Herredømme over Naturen, som bestandigt sætter os istand til at anvende vort Arbeide paa mere gunstige Betingelser, og til at afvinde Jorden sine Frembringelser i rigeligere Maal og med mindre Arbeide. Hele vor oeconomiske Tilstand er betinget af det Forhold, i hvilke disse to modsatte Bestræbelser staae til hinanden. „Om Industriens Udbytte nu eller i Fremtiden vil forøges eller formindskes i Forhold til det anvendte Arbeide, og om Befolkningens Tilstand i det Hele vil forbedres eller forværres, afhænger af, om Befolkningen voxer hurtigere end Forbedringerne, eller disse hurtigere end hine.“ „Det følger naturligviis af sig selv, at Forbedringer maae her forstaaes i en omfattende Betydning, saa at man ikke alene indbefatter nye industrielle Opfindelser herunder, men ogsaa Forbedringer i Institutioner, Opdragelse, Meninger og menneskelige Forhold ialmindelighed, forudsat, at de give nye Bevæggrunde til eller en ny Lethed i at producere“ *).

Spørgsmaalet om Grændserne for Productionen er saaledes ført tilbage til sit simpleste Udtryk; det Omfang, den kan naae, afhænger alene af den Udvikling, Mennesket kan give sin Arbeidskraft, og af det Herredømme, vi saaledes kunne vinde over Naturen. I denne Henseende

*) J. S. Mill.: Polit. Econ. T. I. S. 233.

synes der ikke at være Grændser. Man tør ikke glemme, at al oeconomisk Virksomhed udgaaer fra Mennesket. Hans Bestræbelser vilde vistnok være utilstrækkelige uden Naturens Medvirkning, men det menneskelige Arbeide er det store Drivhjul, der sætter denne i Bevægelse, forsaavidt den er et Middel for menneskelige Formaal. Men Naturen understøtter os mere, ligesom vi bedre forstaae at benytte den. Hele Menneskeslegtens oeconomiske Udvikling er et Beviis herfor. I den oprindelige Tilstand, da Naturkræfterne endnu næsten ere uberørte af Mennesket, er hans Tilstand mangelfuld og usikker; han kan ikke engang benytte de rigeste Naturkræfter, fordi han er for svag til at beherske dem. Den Jord, der i og for sig er den frugtbareste, maa ligge unyttet, fordi den er bedækket med Urskove eller belagt med henskyllet Alluvium, og fordi besværlige Rydninger og kostbare Vandafledninger, som overstige Befolkningens Kræfter, ere nødvendige for at den kan blive dyrket; man maa istedetfor opdyrke de høitliggende lette Jorder, som vel ere mindre frugtbare men heller ikke frembyde Hindringer, som næsten gjøre Dyrkningen umulig. Først senere, efterat Folkemængden er voxet og blevet udrustet med bedre Hjælpemidler, bliver det muligt at binde an med de frugtbareste Jorder, og at afvinde dem et større Udbytte*).

Man vil bedst danne sig en Forestilling om den Indflydelse, Menneskets Udvikling udøver paa Productionens Omfang ved at betragte et Land, der først har udviklet sig i den nyere Tid, og hvis Udviklingshistorie man kan forfølge Skridt for Skridt, f. Ex. de nordamericanske Fristater. For 300 Aar siden levede der maaskee ikke saa-

*) Carey: The Past, the Present and the Future. S. 24 og Polit. Econ. T. I. S. 38.

mange Tusinde Mennesker som der nu lever Millioner paa den samme Overflade, og medens hine levede i Elendighed og altid vare udsatte for Hungersnød, frembyder den nuværende Befolkning en høi Grad af oeconomisk Velvære. Naturen er uforandret den samme, det er kun Menneskene, der ere forandrede. I Begyndelsen, da deres Antal var indskrænket, var deres Liv fuldt af Besværligheder og Savn: efterhaanden som Folkemængden er voxet og har udviklet sin Arbeidskraft, er det bestandigt blevet mere og mere rigt. — Andre Egne, der ogsaa ere befolkede af Nybyggere, som have ført europæisk Civilisation med sig, og som frembyde en Natur, der maaskee endogsaa er rigere, som de sydamericanske Colonier, have langt fra naaet den samme Høide af oeconomisk Velvære, fordi de ikke have forskaffet sig en ligesaa stor Udvikling, og ikke have bragt de samme Forbedringer i Anvendelse.

I de europæiske Lande gjenfinder man lignende Resultater, skjøndt de ere mindre iøinefaldende, fordi Forholdene her have udviklet sig langt tilbage i Tiden, og man derfor ikke kan paavise, hvorledes det er skeet, og fordi desuden de Aarsager, som have betinget disse Nationers oeconomiske Udvikling, ere mere indviklede og sammensatte, saa at det er mere vanskeligt at angive, hvormeget af Resultaterne der tilhører hver enkelt af de forskjellige Forhold, som nu udøve deres Indflydelse. Det er imidlertid øiensynligt, at Productionen bestandigt er blevet rigere og Tilstanden bedre i de Lande, som have en meget tæt og tillige meget udviklet Befolkning, uagtet de bedste Jorder forlængst have været optagne, og man efterhaanden har maattet indtage mindre gode til Dyrkning. I England f. Ex. hvor Befolkningen er voxet betydeligt, forbruger nu hver enkelt Person i det Hele taget en

større Mængde Gjenstande end tidligere, og paa samme Tid som Forbrugen er blevet saa betydeligt forøget, er Capitalrigdommen tiltaget i et hidindtil ukjendt Omfang. Det er dog indlysende, at dette Resultat vilde have været umuligt, dersom den voxende Befolkning bestandigt havde maattet anvende sit Arbeide paa mindre gunstige Betingelser. — Man kunde maaskee sige, at England dog ikke er gaaet saa stærkt fremad som de nordamericanske Fristater, og at Fremgangen maaskee vilde have været langt større, dersom hiint Land havde frembudt en ligesaa stor Overflødighed paa frugtbar Jord som dette. — Det er vanskeligt at have nogen Mening om saadanne Muligheder; dog maa det fremhæves, at Americas hurtigere Fremgang neppe saameget er begrundet i Naturforhold som i Frihed for de mange Forhold, som trykke det gamle Europa og hindre en livlig Udvikling. America har en lidet kostbar Statsforfatning; dets Beliggenhed beskytter det imod fremmede Indfald, og Forsvarsvæsenet foraarsager derfor forholdsviis faa Omkostninger; det er ikke betynget med nogen Statsgjæld. Det americanske Folk er saaledes fritaget for betydelige Udgifter, som tynge paa de europæiske Nationer, og til hvis Bestridelse disse maae anvende en ikke ringe Deel af Udbyttet af deres Arbeide, som altsaa gaaer tabt for dem, og hvorved Udviklingen hindres i at gaae saa hurtigt fremad, som det ellers kunde være Tilfældet.

Dersom man nærmere vil undersøge, hvilke de Aarsager ere, som have gjort Tilstanden bedre uagtet Befolkningens Tilvext, vil man vel finde, at det for største Delen er Forbedringer i den egentlige Industri, i Institutioner og Sæder; men Agerdyrkningen selv har ogsaa bidraget Sit dertil, om maaskee ogsaa kun i en mindre Grad.

Naturvidenskaberne have efterhaanden faaet en større Anvendelse her; Forbedringer, ved hvilke man kan afvinde Jorden et større Udbytte, ere blevne mere almindelige; nye Opfindelser have forsynet os med Redskaber, som i høi Grad gjøre Arbeidet lettere; Jorder, som hidindtil ere blevne ansete for ufrugtbare, ere ved en hensigtsmæssig Behandling blevne saaledes forbedrede, at de nu kunne stilles ved Siden af dem, der tidligere vare de bedste, og der udfordres forholdsviis nu mindre Arbeide til at bringe dette større Udbytte tilveie end tidligere. Den agerdyrkende Befolkning udgjør nu overalt en mindre Andeel af den hele Befolkning og „det Korn, som nu frembringes i England med det største Arbeide, bliver frembragt med mindre Arbeide, end det, som for 300 Aar siden blev frembragt med det mindste*).

Der frembyder sig tilsidst det Spørgsmaal, om der da ingen Grændser gives i denne Retning? Om vort Herredømme over Naturen kan voxe i det Uendelige? De engelske Forfattere, som især have beskjæftiget sig med Spørgsmaalet om Menneskeslegtens oeconomiske Fremtid, synes Alle tilbøielige til at betvivle det; de antage, at enhver Forbedring i Productionen kun vil forhale det Øieblik, da Naturen ophører at yde os sin Bistand paa lige saa gunstige Vilkaar som hidindtil, fordi Virkningen deraf vil være en saadan Forøgelse af Befolkningen, at det igjen vil blive nødvendigt, at vi maae tye til mindre gode Jorder eller til mere kostbare Dyrkningsmaader**).

Dette Spørgsmaal staaer paa en Grundvold, hvor en

---

*) Senior: Four introductory lectures on Poiit. Econ. S. 64.

**) Ricardo: A. St. S. 80. J. S. Mill.: Polit. Econ. T. 2. S. 270. Mac. Culloch: Udg. af Wealth of Nations. S. 451. Malthus: Essay on Population. T. 1. S. 17.

sikker Besvarelse er umulig, fordi man i denne Henseende kun kan have Formodninger, som kunne være mere eller mindre sandsynlige. Naar man imidlertid seer hen til de mange aldeles uventede og forbausende Opfindelser, med hvilke den nyere Tid har beriget os, og som stadigt forøges i en saadan Grad, at det kan synes, at de endnu kun ere i deres første Begyndelse, og naar man fremdeles seer hen til, at Agerdyrkningen, som hidindtil i høi Grad har staaet udenfor dem, ogsaa i den nyere Tid er blevet paavirket af dem, synes det ikke urimeligt, at Grændserne for Menneskets Herredømme over Naturen og for den Udvikling, han kan give sine productive Kræfter, endnu ere langt fra at være naaede. Spørgsmaalet om der da ikke endeligt gives saadanne Grændser, og om det f. Ex. var muligt, at hele Jorden kunde være ligesaa tæt befolket som den Plet, hvor f. Ex. Kjøbenhavn staaer, ligger saalangt udenfor Grændserne af vort Omdømme, at det neppe fortjener at paaagtes. — Ingen kan vide, hvilke Opfindelser, man til den Tid har gjort, og om maaskee ikke alle nuværende Forhold da ville være aldeles forandrede. Man tænke sig f. Ex. — og det ligger aabenbart ikke udenfor Mulighedens Grændser — at, man engang gjorde Opfindelser i Agerdyrkningen, som udøvede en lignende Indflydelse paa denne, som Anvendelsen af den electriske Telegraph har udøvet paa Forsendelsen af Efterretninger.

Vi have hidindtil kun beskjæftiget os med de Forhold, som Dyrkningen af den frugtbare Jord frembyder; men der findes desuden andre Naturkræfter, som ere endnu mere absolut begrændsede, og som ogsaa ere af stor Vigtighed for vor oeconomiske Fremtid, navnlig de Metaller, som findes i Jorden. De Bjergværker, hvorfra disse frem-

drages, maae ifølge Sagens Natur frembyde lignende Forhold som den frugtbare Jord. Der er ogsaa her den samme Grund til, at man først benytter sig af de rigeste og meest tilgjængelige, og senere maa gaae til de mindre rige og til dem, som ere vanskeligere at benytte, og saaledes efterhaanden blive nødsaget til at skaffe dem tilveie paa mere ugunstige Betingelser. Med Hensyn til Forsyningen med Metaller, har Erfaringen imidlertid paa den meest afgjorte Maade godtgjort, at dette aldeles ikke er Tilfældet, da vi tvertimod hidindtil bestandigt ere blevne istand til at forskaffe os dem med mindre og mindre Arbeide. Dette er vel tildeels bevirket ved tilfældige Opdagelser af nye, rigere Miner, men dog fortrinsviis ved de store Fremskridt, denne Industrigreen har gjort baade med Hensyn til de mechaniske Forbedringer, som have sat os istand til med mindre Anstrengelse at kunne benytte de rige Forraad, som findes i Jordens Dybde, og ved de nye chemiske Fremgangsmaader, ved hvilke Metallernes Udsmeltning af Ærtserne er blevet langt lettere. — Jernet, der vel er det Metal, som frembyder den største Vigtighed for os, afgiver et mærkeligt Exempel herpaa. Siden man i 1740 først i Skotland gjorde Forsøg med at udsmelte det af Malmen ved Hjælp af Steenkul, har Tilveiebringelsen af det været Gjenstand for en Række af Opfindelser og Forbedringer, som alle have gjort den langt lettere. Følgen heraf har været, at Forbrugen er tiltaget i en næsten utrolig Grad. I England og Wales blev der i 1740 kun frembragt 17,000 tons (1 ton er 2000 Pund) i 1846 derimod i hele Storbrittanien, som er Hovedsædet for denne Industrigreen, 1,750,000 tons*). Siden

*) Mac Culloch: Statist. Account. T. I. S. 607.

er Productionen yderligere voxet, og paa samme Tid ere de Omkostninger, som den foraarsager, blevne betydeligt formindskede. I Mangel paa Oplysninger om, hvorledes Priserne gradviis ere blevne lavere siden 1740, da hine Forbedringer begyndte, fortjener det exempelviis at anføres, at de endogsaa i den nyere Tid ere sunkne betydeligt. I Glasgov var Prisen paa sædvanligt Smedejern i de 5 Aar 1806 til 1810 omtrent 16 Pund Sterling pr. ton; i de 5 Aar 1841—45 derimod kun omtrent 6 1/2 Pd. Sterling *). — Andre Metaller frembyde lignende Forhold, om end ikke i en saa fremtrædende Grad; med Hensyn til dem er det altsaa langt fra, at der er nogen Antydning til, at vort Arbeide vil blive mindre productivt.

§ 5. Kan Productionen blive for stor?

Efterat vi i det Foregaaende have seet, at der ikke gives andre Grændser for det Omfang, Productionen kan naae, end den Udvikling vi selv kunne give vore productive Kræfter, og da der, naar man skal dømme efter de Fremskridt, Industrien har gjort i den nyere Tid, ikke synes at være Grændser i denne Henseende, frembyder der sig til Slutning det Spørgsmaal, om den da ikke kan blive for stor? Det faaer især Betydning derved, at der virkelig undertiden kan udvikle sig en Tilstand, som synes at antyde, at dette er Tilfældet, og som man derfor har kaldt Overproduction. Enkelte Forfattere have endogsaa frygtet for, at de Forbedringer, som i den nyere Tid have givet Productionen en saa betydelig Udvikling, skulde bidrage til at fremkalde en saadan Tilstand, og

*) Porter: On the progress of the Nation. S. 607.

have herfra hentet en Deel af deres Indvendinger imod dem*). Andre gaae vel ikke saavidt men mene dog, at Udviklingen af den kun er et Gode, forsaavidt Forbrugen voxer i samme Grad, og at man ved eensidigt at lægge Vægt paa hiin, let kan fremkalde betydelige Forstyrrelser i de oeconomiske Forhold**). Da disse Anskuelser deles af Mange, fortjener det at undersøges, hvorvidt de ere rigtige.

Her maa det først fremhæves, at Productionen ikke har noget andet Formaal end at forsyne os med Midler til at tilfredsstille vore Fornødenheder, og at den altsaa først kan blive for stor, naar vi ikke længere have Brug for de Gjenstande, som bringes tilveie ved den. Det er indlysende, at dette ikke kan være Tilfældet, saalænge de Fleste ikke kunne tilfredsstille deres Fornødenheder i det Omfang, de ønske, og endogsaa Mange kun leve i de tarveligste Kaar med Savn paa saamange Ting, som ere nødvendige for at gjøre Livet behageligt; og at der tvertimod kun er et Middel til at raade Bod paa denne Mangel, nemlig en yderligere Forøgelse af den. — Dersom vi ville tænke os et Individ, som levede uden Forbindelse med Andre, er det klart, at hans Velvære alene vilde afhænge af det Omfang, i hvilket han kunde bringe sine Forbrugsgjenstande tilveie, og at hans Production ikke kunde være for stor, saalænge han havde utilfredsstillede Fornødenheder. Aldeles paa samme Maade forholder det sig med det menneskelige Samfund; dette maa ogsaa i sin Heelhed forskaffe sig sine Forbrugsgjenstande ved sit Arbeide, og der kan ikke være for mange af disse, saalænge vi trænge til endnu flere.

*) Sismondi: Nouveaux Princ. d' écon. polit.
**) Malthus: Princ. of polit. Econ.

Naar vi saaledes betragte dette Spørgsmaal i sin hele Almindelighed, er det tydeligt nok, at Productionen ikke kan være for stor; men den Maade, paa hvilken den er ordnet i det menneskelige Samfund, fremkalder dog nogle særegne Forhold, som idetmindste tilsyneladende stille det noget anderledes. Her arbeider man nemlig ikke for umiddelbart at tilfredsstille sine egne Fornødenheder, men man søger Afsætning for sine Producter hos Andre. Udbyttet af den Virksomhed, man udøver, afhænger saaledes ikke alene af den Mængde af disse, man bringer tilveie, men tillige af Muligheden for at kunne faae dem afsatte paa Betingelser, der idetmindste ikke ere ufordeelagtige.

Undertiden kan der udvikle sig en Tilstand, hvor Productionen i enkelt Retning er for stor, hvor der er en større Mængde af en eller flere Slags Varer, end der for Øieblikket kan finde Afsætning paa nogenlunde gode Betingelser. En saadan Tilstand fører altid betydelige Forstyrrelser med sig, da Driftsherrerne lide store Tab og derfor maae indskrænke deres Production og afskedige en Deel af deres Arbeidere. Det er denne Tilstand, man har kaldt Overproduction. Naar man nærmere vil betragte den, er det imidlertid let at see, at dens Væsen ikke bestaaer i Frembringelse af for mange Producter, men i en feilagtig Retning af Productionen, som har været misledet og ikke har staaet i det rigtige Forhold til Samfundets Fornødenheder. — Naar Arbeidet er deelt imellem Mange, er det en nødvendig Betingelse for et godt Resultat, at alle disse individuelle Bestræbelser samvirke med hinanden, saa at der netop frembringes forskjellige Forbrugsgjenstande i den Mængde og af den Beskaffenhed, som Samfundet trænger til, da hele Productionen ellers vilde forfeile sit Formaal. Der-

som Alle vilde anvende deres Arbeide i den samme Productionsgreen, f. Ex. paa at dyrke Jorden, vilde der blive frembragt Agerdyrkningsproducter i større Mængde end man behøvede, og som for en Deel ikke vilde være til nogen Nytte, medens man paa den anden Side vilde være blottet for alle andre Forbrugsgjenstande, og Forsyningen vilde saaledes være aldeles utilstrækkelig.

Naar den Tilstand, som man kalder Overproduction, undertiden udvikler sig i det virkelige Liv, har den altid sit Udspring fra lignende Aarsager. Der har paa Grund af særegne Forhold dannet sig en Forestilling om, at en eller flere Varesorter rimeligviis ville stige i Værdi; for at høste Fordeel af disse Tidsforhold overføre nu Mange deres Virksomhed i den paagjældende Industrigreen, indtil Productionen naaer et Omfang, der overskrider alle rimelige Grændser, og der bliver frembragt en langt større Mængde af disse Producter, end man har Brug for. Paa samme Tid er der igjen Mangel paa andre Gjenstande, fordi de productive Kræfter, som have været anvendte paa at frembringe hine, ere blevne bortdragne fra andre Productionsgrene. Medens Samfundet saaledes i en Henseende er forsynet med Mere, end det har Brug for, savner det i andre Henseender det Nødvendige. Man kan altsaa med samme Ret sige, at Productionen er for ringe, som at den er for stor; begge Dele ere til en vis Grad baade sande og usande. I nogle Retninger har den været for stor, i andre for ringe, og naar man kalder en saadan Tilstand Overproduction, giver man den et Navn, som nødvendigviis maa fremkalde en urigtig Forestilling om dens Indhold. Naar man vil udtrykke sig nøiagtigt, kan man kun sige, at den har været misledet, at den ikke har været i Overeensstemmelse med Samfundets Fornødenheder.

Af en saadan Tilstand kan man aldeles ikke uddrage nogen Slutning om, at Productionen i det Hele taget kan blive for stor, naar den udvikler sig paa en Maade, som svarer til Befolkningens Trang. Naar alle de forskjellige individuelle Bestræbelser saaledes understøtte og gribe ind i hinanden, at enhver Enkelts Virksomhed ligesom fuldstændiggjør alle Andres, og altsaa kun de Producter blive frembragte, til hvilke Samfundet trænger meest, kan der umuligen blive frembragt for Meget. Dersom vor productive Kraft udvikler sig betydeligt, vil Følgen blive, at der vil være en større Overflødighed paa alle Ting, og ligesom Enhver ved sin rigere Production bliver istand til at give Mere i Bytte for de Gjenstande, han kjøber, vil han ogsaa erholde Mere i Bytte for dem, han sælger. De forskjellige Producter blive givne i Betaling for hinanden, og hele Virkningen vil derfor kun være, at Alle blive mere rigeligt forsynede med Forbrugsgjenstande. — Om vi ogsaa ville tænke os, at Productionen havde naaet et saadant Omfang, at vi vare komne til den yderste Grændse, hvor der ikke længere var utilfredsstillede Fornødenheder, vilde der dog ikke engang da opstaae farlige Følger, fordi Productionen naturligviis af sig selv vilde ophøre, naar dens Formaal var naaet. Man producerer ikke for at producere men for at forskaffe sig Midler til at tilfredsstille sine Fornødenheder, og naar dette er opnaaet, ophører man dermed. Den Tid, man saaledes faaer tilovers, vil man da kunne anvende paa at uddanne og forædle sin Personlighed. Menneskets Fornødenheder ere imidlertid saa ubegrændsede, at det ikke godt kan tænkes, at man nogensinde skulde komme saavidt; naar vor Trang er tilfredsstillet i nogle Henseender, vaagner den i andre, og saaledes i det Uendelige.

Derimod maa man i høi Grad frygte de Productionscriser, som ere en Følge af en misledet Production; de ere ødelæggende for de Driftsherrer, hvis Capitaler gaae til Grunde i denne, de bringe Savn og Mangel over de Arbeidere, som idetmindste for en Tid miste deres sædvanlige Beskjæftigelse, og ved Siden af disse skadelige Virkninger føre de ingen Fordele med sig. De fremme i ingen Henseende Udviklingen, men standse den ved at gjøre den oeconomiske Tilstand usikker og vaklende. — Det vilde være et betydeligt Fremskridt, om man kunde undgaae saadanne Forstyrrelser. Den rigtige Vei hertil vil imidlertid ikke være en Indskrænkning af Productionen ialmindelighed, men derimod en større Udvikling af det oeconomiske Talent, som er nødvendigt for at lægge en moden og vel overveiet Plan for de industrielle Foretagender, saa at disse virkelig komme til at svare til Samfundets Trang.

ANDEN BOG.

OM OMBYTNINGEN.

Første Capitel.

Om Ombytningen ialmindelighed.

I en Huusholdning, som bestaaer uden Forbindelse med andre, hvor Producenten altsaa ikke har andet Formaal for sin oeconomiske Virksomhed, end at frembringe Midler til umiddelbart at tilfredsstille sine egne Fornødenheder, er Productionen tilendebragt i det Øieblik, da Tingene have modtaget de techniske Forandringer, som ere nødvendige for at gjøre dem brugbare; i et Samfund derimod med en betydelig oeconomisk Udvikling, hvor Arbeidet i høi Grad er deelt, og hvor hver Enkelt som en Følge heraf udelukkende er beskjæftiget med Frembringelsen af en enkelt Ting eller vel endogsaa kun med en Deel af en enkelt Ting, bliver det desuden nødvendigt, at de i technisk Henseende færdige Producter bringes over i Forbrugerens Haand. Da Hensigten med al Production kun er at forskaffe Menneskene Midler til at tilfredsstille deres Fornødenheder, erholde Producterne herved deres sidste Fuldendelse; de blive først fuldkomment færdige i oeconomisk Henseende i det Øieblik, dette skeer. Denne Overgang skeer ved Hjælp af Ombytningen, idet de forskjellige Personer træde i Bytteforhold til hinanden og tilbytte sig de

Gjenstande, som de mangle, for dem, paa hvilke de have Overflødighed. Idet Ombytningen saaledes bliver den Vei, ved hvilken Alle fortrinsviis forsyne sig med deres Forbrugsgjenstande, faaer den oeconomiske Virksomhed en ny Udvikling, og der udvikler sig en heel ny Række af Forhold. Nogle Forfattere have tillagt den en saa stor Betydning, at de have foreslaaet at kalde den politiske Oeconomi „Læren om Ombytningen". Dette Forslag grunder sig imidlertid paa en Vildfarelse; thi Ombytningen er kun et Led i den oeconomiske Virksomhed, et af de Midler, som væsentligt bidrage til at give denne sin Udvikling; men den er kun et Middel, og ved at benævne Videnskaben efter den, vilde man altsaa tillægge den en utilbørlig Vægt og sætte en Deel istedetfor det Hele.

Medens vi i det foregaaende Afsnit have givet en Fremstilling af Productionens Væsen og af de Betingelser, som ere nødvendige, for at den kan modtage en saa stor Udvikling som muligt, skulle vi i dette give en lignende Fremstilling af Ombytningens Theori. I denne Undersøgelse ville vi aldeles see bort fra de forberedende Arbeider, som ere nødvendige for at bringe Varerne hen til det Sted eller den Tid, da Ombytningen skal finde Sted, fordi disse udgjøre en Deel af Productionen selv, og kun betragte Ombytningen i og for sig, samt de Midler, som bidrage til at lette den.

Medens Productionen afhænger af Love, som gjøre sig gjældende med en lignende Nødvendighed som Naturlovene, og fra hvis Indflydelse Mennesket ikke kan frigjøre sig, kan der derimod finde en stor Vilkaarlighed Sted med Hensyn til Ombytningen. Naar Producterne først ere tilstede, kan man handle med dem som man vil, og den Stærkere kan fremtvinge den paa de Betingelser, han vil foreskrive.

Forsaavidt dette er Tilfældet, kan der ikke være Tale om oeconomiske Love: men den Stærkeres Ret træder istedetfor disse. Det er derfor nødvendigt, at vi tænke os en Tilstand, hvor de frit og uhindret kunne gjøre sig gjældende, hvor Alle kunne og ville varetage deres egen Fordeel, og hvor som en Følge heraf de egennyttige Formaal, af hvilke Alle ere opfyldte, indbyrdes begrændse hinanden, og Ombytningen altsaa vil finde Sted paa Betingelser, som ere lige billige for Alle, og hvor Ingen ved den kan gjøre sig en ubillig Fordeel paa Andres Bekostning.

I det virkelige Liv træffer man ofte paa Afvigelser fra denne Tilstand, enten fordi Staten igjennem Taxter, Monopoler og lignende Foranstaltninger begunstiger Nogle paa Andres Bekostning, eller fordi den hele Tilstand fører Forhold med sig, som gjøre det vanskeligt, at Enhver kan erkjende og efterstræbe sin egen Fordeel. Naar f. Ex. den oeconomiske Udvikling er saa lidt fremskredet, at Bytteforetagender ikke høre til den daglige Orden men kun forekomme undtagelsesviis, kunne tilfældige Omstændigheder udøve en stor Indflydelse paa de Betingelser, paa hvilke Ombytningen finder Sted; i et udviklet Samfund derimod, hvor de fleste Producter blive til Varer, det vil sige ere bestemte til at afsættes, og hvor der findes et stadigt Marked, det vil sige et stadigt Tilbud af og en stadig Efterspørgsel efter dem, ville de oeconomiske Love lettere gjøre sig gjældende. Jo større Markedet er, jo større Omfang baade Tilbud og Efterspørgsel altsaa have, og jo mere frit og uhindret Enhver kan efterstræbe sin egen Fordeel, desto mere vil den ogsaa kunne finde Sted paa Betingelser, som ere lige fordeelagtige for Alle. Selv under disse Forhold ville de oeconomiske Love dog ikke altid gjøre deres Indflydelse gjældende.

Detailhandelen frembyder ofte betydelige Afvigelser fra dem, idet de samme Varer ikke alene ikke betales med samme Priis i alle Boutikker, men man undertiden i den samme Boutik har forskjellige Priser for de forskjellige Kjøbere. Dersom Alle kunde og vilde varetage deres eget Tarv, vilde saadanne Uregelmæssigheder ikke let være mulige, og de forsvinde ogsaa, ligesom den frie Concurrence bliver mere almindelig, og Kjøbmændene indsee, at de bedst sikkre sig en stadig Afsætning ved en billig Behandling af deres Kunder. I Handelen en gros ere de derimod langt sjeldnere; her afsluttes enhver Handel paa en forretningsmæssig Maade af Mænd, som nøie kjende alle de stedfindende Forhold. og som med Lethed kunne sikkre sig imod en ubillig Behandling. Naar der i det Følgende bliver talt om de Grunde, som bestemme de Betingelser, paa hvilke Ombytningen finder Sted, vil der altid være tænkt paa en saadan Tilstand som den, Handelen en gros frembyder, fordi det alene er her, at de oeconomiske Love frit kunne udøve deres Indflydelse.

Med Ombytningen kommer der et nyt Begreb ind i den politiske Oeconomi, nemlig Begrebet af Værdi. Dette indtager en betydelig Plads i dens Theori, og en rigtig Bestemmelse af det er af den største Vigtighed for en rigtig Opfattelse af den hele Videnskab. Det er derfor nødvendigt, at det bliver Gjenstand for en nøiagtig Undersøgelse.

Andet Capitel.

Om Begrebet af Værdi.

§ 1. Om Brugsværdi og Byttеværdi.

Naar man benytter sig af Ordet Værdi i den meest omfattende Betydning, forstaaer man herved den Egenskab hos en Ting, at den kan tilfredsstille menneskelige Fornødenheder. Det er altsaa ikke en Egenskab, som er begrundet i Tingenes Væsen, men den fremtræder først, idet Menneskene træde i Forhold til dem; hvor der ingen Mennesker findes og altsaa heller ingen menneskelige Fornødenheder, kan der ikke være Tale om Værdi. Det er heller ikke nogen uforanderlig Egenskab hos dem; men den forandrer sig tvertimod stadigt ligesom vort Omdømme om dem. — Man har i Tidens Løb tillagt de samme Ting en høist forskjellig Værdi, uagtet de selv uforandret have bevaret de samme Egenskaber, kun fordi de efter den forskjellige Anvendelse, vi have gjort af dem, snart i større snart i mindre Grad have tilfredsstillet vore Fornødenheder. Nogle Ting stige i Værdi, fordi vi enten opdage nye Egenskaber hos dem, eller fordi vi lære at benytte os af dem paa en mere hensigtsmæssig Maade end forhen; andre synke i Værdi, enten fordi de For-

nødenheder, som de tidligere have tilfredsstillet, ophøre, (f. Ex. Modesager, der ere gaaede af Brug), eller fordi andre Ting paa en fuldstændigere Maade yde den samme Tjeneste, (Anvendelsen af Jern til Redskaber berøver saaledes Steenredskaber deres Værdi).

Tingenes Værdi træder frem under forskjellige Former; Forfatterne gjøre ialmindelighed Forskjel paa Brugsværdi og Byttеværdi. Ved hiin forstaaer man simpelt hen deres Evne til at tilfredsstille vore Fornødenheder, og dette Begreb falder saaledes nær sammen med Begrebet af Brugbarhed. Brugsværdien maa nødvendigviis have en subjectiv Charakteer og forandre sig efter det særegne Standpunct, ethvert Individ indtager ligeoverfor den paagjældende Gjenstand. Nogle Ting have en almindelig Brugsværdi, fordi de tilfredsstille en Trang, som er fælleds for Alle, f. Ex. den atmosphæriske Luft, der er en nødvendig Betingelse for Livets Vedligeholdelse, Fødemidler, Brændsel o. s. v., andre derimod kun en mere individuel, fordi den Trang som de tilfredsstille, er særegen for en eller nogle Enkelte, f. Ex. Klædningsstykker og lignende Ting, som ere indrettede efter en Enkelts særegne Tarv, og som kun med Vanskelighed kunne bruges af Andre. Dette er i endnu høiere Grad Tilfældet f. Ex. med Erindringer om afdøde Personer, som kunne have stor Betydning for en Enkelt men ikke for Andre. Selv de Gjenstande, som have den meest almindelige Brugbarhed, besidde kun Brugsværdi under den Forudsætning, at der virkelig er Trang til dem; er dette ikke Tilfældet, miste de ogsaa denne Egenskab. Naar Fødemidler og andre Nødvendighedsgjenstande ere tilstede i en større Overflødighed, end man har Brug for, ophører den overflødige Mængde at have

Brugsværdi, indtil der paany opstaaer Trang til dem. — Paa Grund af den subjective Charakteer, som den saaledes har, bliver det vanskeligt at ordne Tingene efter den Grad, i hvilken de ere i Besiddelse af den. Ialmindelighed kan man kun sige, at de have større eller mindre Brugsværdi, eftersom de tilfredsstille en mere eller mindre almindelig, en mere eller mindre trængende Fornødenhed, at Ting, som f. Ex. ere nødvendige for Livets Bevarelse, besidde denne Egenskab i høiere Grad end Luxusgjenstande; men enkelte Tilfælde kunne frembyde store Afvigelser.

Ved Bytteværdi forstaaer man en Tings Evne til at kunne ombyttes imod andre; den er større eller mindre, ligesom man erholder flere eller færre Ting i Bytte for den. Da man kan erholde 15 til 16 Gange saameget af andre Varer for en vis Mængde Guld som for den samme Mængde Sølv, siger man, at hiint Metals Bytteværdi er 15 til 16 Gange saa stor som dettes. Da den saaledes kun er et Udtryk for det Forhold, i hvilket Tingene ombyttes imod hinanden, maa den nødvendigviis være relativ; de forskjellige Gjenstande ere med Hensyn til den Maalestok for hinanden; ligesom en Tings Længde eller Brede først træder frem, naar den bliver sammenlignet med andre, saaledes er Bytteværdien ogsaa en Egenskab, som først træder frem ved Sammenligning. Der kan ligesaa lidt tales om absolut Bytteværdi som om absolut Brede eller Længde. Det er derfor en Umulighed, at alle Ting samtidigt skulde kunne stige eller falde i Værdi; naar en Gjenstand synker, maa nødvendigviis andre stige i Sammenligning med den. Dersom man f. Ex. vil tænke sig to Ting, der ombyttes imod hinanden, som Guld og Sølv, er det indlysende, at Guldet ikke kan stige

i Værdi, uden at Sølv maa synke i en tilsvarende Grad. Dersom man f. Ex. istedetfor at erholde 15 til 16 Gange saameget Sølv for en vis Mængde Guld, erholder den dobbelte Mængde, vil Guld være steget til den dobbelte Værdi; men Sølv maa nødvendigviis paa samme Tid være sunket til den halve Værdi. Sammenligne vi Guld med alle andre Ting, vil det samme Forhold gjøre sig gjældende; i samme Grad som det stiger i Værdi, maae alle andre Ting synke i Sammenligning med det. Det er af Vigtighed, at man fastholder denne Sætning, at ikke alle Ting samtidigt kunne stige i Værdi, da forskjellige urigtige Anskuelser have deres Oprindelse fra, at man har overseet den.

Da Byttеværdi altsaa kun er et Udtryk for det Forhold, i hvilket Tingene ombyttes imod hinanden, kan den forandres paa en dobbelt Maade. Forandringen kan enten udgaae fra den Ting selv, hvis Værdi man vil bestemme, eller fra de Ting, med hvilke man sammenligner den; Værdiforholdet imellem Guld og Sølv f. Ex. vil forandres paa samme Maade, hvad enten Guld stiger i Værdi eller Sølv synker. Ved at betragte dette Forhold imellem to Gjenstande alene, vil man vanskeligt komme til Kundskab om Forandringens Udgangspunct; derimod vil det let fremgaae, hvor Aarsagen ligger, naar man undersøger, hvorledes enhver af dem har forandret sin Værdi i Sammenligning med alle andre. Dersom man da finder, at Guld uforandret har bevaret den samme Værdi i Forhold til dem, saa at man altsaa for en vis Mængde af det kan kjøbe den samme Mængde Fødemidler, Klæder o. s. v. som tidligere, men at man derimod maa betale en større Mængde Sølv for disse Ting, er det tydeligt, at det er Sølvet, som har forandret sin Værdi;

medens Guldets derimod er blevet uforandret. — Uagtet altsaa det Forhold, i hvilket en Ting ombyttes imod andre, kan forandre sig paa en dobbelt Maade, vilde det dog være unøiagtigt i begge Tilfælde at sige, at den selv havde forandret sin Værdi; det vil være rigtigt at forbeholde denne Udtryksmaade for de Tilfælde alene, i hvilke Forandringen udgaaer fra den paagjældende Gjenstand selv, og ikke fra dem, med hvilke man sammenligner den.

§ 2. Om Aarsagerne til Gjenstandenes Værdi.

Aarsagen til at en Gjenstand har Brugsværdi, ligger simpelthen i dens Evne til at tilfredsstille menneskelige Fornødenheder; Aarsagerne til at den har Byttеværdi, ere derimod mere sammensatte. For at den kan frembyde denne Egenskab, er det først og fremmest nødvendigt, at den er i Besiddelse af Brugsværdi, da naturligviis Ingen vil betale Noget i Bytte for en Gjenstand, som han ikke kan bruge paa en eller anden Maade; men dette alene er dog ikke tilstrækkeligt, der maa nødvendigviis endnu en anden Egenskab til. Den maa desuden til en vis Grad være sjelden, det vil sige, der maa være et Misforhold imellem den Mængde, over hvilken vi kunne raade, og vor Trang til den. — Dersom Naturen aldeles uden nogen Anstrengelse fra vor Side forsynede os med alle Gjenstande i det Maal, i hvilket vi ønskede at bruge dem, vilde al Byttеværdi forsvinde, da der jo ikke kunde være nogen Grund til at betale en Gjenstand, af hvilken man uden Vanskelighed kunde komme i Besiddelse i saa stor Mængde, som man ønskede. Den atmosphæriske Luft, som netop frembyder denne Egenskab, har derfor ingen Byttеværdi uagtet dens store

Brugsværdi. De allerfleste Gjenstande, til hvilke vi trænge, ere imidlertid ikke fra Naturens Haand, idetmindste ikke i den Tilstand, i hvilken vi bruge dem, tilstede i en saadan Mængde; men der er et Misforhold imellem denne og vor Trang til dem, som vi selv maae fjerne. De Enkelte, som ere i Besiddelse af saadanne Ting, til hvilke Andre trænge, have derved et Fortrin for disse, og der er ingen Grund for dem, idetmindste ingen oeconomisk Grund, til at bortgive dette, med mindre de erholde et tilsvarende Vederlag, og de, som ønske at komme i Besiddelse af hine Gjenstande, kunne heller ikke billigviis undslaae sig for at betale et saadant. — Begge Parter staae paa deres egennyttige Standpunct, og en Tjeneste fra den Enes Side gjør Fordring paa en Gjentjeneste af samme Omfang fra den Andens Side.

Tingenes Bytteværdi fremgaaer saaledes af en dobbelt Aarsag, først af deres Brugsværdi og dernæst af deres Sjeldenhed, af det Misforhold, der finder Sted imellem Mængden af dem og Trangen til dem. Denne Sjeldenhed kan være af en dobbelt Art; enten kan den være absolut, forsaavidt det ligger udenfor Menneskets Kræfter at fjerne den, Kunstværker f. Ex. af afdøde Kunstnere kunne ikke mere tilveiebringes; eller, som det som oftest er Tilfældet, den er kun betinget, da vi ved vor Virksomhed kunne fjerne den, idet vi nemlig kunne frembringe en større Mængde af de paagjældende Gjenstande. Forsaavidt dette er Tilfældet, træder det Arbeide, som er nødvendigt for at frembringe dem, istedetfor Sjeldenheden, og denne bliver selv stillet i Baggrunden. Det er imidlertid kun aldeles undtagelsesviis, at hiin absolute Sjeldenhed finder Sted; næsten alle de

Gjenstande, som vi bruge, ere af en saadan Beskaffenhed, at vi kunne forøge deres Mængde, naar vi kun ville paatage os det Arbeide, som i denne Henseende er nødvendigt, og det er derfor ganske naturligt, at man sædvanligviis ikke fremhæver Sjeldenheden som den egentlige Aarsag til Gjenstandenes Bytteværdi men det Arbeide, Frembringelsen af dem foranlediger. Det er dog hiin, der er den egentlige Grundvold for den; thi dersom Naturen aldeles uden nogen Anstrengelse fra vor Side forsynede os med en nyttig Ting men kun i en mindre Mængde, end vi ønskede at bruge, vilde den dog have Bytteværdi, uagtet den intet Arbeide havde kostet os. Dersom f. Ex. de, som nu bringe det Forraad af ædle Metaller tilveie, med hvilket vi hvert Aar blive forsynede, istedetfor at frembringe det ved deres Arbeide paa en eller anden overnaturlig Maade modtog det som en Gave fra Naturens Haand, og enhver anden Vei til at blive forsynet dermed var lukket, vilde det dog bevare den samme Værdi som nu*); der vilde aldeles være den samme Trang til det, og da den tilstedeværende Mængde ogsaa vilde være den samme, maatte man nødvendigviis betale det paa samme Maade som nu. — Det er altsaa Sjeldenheden, som er den egentlige Aarsag til Gjenstandenes Værdi, og Arbeidet bliver det kun, forsaavidt det er den nødvendige Betingelse for at fjerne hiin og saaledes bringe vore Fornødenheder og de Midler, som ere nødvendige for at tilfredsstille dem, i et passende Forhold til hinanden.

De to Bestanddele, af hvilke Aarsagen til at Gjenstandene erholde Bytteværdi bestaaer, nemlig deres Brugsværdi

*) Senior: Four introduct. Lectures. S. 75.

og deres begrændsede Mængde, maae nødvendigviis være forenede. Ligesom de allernyttigste Ting ere uden Byttеværdi, naar de ere tilstede i en uudtømmelig Mængde, og vi kunne forskaffe os dem uden nogen Anstrengelse, saaledes ere de allersjeldneste Gjenstande ogsaa værdiløse, naar de ikke paa en eller anden Maade ere brugbare. — Saadanne Ting, som have kostet betydeligt Arbeide, og som vel ere nyttige for et enkelt Individ, efter hvis særegne Tarv de ere afpassede, men som ikke ere istand til at tilfredsstille Andres Fornødenheder, hvis Brugsværdi altsaa er aldeles individuel, have paa Grund heraf kun en meget begrændset Byttеværdi.

I hiin Forening kan undertiden Brugsværdien, undertiden Sjeldenheden spille den betydeligste Rolle. Dersom denne er absolut, fordi Mængden af den paagjældende Gjenstand ikke kan forøges til en vis given Tid, vil hiin angive den høieste Grændse, som Byttеværdien kan naae. I en beleiret By, hvor der er Mangel paa Fødemidler, og Tilførsel er en Umulighed, og hvor det altsaa er et Livsspørgsmaal for Enhver at forskaffe sig den fornødne Mængde, vil man i Bestemmelsen af deres Byttеværdi kun tage Hensyn til den Nytte, man kan have af dem, og den kan derfor naae meget høit, da den ikke har andre Grændser, end Mængden af de Gjenstande, som man kan tilbyde i Bytte for dem. I det daglige Liv derimod, hvor ialmindelighed enhver Mangel med Lethed kan fjernes ved en forøget Production, træder Brugsværdien i Baggrunden; Fødemidlerne er ligesaa nødvendige her som i en beleiret By; men Byttеværdien vil dog blive bestemt af de Vanskeligheder, som ere nødvendige for at fjerne Sjeldenheden, det vil sige af det Arbeide, som Productionen foranlediger.

Da de Ting, som vel have Brugsværdi men ingen Byttеværdi, fordi Naturen uden Anstrengelse fra vor Side forsyner os med dem i ubegrændset Mængde, ikke ere Gjenstand for nogen oeconomisk Virksomhed, ligge de ogsaa udenfor den politiske Oeconomies Omraade. Man forbruger dem, men man frembringer dem ikke; de ere hverken Gjenstand for Ombytning eller Fordeling, og de indgaae saaledes ikke i den hele Kjede af de oeconomiske Forhold. Man kalder dem naturlige Rigdomme, fordi Naturen af sig selv forsyner os med dem, i Modsætning til de erhvervede Rigdomme, som kun tilveiebringes med større eller mindre Anstrengelse fra vor Side. Da det alene er disse sidste, som udgjøre Grundvolden for vor oeconomiske Virksomhed, og deres Byttеværdi netop er Udtrykket for deres oeconomiske Betydning, vil der, naar der i det Følgende bliver talt om Værdi uden nogen nærmere Bestemmelse, altid være tænkt paa Byttеværdi.

Efterat vi have lært de Aarsager at kjende, som ialmindelighed begrunde Gjenstandenes Byttеværdi, have vi endnu tilbage nærmere at angive de særegne Omstændigheder, som bevirke de store Uligheder, der i denne Henseende finde Sted imellem de forskjellige Gjenstande, og at angive de Betingelser, som bestemme det Forhold, i hvilket de ombyttes imod hinanden. Man søger ialmindelighed Aarsagen til hine Uligheder, deels i Forholdet imellem Tilbud og Efterspørgsel, deels i Productionsomkostningerne. Vi skulle nærmere betragte enhver af disse Betingelser, og søge at bestemme indenfor hvilke Grændser, den har Gyldighed, og hvorvidt den giver en udtømmende Forklaring over Aarsagerne til Tingenes forskjellige Værdi.

§ 3. Om Værdiens Afhængighed af Tilbud og Efterspørgsel.

Naar en Vare udbydes paa Markedet, vil dens Værdi ialmindelighed blive paavirket af det Forhold, i hvilket den Mængde, som Besidderne ønske at afhænde, staaer til den Mængde, af hvilken Andre ønske at komme i Besiddelse. Dersom der udbydes en større Mængde, end Kjøberne have Brug for, maae Sælgerne nødvendigviis underbyde hinanden for at finde Afsætning for deres Varer, og dersom paa den anden Side Tilbuddet er saa ringe, at det ikke kan dække Efterspørgselen, og Alle altsaa ikke kunne komme i Besiddelse af den paagjældende Vare i det Omfang, de ønske, maae Kjøberne overbyde hinanden; det tilstedeværende Forraad vil saaledes blive fordeelt imellem dem, som tillægge Varen den største Værdi, og som kunne betale denne. Enhver Forandring i Forholdet imellem Tilbud og Efterspørgsel vil altsaa nødvendigviis udøve Indflydelse paa Værdien. — Dette Forhold selv er iøvrigt kun et andet Udtryk for Gjenstandenes Brugsværdi og Sjeldenhed; en stor Efterspørgsel maa nødvendigviis have sin Grund i en almindeligt anerkjendt Brugsværdi, og Tilbuddets Størrelse afhænger væsentligt af Gjenstandens større eller mindre Sjeldenhed.

Man har tillagt den Indflydelse, som dette Forhold imellem Tilbud og Efterspørgsel udøver paa Gjenstandenes Værdi, en saa stor Betydning, at man har troet, at den alene blev bestemt af det. Dette er imidlertid ikke ganske nøiagtigt. Det trænger idetmindste til betydelige Begrændsninger og til en nærmere Udvikling, for

at det kan give en udtømmende Forklaring over de Forskjelligheder, den frembyder. — Først maa man vogte sig for at ansee enhver Tilbøielighed til at komme i Besiddelse af en Ting for Efterspørgsel efter den; den almindelige ubestemte Lyst, som Alle kunne have, er aldeles uden Indflydelse; den bliver først virksom og faaer først Betydning, naar den bliver understøttet af Gjenværdier, som Efterspørgeren er villig til at anvende som Betaling for den efterspurgte Gjenstand. Det Samme er paa den anden Side ogsaa Tilfældet med Tilbuddet; det kommer heller ikke her an paa en ubestemt Lyst til at sælge, men paa et Tilbud, som kan lede til et Salg paa de Betingelser, som ere mulige efter Markedets Tilstand. Selv med denne Indskrænkning afhænger Værdien dog kun til en vis Grad af Forholdet imellem Tilbud og Efterspørgsel, fordi dette Forhold langtfra udøver den samme Indflydelse paa Værdien af de forskjellige Varer, men en langt større paa nogle end paa andre.

Der er nemlig nogle Varer, hvis Forbrug kun kan indskrænkes med den allerstørste Vanskelighed og kun indenfor meget snevre Grændser. Det er saadanne, som tilfredsstille de meest trængende Fornødenheder, og som ere aldeles nødvendige til Livets Vedligeholdelse. Naar Tilbuddet af dem formindskes i en saadan Grad, at Efterspørgselen ikke kan dækkes, eller der dog er Frygt for at dette muligviis kan blive Tilfældet, vil Værdien stige i en langt høiere Grad end hiin Formindskelse. Ingen vil udsætte sig for at lide Mangel paa dem, og Alle ville derfor være ivrige i at overbyde hinanden, for at Enhver kan komme i Besiddelse af den Mængde, der er nødvendig for ham. Fødemidler, navnlig Kornvarer, afgive et ret mærkeligt Exempel paa saadanne Gjenstande, hvis

Værdi stiger i en langt høiere Grad, end Tilbuddet er formindsket. Paa den ene Side kan Mængden af dem ikke forøges før den næste Høst; i Mellemtiden maa man hjælpe sig med det tilstedeværende Forraad, og dersom dette er utilstrækkeligt, vil Mangel være en uundgaaelig Følge. Paa den anden Side høre de til de meest nødvendige Betingelser for Livets Vedligeholdelse, med hvilke Alle ville være forsynede i den Mængde, som de behøve. Udsigt til en mulig Mangel, og endnu mere en virkelig Mangel, bevirker derfor en uforholdsviis forøget Efterspørgsel og derved ogsaa en tilsvarende Forhøielse af deres Værdi. En ældre engelsk Forfatter har opstillet en Scala, efter hvilken Værdien af Kornvarer skulde stige, naar Høsten mislykkedes; dersom Udbyttet var $^1/_{10}$ under den sædvanlige Størrelse, skulde Værdien stige $^3/_{10}$ over den sædvanlige Høide; dersom Udbyttet var $^2/_{10}$ under den sædvanlige Størrelse, skulde Værdien stige $^8/_{10}$, og saaledes fremdeles i en langt høiere Grad, end Udbyttet var formindsket. Dette Forhold kan paa ingen Maade betragtes som en fast Regel men kun som en Fremstilling i Tal, der skal antyde, hvorledes Værdien stiger i en Grad, der ikke staaer i noget ligeligt Forhold til det formindskede Omfang af Tilbuddet. At dette virkeligt forholder sig saaledes, er tilstrækkeligt godtgjort ved Erfaringen. I England har det ofte været Tilfældet, at Værdien af Kornvarer er steget 100—200 pCt., uagtet den Mangel, som den mislykkede Høst har bevirket, i det Høieste kun har været imellem $^1/_3$ til $^1/_6$ under Gjennemsnitsstørrelsen, og denne Mangel endda er blevet formindsket ved fremmed Tilførsel *). — Hvor høit Værdien af saadanne Gjen-

*) Tooke: History of Prices. T. I. S. 12 og 13.

stande vil stige afhænger iøvrigt ikke alene af det Misforhold, der finder Sted imellem Tilbud og Efterspørgsel, men ogsaa af den paagjældende Befolknings Velstand og Betalingsevne. I et rigt Land vil Værdien af Kornvarer ved den samme Mangel stige langt høiere end i et fattigt, fordi den her snart vil naae en Høide, som overstiger en stor Mængde Menneskers Betalingsevne, hvorved deres Efterspørgsel vil tabe al Betydning.

I Modsætning til saadanne Nødvendighedsgjenstande, af hvilke Forbrugen kun kan indskrænkes indenfor meget snevre Grændser, er der andre, som frembyde det modsatte Forhold, og hvis Værdi derfor langt mindre paavirkes af en manglende Forsyning, nemlig alle saadanne Varer, som maae regnes til Overflødighedsgjenstande, fordi de ikke tilfredsstille nogen trængende Fornødenhed. Dersom f. Ex. Viinhøsten mislykkes, vil det formindskede Tilbud vel bidrage til at bevirke en Forhøielse af Værdien; men denne vil igjen føre en Formindskelse af Forbrugen med sig, da Mange paa Grund af Dyrheden nu ville ophøre med denne. Det formindskede Tilbud vil saaledes bevirke en formindsket Efterspørgsel, og det foranderlige Udbytte af Høsten vil derfor udøve en mindre betydelig Indflydelse paa Værdien af Viin end paa Værdien af Kornvarer.

Ligesom der er Gjenstande, hvis Forbrug vanskeligt kan indskrænkes, er der andre, hvis Forbrug vanskeligt kan udvides, fordi man kun har Brug for en vis Mængde af dem. Naar Tilbuddet af dem forøges, vil Værdien synke i et Forhold, der langt overstiger denne Forøgelse. Kornvarer f. Ex. tilfredsstille en Fornødenhed af et temmelig bestemt Omfang, som til en vis given

Tid kun kan udvides indenfor snevre Grændser. En Befolkning, som allerede iforveien er tilstrækkeligt forsynet med Fødevarer, har kun i en meget indskrænket Grad Brug for flere. Naar Høsten derfor er betydeligt over en Middelhøst, vil det forøgede Tilbud bevirke en uforholdsmæssig Formindskelse af Værdien. Dette Resultat vil vel for en Deel blive modvirket derved, at enten Landmændene selv holde en Deel af den overflødige Mængde tilbage, eller, som det er mere almindeligt, at Kornhandlerne bortdrage en Deel deraf fra Forbrugen, idet de opkjøbe Korn, for enten at opbevare det til en paafølgende Tid og muligviis under en senere Mangel afsætte det til en høiere Værdi, eller for at føre det til andre Steder, hvor det kan afsættes paa mere fordeelagtige Betingelser. Denne Udvei staaer imidlertid ikke aaben for alle Gjenstande; den kan ikke benyttes naar Varernes Beskaffenhed gjør en saadan Forsendelse eller Opbevarelse umulig eller vanskelig, fordi de blive fordærvede, eller fordi Omkostningerne ere for betydelige. Selv med Hensyn til Kornvarer kan der være Tilfælde, hvor dette Middel ikke udøver nogen stor Indflydelse. Dersom f. Ex. flere Aar efter hinanden skulde frembyde en rigelig Høst, og denne skulde udstrække sig over alle de Lande, som sædvanligviis forsyne hinanden med Kornvarer, vilde det ikke kunne undgaaes, at Værdien maatte synke betydeligt. — Dette giver Forklaring til et Forhold, som ved første Øieblik kan synes besynderligt, nemlig, at en sparsom Høst undertiden kan være mere fordeelagtig for Landmændene end en rig; fordi det kan være muligt, at den Mængde, de kunne sælge i dette Tilfælde, har en mindre Værdi end i hiint. Kornvarernes Værdi

er derfor et Forhold, der er dem ligesaa magtpaaliggende som Høstens Mængde.

Dersom de Fornødenheder, som de paagjældende Varer tilfredsstille, derimod ere af en mere elastisk Beskaffenhed, saa at en betydelig Udvidelse af Forbrugen er mulig, vil der heri være en Hindring for, at Værdien kan synke dybt, da den udvidede Forbrug igjen vil bevirke en Forøgelse af Efterspørgselen og derved tillige en Forhøielse af hiin. Et forøget Tilbud af Viin vil vel først bevirke en Formindskelse af Værdien; men da Forbrugen herved bliver tilgjængelig for Mange, som hidindtil have været udelukkede fra den, ville Virkningerne af det forøgede Tilbud for en stor Deel blive udjevnede af sig selv, og Værdien derfor synke mindre.

Af det Foregaaande er det indlysende, at det er urigtigt uden nogen Begrændsning at sige, at Tingenes Værdi afhænger af Forholdet imellem Tilbud og Efterspørgsel, selv om man tænker sig denne forsynet med Betalingsmidler, som kunne gjøre den virksom, og hiint foretaget i den bestemte Hensigt at afsætte de paagjældende Gjenstande; thi de Forandringer, som den undergaaer, svare ingenlunde altid til de Forandringer, som dette Forhold frembyder, men afvige ofte endogsaa betydeligt derfra. En ligestor Formindskelse af Tilbuddet af Kornvarer og af Viin vil, som det allerede er udviklet, langtfra udøve den samme Indflydelse paa Værdien af begge disse Gjenstande; dersom Tilbuddet f. Ex. indskrænkes til det Halve, ville Kornvarerne stige til langt mere end den dobbelte Høide, medens Viin ikke vil stige saa høit. — Man tør ikke oversee, at ligesom Forholdet imellem Tilbud og Efterspørgsel udøver Indflydelse paa Værdien, saaledes afhænger det paa den anden Side ogsaa af denne, og man kommer til at gaae i en

Kreds, naar man først siger, at Værdien er en Virkning af det, og dernæst ogsaa maa sige, at dette er en Virkning af den. — Det er derfor nødvendigt at finde et andet Udtryk for den Indflydelse, som Tilbud og Efterspørgsel udøve paa ~~den~~ Værdien. Dette vil uden Vanskelighed frembyde sig, naar man lægger Mærke til, hvorledes den danner sig i det virkelige Liv.

Dersom en Varesort bliver udbudt i saa ringe Mængde, at de Kjøbere, som indfinde sig paa Markedet for at blive forsynede med den, ikke kunne faae deres Efterspørgsel tilfredsstillet, vil den første Virkning nødvendigviis være, at den stiger i Værdi, fordi den Ene overbyder den Anden; men denne Værdiforhøielse vil føre en anden Virkning med sig; den vil forjage en Deel Kjøbere fra Markedet, nemlig alle dem, som enten ikke kunne eller ikke ville kjøbe under disse Forhold. Med enhver saadan Formindskelse af Kjøbernes Antal bliver Misforholdet imellem Tilbud og Efterspørgsel mindre, og omsider vil der være en Høide af Værdien, til hvilken hele den tilbudte Mængde kan finde Afsætning, og til hvilken ogsaa alle de Kjøbere, som ere villige til at betale den, kunne faae deres Efterspørgsel dækket, og det er den, som vil fremgaae af Markedets Tilstand. Den vil altsaa danne sig paa det Punct, som er nødvendigt, for at den tilbudte og efterspurgte Mængde kunne opveie hinanden, og for at der ikke paa nogen af Siderne skal være noget utilfredsstillet Ønske. — Et bestemt Exempel vil gjøre dette tydeligere. Dersom der f. Ex. paa et Marked, hvor der daglig udbydes 1000 Tdr. Korn, som ogsaa daglig kjøbes af 1000 forskjellige Personer, skeer en Forandring i Tilbuddet, saa at dette f. Ex. indskrænkes til 500 Tdr. uden nogen tilsvarende Forandring i Efterspørgselen, vil Følgen

heraf være, at Værdien stiger, idet Kjøberne indbyrdes overbyde hinanden; men med enhver Forhøielse af den formindskes ogsaa Antallet af disse, fordi den nu overstiger Manges Evne, og der vil være en vis Høide, til hvilken netop de udbudte 500 Tdr. kunne finde Afsætning; en høiere Værdi vilde fjerne nogle af de 500 Kjøbere fra Markedet, ligesom en lavere vilde kalde en større Mængde til, og begge ville derfor være lige umulige. — Værdien maa saaledes naae den Høide, som er nødvendig for at tilveiebringe Ligevægt imellem den tilbudte og efterspurgte Mængde.

Et lignende Forhold vil udvikle sig i modsat Retning, dersom der bliver udbudt en større Mængde af en Vare, end der efterspørges. I dette Tilfælde maae Sælgerne underbyde hinanden; den herved bevirkede Formindskelse af Værdien vil gjøre den tilgjængelig for Flere og derved fremkalde en forøget Efterspørgsel, og der vil ogsaa her være en vis Høide, til hvilken den hele tilbudte Mængde vil finde Afsætning, og hvor Tilbud og Efterspørgsel ville komme i Ligevægt, og det er denne Værdi, som vil blive den gjældende.

Den Anskuelse, at Tingenes Værdi afhænger af Forholdet imellem Tilbud og Efterspørgsel, er saaledes unøiagtig, fordi den aldeles ikke tager Hensyn til, at Efterspørgsel og Tilbud ikke ere absolute Størrelser, og at de begge desuden for en stor Deel afhænge af den. Man vil uden al Tvivl tydeligere angive, hvorledes disse to Momenter indvirke paa den, naar man siger, at den danner sig paa det Punct, hvor disse to Størrelser opveie hinanden, istedetfor, at den afhænger af Forholdet imellem dem *).

*) I. S. Mill: Polit. Econ. T. I. S. 545.

Markedets Tilstand, det vil sige baade Tilbuddets og Efterspørgselens Omfang, er imidlertid meget foranderlig; mange tilfældige Omstændigheder kunne udøve Indflydelse paa dem begge, og dersom der ikke var noget bestemt Forhold, som bevirkede en vis Regelmæssighed heri, vilde det være aldeles tilfældigt, om Ombytningen fandt Sted paa billige Betingelser, det vil sige paa saadanne, som vare lige fordeelagtige for Kjøber og Sælger: det er derfor af Vigtighed at undersøge, om der ikke gives Forhold, som bidrage til at frembringe en saadan Regelmæssighed i Markedets Tilstand, og som derved kunne bevirke en vis Stadighed i Tingenes Værdi, og, dersom det er Tilfældet, hvorledes de da de udøve denne Indflydelse.

§ 4. Om Productionsomkostningernes Indflydelse paa Værdien.

For at Ombytningen kan være fordeelagtig for Alle, er det nødvendigt, at Enhver i de Varer, han modtager i Bytte for sine egne Producter, erholder Resultatet af ligesaa store Offere og Anstrengelser, som Frembringelsen af disse har kostet ham. Dersom de Varer, man modtager i Bytte, have kostet mindre end dem, man giver i Bytte, skeer Ombytningen paa ulige Betingelser og forskaffer den Ene en ubillig Fordeel, medens den foraarsager den Anden et ligesaa ubilligt Tab. Da det imidlertid er Opgaven for alle Producenter at gjøre deres Virksomhed saa fordeelagtig som muligt, vil Enhver søge at undgaae dette Tab ved at føre sine productive Kræfter over i de Erhvervsgrene, som ere de meest fordeelagtige, og idet Alle følge den samme Fremgangsmaade, vil Virkningen heraf blive eensformig; alle Erhvervsgrene ville blive lige fordeelagtige, og alle Varer ombyttes mod hin-

anden i et Forhold, der svarer til de Omkostninger, Productionen af dem foraarsager. Disse Omkostninger ere af forskjellig Oprindelse, men da vi først paa et senere Punct af vor Undersøgelse kunne opløse dem i deres enkelte Bestanddele, ville vi indtil da sammenfatte dem under den fælleds Benævnelse Productionsomkostningerne.

Det er let at forstaae, hvorledes de udøve deres Indflydelse; naar nemlig en enkelt Varesort synker i Værdi og kun kan finde Afsætning paa saadanne Betingelser, at den maa ombyttes mod en vis Mængde af andre Varer, som ere frembragte med færre Omkostninger, vil Følgen deraf være, at hiin Production er mindre fordeelagtig end denne, og Producenterne ville derfor føre deres Arbeide og deres Capital bort fra hiin og over til denne. Paa Grund af denne Overførelse vil Productionen af hiin Varesort blive formindsket, Tilbuddet altsaa aftage, og, under Forudsætning af at Efterspørgselen bliver uforandret, Værdien stige, indtil den igjen har naaet en saadan Høide, at den dækker Productionsomkostningerne. Disse ville saaledes udgjøre den laveste Grændse for den Værdi, til hvilken Varerne, idetmindste i Længden, ville blive tilbudte. Men de ville ligeledes udgjøre den høieste; thi dersom en enkelt Varesort kunde afsættes til en Værdi, der oversteg dem, vilde Frembringelsen af den være mere fordeelagtig end af andre; Arbeide og Capital vilde derfor strømme til den, Tilbuddet vilde blive forøget, og Værdien som en Følge heraf synke, indtil den omsider igjen kom til at svare til Productionsomkostningerne. Disse ville saaledes ialmindelighed bestemme Tingenes Værdi; de ville ikke udøve denne Indflydelse umiddelbart men kun igjennem Forandringer af Tilbuddet, idet enhver Forskjel imellem den og Productionsomkostningerne vil bevirke,

at Arbeide og Capital ville strømme til eller fra den paagjældende Productionsgreen og derved forøge eller formindske Tilbuddet, indtil den igjen er fjernet.

Den Værdi af en Gjenstand, som svarer til Productionsomkostningerne, kalder man den nødvendige Værdi, fordi den er den nødvendige Betingelse for, at Markedet stadigt kan blive forsynet med den. Man kalder den ogsaa den naturlige Værdi, fordi det er overeensstemmende med naturlig Billighed, at Varerne ombyttes imod hinanden i et saadant Forhold, at begge Parter erholde deres Productionsomkostninger erstattede i de Varer, de modtage. — Ved at betragte dem som det Moment, der ligger til Grund for Værdien, vil Betydningen af Begreberne kostbar og dyr blive tydelig. Kostbar kaldes en Vare, naar den kun kan produceres med store Omkostninger; dyr eller billig derimod, eftersom den sælges over eller under sine Productionsomkostninger. Den bliver kostbar i Sammenligning med andre Varer, dyr eller billig derimod i Sammenligning med sin naturlige Værdi. De kostbareste Ting kunne saaledes under særegne Omstændigheder være billige, ligesom de mindst kostbare kunne være dyre.

Efterat vi i det Foregaaende i den største Almindelighed have betragtet den Maade, paa hvilken Productionsomkostningerne bestemme Varernes Værdi, er det endnu nødvendigt at undersøge, hvorledes disse almindelige Bestemmelser begrændses i det virkelige Liv. At de her gjøre sig gjældende med store Indskrænkninger, viser endogsaa kun en flygtig Iagttagelse; det hører til Dagens Orden, at Varer blive solgte baade over og under det, deres Frembringelse har kostet, og at Nogle lide betydelige

Tab, medens Andre realisere store Gevinster. Men hvor findes Grændserne for disse Uregelmæssigheder, og hvori ere disse Undtagelser begrundede?

Da Productionsomkostningerne kun kunne udøve Indflydelse igjennem Forøgelse eller Formindskelse af Productionen og en derved bevirket Forandring af Tilbuddet, er det strax indlysende, at de aldeles ikke kunne indvirke paa Værdien af saadanne Gjenstande, hvis Mængde enten aldeles ikke kan forøges, eller hvis Production er underkastet saadanne Betingelser, at den ikke staaer aaben for Alle, og den sædvanlige Udvei til at forandre Tilbuddet altsaa er lukket med Hensyn til dem. Værdien af saadanne Ting, hvis Sjeldenhed er absolut, hvis Mængde ikke ved noget Middel kan forøges, paavirkes aldeles ikke af dem, som Kunstværker af afdøde Kunstnere, Antikker o. s. v.; de have, som man kalder det, en Monopolværdi. Umuligheden af at kunne forøge deres Mængde giver Besidderen ligesom Eneret paa dem, og der gives ikke noget andet Middel til at forskaffe sig dem, end at betale dem med en saa stor Værdi, at han deri finder en tilstrækkelig Opfordring til at afhænde dem. Dette er den laveste Grændse for deres Værdi, og den bestemmes altsaa af den Brugsværdi, Besidderen tillægger den sjeldne Gjenstand i Sammenligning med de Ting, han kan erholde for dem; men den kan stige endnu høiere. Det kan hændes, at Flere ønske at besidde den samme Gjenstand, og at de ere villige til at betale Mere for den, end der er nødvendigt for at opfordre dens Eiermand til at afhænde den; de ville da overbyde hinanden, og Værdien kan stige til den yderste Grændse af den Brugsværdi, som de, der ønske at komme i Besiddelse af den, tillægge den i Sammenligning med de Ting, som de skulle betale for den. Dersom

Flere tillægge den samme Brugsværdi, vil den af disse, som er i Besiddelse af den største Evne til at betale, byde Meest for den. Jo Flere der altsaa tillægge saadanne Gjenstande en høi Brugsværdi, og jo større deres Betalingsevne er, desto høiere vil Værdien ogsaa kunne stige. I rige Lande vil den altsaa kunne stige høiere end i fattige, forudsat at man begge Steder tillægger Gjenstanden selv den samme Brugsværdi. Et Maleri af Raphael vilde saaledes ikke kunne afsættes til en saa høi Værdi i Danmark som i England, fordi hos os kun Faa have Evne at betale en saadan.

Et lignende Forhold finder Sted med Hensyn til Varer, hvis Frembringelse er Gjenstand for et Monopol. Da den Eneberettigede er sikkret imod al Concurrence fra Andres Side, har han aldeles Tilbuddet i sin Magt, og han kan vilkaarligt sætte Værdien saa høit, som han vil. Den eneste Grændse, som han i denne Henseende møder, ligger i den Brugsværdi, som Forbrugerne tillægge den, og i deres Evne til at betale den. De have kun Valget imellem at betale det, der forlanges for den, eller aldeles at undvære den. For Producenten bliver det en Opgave at beregne, om det er meest fordeelagtigt for ham at holde Værdien høit, hvorved Afsætningen bliver mindre stor, men Fordelen ogsaa større i Forhold til den afsatte Mængde, eller at sætte den lavere og saaledes muligviis forskaffe sig en større Fordeel ved at afsætte en større Mængde; men Productionsomkostningerne udøve ingen Indflydelse, undtagen forsaavidt de danne den laveste Grændse for den Værdi, til hvilken han vil afsætte sine Producter.

Derimod udøve de en afgjort Indflydelse paa Værdien af de Varer, hvis Frembringelse er Gjenstand for

fri Concurrence; men selv med Hensyn til dem er denne Indflydelse dog i mange Tilfælde middelbar og fjern, fordi den kun kan gjøre sig gjældende igjennem en Forandring af Markedets Tilstand, navnlig af Tilbuddets Omfang, som det ikke altid er let at bevirke. Paa den ene Side er det i mange Tilfælde vanskeligt at føre Arbeide og Capital over fra en Productionsgreen til en anden, fordi den særegne Arbeidsdygtighed, af hvilken Arbeiderne ere i Besiddelse, derved gaaer tabt, og fordi de faste Capitaler, som ikke kunne finde Anvendelse i den nye Production, for største Delen tabe deres Værdi; man vil derfor undertiden foretrække at vedblive med hiin, uagtet den er forbundet med Tab, naar dette kun er mindre end det, man vilde lide ved aldeles at ophøre med den. Paa den anden Side vil der altid medgaae en vis Tid, inden denne Overførelse kan finde Sted og gjøre sin Indflydelse gjældende, og i denne Mellemtid vil Markedets Tilstand være den eneste Bestemmelsesgrund for Værdien. Denne Mellemtid vil undertiden kun være kort; der er mange Varer, hvis Mængde hurtigt kan forøges, fordi man uden Vanskelighed kan forøge Productionen, og hvis Mængde ligesaa hurtigt kan formindskes, fordi de hurtigt slides og derfor bestandigt maae frembringes paany; Værdien af dem vil i det Hele taget stærkt nærme sig til Productionsomkostningerne; men der er ogsaa andre Varer, hvis Mængde kun kan forøges eller formindskes efter en længere Tids Forløb, og i hele denne Tid ville Productionsomkostningerne være uden Indflydelse paa Værdien.

Undertiden kunne særegne Naturforhold bevirke, at Productionen medtager lang Tid, og at det derfor varer længe inden Tilbuddet kan forøges. Kornvarer kunne f. Ex. først frembringes i større Mængde til den følgende Høst, og

til da vil deres Værdi alene bestemmes af deres Mængde i Forbindelse med Efterspørgselen efter dem og Kjøbernes Evne til at betale dem. Dersom en forøget Production af Skovproducter, navnlig af Gavntømmer, bliver nødvendig, vil det vare meget længere, maaskee et heelt Aarhundrede, inden Tilbuddet kan forøges, og i hele dette Tidsrum vil deres Værdi langt kunne overstige den naturlige. — Der er andre Varer, hvis Production vel kan forøges, men kun indenfor snevre Grændser, og som allerede ere tilstede og udbydes i saa stor Mængde, at den nye Production ikke kan bevirke nogen betydelig Forandring af Tilbuddet: Productionsomkostningerne ville derfor kun udøve en fjern Indflydelse paa deres Værdi. De ædle Metaller frembyde et saadant Exempel; ved de rige Guldlag, der ere opdagede i den nyere Tid, ere Productionsomkostningerne for Guld blevne formindskede, men den Mængde, der er bragt tilveie fra dem, er saa ringe i Sammenligning med det store Forraad, der iforveien fandtes, at Værdien hidindtil ikke i nogen betydelig Grad er blevet paavirket deraf.

Ligesom Værdien i de foregaaende Tilfælde endogsaa for en lang Tid kan blive staaende over Productionsomkostningerne, kan den i andre Tilfælde i lang Tid være under dem, naar de paagjældende Gjenstande nemlig slides saa langsomt, at det vil vare længe, inden en ny Production bliver nødvendig, og Tilbuddet altsaa først efter lang Tids Forløb kan formindskes. Husene i en By f. Ex. vare meget længe, og dersom Befolkningen aftager, og Efterspørgselen efter dem paa Grund heraf formindskes, ville de synke i Værdi, om endogsaa Omkostningerne ved at opføre nye Bygninger paa samme Tid skulde voxe. Saalænge de som Huse have større Værdi end ved at

nedbrydes, have Eierne intet Middel til at formindske Tilbuddet af dem. Productionsomkostningerne ville først udøve Indflydelse, naar det bliver nødvendigt enten at opføre nye eller at istandsætte de gamle, da disse Arbeider ikke ville blive foretagne, naar ikke de Omkostninger, som de foraarsage, blive erstattede. Noget Lignende finder Sted med Hensyn til de ædle Metaller. De ere ogsaa tilstede i saa stor Mængde, og de slides saa langsomt, at det vil vare længe, inden Tilbuddet af dem kan formindskes i nogen høi Grad. Selv om Productionen af dem ophørte eller blev betydeligt indskrænket, vilde det dog vare meget længe, inden denne Forandring vilde udøve nogen mærkelig Indflydelse paa deres Værdi, forudsat at Efterspørgselen efter dem blev uforandret.

Der er ogsaa Aarsager af en anden Opindelse, som kunne bevirke, at en Gjenstands Værdi i mange Tilfælde kan afvige fra de Omkostninger, Productionen har foraarsaget. Det er saaledes hyppigt Tilfældet, at Varer af samme Beskaffenhed kunne være frembragte med høist forskjellige Omkostninger. Nogle Producenter kunne være i Besiddelse af større Færdighed, bedre Redskaber, eller anvende billigere Fabrikationsmaader end andre. Varerne ville uden Hensyn til disse Forskjelligheder have en ligestor Værdi paa det samme Marked, da Ingen vil betale dem dyrere eller sælge dem billigere, end det er nødvendigt efter Markedets Tilstand. Men vil det nu være de høieste eller de laveste Productionsomkostninger, som ville bestemme den?

Dersom den Productionsmaade, som foraarsager de færreste Productionsomkostninger, staaer aaben for Alle og kan blive anvendt i et saa stort Omfang, at den hele Efterspørgsel kan blive dækket ved Hjælp af den, vil

Værdien blive bestemt af disse; thi hvis dette ikke var Tilfældet, hvis den f. Ex. var høiere, vilde den uundgaaelige Følge være, at Mange vilde strømme til denne mere fordeelagtige Productionsgreen, indtil det forøgede Tilbud igjen vilde bringe Værdien ned til dem. Om ogsaa nogle Producenter vilde vedblive med den mere kostbare Productionsmaade, kunde de ikke vente, at Omkostningerne vilde blive erstattede, men de maatte finde sig i at lide et Tab. Dersom derimod den billigere Productionsmaade kun kan anvendes i et begrændset Omfang, fordi den f. Ex. er begrundet i en industriel Hemmelighed, hvis Anvendelse ikke staaer aaben for Alle, eller i Anlægets Storhed eller i andre lignende Betingelser, af hvilke ikke Alle kunne gjøre Brug, og Efterspørgselen ikke kan blive dækket ved Hjælp af den, men den mere kostbare tillige maa bringes i Anvendelse, vil denne nødvendigviis bestemme Værdien, da Producenterne vilde ophøre med den, dersom Værdien af deres Producter ikke erstattede dem de Omkostninger, Productionen havde foraarsaget; Tilbuddet vilde saaledes blive indskrænket, indtil Værdien igjen naaede denne Høide. — De Producenter, som ere istand til at anvende den billigere Productionsmaade, ville saaledes have en usædvanlig Fordeel, fordi de faae deres Producter afsatte til en Værdi, der overstiger Productionsomkostningerne. Den Tillægsgevinst, som de saaledes erholde, vil ligesom være en Præmie for deres større industrielle Dygtighed og Udvikling, og denne mere fordeelagtige Productionsmaade antager saaledes Charakteren af en Capital, hvis Værdi vil staae i Forhold til Størrelsen og Varigheden af den Tillægsgevinst, som kan bringes tilveie ved Anvendelsen af den. — Værdien af saadanne Varer, som frem-

bringes med forskjellige Productionsomkostninger, vil altsaa ikke bestemmes af de Omkostninger, som ere nødvendige i ethvert enkelt Tilfælde, men af dem, som ere nødvendige for den Deel, som produceres under de meest ugunstige Betingelser, og hvis Production dog er nødvendig, for at Markedet kan blive tilstrækkeligt forsynet.

Dette samme Forhold gjentager sig overalt, hvor en Gjenstand af en eller anden Grund frembringes med flere eller færre Omkostninger, end det i Regelen er Tilfældet. Dersom man f. Ex., idet man spadserer ved Stranden, tilfældigviis finder et Stykke Rav, som man tilegner sig, saa har Productionen aldeles Intet kostet, men det fundne Stykke vil dog have en Værdi, der svarer til de Omkostninger, som Tilveiebringelsen ialmindelighed foraarsager. Det er et særligt Held for Finderen, men Ingen kan paa Grund deraf undslaae sig for at betale det med den sædvanlige Værdi.

Der er endnu en vigtig Classe af Tilfælde, hvor Productionsomkostningerne kun udøve en fjern Indflydelse paa det Forhold, i hvilket de forskjellige Varer ombyttes mod hinanden, nemlig alle de Ombytninger, som finde Sted i den internationale Handel. Her er det meget ofte Tilfældet, at Varerne ikke ombyttes mod hinanden i et Forhold, som svarer til hine. Den Omstændighed, som bevirker, at dette er Tilfældet i samme Land, nemlig, at mange Producenter ellers vilde strømme hen til de mere fordeelagtige Productionsgrene, kan ikke udøve nogen betydelig Indflydelse imellem forskjellige Lande, fordi den forudsætter en Overflytning af Capital og Arbeidskraft, som er meget vanskelig paa Grund af den Forskjel i Sprog, Sæder og Institutioner, som de forskjellige Lande frembyde. Dersom Fabrikationen af Bomuldsvarer var mere

fordeelagtig i Danmark end andre Industrigrene, vilde dette snart ophøre, fordi Alle vilde strømme til den, indtil Gevinsten var bragt ned til den sædvanlige Høide; men dersom man kun kunde deeltage i en saadan mere fordeelagtig Production ved at overføre sin Virksomhed til et fremmed Land, vilde Vanskelighederne herved være saa store, at den ikke vilde finde Sted. Arbeiderne kunne kun meget vanskeligt flyttes, og om ogsaa Capitalen i den nyere Tid er blevet mere cosmopolitisk, bevæger den sig dog kun med Vanskelighed fra et Land til et andet. Baade Capitaler og Arbeide blive derfor fortrinsviis anvendte i Landet selv i de Erhvervsgrene, som bedst egne sig for de eiendommelige Forhold, som dette frembyder, og de forskjellige Lande ombytte derpaa deres overflødige Producter mod hinanden; men i denne Ombytning spille Productionsomkostninger en underordnet Rolle, da de kun danne den yderste Grændse for den Værdi, til hvilken Varerne sælges og kjøbes. Naar Danmark f. Ex. udfører Korn til England og igjen indfører Bomuldsvarer, saa vil den høieste Værdi, til hvilken det vil modtage disse, blive bestemt ved de Omkostninger, som vilde være nødvendige, dersom det selv skulde frembringe dem, eller for hvilke det kunde forskaffe sig dem fra andre Steder, og den høieste Værdi, til hvilken England vil modtage vort Korn, vil ligeledes bestemmes af de Omkostninger, som Tilveiebringelsen af det, enten ved egen Frembringelse eller ved Indførsel fra andre Lande, vilde foranledige; men om vi maae betale de Bomuldsvarer, vi indføre, med saameget Korn, som de vilde være værd, naar vi selv skulde frembringe dem, eller kun med saameget, som de vilde være værdt, naar England selv skulde frembringe Kornet, afhænger alene af det Tilbud og den

Efterspørgsel, der finder Sted i den internationale Handel, af den Trang ethvert Land har til det andets Producter. Productionsomkostningerne danne kun den yderste Grændse for det Forhold, i hvilket Ombytningen finder Sted *).

§ 5. Slutningsbemærkninger.

Naar vi kaste et Blik tilbage over den foregaaende Undersøgelse, er det indlysende, at Tingenes Bytteværdi er et Forhold, der ifølge sit Væsen er foranderligt, og som ikke lader sig henføre under nogen bestemt Lov, der gjælder i alle Tilfælde. I ethvert enkelt Øieblik bestemmes den alene af Markedets Tilstand, det vil sige af den Mængde, der udbydes, og af de Gjenværdier, med hvilke Kjøberne kunne og ville betale den. I Tidens Løb udøve Productionsomkostningerne vistnok Indflydelse paa Værdien af de Varer, hvis Frembringelse staaer aaben for Alle, fordi en Afvigelse vil bevirke en Forøgelse eller Formindskelse af Tilbuddet og derved forandre Markedets Tilstand, indtil der kommer en saadan Ligevægt imellem Tilbud og Efterspørgsel af de forskjellige Gjenstande, at deres Værdi igjen svarer til Productionsomkostningerne; men ligesom denne Indflydelse aldeles mangler med Hensyn til de Gjenstande, hvis Production ikke staaer aaben for Alle, er det paa den anden Side ogsaa hyppigt, at det kan vare kortere eller længere Tid, forinden den kan gjøre sig gjældende med Hensyn til de Varer, for hvilke dette er Tilfældet, og at disses Værdi som en Følge heraf ofte

*) J. S. Mill.: Polit. Econ. T. 2. S. 112 o. s. v. og Essay on some unsettled questions etc. S. 3.

i kortere eller længere Tid kan afvige fra Productionsomkostningerne.

Naar man derfor siger, at det er disse, som bestemme saadanne Gjenstandes Værdi, maa dette ikke forstaaes saaledes, som om de i ethvert enkelt Tilfælde gjør det, men det vil kun sige, at de danne det Midtpunct, om hvilket alle Forandringer af den bevæge sig, saa at den undertiden er ligesaameget over det, som den til andre Tider er under det, og at de saaledes kun bestemme Tingenes Værdi i det Hele taget. — Uagtet Havet altid er i Bevægelse, og nogle Puncter bestandigt staae høiere end andre, siger man dog, at det danner en Plan, fordi intet Punct bestandigt er høiere end noget andet, men de alle snart ere over, snart under den ideale Plan, man kan tænke sig*). Paa en lignende Maade kan man sige, at Værdien af de Gjenstande, som frit kunne frembringes, svarer til Productionsomkostningerne.

Efter den Maade, paa hvilken Værdien altsaa danner sig, er det indlysende, at Ombytningen ikke altid kan finde Sted paa Betingelser, der ere lige gunstige for Alle. Særegne Tidsforhold udøve i denne Henseende en stor Indflydelse til Fordeel for Nogle, men ligesaameget til Skade for Andre. Dette er utvivlsomt uheldigt, da det ikke alene vilde være billigt men ogsaa nyttigt, om Alle uforstyrrede af tilfældige Omstændigheder kunde nyde Frugten af deres Anstrengelser. Denne Slags Uheld følge imidlertid med alle menneskelige Forhold; om ogsaa Tilfældet i det Hele taget udøver en mindre Indflydelse, spiller det deri-

*) J. S. Mill.: Polit. Econ. T. 1. S. 553.

mod en betydelig Rolle i alle enkelte Forhold. Man er kun istand til at fjerne de skadelige Følger heraf, ved at aabne en saa fri Concurrence som muligt for Enhvers Virksomhed, og saaledes bidrage til, at der stadigt kan være en virksom Bestræbelse for at gjøre saadanne tilfældige Forstyrrelser saa kortvarige som muligt.

Tredie Capitel.

Om Penge.

1. Definition af Penge og Priis.

I det Foregaaende have vi betragtet Gjenstandenes Værdi ialmindelighed; vi have tænkt os de forskjellige Gjenstande stillede lige overfor og umiddelbart ombyttede imod hinanden. Denne Forudsætning svarer imidlertid ikke til de Forhold, som det virkelige Liv frembyder, da man overalt, hvor den oeconomiske Udvikling er nogenlunde fremskredet, har udsondret en enkelt Vare for at benytte den som almindeligt Omsætningsmiddel. Denne enkelte Vare kalder man P e n g e, og Værdien af en Gjenstand, forsaavidt den er udtrykt heri, kalder man dens P r i i s. Nogle Forfattere give vel dette sidste Udtryk en videre Udstrækning, idet de kalde enhver Bestemmelse af en Gjenstands Værdi for dens Priis, hvorved dette Begreb falder temmelig nær sammen med Byttеværdi; men efter den almindelige Talebrug, baade i Videnskaben og i det daglige Liv, forstaaer man dog ved en Gjenstands Priis kun dens Værdi udtrykt i Penge. Dette Udtryk er saaledes af en mindre almindelig Charakteer end Værdi, da Prisen kun er nærmere Bestemmelse af denne, og me-

dens det er en Umulighed, at alle Ting samtidigt kunne stige i Værdi, er der Intet til Hinder for, at de samtidigt kunne stige i Priis, da dette ikke vil sige Andet, end at Forholdet imellem dem og Penge har forandret sig, og at navnlig disse ere sunkne i Værdi i Sammenligning med alle andre Ting.

Af Grunde, som senere skulle blive udviklede, benytter man sig ialmindelighed af de ædle Metaller til Omsætningsmiddel; men ved Siden af og istedetfor dem yde ogsaa forskjellige Creditpapirer, Pengesedler, Vexler, Anviisninger en lignende Tjeneste, og anvendes ligesom de som Betalingsmiddel. Der opstaaer nu det Spørgsmaal, om disse andre Betalingsmidler ogsaa kunne henføres under Begrebet af Penge. Da de yde den samme Tjeneste og bruges paa samme Maade, er det maaskee ikke urigtigt, at man i det daglige Liv henregner dem hertil; men da de i deres Væsen ere aldeles forskjellige fra Penge, og da deres Evne til at tjene som Betalingsmiddel grunder sig paa ganske andre Forhold, vilde det være unøiagtigt, om man ogsaa i Videnskaben ubetinget vilde regne dem herhen.

De virkelige Penge ere en værdifuld Gjenstand, og Enhver, som modtager dem i Betaling, bevarer i dem Værdien af den Gjenstand, han afhænder, uforandret med Hensyn til sin Størrelse, kun forandret med Hensyn til sin Form, forsaavidt han nu besidder den i en anden Gjenstand end før. Creditpapirerne ere derimod i og for sig uden Værdi, og de have kun Betydning, fordi de give Besidderen Fordring paa en vis Mængde Penge; men ligesaalidt som man kalde en Fordring paa en vis Mængde Korn for Korn, ligesaalidt kan man kalde en Fordring paa en vis Mængde Penge for Penge. Naar Fordringen er af utvivl-

som Sikkerhed, kan den yde Omsætningen samme Tjeneste og i det daglige Liv gaae og gjælde som Penge, men i sit Væsen er den dog forskjellig fra dem. — De saakaldte Papirspenge ere baade i og for sig uden Værdi og give heller ikke Anviisning paa nogen værdifuld Gjenstand; deres Evne til at anvendes som Betalingsmiddel grunder sig paa særegne Forhold, som først senere kunne blive udviklede.

Da næsten enhver Ombytning under den nuværende oeconomiske Udvikling finder Sted ved Hjælp af virkelige Penge eller af Creditmidler, som træde istedetfor dem, spiller Læren om dem en betydelig Rolle i Ombytningens Theori, og den fortjener saa meget mere Opmærksomhed, som der maaskee ikke er nogen anden Deel af den politiske Oeconomi, der har været mere overfyldt med uklare og vrange Anskuelser end denne, og fordi disse vrange Anskuelser have foranlediget de allerstørste praktiske Misgreb. Det har ofte været Tilfældet, at Regjeringerne med Hensyn til Pengevæsenet have anvendt Forholdsregler, som have bibragt den oeconomiske Udvikling de dybeste Saar. Vort eget Fædreland kan endnu i en nyere Tid tjene som et sørgeligt Exempel herpaa. Der er derfor neppe noget andet Afsnit af den politiske Oeconomi, der er af større Vigtighed end dette.

§ 2. Om Nytten af Anvendelsen af Penge.

Den oeconomiske Udvikling høster paa forskjellig Maade stor Nytte af Brugen af Penge som det almindelige Omsætningsmiddel. Den meest iøinefaldende og tillige den vigtigste Tjeneste, som de yde, er den, at de i høi Grad gjøre Omsætningerne lettere, hvorved de igjen bi-

drage til at give hele det industrielle Liv et større Opsving. Saalænge man ikke gjør Brug af dem, maa al Ombytning være Tuskhandel; men under denne Form maa den nødvendigviis være indskrænket ved meget snevre Grændser, da den kun kan finde Sted under den Forudsætning, at de, som gjensidigt have Mangel og Overflødighed paa den samme Gjenstand, ogsaa finde hinanden.

Dersom Nogen f. Ex. har Overflødighed paa en Ting men Mangel paa en anden, kan han ikke foretage nogen Ombytning, før han finder Andre, hvis Overflødighed og Mangel netop danne Modsætningen til hans egen. Den, som har Brændsel tilovers men trænger til Korn, kan han kun træde i Bytteforhold med Andre, som have Korn tilovers men trænge til Brændsel. Der er maaskee Mange, som kunne have Brug for den overflødige Mængde, han besidder heraf, men med hvem han dog ikke kan indlade sig i Bytteforhold, fordi han ikke har Brug for de Gjenstande, med hvilke de kunne betale den. Finder han endelig en Anden, hvis Mangel og Overflødighed danner Modsætningen til hans egen, er det endda et Spørgsmaal, om de Qvantiteter, som de gjensidigt begjære og tilbyde, kunne opveie hinanden. Saasnart Penge derimod blive brugte og trænge ind i Handelen som et Mellemled, forsvinde alle disse Vanskeligheder. Ombytningen kan nu langt lettere komme istand, da Enhver sælger sin overflødige Mængde for Penge, som afgive et Betalingsmiddel, ved hvilket han med Lethed kan forskaffe sig de Gjenstande, til hvilke han selv trænger. Tuskhandelen bliver nu opløst i to Bestanddele, nemlig Kjøb og Salg, af hvilke hver bestaaer selvstændigt for sig, og kan afsluttes paa forskjellig Tid og Sted.

Idet Pengene saaledes afgive et Redskab, ved hvis Anvendelse Omsætningerne lettes betydeligt, udøve de en stor Indflydelse paa den oeconomiske Tilstand, navnlig ved at gjøre en udstrakt Deling af Arbeidet samt hele den Udvikling, som følger hermed, mulig. Da Handelen og Arbeidets Deling gaae Haand i Haand, og da hiin næsten vilde være umulig uden Brugen af Penge, kan man vistnok sige, at maaskee intet andet Redskab har været af en saa stor Betydning for den oeconomiske Udvikling som de; jo mere denne skrider fremad, desto mere almindelig bliver ogsaa Brugen af dem. Hos mindre udviklede Nationer er dette endnu ikke Tilfældet; en stor Mængde Betalinger skeer her med Arbeidspræstationer eller Producter, som den, der modtager Betalingen, selv forbruger; Staten har tidligere for en stor Deel modtaget sine Afgifter paa denne Maade; ligeledes er Forpagtningsafgiften for Landeiendomme blevet udredet under denne Form; Arbeidsløn er blevet betalt med Fødemidler og Klæder o. s. v.; men efterhaanden er Brugen af Penge blevet mere almindelig, og i vore Dage er det i de fleste Forhold det eneste brugelige Betalingsmiddel.

Penge yde ogsaa paa en anden Maade en væsentlig Tjeneste, nemlig ved at afgive en Værdimaalestok, som kan anvendes med Lethed og i det daglige Liv tillige uden nogen Frygt for Unøiagtighed. Naar Varerne ombyttes umiddelbart imod hinanden, har hver enkelt ligesaamange Værdibestemmelser, som der er andre, mod hvilke den kan ombyttes, og det er derfor umuligt at angive dens Værdi paa en almindelig Maade. Brugen af Penge hjælper ud af denne Forlegenhed; idet alle Varers Værdi

nu udtrykkes i dem, har man altsaa i deres høiere eller lavere Priis en nøiagtig Maalestok for den.

Endelig bidrager ogsaa Brugen af Penge til at fremme Sparsommelighed. Dersom man skulde sammenspare de Gjenstande selv, som man unddrager fra Forbrugen, maatte man frygte for, at de enten vilde blive fordærvede ved Opbevarelsen, eller at de maaskee i Tidens Løb kunde tabe deres Værdi; naar man derimod kan opbevare dem som Penge, har man sine Besparelser i den meest varige Form, som man hvert Øjeblik kan give hvilken Anvendelse, man vil. Vil man ikke selv bruge dem, kan man medLethed laane dem ud, fordi der ikke, naar Pengevæsenet iøvrigt er ordnet paa en hensigtsmæssig Maade, kan være Tvivl om de laante Gjenstandes Beskaffenhed, og Tilbagebetalingen saaledes ikke vil frembyde Vanskeligheder i denne Henseende, og fordi Laantagerne i dem have et Middel, ved hvilket de med Lethed kunne forskaffe sig de Ting, for hvilke de netop have Brug.

§ 3. Om de Egenskaber, af hvilke Penge maae være i Besiddelse.

Den nødvendigste Betingelse for at en Vare kan bruges som Omsætningsmiddel, er den, at man kan være vis paa, at Alle ville modtage den i Betaling, fordi den er i Besiddelse af en af Alle anerkjendt Værdi. Det er ikke nok, at Enkelte sætte Priis, maaskee endogsaa stor Priis paa den, men for at Alle skulle være villige til at modtage den i Betaling, maa ogsaa Alle anerkjende dens Værdi. Efter Industriens særegne Retning og efter det Trin af oeconomisk Udvikling, paa hvilket de forskjellige Nationer have staaet, har man benyttet sig af de for-

skjelligste Gjenstande til Penge. Hos Jægerfolk har man saaledes brugt Pelsværk som den Gjenstand, hvis Værdi var mindst usikker, fordi det var ved Hjælp af den, at man traadte i Bytteforhold til andre Nationer. Hos Folkeslag, hvis Hovedbeskjæftigelse var Qvægavl, har man benyttet sig af Qvæg, hvilket deels ligefrem berettes af ældre Forfattere, og hvorom desuden en bestemt Antydning er blevet tilbage i de Afbildninger af Qvæg, med hvilke de ældste Mynter ere prægede (hvoraf Navnet „pecunia" og maaskee ogsaa Ordet „Liggendefæ"). Efterat den egentlige Industri havde begyndt at udvikle sig, har man ogsaa anvendt Industrigjenstande; vore Sagaer omtale saaledes, at Vadmel har været brugt som Betalingsmiddel. I andre Lande har man efter Fornødenhedernes forskjellige Beskaffenhed brugt andre Gjenstande, Salt, Tobak, Muslingskaller o. s. v., indtil omsider Metallerne, først de uædle, siden de ædle have fortrængt alle andre Gjenstande og nu udelukkende benyttes som Penge af alle civiliserede Nationer.

De ædle Metaller frembyde i Virkeligheden, endogsaa i høiere Grad end nogen anden Gjenstand, alle de Egenskaber, som fortrinsviis kunne gjøre en Vare skikket til dette Brug. Den første Plads i denne Henseende indtager deres store og almindeligt anerkjendte Værdi. De tilfredsstille vel ikke nogen af vore meest trængende Fornødenheder og høre forsaavidt ikke til de meest uundværlige Gjenstande; men de tilfredsstille derimod en af de meest almindelige Fornødenheder, fordi de paa Grund af deres Skjønhed, Varighed og Kostbarhed i Forbindelse med den Lethed, med hvilken de kunne forarbeides, mere end de allerfleste andre Ting ere skikkede til

at tjene til Prydelser, og Trangen til disse findes overalt, hvor der findes Mennesker. De have derfor allerede tidligt været Gjenstand for almindelig Efterspørgsel; af denne Grund har man benyttet sig af dem til Omsætningsmiddel, og ved den herved forøgede Efterspørgsel er deres Værdi igjen blevet forhøiet. De have ikke Værdi, fordi man anvender dem til Penge, men man har anvendt dem til Penge, fordi de vare i Besiddelse af en almindelig anerkjendt Værdi. — De frembyde desuden forskjellige andre vigtige Egenskaber, som deres store Kostbarhed, der er begrundet i den Vanskelighed, hvormed Tilveiebringelsen af dem er forbundet, og som igjen har til Følge, at de i en ringe Masse indbefatte en stor Værdi, hvorved det bliver muligt, at man med Lethed kan forsende dem fra et Sted til et andet, opbevare og skjule dem. Fremdeles deres store Evne til at modstaae ydre Indvirkninger; de slides vel ved Brugen, men de fleste andre Ting gaae tilgrunde ogsaa uden at bruges, medens de ædle Metaller derimod kunne opbevares i Aartusinder uden at lide derved. Man opgraver endnu gamle Mynter af Jorden, som have ligget der siden Oldtiden uden at have tabt Prægets oprindelige Skarphed. Endvidere deres eensformige Beskaffenhed, som bevirker, at de overalt nøiagtigt frembyde de samme Egenskaber. De kunne vel være blandede med fremmede Bestanddele, men deels er det ikke vanskeligt at overbevise sig om dette Blandingsforhold, naar man er forsynet med de nødvendige Hjælpemidler, deels er det ædle Metal selv altid af samme Beskaffenhed. Endelig ere de i høi Grad delelige, og Delene kunne igjen uden Vanskelighed

forenes. Denne Egenskab er meget vigtig for et Omsætningsmiddel, da det er nødvendigt, at man kan dele det i Overeensstemmelse med Omsætningernes Fordringer, uden at det derved taber i Værdi, og at Delene igjen uden Vanskelighed kunne samles til en Heelhed. Andre Gjenstande, som iøvrigt ere i Besiddelse af de Egenskaber, som gjøre de ædle Metaller saa fortrinligt skikkede til at være Omsætningsmiddel, mangle denne, og kunne derfor ikke anvendes hertil. Ædelstene f. Ex. kunne ikke deles uden at tabe i Værdi, da alle Delene tilsammen have mindre Værdi end den udeelte Steen, og naar de først ere deelte, kunne de ikke forenes igjen. Foruden disse Egenskaber ere de ædle Metaller ogsaa i Besiddelse af nogle andre, som vel ere mindre vigtige, men som dog fortjene at nævnes, som at de med en stor Lethed kunne forarbeides, at de nogenlunde godt modstaae Slid, at de ved deres Vægtfylde og Klang ere lette at skjelne fra uædle Metaller.

Ved Siden af alle disse betydelige Fortrin mangle de imidlertid en vigtig Egenskab, de ere ikke uforanderlige i deres Værdi; de Betingelser under hvilke de frembringes, forandres fra Tid til anden, og deres Værdi er derfor ogsaa undergaaet store Forandringer i Tidens Løb. Denne Mangel er af stor Betydning, da man paa Grund af den ikke kan vide, hvilken Værdi de i Fremtiden ville have, og man maa frygte for at de, idetmindste for en Deel, ville tabe den ved at opbevares. I korte Tidsrum undergaae de imidlertid kun høist ubetydelige Forandringer i denne Hensende, og denne Mangel gjør sig derfor ikke gjældende i de daglige Omsætninger. I lange Tidsrum kunne de derimod være betydelige, og den, som efter en lang Tids Forløb skal modtage eller betale

en vis Mængde af dem, kan ikke med Bestemthed vide, hvor stor en Værdi han til den Tid enten skal modtage eller udrede. Vi skulle senere nærmere omtale de Værdiforandringer, som de ædle Metaller i Tidens Løb ere undergaaede, og de Følger, som disse Forandringer have ført med sig; her skulle vi kun i Forbigaaende bemærke, at de hidindtil have været mindre foranderlige i denne Henseende end alle andre Ting, og at de altsaa uagtet denne Mangel ere bedre skikkede til at tjene som Omsætningsmiddel end nogen anden Gjenstand.

§ 4. Om Brugen af Mynter.

Oprindeligt brugte man de ædle Metaller som Penge ved at afveie visse Qvantiteter af dem; denne Fremgangsmaade omtales af ældre Forfattere, og man finder desuden tydelige Spor af den i de Navne, Mynterne i forskjellige Lande have bevaret (Mark, Livre); men den frembød temmelig store Vanskeligheder. Deels var Afveiningen ingenlunde let, naar den skulde foretages med den Nøiagtighed, som var nødvendig paa Grund af disse Metallers store Værdi, og som navnlig var af Vigtighed ved Afveiningen af Guld; deels maatte man ogsaa tage Hensyn til Blandingen med uædle Metaller; men det var ikke ganske let at forskaffe sig Kundskab om denne, naar man ikke var i Besiddelse af de nødvendige Hjælpemidler. Man fandt derfor allerede tidligt paa den Udvei at dele dem i smaa Stykker og forsyne ethvert af disse med et Præg, der var Borgen baade for deres Vægt og for det Forhold, i hvilket det ædle Metal var blandet med uædelt; det vil sige man myntede dem. I vore

Dage bruges de alene under denne Form som Betalingsmiddel i den daglige Omsætning; ved de Betalinger derimod, som finde Sted i den internationale Handel, benytter man sig for en stor Deel af dem i umyntet Tilstand, som Barrer.

For at Myntningen kan gjøre de ædle Metaller til et saa nyttigt Omsætningsmiddel som muligt, er det nødvendigt, at der er faste Bestemmelser om, hvormeget ædelt Metal hvert enkelt Myntstykke skal indeholde, og i hvilket Forhold dette skal være blandet med uædelt Metal, samt at der med den største Samvittighedsfuldhed vaages over, at der ikke skeer nogen Afvigelse fra dem. For at bevirke dette, have Regjeringerne deels bestemt Myntfoden, det vil sige Mynternes Vægt og Blandingsforhold, deels taget Myntningen under deres særegne Tilsyn, for saaledes bedre at kunne bevirke, at Myntfoden bliver overholdt.

Efterat de ædle Metaller under Formen af Mynter ere blevne det gjældende Betalingsmiddel i alle Omsætninger, afgive disse den almindelige Værdimaalestok, den Værdieenhed, hvorefter alle andre Værdier bestemmes. Ligesom man angiver Længden af forskjellige Ting i en vis Mængde Alen, angiver man Værdien af dem i en vis Mængde af de ved Myntfoden bestemte Mynteenheder. Den Omstændighed, at Pengene saaledes ere den Eenhed, hvorefter Værdien af alle Ting bestemmes, har bevirket, at man, idetmindste i det daglige Liv, har vænnet sig til at betragte deres Værdi som uforanderlig, og til at ansee enhver Forandring i Tingenes Priis, som en Virkning af Forandringer i disses egen Værdi. Denne Anskuelse er imidlertid, som det allerede forhen er bemærket, urigtig; de ædle Metaller ere vel mindre

foranderlige i Værdi end andre Ting, men de have dog i Tidens Løb undergaaet Forandringer i denne Henseende. Naar en Gjenstands Priis forandrer sig, kan det ligesaavel være en Virkning af en Forandring i de ædle Metallers som i dens egen Værdi. I første Tilfælde vil Priisforandringen være almindelig og omfatte alle Gjenstande eensformigt, forsaavidt ikke nogle af dem muligviis skulde frembyde særegne Forhold, der udøvede en eiendommelig Indflydelse paa dem; i sidste Tilfælde derimod kun den enkelte Gjenstand, hvis egen Værdi er blevet forandret.

Da en Mynt kun er en bestemt Mængde ædelt Metal af en vis Fiinhed, er det ligegyldigt, hvilken Eenhed, der lægges til Grund for Myntsystemet. Man gjør Forskjel paa en *svær* og en *let* Myntfod, eftersom den Mynt, der danner Eenheden, indeholder en større eller mindre Mængde ædelt Metal. Tidligere har man troet, at en let Myntfod vilde bidrage til at gjøre alle Varer billigere. Det er en af de mange Vildfarelser, man har havt med Hensyn til Pengevæsenet, men tillige en af de meest uskadelige. Naar ikke særegne Tvangsforanstaltninger forstyrre det naturlige Forhold, faae Mynterne nemlig ikke deres Værdi fra deres Navn men fra den Mængde ædelt Metal, de indeholde. Det er derfor med Hensyn til Gjenstandenes Priis ligegyldigt, om man gjør en Skilling eller en Daler til Eenheden, og hvilken Benævnelse man giver denne Eenhed, naar man kun veed, hvad den betyder, hvormeget ædelt Metal, den indeholder. Myntsystemet maa altid være saaledes indrettet, at man har Mynter af forskjellig Størrelse til de forskjellige Betalinger; har man en svær Myntfod, maa man dele Eenheden i mange smaa Dele, har man en let Myntfod, maa

man forene flere Eenheder til større Mynter. — Det vilde aabenbart være aldeles uden praktiske Følger, hvad enten Eenheden i vort Myntsystem var en halv, eller en heel eller en dobbelt Daler. Det Vigtige er, at man veed, at de alle ere af 14 lødigt Sølv, og at en Mark fiint Sølv cøllnsk Vægt udmyntes til resp. 37, $18^1/_2$ og $9^1/_4$ Stykker af dem.

Da de ædle Metallers Værdi er for stor, til at de med Lethed kunne deles i saa smaa Dele, som de mindste Omsætninger udfordre, benytter man sig hertil af Skillemynt, som forfærdiges deels af Sølv, der undertiden er udmyntet i et saadant Forhold, at Mynterne ikke indeholde en saa stor Mængde heraf, som de skulde ifølge deres nominelle Værdi, og i hvilket Sølvet desuden er blandet med mere uædelt Metal, deels af Kobber. De heraf forfærdigede Mynter indeholde altid en mindre Mængde Metal, end de skulde efter deres nominelle Værdi. Da Skillemynten saaledes kun besidder en mindre indre Værdi, end den skulde, ophører den til en vis Grad at være virkelig Mynt og bliver kun et Pengetegn. Dette bevirker imidlertid ingen videre Ulempe, naar de kun ikke udstedes i større Mængde, end de smaa Betalinger i den daglige Omsætning udfordre. De ville i saa Fald være i stadigt Omløb, og Enhver vil altid kunne give dem ud til den samme Værdi, til hvilken han selv har modtaget dem. Dersom der derimod bliver udgivet Flere, end der behøves hertil, vil en Deel af dem blive anvendt til større Betalinger; men Enhver, som modtager saadanne i dem, vil ikke erholde den Værdi, han er berettiget til og saaledes lide et Tab. For at forhindre dette, er der i de fleste Lande taget Bestemmelser om, hvor store Summer man er for-

pligtet til at modtage i Mynter, som indeholde en mindre Værdi, end de skulde ifølge deres Plads i Myntsystemet.

§ 5. Hvilket af de ædle Metaller skal man foretrække til Penge?

I den nyere Tid har man i Rusland gjort Forsøg med at udmynte Platin, et Metal hvis Værdi omtrent er 5 Gange saa stor som Sølvets og $^1/_3$ af Guldets. Man begyndte hermed i 1828, men man opgav det igjen allerede i 1845. Forskjellige Omstændigheder gjøre det mindre skikket til at anvendes til Penge; dets Værdi er mere udsat for store Forandringer, fordi det ikke har nogen almindelig Anvendelse, og ikke er Gjenstand for nogen stor Efterspørgsel; Opdagelsen af en ny rig Mine kunde saaledes bevirke en betydelig Forringelse af den, saameget mere som der for Tiden kun er en ringe Mængde af det tilstede. Desuden er det vanskeligt at bearbeide, og naar det først engang er myntet, udfordres der ikke ringe Omkostninger for igjen at give det en anden Form *). Man kan saaledes ansee dette Metal for uskikket til at anvendes som Penge, og man har kun Valget imellem Guld og Sølv.

Ethvert af disse frembyder sine Fordele, som det er vanskeligt at afveie imod hinanden; den Omstændighed, at man i nogle Lande benytter Guldet, i andre Sølvet, og at man befinder sig ligevel ved Brugen af dem begge, antyder allerede, at man neppe ubetinget kan give noget af dem Fortrinet. De frembyde begge i det Hele taget de samme Egenskaber; den væsentligste Forskjel imellem dem er den, at Guld omtrent er $15^1/_2$ Gange saa

*) M. Chévalier: Cours d'écon. polit. T. 3. S. 17.

kostbart som Sølv. Det bliver derved mere skikket til store Betalinger, det kan lettere forsendes imellem forskjellige Steder, og Myntningsomkostningerne blive forholdsviis mindre for Guldmynter end for Sølvmynter; begge Metaller ere nemlig lige lette at bearbeide, og Omkostningerne ved Prægningen af Mynter af samme Størrelse ligestore; men da en Guldmynt omtrent har en $15\frac{1}{2}$ Gange saa høi Værdi som en tilsvarende Sølvmynt, vilde Omkostningerne ved Udmyntning af ligestore Værdier, ogsaa være ligesaa meget mindre for hine end for disse, dersom man anvendte den samme Nøiagtighed paa Forarbeidelsen af begge Slags; men paa Grund af Guldets større Værdi iagttager man en større Omhu ved Myntningen af det; Omkostningerne blive derfor noget større, og de kunne anslaaes til $\frac{1}{4}$ af det, de ere for Sølvmynter*). Derimod kan Guld ikke deles i saa smaa Dele, at det kan anvendes i de sædvanlige daglige Omsætninger, og ved Siden af Guldmynter maa man derfor nødvendigviis ogsaa benytte Sølvmynter. Den større Anvendelighed i det daglige Liv er den store Fordeel, som Sølv frembyder, og den opveier vistnok Guldets andre Fortrin, saameget mere som dettes større Anvendelighed til store Betalinger og til Betalinger imellem forskjelllge Steder har mindre Betydning i vore Dage, da saadanne fornemmelig skee ved Creditmidler. — Forskjellen imellem hine Fordele er iøvrigt ikke saa stor, at den kan afgive en tilstrækkelig Opfordring for noget Land til at forandre sit tidligere Myntsystem og til at gaae fra Brugen af det ene Metal til det andet. Dersom der derimod var nogen Forskjel imellem disse Metaller med Hensyn til Forander-

*) Hoffmann: Die Lehre vom Gelde. S. 96.

ligheden af deres Værdi, vilde dette Moment vistnok være af stor Vigtighed, og man maatte ubetinget foretrække det, som frembød de mindste Forandringer; men som vi senere skulle see, er det neppe muligt i denne Henseende at give noget af dem Fortrinet.

§ 6. Kan man samtidigt anvende baade Guld og Sølv som lovligt Betalingsmiddel?

Da det er ligegyldigt hvilket af de ædle Metaller, man anvender til Omsætningsmiddel, kunde det synes, at der heller ikke kunde være Noget til Hinder for, at man i samme Land samtidigt anvendte dem begge hertil. De Ulemper, som vilde følge af en saadan Fremgangsmaade, vilde imidlertid være saa store, at den aldeles ikke kan benyttes. Anvendelsen af et saaledes sammensat Myntsystem, der er bygget baade paa Guld og Sølv, forudsætter nødvendigviis paa den ene Side, at Staten giver Bestemmelser om det Forhold, i hvilket Guldmynter og Sølvmynter skulle træde istedet for hinanden i alle Betalinger, og paa den anden Side, at det af Staten bestemte Forhold ogsaa nøiagtigt svarer til det, i hvilket begge Metaller blive ombyttede imod hinanden i den sædvanlige Handel. Saasnart denne Overeensstemmelse ophører, ville de ikke længere begge kunne bruges ved Siden af hinanden. Dersom f. Ex. Staten bestemmer, at de Mynter, til hvilke et Pund Guld bliver udmyntet, skulle gaae og gjælde lige med dem, til hvilke $15\frac{1}{2}$ Pund Sølv blive udmyntede, saa vil det, saalænge dette Forhold er i Overeensstemmelse med det, i hvilket begge Metaller blive ombyttede imod hinanden paa Markedet, være

aldeles ligegyldigt, med hvilket Slags man afgjør sine Betalinger; der vil ikke være nogen Grund til at foretrække det ene for det andet. Dersom der derimod skeer en Forandring i det Forhold, i hvilket disse Metaller ved fri Handel ombyttes imod hinanden, og deres indbyrdes Værdiforhold altsaa kommer til at afvige fra det lovbestemte, saa vil det ikke længere være ligegyldigt, hvilket af dem man vælger; man vil da kunne afgjøre dem paa en mindre byrdefuld Maade med det ene end med det andet, og man vil udelukkende benytte det billigste.

Dersom f. Ex. 1 Pund Guld, det vil sige et tilsvarende Beløb af Mynter, ifølge det lovbestemte Forhold havde samme Værdi som de Mynter, til hvilke $15\frac{1}{2}$ Pund Sølv bleve udmyntede, men man paa Markedet kun kunde kjøbe 15 Pund Sølv for det, vilde alle Betalinger blive afgjorte i Guld, fordi dette Metal under denne Forudsætning vilde afgive det billigste Betalingsmiddel, da man nemlig med et Pund heraf, som kun havde samme Værdi som 15 Pund Sølv, kunde udrede den samme Betaling, til hvilken man, naar man vilde udrede den i Sølv, maatte anvende $15\frac{1}{2}$ Pund heraf. Det er altsaa ganske naturligt, at Ingen under denne Forudsætning vil afgjøre sine Forpligtelser med Sølv, og at Guld snart maa blive det eneste Betalingsmiddel. — Dersom vi for en større Tydeligheds Skyld ogsaa ville tænke os det modsatte Tilfælde, at det Forhold, i hvilket Guld og Sølv staae til hinanden paa Markedet, forandrede sig saaledes, at man erholdt 16 Pund Sølv for et Pund Guld, vilde alle Betalinger skee i Sølv, da man med $15\frac{1}{2}$ heraf kunde udrede samme Betaling som med et Pund Guld, for hvilket man paa Markedet kunde kjøbe 16 Pund Sølv.

Da nu Værdien af hvert af disse Metaller har sine særegne Bestemmelsesgrunde, og den ingenlunde forandrer sig eensformigt for dem begge, kan det let blive Tilfældet, at det Forhold, i hvilket de ombyttes imod hinanden paa Markedet, kan afvige fra det, som Staten har bestemt, og at som en Følge heraf kun det ene af dem vil blive anvendt som Betalingsmiddel. Men indtil denne Virkning har udviklet sig, vil Pengevæsenet frembyde en beklagelig Usikkerhed, forsaavidt Enhver, der har gjort Udlaan i et af disse Metaller, maa frygte for at faae dem tilbagetalte i det andet, og saaledes maaskee erholde en mindre Værdi, end han oprindeligt har udlaant. — En Betragtning af den Maade, paa hvilken Forholdene have udviklet sig hos Nationer, som have villet benytte dem begge, vil vise Rigtigheden af de foregaaende Bemærkninger.

I England blev det 1717 bestemt, at baade Guld og Sølv skulde være lovligt Betalingsmiddel, og Forholdet imellem blev bestemt saaledes, at en Guinee (Guldmynt) og 21 shillings (Sølvmynter) i alle Betalinger skulde kunne træde istedetfor hinanden. Ved denne Bestemmelse var der tillagt Guldet en større Værdi i Sammenligning med Sølv, end det havde paa Verdensmarkedet; man kunde i England paa Grund heraf erholde en større Mængde Sølv i Bytte for 1 Pund Guld end i den øvrige Verden, og som en Følge deraf strømmede Guld til England for der at blive solgt for Sølvmynter, som da bleve omsmeltede og udførte til andre Lande, hvor Sølvet kunde blive afsat til sin virkelige høiere Værdi. Guld blev saaledes efterhaanden det egentlige Betalingsmiddel, og Brugen af Sølv blev indskrænket til de mindre Betalinger, i hvilke man ikke kunde bruge hiint, og til

hvilke man desuden benyttede sig af Mynter, der ved Slid havde mistet en Deel af deres oprindelige Værdi, og som det derfor ikke kunde betale sig at indsmelte og udføre. Denne Forandring, som havde udviklet sig ved Forholdenes naturlige Magt, erholdt en fast Charakteer ved en senere Lov, ifølge hvilken Guld blev det egentlige lovlige Betalingsmiddel; men da man ikke kunde dele det i saa smaa Dele, som de daglige Omsætninger udfordrede, maatte man tillige benytte sig af Sølv. For at forhindre, at disse Sølvmynter ikke ved en ny Forandring af Metallernes indbyrdes Værdi igjen skulde blive uddragne af Omløbet og indsmeltede, blev Sølvet udmyntet under sin virkelige Værdi, saa at 20 shillings efter deres Metalindhold have en mindre Værdi end den tilsvarende Guldmynt, en Sovereign. Istedetfor at et Pund Sølv efter det Værdiforhold, som dengang bestod paa Markedet imellem Guld og Sølv, kun skulde have været udmyntet til 62 shillings, blev det udmyntet til 66. Da man altsaa ved at modtage Betaling i disse erholder en mindre Værdi, end man vilde erholde, naar man modtog den samme Sum i Guldmynter, har man begrændset Anvendelsen af dem til mindre Betalinger, nemlig til dem, som ikke overstige et Beløb af 40 shillings.

I Frankrig er man ad den modsatte Vei kommet til et tilsvarende Resultat. Der kan man benytte sig baade af Guldmynter og Sølvmynter som lovligt Betalingsmiddel; men da man i sin Tid ved Bestemmelsen af det Forhold, i hvilket de skulde træde istedetfor hinanden, har tillagt Guld en mindre Værdi i Sammenligning med Sølv, end det havde paa Markedet, har dette indtil den nyeste Tid været det sædvanlige Betalingsmiddel, og Guldmynter ere for en stor Deel blevne betragtede som en Vare.

for hvilken der er blevet betalt Mere end den tilsvarende Mængde Sølvmynt.

Medens det er ligegyldigt, hvilket af de ædle Metaller man vælger til Omsætningsmiddel, er det indlysende, at man nødvendigviis maa indskrænke sig til det ene. Om Loven ogsaa tillader at benytte dem begge, vil dog i Virkeligheden kun et af dem blive anvendt, da man altid vil vælge det, ved hvilket man kan afgjøre sine Betalinger med den mindste Værdi. Da dette efter Omstændighedernes Gang snart kan være det ene, snart det andet, faaer hele Pengevæsenet herved en Usikkerhed, som er skadelig. Ved kun at benytte et af dem undgaaer man den vel ikke aldeles; men den bliver dog mindre, da Pengenes Værdi kun bliver truffet af de Forandringer, som dette er Gjenstand for, medens den derimod, naar man bruger dem begge, ogsaa bliver paavirket af de Forandringer, som kunne træffe det andet, hvorved Usikkerheden bliver meget større.

Fjerde Capitel.

Om Pengenes Værdi.

§ 1. Indledende Bemærkninger.

Efterat vi i det foregaaende Capitel have seet, af hvilke Grunde og paa hvilken Maade de ædle Metaller anvendes som Penge, skulle vi nu undersøge, hvilke de Betingelser ere, af hvilke deres Værdi afhænger.

Det er først nødvendigt at gjøre opmærksom paa en Unøiagtighed i den sædvanlige Talebrug, som let kan give Anledning til betydelige Misforstaaelser. Man betjener sig nemlig af Udtrykket „Pengenes Værdi“ i en dobbelt Betydning; deels forstaaer man derved simpelt hen deres Evne til at kjøbe andre Ting; ligesom man siger, at Korn har en høi eller lav Værdi, eftersom man erholder en større eller mindre Mængde af andre Ting for det, saaledes siger man ogsaa, at Pengene have en høi eller lav Værdi, eftersom man kan kjøbe en større eller mindre Mængde af andre Ting for dem. Denne Anvendelse af Ordet er correct og aldeles i Overeensstemmelse med den Definition, vi have givet af Begrebet Værdi. I denne Betydning danner Pengenes Værdi Modsætningen til Varernes Priis; det følger af sig selv, at naar Penge have en høi

Værdi, og man altsaa for en mindre Mængde af dem erholder en stor Mængde af andre Ting, ere Priserne lave, og omvendt, at Priserne ere høie, naar Pengene have en lav Værdi, og man altsaa maa betale en større Mængde af dem for andre Ting.

Man bruger tillige dette Udtryk i en anden Betydning, for nemlig at betegne den større eller mindre Rente, man maa betale for Brugen af en Pengesum, som man erholder tillaans. Alle flydende Capitaler laanes ialmindelighed ud under Formen af Penge, og Laanemarkedet, hvor Laan søges og udbydes, kaldes ogsaa Pengemarkedet. Naar Laan kun kunne erholdes paa mere byrdefulde Vilkaar, siger man, at de ere dyre, og i modsat Fald, at de ere billige. Det er imidlertid indlysende, at Pengenes Værdi i Modsætning til alle andre Ting, og den Pengeafgift, som man maa betale i Leie for Brugen af en vis Pengesum, ere to aldeles forskjellige Forhold, og at man kun frembringer Forvirring og Misforstaaelse ved at anvende det samme Udtryk for at betegne dem begge. I Virkeligheden har Rentefodens Høide aldeles Intet at gjøre med Pengenes Værdi; da Renten betales i Penge, ligesom den laante Capital er modtaget i dem, ville de begge paavirkes paa samme Maade af Forandringer i deres Værdi. Dersom Laantageren kan sige, at Penge ere dyre, fordi han maa betale flere end sædvanligt i Leie for den Pengesum, han laaner, kan Laangiveren med samme Ret sige, at de ere billige, fordi han modtager flere end tidligere i Leieafgift for sit Udlaan. I daglig Tale er denne Unøiagtighed i Talebrugen af mindre Vigtighed, navnlig naar man først kjender den; men i videnskabelige Undersøgelser kan en saadan Dobbelthed i Betydningen

af et Ord let foranledige Misforstaaelser og bør derfor undgaaes. Naar der i det Følgende bliver talt om Pengenes Værdi, vil dette Udtryk altid blive brugt i den nøiagtige Betydning, om deres Evne til at kjøbe andre Ting, altsaa i Modsætning til disses Priis.

Da Penge i Virkeligheden ere en Vare, som kun adskiller sig fra andre ved nogle særegne Egenskaber, som gjøre den fortrinsviis skikket til at tjene som Omsætningsmiddel, maa deres Værdi afhænge af de samme Forhold, som bestemme Værdien af alle andre Gjenstande, og det kunde forsaavidt være tilstrækkeligt at henvise til det, der allerede er udviklet herom; men en nærmere Forklaring vil dog være hensigtsmæssig, saavel fordi deres Anvendelse som det almindelige Omsætningsmiddel stiller dem noget anderledes end andre Ting, som ogsaa fordi en nøie Indsigt i disse Forhold er af den største Vigtighed. Vi skulle derfor nærmere betragte de Omstændigheder, af hvilke deres Værdi afhænger, nemlig deels Forholdet imellem Tilbud og Efterspørgsel, deels Productionsomkostningerne.

§ 2. Om den Indflydelse, som Tilbud og Efterspørgsel udøve paa Pengenes Værdi.

Efterat Penge ere blevne udsondrede som det almindelige Omsætningsmiddel, betragter man dem ikke længere som en Vare, og det er derfor usædvanligt, at man taler om Tilbud af og Efterspørgsel efter dem. Dette er imidlertid kun begrundet i Talebrugen; thi i Virkeligheden udbydes og efterspørges de paa samme Maade som alle

andre Ting, da Enhver som indfinder sig paa Markedet for at kjøbe, gjør sin Efterspørgsel virksom ved de Penge, han byder i Betaling; ligesom Enhver, der byder Varer tilfals, forlanger Penge for dem. For tydeligt at see, hvorledes Forholdet imellem disse to Momenter bestemme Pengenes Værdi, vil det være rigtigt at tænke sig en Tilstand, hvor alle Betalinger alene afgjøres med rede Penge; i det virkelige Liv er dette ikke Tilfældet, da Creditten paa mange Maader bliver anvendt som Betalingsmiddel, hvorved Forholdene blive mere indviklede, og det bliver mere vanskeligt, at see Sagen i sin hele Simpelhed.

Da Penge i og for sig ikke tilfredsstille nogen Fornødenhed men kun yde Tjeneste som Omsætningsmiddel, og kun forskaffe Besidderen Nytte ved at sætte ham istand til at forsyne sig med andre Ting, kunde det synes rimeligt, at den hele Mængde Penge, som findes i et Land, ogsaa bestandigt maa blive udbudt, og at Tilbuddets Størrelse altsaa maa svare til den tilstedeværende Mængde; og da de ædle Metaller, forsaavidt de ikke anvendes til Forbrugsgjenstande, kun gjøre Nytte ved at anvendes som Penge, kunde det fremdeles synes rimeligt, at enhver Forandring i deres Mængde i et Land, enten ved Indstrømning fra eller Udstrømning til Udlandet, ogsaa maa bevirke en Forandring i Pengenes Mængde og derved tillige af Pengetilbuddets Størrelse. Denne Anskuelse er meget almindelig, men den er urigtig. Paa den ene Side kan der være en stor Mængde Penge, som ikke bliver udbudt; Pengesummer f. Ex. som ere sammensparede, og som henligge unyttede; de store Beholdninger, som opbevares i offentlige og private Kasser, og som vente paa en Anvendelse, udøve ingen Indflydelse paa Tilbuddet,

saalænge de forblive i denne Tilstand. Paa den anden Side kan Mængden af ædle Metaller i et Land ofte undergaae store Forandringer, uden at disse udøve den mindste Indflydelse paa Mængden af de Penge, der udbydes paa Markedet. I Lande, som selv mangle Bjergværker, men som staae i en levende Handelsforbindelse med dem, som ere i Besiddelse af disse, vil der ofte indføres betydelige Qvantiteter af de ædle Metaller, som ikke skulle forblive der, men igjen udføres for at fordeles i den commercielle Verden efter den Trang, andre Lande kunne have til dem. De ligge ligesom paa Transitoplag og udøve aldeles ingen Indflydelse paa Landets indre oeconomiske Forhold. — Ligeledes findes der i Lande med stor commerciel Udvikling betydelige Qvantiteter af ædle Metaller, i myntet eller umyntet Tilstand, deels i de offentlige Banker deels i private Kassebeholdninger, som ikke udbydes paa Markedet, men som opbevares for i paakommende Tilfælde at anvendes enten til at gaae over i Landets Pengeomløb, dersom dette skulde trænge til at udvides, eller til udenlandske Betalinger, naar disse kunne afgjøres paa en billigere Maade med de ædle Metaller end med andre Varer. I enhver af disse Former udøve de ingen Indflydelse paa Pengetilbuddets Størrelse; de maae nærmest betragtes som en Handelsvare, der venter paa Afsætning, og dersom en vis Mængde af dem bliver udført til Udlandet, vil dette ligesaalidt være af Betydning for Landets Pengeomløb, som om en Mængde Tin eller Jern af en tilsvarende Værdi blev udført*). Pengetilbuddets Størrelse afhænger saaledes hverken af den Mængde Penge eller af den Mængde ædle Metaller, som findes i Landet,

*) Tooke: Inquiry into the Currency Principle. S. 9.

men af den omløbende Pengemasse, det vil sige af de Penge, som Befolkningen anvender til at kjøbe de Gjenstande, for hvilke den har Brug, hvad enten det er Varer eller Arbeidspræstationer.

Paa den anden Side afhænger Efterspørgselen efter Penge af alle de Gjenstande (Varer eller Arbeidspræstationer), som udbydes paa Markedet, for at ombyttes imod dem. Efterat de nemlig ere blevne det almindelige Omsætningsmiddel, forlanger Enhver de Producter, som han byder tilfals, betalte med dem, fordi de give ham en almindelig Anviisning, ved hvilken han kan forsyne sig med de Gjenstande, for hvilke han har Brug. Det er altsaa Tilbuddet af Varer og af Arbeidspræstationer, for Kortheds Skyld ville vi kalde det Varetilbuddet, som udgjør Efterspørgselen efter Penge.

Pengetilbuddet paa den ene og Varetilbuddet paa den anden Side udgjøre saaledes Efterspørgsel efter hinanden. De maae nødvendigviis ombyttes imod hinanden; de omløbende Penge have nemlig ingen anden Bestemmelse end at afgive et Byttemiddel, ved hvilket Enhver kan forskaffe sig de Gjenstande, af hvilke han ønsker at komme i Besiddelse; og Befolkningens productive Virksomhed er først tilendebragt, naar Udbyttet af den er realiseret i Penge, og det saaledes har antaget en Form, som sætter Enhver istand til at anvende det overeensstemmende med sine personlige Formaal. Da hine to Størrelser, skulle ombyttes imod hinanden, maa deres gjensidige Værdi nødvendigviis bestemmes af det Forhold, i hvilket de staae til hinanden. Pengenes Værdi, eller, hvad der er det Samme, Varernes Priis, kan umuligen blive forandret uden en tilsvarende Forandring af hiint

Forhold, ligesom paa den anden Side enhver Forandring af dette uundgaaeligt maa bevirke en Forandring af Priserne.

Dersom Tilbuddet af Penge f. Ex. bliver forøget, medens den Mængde Gjenstande, mod hvilken de skulle ombyttes, bliver uforandret, maae Priserne nødvendigviis stige. Det samme Resultat vil ogsaa fremkomme, dersom Pengemængden bliver uforandret, men Varetilbuddet bliver formindsket. Paa den anden Side maae de nødvendigviis synke, naar Forholdet forandrer sig i modsat Retning.

Om de Priisforandringer, som ere en Følge af Forandringer af Pengetilbuddets Størrelse, eensformigt ville omfatte alle Varer, eller de, idetmindste i Begyndelsen, kun ville træffe enkelte, afhænger alene af, hvorvidt de bevirke, at Efterspørgselen efter Varer faaer en anden Retning end tidligere. Dersom Pengemængden bliver forøget, fordi en enkelt Person f. Ex. anvender en Skat, som hidindtil har været unddraget Omløbet, til at forsyne sig med enkelte bestemte Varer, vil Priisforhøielsen naturligviis i første Øieblik kun træffe dem, som saaledes blive Gjenstand for en forøget Efterspørgsel, medens alle andre ville staae udenfor den, indtil den forøgede Mængde Penge omsider er blevet fordeelt over Alle. Dersom den derimod ikke frembringer nogen Forandring af Efterspørgselen, men denne vedbliver at finde Sted efter de forskjellige Varer i samme Omfang som tidligere, ville alle Priser eensformigt blive forhøiede. Dersom f. Ex. den hele Befolkning pludseligt fandt de Pengebeløb, som den anvender til sine Indkjøb, fordobblede, vilde Efterspørgselen uforandret blive den samme som før, og den hele Forskjel vilde kun være, at Priserne bleve dobbelt saa høie*).

*) I. S. Mill: Polit. Econ. T. 2. S. 12—16.

Det er en Særegenhed ved Penge, at deres Værdi, forudsat at de øvrige Forhold blive uforandrede, nøiagtigt forandrer sig i samme Grad som Tilbuddet, at den synker og stiger, ligesom dette forøges eller formindskes. Da vi tidligere talte om Bytteværdi, blev det fremhævet, at dette ikke var Tilfældet med Varer ialmindelighed, men at nogle, der tilfredsstille en meget trængende Fornødenhed (som Kornvarer) stige i en langt høiere Grad end Tilbuddet bliver formindsket, medens andre, af hvilke Forbrugen kan udvides i en betydelig Grad (som Viin) synke i en mindre Grad, end det bliver forøget. Penge danne i denne Henseende en Undtagelse, fordi de ere den eneste Vare, som ikke tilfredsstiller nogen bestemt Fornødenhed, og af hvilken man kun ønsker at komme i Besiddelse, fordi man i den har et Middel, ved hvilket man kan forsyne sig med alle andre Gjenstande. Enhver ønsker derfor at erholde en saa stor Mængde af dem som muligt; men dersom han kun faaer en mindre Mængde i Betaling for de Gjenstande, han sælger, er dette ogsaa ligegyldigt, naar han kun ved Hjælp af den kan forsyne sig med andre Varer i et saadant Omfang, at han i disse faaer et billigt Vederlag for dem, han selv har solgt. — For en Enkelt er det vistnok fordeelagtigt at faae sine Producter afsatte til høie Priser, da han ved at komme i Besiddelse af en større Mængde Penge end Andre, ogsaa faaer et Middel til at forskaffe sig en større Mængde Varer; men det er ligegyldigt, om Priserne ialmindelighed ere høie eller lave. Dette bevirker nemlig kun, at man regner med andre Tal, at enhver Ting koster flere eller færre Daler; men iøvrigt er det hverken til Gavn eller Skade for Nogen, da man maa betale de Gjenstande, man kjøber,

dyrere i samme Grad, som man faaer dem, man sælger, høiere betalte.

Af den Sætning, at Værdien af den omløbende Pengemængde og af de Varer, som ombyttes imod den, opveie hinanden, tør man ikke uddrage den Slutning, at den omløbende Pengemængde i et Land kan afgive en Maalestok for Omfanget af de Omsætninger, som finde Sted der. Hiin Sætning gjælder nemlig kun, naar man betragter Forholdet i et enkelt Øieblik, men ikke for længere Tid. Der er en særegen Omstændighed, som aldeles forandrer dette Forhold i længere Tidsrum, nemlig Pengeomløbets Hurtighed. Pengene ere stadigt i Omløb, de gaae uafbrudt fra en Besidder til en anden, og ved enhver saadan Overgang besørge de en ny Omsætning. Uagtet deres Mængde ikke bliver større, bliver deres Betydning som Omsætningsmiddel dog forhøiet, idet de herved ligesom blive mangfoldiggjorte. Et Pengestykke, som anvendes til 10 forskjellige Indkjøb i en Dag, udøver samme Indflydelse paa Priserne som 10 Pengestykker, af hvilke hvert kun bliver anvendt til et. Om ogsaa Omsætningernes Mængde og de Priser, til hvilke de finde Sted, blive uforandrede, vil man dog kunne hjælpe sig med en mindre Pengemængde, dersom Omløbet af denne bliver hurtigere, fordi den saaledes kan besørge ligesaa mange og ligesaa værdifulde Omsætninger, som tidligere, da Omløbet var langsommere, udfordrede en større Pengemængde. Jo mere Pengeomløbet er hurtigt, desto mindre vil ogsaa den Pengemængde være, som Omsætningerne udfordre, forudsat at Forholdene iøvrigt blive uforandrede.

For at den Pengemængde, som et Land behøver til sine Omsætninger, kan udgjøre et mindre Værdibeløb end de Varer, der omsættes ved Hjælp af den, er det imid-

lertid ikke af Vigtighed, at Pengeomløbet i og for sig er hurtigt, at intet Pengestykke længe dvæler hos nogen enkelt Besidder, men det kommer alene an paa, at det er hurtigere end Vareomløbet. Varerne skifte nemlig ogsaa hyppigt Eiermand, og dersom f. Ex. baade de og Pengene blive omsatte 100 Gange i Løbet af et Aar, maae disse nødvendigviis have den samme Værdi som de Varer, der blive omsatte ved Hjælp af dem; dersom Pengene derimod skifte Eiermænd 1000 Gange i det samme Tidsrum, i hvilket Varerne kun gjøre det 100 Gange, behøver man kun en Pengemængde, hvis Værdi er $^1/_{10}$ af disses. — Ialmindelighed omløbe Pengene med en langt større Hurtighed end Varerne, og deres Mængde kan derfor aldeles ikke afgive nogen Maalestok for den Værdi, til hvilken disse beløbe sig. I rige Lande behøver man endogsaa forholdsviis en langt mindre Mængde Penge, fordi den oeconomiske Udvikling er vidt fremskredet, og man er i Besiddelse af en Mængde Hjælpemidler, som i høi Grad forøge Pengeomløbets Hurtighed.

§ 3. Om den Indflydelse, som Productionsomkostningerne udøve paa Pengenes Værdi.

Efterat vi i det Foregaaende have seet, hvorledes Pengenes Værdi bestemmes ved deres Mængde i Sammenligning med de Varer, som skulle omsættes ved Hjælp af dem, skulle vi nu undersøge, hvorvidt de Omkostninger, som Productionen af dem foraarsager, udøve en lignende Indflydelse paa Tilbuddets Størrelse med Hensyn til dem som med Hensyn til andre Varer. Der kan naturligviis kun være Tale om en saadan, under Forudsætning af at Pengenes Værdi bestemmes ved de sædvanlige oeco-

nomiske Love; dersom Staten gjør sit Magtsprog gjældende i denne Henseende, afhænger deres Værdi kun af dens Vilkarlighed, og den kan i høi Grad afvige fra den naturlige; saalænge dette Forhold vedvarer, er der intet Middel, ved hvilket man kan bringe hiin i Overeensstemmelse med denne. Productionsomkostningerne kunne her som overalt kun udøve Indflydelse, naar Frembringelsen er Gjenstand for fri Concurrence. — Da Penge ere et forarbeidet Product, maae Omkostningerne ved Productionen af dem bestaae af to Bestanddele, nemlig af Omkostningerne ved Tilveiebringelsen af det ædle Metal og ved Forarbeidelsen af dette til Mynter.

I Lande, som ere i Besiddelse af Bjergværker, af hvilke de ædle Metaller fremdrages, er Frembringelsen af dem en Industrigreen, der følger de samme Love, som alle andre. Dersom de kunne afsættes til en saa høi Værdi, at denne ikke alene erstatter Productionsomkostningerne men desuden giver et Overskud, er den mere fordeelagtig end andre Erhverv, og der vil derfor strømme Capital og Arbeidskraft til den, indtil den udvidede Production har bevirket en saa stor Forøgelse af Tilbuddet, at de ædle Metaller kun kunne afsættes til en Værdi, som svarer til hine. Dersom de paa den anden Side ikke kunne finde Afsætning til en saa høi Værdi, vil Productionen blive indskrænket, indtil Mængden af dem er blevet formindsket ved Slid og andre Omstændigheder, og de paa Grund af det saaledes formindskede Tilbud igjen naae en Værdi, som dækker Productionsomkostningerne. Forsaavidt adskille de sig altsaa ikke i denne Henseende fra andre Ting; dog maa en Bemærkning, som allerede tidligere er gjort, gjentages her, nemlig den, at Productionsomkostningerne ikke saa hurtigt kunne udøve Indflydelse paa deres som

paa andre Tings Værdi; paa den ene Side, fordi de ere tilstede i saa stor Mængde, at Productionen maa forøges betydeligt, inden Tilbuddet i nogen mærkelig Grad bliver større; paa den anden Side, fordi de slides saa langsomt, at der ligeledes vil medgaae lang Tid, inden Mængden af dem kan blive saa meget formindsket, at det kan udøve nogen mærkelig Indflydelse paa at formindske Tilbuddet.

I Lande uden Bjergværker forskaffer man sig dem ved den udenlandske Handel. Her kan der i egentlig Forstand ikke være Tale om Productionsomkostninger, men istedetfor disse træde de Omkostninger, som Anskaffelsen af dem foranlediger. Disse bestaae i Omkostningerne deels ved Productionen af de Varer, som gives i Bytte for dem, deels ved Forsendelsen af dem til Bjergværkslandene og og af de ædle Metaller tilbage fra disse. De udøve en lignende Indflydelse paa den Mængde af dem, der føres til det paagjældende Land, som Productionsomkostningerne udøve paa Productionens Omfang i Bjergværkslandene. Dersom de kunne afsættes til en Værdi, der overstiger Anskaffelsesomkostningerne, bliver det en fordeelagtig Forretning at indføre dem, og den vil derfor blive udvidet, indtil Værdien igjen synker saameget, at den kun erstatter dem; og dersom Værdien er saa lav, at den ikke dækker dem, vil der naturligviis Intet blive indført, ja dersom de kunne finde Afsætning til en høiere Værdi i andre Lande, vil en Deel af dem endogsaa blive udført, indtil Værdien igjen er steget.

Den anden Bestanddeel af de Omkostninger, som Frembringelsen af Penge foranlediger, ere Omkostningerne ved Myntningen af dem. I nogle Lande bæres disse af Staten selv, som modtager de ædle Metaller i umyntet Til-

stand af Private og tilbageleverer en ligesaa stor Mængde i myntet Tilstand. Da Prægningsomkostningerne saaledes ikke hvile paa nogen Enkelt, udøve de heller ikke nogen Indflydelse paa Pengenes Værdi, og det er i denne Henseende det Samme, som om de ikke fandt Sted; myntet og umyntet Metal vil i saadanne Lande paa det Nærmeste have den samme Værdi. En ringe Forskjel vil der nemlig fremkomme derved, at det varer nogen Tid, inden det umyntede Metal tilbageleveres i myntet Tilstand, og Eierne af det altsaa i denne Tid maae undvære Renten af deres Capital. Da Ingen vil lide dette Tab, vil man heller ikke lade noget Metal mynte, med mindre Pengene have en saa høi Værdi, at den ogsaa erstatter dette Rentetab. Hiin Forskjel er imidlertid saa ubetydelig, at den kan oversees, uden at man derved gjør sig skyldig i nogen mærkelig Unøiagtighed.

I de fleste Lande, blive disse Omkostninger betalte af dem, for hvis Regning Myntningen skeer. Hvor det er Tilfældet, ville myntede Penge ialmindelighed have en saameget større Værdi end det ædle Metal, de indeholde, som Slagskatten (saaledes kalder man den Betaling, Staten betinger sig) beløber sig til. Dersom denne f. Ex. udgjør 1 pCt., og man altsaa for 100 Pund myntet Sølv maa betale 101 Pund umyntet, vil Værdien af disse to Mængder ialmindelighed opveie hinanden. Det er indlysende, at den ikke kan være høiere, da det, naar dette var Tilfældet, vilde være en fordeelagtig Forretning at kjøbe ædelt Metal og lade det udmynte, hvilket naturligviis snart vilde bevirke, at Tilbuddet af Penge vilde blive forøget, indtil Værdien igjen sank ned til den naturlige Høide. — Den høieste Grændse, som Pengenes Værdi kan naae, bestemmes altsaa af Værdien af det ædle

Metal, som de indeholde, tilligemed Myntningsomkostningerne. Der kunde vel finde en forbigaaende Afvigelse Sted, forsaavidt det kunde vare nogen Tid, inden man ved Myntning kunde bringe den Mængde Penge tilveie, som Omløbet udfordrede, og de i denne Mellemtid vilde have en noget høiere Værdi; men i Tidens Længde har denne Afvigelse ingen Betydning.

Efterat vi have seet, hvorledes Producttionsomkostningerne danne den høieste Grændse for Pengenes Værdi, frembyder der sig det Spørgsmaal, om de da ogsaa danne den laveste Grændse for den. Dette afhænger naturligviis alene af, hvorvidt man med samme Lethed kan formindske Tilbuddet, som man kan forøge det. — Det følger ligefrem af sig selv, at der ingen nye Udmyntninger vil finde Sted, naar deres Værdi ikke erstatter Productionsomkostningerne; men kan man ogsaa formindske Tilbuddet, naar den Mængde, der allerede er tilstede, er for stor?

Penge frembyde indenfor visse Grændser, som endogsaa ere meget vide, i denne Henseende en større Lethed end de allerfleste andre Ting, fordi man med meget ringe Omkostninger kan berøve dem deres Form som Mynt og gjøre dem til Barrer, og fordi de i denne Tilstand med den største Lethed kunne finde Afsætning i den hele Verden. Der er to Omstændigheder som bevirke dette, nemlig paa den ene Side deres Anvendelse som Omsætningsmiddel, der gjør dem til Gjenstand for en almindelig Efterspørgsel, og paa den anden Side deres store Værdi i Forhold til deres Omfang, som bevirker, at Forsendelsen af dem fra et Sted til et andet, foraarsager forholdsviis faa Omkostninger. Dersom altsaa Pengenes Mængde i et enkelt Land skulde være saa stor, at Værdien af dem som Omsætningsmiddel sank saameget under den

Værdi, som de paa Grund af deres Metalindhold have paa Verdensmarkedet, at det kunde betale sig at indsmelte og udføre dem, vilde dette uundgaaeligt skee, da da man naturligviis strax vilde føre dem hen til de Steder, hvor de kunde afsættes til den høieste Værdi. Det følger af sig selv, at de ædle Metaller ikke kunne bevare Formen af Mynter, naar de have en større Værdi som Barrer. Værdien af det Metal, de indeholde, danner saaledes den laveste Grændse, under hvilken deres Værdi ikke vil synke, og da den er temmelig eensformig over hele Verden, vil der forsaavidt ogsaa være en stadig Bestræbelse til, at Pengene selv have en nogenlunde eensformig Værdi overalt.

Dette gjælder imidlertid kun forsaavidt den bestemmes af deres Metalindhold; den Bestanddeel af den, som bestaaer i Myntningsomkostninger, gaaer tabt ved Indsmeltning eller Udførsel til Udlandet, da man i den udenlandske Handel i det Hele taget kun modtager dem som umyntet Metal. Der er saaledes et vist Spillerum, indenfor hvilket deres Værdi kun bestemmes af Forholdet imellem Tilbud og Efterspørgsel, og hvor Productionsomkostningerne ikke udøve nogen Indflydelse; dette Spillerum svarer til Beløbet af Myntningsomkostningerne. — Naar disse nemlig udgjøre 1 pCt., og altsaa 100 Pund myntet Sølv have kostet ligesaameget som 101 Pund umyntet Sølv, vil det ikke betale sig at indsmelte Mynterne, saasnart deres Værdi som Omsætningsmiddel synker herunder, men først naar den synker under den Værdi, som de have ifølge deres Metalindhold. Værdien af 100 Pund myntet Sølv kan ikke synke lavere end til Værdien af 100 Pund umyntet Sølv, og den kan ikke stige høiere end til Værdien af 101 Pund umyntet Sølv; men indenfor disse Grændser kan den indtage ethvert Standpunct; dette

vil alene bestemmes af Forholdet imellem Tilbud og Efterspørgsel.

Tidligere har der været en anden Aarsag, som har gjort dette Spillerum endnu større. Det har nemlig været en almindelig Politik at forbyde Udførselen og Indsmeltningen af Penge, og at belægge Overtrædelsen af dette Forbud med Straf. Et saadant Forbud lader sig naturligviis ikke overholde. Det er ligefrem en Umulighed at udøve et saa nøiagtigt Tilsyn, at Overtrædelser ikke skulde kunne finde Sted; men da disse dog ere forbundne med nogen Fare, vil Ingen gjøre sig skyldig i dem, uden at denne bliver ham erstattet. Indsmeltningen og Udførselen vil derfor først finde Sted, naar Mynternes Værdi som Omsætningsmiddel er sunket saa dybt under deres Metalværdi, at denne overstiger hiin med et saa stort Beløb, som det, til hvilket man kan anslaae hiin Risico. Denne er undertiden ikke ganske ubetydelig. I England, hvor et saadant Forbud bestod indtil 1819, blev den af Nogle anslaaet til 1 pCt., af Andre til 4—5 pCt. af Værdien*).

Efterat vi saaledes have seet, at Værdien af Penge, naar det staaer Enhver frit for at tilveiebringe dem, bestemmes paa samme Maade som Værdien af alle andre Ting; at de samlede Omkostninger ved at bringe de ædle Metaller tilveie og ved at udmynte dem danne deres naturlige Værdi, og at de kun indenfor visse Grændser, som endogsaa ere temmelig snevre, kunne afvige herfra, maa det være indlysende, at Ombytningen aldeles ikke forandrer sit Væsen, fordi de træde ind som Mellemled. Naar man ikke gjør Brug af dem, ombyttes to Gjenstande af ligestor Værdi umiddelbart imod hinanden; naar man derimod gjør Brug af dem, ombyttes

*) Tooke: History of Prices. T. 1. S. 123.

enhver af hine med en tredie Ting af samme Værdi. Forsaavidt denne bestemmes af Productionsomkostningerne, erholder man i de Penge, man modtager, en Vare, der er Resultatet af ligesaa store Productionsomkostninger som den, man giver i Bytte. — Den Pengemængde, som Omsætningerne i et Land udfordre, vil altsaa, naar Omløbets Hurtighed er givet, paa den ene Side afhænge af Omkostningerne ved Productionen af Penge og paa den anden Side af de Varer, som omsættes ved Hjælp af dem. En vis Varemængde vil netop ombyttes mod en saa stor Mængde Penge, som er frembragt ved ligesaa store Productionsomkostninger som den selv.

§ 4. Om Værdien af Penge, naar Forsyningen med dem er Gjenstand for Eneret.

Medens Pengenes virkelige Værdi under en fri Production altid vil nærme sig stærkt til den naturlige, fordi enhver Afvigelse strax vil fremkalde en tilsvarende Forandring af Tilbuddet, er der Intet, som er istand til at bevirke dette, naar Forsyningen med dem er Gjenstand for Eneret, da den Eneberettigede aldeles har Tilbuddet i sin Magt. Tidligere har det været almindeligt, at Regjeringerne have forbeholdt sig en saadan og benyttet den til at give Pengene en anden Værdi end den, der tilkom dem ifølge den Mængde ædelt Metal, de indeholdt. For at forskaffe sig selv en Indtægt have de ofte udgivet Mynter af et ringere Metalindhold end det, de efter den bestaaende Myntfod skulde indeholde, ja de have endogsaa udgivet Sedler, som vare blottede for al indre Værdi, og befalet, at de i alle Omsætninger skulde gaae og gjælde som fuldvægtige Mynter. Hvorledes er

det nu muligt, at Staten saaledes kan forskaffe Pengene en høiere Værdi end den, der tilkommer efter deres Metalindhold, og hvorvidt gaaer Statens Magt i denne Henseende?

Da Pengene ikke tilfredsstille nogen umiddelbar Fornødenhed men kun tjene som Omsætningsmiddel, er det i og for sig ligegyldigt, hvoraf de bestaae. Man benytter sig af værdifulde Gjenstande hertil, fordi Enhver, som modtager saadanne, i dem bevarer Værdien af den Ting, han har solgt, under en anden Form men uforandret i sin Størrelse, og altsaa ved Hjælp af dem igjen kan tilbytte sig andre ligesaa værdifulde Gjenstande; han har i dem ligesom en Anviisning, ved hvilken han kan forskaffe sig disse. Dersom man paa en kunstig Maade kunde forsyne en Ting med den Egenskab, saaledes at kunne tjene til Anviisning paa en vis Mængde værdifulde Gjenstande, vilde den, uden Hensyn til om den selv besad indre Værdi eller ei, kunde yde Omsætningen den samme Tjeneste som rede Penge, der faae deres Værdi, fra den Substants, de indeholde. For at en Ting kan tjene som Omsætningsmiddel, er det nemlig kun nødvendigt, at man har Vished for, at man igjen kan give den ud til den samme Værdi, til hvilken man selv har modtaget den. Staten er istand til at gjøre enhver Gjenstand til en saadan Anviisning, idet den deels kan forpligte sig til selv at modtage den i Betaling i sine Kasser til en vis Værdi, deels ved sit Magtsprog kan fremtvinge, at den i alle andre Betalinger skal modtages som lovligt Betalingsmiddel til en lignende Værdi. Naar den befaler dette, vil Enhver heri have Vished for at kunne udgive saadanne Gjenstande til den samme Værdi, til hvilken han selv har modtaget dem, og de vilie derfor yde ham den samme Tjeneste, som om

de virkelig indeholdt den paa Grund af den Substants, af hvilken de bestaae. Men hvorvidt gaaer Statens Magt i denne Heuseende?

Det følger naturligviis af sig selv, at den er begrændset af Statens Grændser; udenfor disse gjælder dens Magtsprog ikke, og de Gjenstande, som den i Landet selv kan tillægge en vilkaarlig Værdi, ville i Udlandet kun blive modtagne til den, som tilkommer dem ifølge deres Indhold. Men selv indenfor sit eget Omraade er Staten i denne Henseende stærkt indskrænket.

Dens Magt i denne Henseende er nemlig begrændset af, at den ikke tillægger de Penge, den paa denne Maade udsteder, en større Værdi, end den Mængde rede Penge vilde have, som vilde være nødvendige til Landets Omsætninger, naar disse alene blive besørgede ved Hjælp af dem. Saalænge den holder sig indenfor denne Grændse, kunne de Penge, som den vilkaarligt tillægger en Værdi, bevare denne ligesaa sikkert, som om den virkelig tilkom dem ifølge deres Substants; men saasnart den gaaer videre, vil deres Værdi uundgaaeligt synke. Dette trænger til en nøiere Forklaring. For at denne kan være mere simpel, ville vi foreløbigen tænke os, at de Penge, som Staten saaledes udgiver, ere Sedler, de saakaldte Papiirspenge, som i og for sig ere aldeles blottede for Værdi, og som kun erholde denne fra dens Magtsprog.

Dersom der i et Land, som behøver en omløbende Pengemasse af 10 Millioner Daler i rede Penge til at besørge sine Omsætninger, og som er i Besiddelse af denne, bliver udstedt et Beløb af Sedler, f. Ex. 5 Millioner, som Staten gjør til et lovligt Betalingsmiddel lige med rede Penge, og Forholdene iøvrigt blive uforandrede, saa at navnlig hverken Omsætningernes Mængde eller Omløbets

Hurtighed undergaaer nogen Forandring, vil den uudblivelige Virkning heraf være, at Pengene ville synke i Værdi, og at Priserne altsaa ville stige i samme Grad, som deres Mængde er blevet forøget. Da denne er blevet 50 pCt. større, uden at Omsætningerne ere blevne mere omfattende, er det uundgaaeligt, at man nu maa betale 15 Daler for de Gjenstande, som før kun kostede 10 Daler. Denne Forringelse af Pengenes Værdi er imidlertid kun local; den er en Følge af Udstedelsen af Sedler, som kun gjælde indenfor det enkelte Lands Grændser, men her omfatter den ligeligt baade Sedler og rede Penge, da begge have den samme Gyldighed som Betalingsmiddel. Følgen heraf vil være, at Værdien af de rede Penge som Omsætningsmiddel synker under deres Metalværdi, og de ville paa Grund heraf efterhaanden strømme til Udlandet, hvor de kunne blive afsatte i Overeensstemmelse med denne, og dette vil vedblive, indtil den omløbende Pengemasse er blevet formindsket med 5 Millioner Daler i rede Penge, og saaledes igjen nedbragt til det tidligere Beløb af 10 Millioner Daler, som netop er det, der udfordres, for at de kunne bevare deres fulde Værdi. Dersom Staten, efterat Ligevægten igjen er oprettet, paany udsteder 5 Millioner Daler i Sedler, vil hele den samme Proces begynde forfra, og der vil paany udvandre 5 Millioner i rede Penge, indtil den omløbende Pengemasse igjen er bragt ned til 10 Millioner Daler, som nu udelukkende bestaae af Sedler. Naar dette Punct er naaet, er Statens Magt til at udstede Sedler og sikkre dem samme Værdi som rede Penge udtømt; den kan ikke udstede flere, uden i samme Grad at formindske den. Dersom den paany vil udstede 5 Millioner, maae disse nødvendigviis blive i Omløbet, da de

i og for sig ere aldeles værdiløse, og derfor ikke som de rede Penge kunne finde Afsætning i Udlandet. Da Pengenes Mængde altsaa vil vedblive at være forøget med 50 pCt., maa deres Værdi ogsaa vedblive at være forringet med 50 pCt., og enhver ny Forøgelse vil yderligere frembringe den samme Virkning. Rede Penge, det vil sige saadanne, som bestaae af ædle Metaller, der ere udmyntede i Overeensstemmelse med den gjældende Myntfod, ville aldeles gaae ud af Pengeomløbet og blive en Handelsvare, som man betaler med en større eller mindre Mængde Sedler, efter den større eller mindre Værdiforringelse, som disse ere undergaaede. Man kalder det, at Sedlerne faae Cours, hvorved man forstaaer det Tal, som angiver, i hvilket Forhold forskjellige Pengesorter ombyttes imod hinanden. Naar de Sedler, som Staten har udstedt, have samme Værdi som rede Penge, saa at lige Qvantiteter ombyttes mod hinanden, siger man, at Coursen er pari; dersom man derimod for en vis Mængde af disse maa betale en større Mængde af hine, f. Ex. for 100 Rdlr. i rede Penge 200—300—400 o. s. v. Rdlr. af hine Sedler, siger man, at Coursen stiger, og denne Stigen er saaledes et nøiagtigt Udtryk for Værdiforringelsens Omfang.

Dersom Staten istedetfor at udstede Sedler udgiver Mynter af en mindre Metalværdi end den, de efter den gjældende Myntfod skulde indeholde, ville Virkningerne være de samme, kun med den Forskjel, at disse altid ville have nogen, om endogsaa kun en mindre indre Værdi, og at deres Værdi som Omsætningsmiddel ikke vil kunne synke under denne.

Efter det Foregaaende maa det være indlysende, at de Penge, som Staten udsteder, og hvilke den tillægger

en større Værdi, end der tilkommer dem efter den Substants af hvilken de bestaae, ikke nødvendigviis maae synke i Værdi; men at Værdiforringelsen først begynder, naar den udgiver dem til et større Beløb end det, der kunde være i Omløb af rede Penge, og at der ikke er anden Grændse for, hvor dybt de kunne synke, end deres egen indre Værdi. Da de, forsaavidt de bestaae i Sedler, i og for sig er aldeles værdiløse, kan Værdien af disse ogsaa synke saa dybt, det skal være.

Tidligere have Regjeringerne hyppigt benyttet sig af dette Middel til at hjælpe sig ud af financielle Forlegenheder. Istedetfor at betale med rede Penge, have de enten betalt med Mynter, som havde en mindre Værdi, end de skulde have, eller med Sedler uden al indre Værdi, og disse Betalingsmidler have de tillige gjort til lovlige, og ere i lang Tid bestandigt gaaede videre frem ad denne Vei. Følgerne heraf have i høieste Grad været beklagelige. Pengevæsenet har derved mistet al Fasthed, fordi Pengenes Værdi udelukkende var betinget af det Forhold, hvori deres Mængde stod til Omsætningerne, uden at der var nogen Omstændighed, som kunde begrændse den, og fordi man stadigt maatte frygte, at den vilde blive yderligere forøget. Enhver, der under saadanne Forhold modtager en Pengesum, veed vel, hvilken Værdi den har i Øieblikket, men han kan ikke gjøre nogen rimelig Beregning om, hvilken Værdi den vil have f. Ex. om en Maaned, og endnu mindre om et Aar, og dersom han vil laane den ud eller opbevare den, maa han frygte for, at dens Værdi for en stor Deel er forsvundet, naar han faaer den tilbagebetalt, eller naar han vil bruge den. Den hele oeconomiske Tilstand bliver saaledes

undergravet i sin Grundvold, fordi en saadan Usikkerhed i Pengevæsenet medfører en lignende i en Mængde Eiendomsforhold, og en saadan Fremgangsmaade fra Regjeringernes Side kan vanskeligt undskyldes. — De skadelige Virkninger ere ogsaa nu saa almindeligt anerkjendte, at neppe nogen velordnet Stat i Fremtiden vil gribe til denne Udvei.

Femte Capitel.

Om Forandringer af de ædle Metallers Værdi og Følgerne af dem.

§ 1. Om de Værdiforandringer, de ædle Metaller ere undergaaede i Tidens Løb.

Det er allerede tidligere bemærket, at Penge mangle en Egenskab, som er nødvendig for at gjøre dem til et fuldkomment Omsætningsmiddel, nemlig en uforanderlig Værdi. Dette gjælder, som vi nyligt have seet, i høi Grad om de Penge, som Staten skaber ved sit Magtsprog, hvis Værdi alene afhænger af det Maadehold, hvormed den benytter sig af sin Magt; men det gjælder ogsaa om de virkelige Penge, hvis Værdi bestemmes af den Mængde ædelt Metal, de indeholde, fordi disse Metaller selv kunne være store Forandringer underkastede i denne Henseende. Da disse have en særegen Betydning paa Grund af de ædle Metallers Anvendelse som Omsætningsmiddel, fortjene de en nøiere Omtale. — Uagtet Pengenes Værdi, ogsaa naar Frembringelsen af dem staaer aaben for Alle ikke ganske svarer til deres Metalindhold, da paa den ene Side Prægningsomkostningerne, og paa den anden Side Forbud imod at udføre og indsmelte dem kunne

bevirke nogen Afvigelse, er denne dog saa ubetydelig, at vi i den følgende Undersøgelse aldeles kunne see bort fra den, og betragte Pengenes Værdi som aldeles eensbetydende med de ædle Metallers, saa at Alt, hvad der gjælder om disse, ogsaa gjælder om hine.

De Forandringer, som Værdien af de ædle Metaller undergaaer i Tidens Løb, kunne enten være hurtigt forbigaaende eller af en mere varig Natur. De forbigaaende ere ialmindelighed begrundede i Omstændigheder, som for en Tid forandre Forholdet imellem Tilbud og Efterspørgsel. I Oldtiden vare de baade hyppige og betydelige. Det var dengang Skik at sammenhobe dem som Skatte, der saaledes for en Tid aldeles vare unddragne Omløbet. Naar disse, som det ofte var Tilfældet, kom i en heldig Erobrers Besiddelse, bleve de pludseligt kastede ud paa Markedet, og ved det hurtigt forøgede Tilbud blev deres Værdi ogsaa hurtigt formindsket. Denne Virkning var saameget betydeligere, som der dengang kun var en mindre Mængde af dem tilstede, og en pludselig Forøgelse af Tilbuddet derfor maatte udøve en saameget større Indflydelse paa Værdien. I vore Dage ere lignende Aarsager baade sjeldne og kun lidet virksomme, men de mangle dog ikke ganske. Under Krige og politiske Uroligheder er der Mange, som omsætte deres Formue, eller dog en Deel af den, i ædle Metaller, for under denne Form mere sikkert at kunne skjule den, ligesom ogsaa Regjeringerne under saadanne Forhold maae gjøre en større Mængde contante Udbetalinger for at bestride Omkostningerne ved Krigsførelsen. Begge disse Omstændigheder bevirke en forøget Efterspørgsel og derved tillige en Forhøielse af deres Værdi; men i det Hele taget udøve de dog kun en ringe

Indflydelse. Den er maaskee betydeligere for Guld end for Sølv, da hiint Metal, som det mere kostbare, bedre egner sig til at gjemmes.

De Aarsager, som formindske Omkostningerne ved Productionen af de ædle Metaller og saaledes bevirke en varig Forandring af deres Værdi, ere af langt større Vigtighed. I denne Henseende har især Opdagelsen af America i den nyere Tid frembragt meget store Forandringer. Før dette Tidspunct var den Mængde af dem, som fandtes i Europa, neppe saa stor som paa Romernes Tid. En Deel var blevet nedgravet i Jorden, anden Deel var gaaet til Orienten i Betaling for de Varer, som Europa havde modtaget derfra, atter en anden Deel var gaaet tabt ved Slid, og Udbyttet var i den tidligere Middelalder ikke stort nok til at erstatte disse Tab. Man*) anslaaer den hele daværende Mængde til omtrent 174,000 Pund Guld, som efter den nuværende franske Myntfod vilde svare til en Værdi af omtrent 300 Millioner francs, og til 6,300,000 Pd. Sølv til en Værdi af omtrent 700 Millioner francs. I den første Tid efter Americas Opdagelse undergik Mængden ikke nogen betydelig Forandring; Europæerne indskrænkede sig til at tilegne sig de smaa Qvantiteter, af hvilke de Indfødte vare i Besiddelse. Det var først senere, at den blev betydeligt forøget, nemlig efterat Spanierne havde nedsat sig i den nye Verden og begyndt en regelmæssig Bjergværksdrift, og navnlig efterat man omtrent samtidigt havde opdaget nye meget rige Miner og opfundet en langt billigere Maade til at udskille det ædle af Ærtset. Begge disse Omstændigheder tilsammen for-

*) M. Chevalier: Dictionnaire d'écon. polii. T. 2. S. 160.

mindskede Productionsomkostningerne betydeligt, og da de ædle Metaller i Europa fandt Afsætning til en Værdi der langt oversteg hine, blev Bjergværksdriften en overordentlig fordeelagtig Industri; den blev efterhaanden udvidet, og det europæiske Marked mere rigeligt forsynet med dem. Senere er den ogsaa blevet udvidet i andre Lande, navnlig Productionen af Guld, og den Masse af ædle Metaller, som nu findes i Verden, er mange Gange større end før Americas Opdagelse. M. Chevalier anslaaer den hele Mængde som indtil 1848 er frembragt i America til omtrent 5,820,000 Pund Guld, som efter den nuværende franske Myntfod svarer til omtrent 10,000 Mill. francs, og til 244,000,000 Pund Sølv til et Værdibeløb af 27,000 Millioner francs. I den øvrige Verden skal der paa samme Tid være frembragt 2,380,000 Pund Guld til et Værdibeløb af 4,100 Millioner francs, og 21,000,000 Pd. Sølv til et Værdibeløb af 2,330 Millioner francs.

Det hele Udbytte af ædle Metaller i denne Aarrække har saaledes udgjort et Beløb, som svarer til en Værdi af 43500 Millioner francs, altsaa et Beløb, der omtrent er 43 Gange saa stort som det, der fandtes i Europa før Americas Opdagelse. Det er imidlertid langt fra, at hele denne Mængde endnu findes paa Markedet. En stor Deel er gaaet tabt ved Slid og ulykkelige Tilfælde, en anden Deel er blevet anvendt til Huusgeraad og Prydelser, og endelig er ogsaa en meget stor Deel gaaet til Indien og China i Betaling for de Varer, som vi have modtaget derfra. Det er umuligt at beregne, hvor stort et Beløb disse forskjellige Mængder have udgjort, men hvor høit man endogsaa vil anslaae det, er det dog hævet over al Tvivl, at Markedet nu er forsynet med en langt

større Mængde ædle Metaller end dengang. Hvilken Indflydelse har nu denne Forandring udøvet paa deres Værdi?

Ved Besvarelsen af dette Spørgsmaal, maa det fastholdes, at en Tings Værdi ikke alene bestemmes ved Tilbuddet af den, men ved dette i Forhold til Efterspørgselen; dersom begge forøges samtidigt og i samme Grad, vil Værdien blive aldeles uforandret. Det Samme gjælder om Productionsomkostningerne, dersom disse samtidigt og i samme Grad forandres for flere Gjenstande, vil Værdiforholdet imellem disse ligeledes blive uforandret. Besvarelsen af hiint Spørgsmaal afhænger altsaa af, hvorvidt man kan antage, at alene Omkostningerne ved at producere de ædle Metaller og Tilbuddet af dem ere blevne forandrede, eller om lignende Forandringer ogsaa have fundet Sted for de Gjenstande, som ombyttes imod dem, det vil sige for alle Varer ialmindelighed. Dersom dette har været Tilfældet, maae disse nødvendigviis have opveiet eller dog modvirket den Synken af de ædle Metallers Værdi, som ellers vilde have fundet Sted.

Naar man nu betragter den Udvikling, for hvilke de oeconomiske Forhold i Europa have været Gjenstand i hiint Tidsrum, er det tydeligt, at den i høi Grad har bidraget til at forøge Efterspørgselen efter de ædle Metaller. Industrien er fremblomstret, Productionen af mange Gjenstande er efterhaanden blevet billigere, og der er frembragt en større Mængde af dem; ved Handelens Udvikling og Arbeidets Deling ere Omsætningerne blevne langt talrigere, og medens tidligere en Mængde Betalinger fandt Sted i Naturalpræstationer, er Brugen af Penge i Tidens Løb blevet langt mere almindelig. Alle disse Aarsager tilsammen have modvirket den Indflydelse paa de ædle

Metallers Værdi, som det forøgede Tilbud vilde have udøvet, dersom det havde været enestaaende; de have imidlertid ikke udviklet sig i samme Grad som dette, og som en Følge heraf have de heller ikke kunnet udjevne hiin Indflydelse, men de have kun hindret den i at naae den Høide, som den under andre Omstændigheder vilde have naaet. Værdien af dem er i Virkeligheden sunket betydeligt; Prisen paa andre Gjenstande er nu i det Hele taget ikke lidet høiere end før Americas Opdagelse. Denne Priisforhøielse er imidlertid ikke eensformigt udbredt over alle Varer. Productionen af nogle af disse er blevet billigere i en endnu høiere Grad end Productionen af de ædle Metaller, af andre er den derimod blevet det i en mindre Grad. For den samme Mængde ædelt Metal erholder man nu langt flere Bomuldsvarer, Jernvarer og andre Industrigjenstande, derimod en mindre Mængde Korn og animalske Producter. Der er ikke en eneste Gjenstand, som er blevet uforandret med Hensyn til sine Productionsomkostninger, da de industrielle Fremskridt have omfattet alle Arter af Erhverv. Man mangler derfor en bestemt Maalestok til at bedømme, hvormeget Værdien af dem er sunket siden den Tid. Den eneste Fremgangsmaade, af hvilken man kunde gjøre Brug, en Sammenligning af Priserne dengang og nu ikke paa en enkelt Ting men paa alle Ting ialmindelighed, er umulig, fordi man ikke har og ikke kan have de i denne Henseende nødvendige Oplysninger. Man kan derfor kun anstille Gisninger, der kunne være mere eller mindre sandsynlige, om de Forandringer, som Værdien af dem ere undergaaede i dette Tidsrum. Hvor usikkre de ere, kan man bedst bedømme af de store Afvigelser, som finde Sted i de forskjellige

Forfatteres Angivelser af deres Omfang. Chevalier *) og Say **) angive, at de ædle Metaller siden Americas Opdagelse ere sunkne til $^1/_6$ af deres tidligere Værdi; Roscher ***) antager, at de ere sunkne til imellem $^1/_3$ og $^1/_4$, Carlo Marlo ****) til imellem $^1/_4$ og $^1/_5$, Mac Culloch †) mener, at de indtil Midten af det 17de Aarhundrede, efter hvilken Tid han antager, at ingen videre Værdiformindskelse har fundet Sted, ere sunkne til $^1/_4$ af den Værdi, de havde før Americas Opdagelse. — Man kan vel herefter antage, at deres Værdi idetmindste er formindsket til $^1/_3$ og i det Høieste til $^1/_6$.

Det har tidligere fortrinsviis været Sølvminerne, som ere blevne afbenyttede i America, og Opdagelsen af denne Verdensdeel har derfor bevirket en stor Forandring af det indbyrdes Værdiforhold imellem Guld og Sølv. Tidligere havde et Pund Guld samme Værdi som 8—12 Pund Sølv, nu derimod omtrent som $15^1/_2$. I den nyere Tid er Guldproductionen undergaaet en lignende Forandring ved Opdagelsen af rige og let tilgjængelige Guldlag i det nordlige Rusland, Californien og Australien, som muligviis vil bevirke en Forandring af deres indbyrdes Værdiforhold i den modsatte Retning. Hidindtil har den endnu ikke udøvet nogen stor Indflydelse, men dersom Guldproductionen i længere Tid skulde vedblive i samme Omfang, uden at Sølvproductionen undergik en lignende Forandring, er det indlysende, at det i Sammenligning med Sølv maatte synke i Værdi. Det er imidlertid meget vanskeligt at forudsee,

*) Cours d'écon. polit. T. III. S. 240.
**) Cours d'écon. polit. 3me partie. Chap. 9.
***) Die Grundlagen der Nationaloeconomie. S. 243.
****) Untersucchungen über die Organisation der Arbeit. T. 2. 590.
†) Udg. af Wealth of Nations. S. 484.

hvorledes dette Forhold vil stille sig i Fremtiden, og man kan i denne Henseende kun anstille Gisninger. Som Momenter, der maae komme i Betragtning ved Bedømmelsen af dette Spørgsmaal, maa det paa den ene Side fremhæves, at Guld ialmindelighed findes i reen Tilstand blandet med Sand og Gruus i Jordens Overflade, uden at Lagene gaae i Dybden, og at Tilveiebringelsen derfor ikke frembyder Vanskeligheder, hvor saadanne Lag findes, men at disse ogsaa hurtigt udtømmes. Hvorlænge den forøgede Production vil vedvare, afhænger derfor især af Udstrækningen af de i den nyere Tid opdagede Guldlag, men herom har man endnu ingen paalidelige og nøiagtige Oplysninger. Paa den anden Side maa det erindres, at Sølvminerne i America ere meget righoldige; at det er langtfra, at de ere udtømte, og at de ved en større industriel Udvikling i de Lande, hvor de findes, ved bedre Samfærselsmidler, ved Forbedringer af Bjergværksdriften, rimeligviis ville kunne levere meget store Qvantiter Sølv med mindre Productionsomkostninger end hidindtil. Angaaende den Overflødighed af Sølv, som findes i America, siger Humboldt: at man ved at see hen til den Mængde Lag af Sølværts, som findes i Andeskjeden, og som endnu enten ere aldeles uberørte eller kun overfladisk benyttede, kunde fristes til at troe, at Europæerne kun have begyndt at benytte sig af de uudtømmelige Rigdomskilder, som den nye Verden indeslutter, og at Europa vilde blive oversvømmet med ædle Metaller, dersom man paa engang anvendte alle en udviklet Bjergværkskunsts Hjælpemidler paa de mange Miner, hvis Rigdom i lang Tid har været kjendt. En anden Forfatter siger: at den Tid vil komme, et Aarhundrede tidligere eller sildigere, da Frembringelsen af Sølv kun vil være begrændset af dets bestandigt mere

synkende Værdi *). — Der har i den nyere Tid fundet en Begivenhed Sted, som lover en ikke ubetydelig Formindskelse af Omkostningerne ved at tilveiebringe Sølv, nemlig Opdagelsen af Cinoberminer i Californien. Qviksølv bliver anvendt i stor Mængde til Sølvets Udskillelse af Ærtset, og Omkostningerne ved at bringe det tilveie udgjøre saaledes en ikke ubetydelig Bestanddeel af dets Productionsomkostninger; det har tidligere været meget kostbart, og en betydelig Nedsættelse af dets Værdi, som de nye Miner synes at love, vil derfor udøve en stor Indflydelse paa at gjøre Productionen af Sølv billigere.

De Forhold, som de ædle Metaller ville frembyde i Fremtiden med Hensyn til deres indbyrdes Værdi, ere saaledes meget skjulte. Det er muligt, og det er endogsaa sandsynligt, at Frembringelsen af dem begge vil blive Gjenstand for betydelige Forbedringer; men det synes nu for Tiden umuligt at have nogen velbegrundet Mening om, hvorvidt de begge i samme Grad ville blive paavirkede af dem, eller, dersom dette ikke skulde være Tilfældet, hvilket der da meest vil blive Gjenstand for dem. — Enhver Gisning om det Forhold, som i Fremtiden vil finde Sted imellem Værdien af Guld og Sølv, maa derfor ansees for aldeles usikker.

§ 2. Om Virkningerne af Forandringer i de ædle Metallers og Pengenes Værdi.

Ialmindelighed maa ethvert Fremskridt i Industrien, som sætter os istand til at forskaffe os de samme Gjenstande med færre Omkostninger, ansees for et Gode; med

*) Humboldt: Essai sur la nouvelle Espagne. T. 3. S. 342. Duport: sur la production des metaux precieux. S. 378. Jvfr. Chevalier: Cours d'écon. polit. T. 3. S. 510 og 512.

Hensyn til de ædle Metaller gjælder dette imidlertid i en mindre Grad end for de fleste andre Varer. Forsaavidt de benyttes til forskjellige Forbrugsgjenstande er deres større Billighed vistnok et Gode, som dog er af mindre Betydning, fordi de ikke tilfredsstille nogen trængende Fornødenhed men meest anvendes til Luxusforbrug, og man derfor kunde undvære dem, uden at Livet vilde blive synderligt mere fattigt. Forsaavidt de tjene som Omsætningsmiddel, er deres større Billighed aldeles ikke noget Gode; den bevirker kun, at der udfordres en større Mængde til at besørge de samme Omsætninger, men dette udøver aldeles ikke nogen Indflydelse paa den oeconomiske Tilstand; den hele Forskjel er kun den, at man regner med andre Tal. Derimod udøver en Formindskelse af de ædle Metallers Værdi i en anden Henseende en bestemt Indflydelse, som vel ikke mærkes i de daglige Omsætninger, men som derimod kan være betydelig i lange Tidsrum, idet den forringer deres Formue, hvis Eiendomme bestaae i ædle Metaller eller i Fordringer paa disse. En Gjæld, som er stiftet før Americas Opdagelse, er nu alene som en Følge af deres forringede Værdi nedsat til et betydeligt mindre Beløb, end den dengang var. De, som skyldte Penge bort, ere saaledes blevne berigede paa deres Bekostning, som havde dem tilgode. Da det altid er det Ønskeligste, at Enhver kan blive i uforstyrret Besiddelse af sin Eiendom, maa man vistnok ansee denne Indflydelse for uheldig; imidlertid kan det ikke negtes, at den maaskee vilde have været endnu skadeligere, dersom den havde udviklet sig i modsat Retning, og havde forhøiet al Gjæld istedetfor at nedsætte den. Saaledes som den nu har fundet Sted, har den især

været til Gavn for de ubemidlede Classer af Befolkningen, som havde bestemte Betalinger i Penge at udrede, hvis Kaar den i ikke ringe Grad har bidraget til at forbedre; var den gaaet i den modsatte Retning, vilde den kun have været til Fordeel for de Rige og i høi Grad have forøget det Tryk, der paa saamange andre Maader hvilede paa den fattigere Befolkning.

En lignende Indflydelse som den, en Formindskelse af begge de ædle Metallers Værdi udøver, vil ogsaa fremkomme, naar kun Værdien af et af dem synker. Dersom de rige Guldlag, som i den nyere Tid ere opdagede, skulde bevirke en Formindskelse af Guldets Værdi, vil der ogsaa heraf følge en Forstyrrelse i Eiendomsforholdene, da deres Formue, som skulle gjøre Betalinger i Guld, derved vil blive forøget paa deres Bekostning, som skulle modtage dem; Danmarks Statsgjæld f. Ex. vil, forsaavidt den er stiftet i Guld, derved blive formindsket til Skade for Creditorerne; men da Andre saaledes ville tabe i samme Forhold, som Danmark vinder, vil der ikke opnaaes nogen sand Fordeel herved.

Virkningerne af den Formindskelse af de ædle Metallers Værdi, som har været en Følge af Americas Opdagelse, have været mindre følelige, fordi den har været fordeelt over et langt Tidsrum og derfor ikke har frembragt nogen betydelig Forstyrrelse til nogen enkelt Tid. Dette har derimod i en høi Grad været en Følge af den vilkaarlige og hensynsløse Maade, paa hvilken de fleste Regjeringer til enkelte Tider have grebet ind i Pengevæsenet ved at udstede Papiirspenge. Pengenes Værdi er sunket, undertiden i en utrolig Grad, i Løbet af nogle faa Aar, og mange Eiendomsforhold ere derved aldeles blevne forrykkede. Al Gjæld, som Skyldneren kunde be-

tale med Penge, hvis Værdi var langt mindre end deres, som han i sin Tid havde laant, blev derved nedsat til et ubetydeligt Beløb i Sammenligning med dens oprindelige Værdi, og ligesom Skyldnerne bleve berigede, tabte de, hvis Formue bestod i Gjældsfordringer, undertiden en stor Deel af den. — Disse Forstyrrelser ere blevne endnu større derved, at Regjeringerne ialmindelighed, efterat først alle oeconomiske Forhold vare komne i en Opløsningstilstand, have anseet det for nødvendigt, at bringe Forholdsregler i Anvendelse, ved hvilke Pengenes sunkne Værdi igjen kunde blive hævet, og de have derved fremkaldt en ny Række af Virkninger i modsat Retning. Ligesom Pengene steg i Værdi, blev al Gjæld forhøiet over sit tidligere Beløb, og Mange, som havde gjort Laan, da de havde en ringe Værdi, bleve derved nødte til at tilbagebetale langt Mere, end de i sin Tid havde troet at forpligte sig til, hvorved deres Formuestilstand i mange Tilfælde maatte blive aldeles ødelagt.

Da det er et af Statens vigtigste Formaal at vaage over Eiendomssikkerheden, men denne bliver rystet paa den voldsomste Maade ved alle saadanne Forstyrrelser i Pengevæsenet, er det indlysende, at en Regjering ikke let kan gribe til noget mere ulykkeligt Middel til at hjælpe sig ud af en financiel Forlegenhed end en umaadeholden Udstedelse af Papiirspenge, og at den ikke bør tye hertil, saalænge der er nogen Mulighed for at benytte en anden Udvei.

Sjette Capitel.

Om en Værdimaalestok.

Da de Forhold, under hvilke de forskjellige Varer frembringes og afsættes, ere meget foranderlige, og da ethvert Sted og enhver Tid i denne Henseende har sine Særegenheder, maa ogsaa deres Værdi undergaae mange Forandringer. Det vilde være interessant at kunne bedømme disse nøiagtigt, da man derved kunde erholde Oplysning om en Mængde oeconomiske Forhold og deres Forandringer i Tidens Løb, om hvilke man nu er indskrænket til at anstille Gisninger. Dette vilde imidlertid kun være muligt under den Forudsætning, at man var i Besiddelse af en Gjenstand, med hvilken man kunde udmaale disse Forandringer, af en nøiagtig Værdimaalestok. Som enhver Maalestok maatte den selv være aldeles uforanderlig, da man ellers ikke kunde bedømme, om de Forskjelligheder, som man fandt ved en Sammenligning af forskjellige Tings Værdi, havde deres Oprindelse i Forandringer af disse Ting selv eller af Maalestokken. Men for at en Gjenstand kunde være i Besiddelse af en uforanderlig Værdi, maatte den paa den ene Side altid frembringes med de samme Omkostninger, og paa den anden Side maatte Tilbud af

og Efterspørgsel efter den altid staae i det samme Forhold til hinanden. Ifølge den Foranderlighed, som udmærker alle menneskelige Ting, er det vistnok umuligt, at der skulde kunne findes en Ting, som frembød en saadan Eensformighed. Penge besidde ikke denne Egenskab. Ligesaa godt som de ere skikkede til at angive Forskjellighederne i Tingenes Værdi paa samme Tid og Sted, ligesaa lidt ere de brugbare, naar Sammenligningen angaaer forskjellige Tider og Steder. Man har derfor søgt efter en anden Gjenstand, som i høiere Grad var i Besiddelse af denne Egenskab. Den følgende Fremstilling vil vise, hvorlidet disse Forsøg have været heldige.

A. Smith*) har troet at finde en saadan Maalestok i den Mængde Arbeide, man kan kjøbe for en Gjenstand: „Den samme Mængde Arbeide maa altid og overalt være af samme Værdi for Arbeideren, han bringer altid det samme Offer, og den Priis han betaler, er altid den samme, hvilken Mængde Producter han ogsaa modtager i Vederlag for sit Arbeide. Undertiden faaer han flere, undertiden færre; men det er da disse, som forandrer deres Værdi, og ikke Arbeidet, hvormed han betaler dem. Dette, som altid er uforanderligt i sin Værdi, er den endelige og virkelige Maalestok, ved hvilken Værdien af alle andre Ting til enhver Tid og paa ethvert Sted kan bedømmes og sammenlignes. Dette er den virkelige Priis, Penge derimod kun den nominale."

Denne Betragtning er imidlertid aabenbart begrundet i en Forvexling af Brugsværdi og Byttеværdi. Man kan maaskee sige, at den samme Arbeidsmængde altid paalægger Arbeideren det samme Offer; men det Udbytte han

*) A. St. S. 15-17.

frembringer, og som nærmest maa betragtes som Udtrykket for dets Bytteværdi, kan være høist forskjelligt. Alle ere ikke i Besiddelse af de samme physiske og aandelige Egenskaber, af den samme techniske Færdighed og af ligegode Redskaber, og Nogle frembringe derfor Mere end Andre. Om endogsaa Alle i deres Arbeide bringe det samme Offer af Tid og Anstrengelse, kan man dog ikke sige, at Arbeidet har den samme Værdi, naar Udbyttet er høist forskjelligt. Ligesom det bliver mere productivt, faaer det ogsaa en større Værdi, og Udbyttet af ligestore Arbeidsmængder ombyttes derfor heller ikke lige mod hinanden. Det er ikke alene enkelte Individers Arbeide, som saaledes kan give et forskjelligt Udbytte, men det Samme gjælder ogsaa om forskjellige Tider og Steder. En Arbeidsdag hos et uciviliseret Folk eller paa en Tid, da Industrien endnu befinder sig i sin første Barndom, har langtfra samme Værdi som i et meget udviklet Land i vore Dage. — Arbeidets ulige Productivitet er ikke den eneste Aarsag til Forskjelligheder i dets Bytteværdi; Tilbud og Efterspørgsel forandre sig ogsaa og betinge tilsvarende Forandringer af den; naar Capitalen er stor i Forhold til den Mængde Arbeidere, der søge Anvendelse for deres Arbeidskraft, bliver Vederlaget større, end naar det omvendte Forhold finder Sted. — Da Arbeidet selv saaledes er foranderligt i sin Værdi, kan man ikke ansee den Arbeidsmængde, som man kan kjøbe for en Ting, for et nøiagtigt Udtryk for dens Værdi, og det bliver derfor ligesaa lidt en brugbar Maalestok som Sølv og Guld.

Efter at have anført Arbeidet som den egentlige Værdimaalestok gjør A. Smith opmærksom*) paa, at man

*) A. St. S. 16.

til forskjellige Tider mere vil være istand til at kjøbe den samme Mængde Arbeide for en bestemt Mængde Korn, end for en bestemt Mængde enten af Guld eller maaskee af nogen anden Vare, og han anseer derfor Korn for at være en bedre Værdimaalestok end alle andre Gjenstande, skjøndt dog ikke nogen fuldkommen; deels fordi den virkelige Arbeidsløn, som tilfalder Arbeiderne, den Mængde Fødemidler, med hvilke deres Arbeide bliver betalt, er forskjellig efter Omstændighederne, større i et Samfund som gaaer frem i oeconomisk Udvikling end i et, som staaer stille eller vel endogsaa gaaer tilbage; deels fordi Kornets Værdi forandrer sig betydeligt fra Aar til Aar, og det kun er dets Gjennemsnitsværdi i lange Tidsrum, der frembyder nogen Fasthed. — Det lader sig ikke negte, at Korn hidindtil har frembudt en større Stadighed i sin Værdi end mange andre Ting; men desuagtet egner det sig ingenlunde til at afgive nogen brugbar Værdimaalestok. Den betydelige Foranderlighed, som det frembyder i korte Tidsrum, afgiver en stor Hindring i denne Henseende. Fra et Aar til et andet kan den stige og synke betydeligt, og for at den kan være nogenlunde stadig, maa man benytte sig af meget lange Tidsrum. Veirliget, som udøver en saa stor Indflydelse paa Tilbuddets Størrelse, er nemlig i høieste Grad ustadigt, og til enkelte Tider kunne Misvextsaar være langt hyppigere end til andre; i de 50 Aar fra 1715 til 1765 vare de langt sjeldnere i England end i de foregaaende 50 Aar, og Værdien af Korn derfor lavere i hine end i disse*). For altsaa at kunne benytte det som Værdimaalestok maa man tage en Gjennemsnitsværdi idetmindste for et heelt Aarhundrede. Men selv under den

---

s) Tooke: History of Prices. T. 1. S. 55-99.

Forudsætning, at man paa denne Maade kunde fjerne Indflydelsen af Veirligets Ustadighed, vilde det dog frembyde betydelige Mangler, fordi baade dets Productionsomkostninger og Forholdet imellem Tilbud og Efterspørgsel ere underkastede Forandringer. I begge Henseender frembyder det maaskee en større Stadighed end de fleste andre Ting, men den er dog langtfra at være saa stor, at det kan egne sig til en brugbar Maalestok.

De Betingelser, under hvilke Kornet frembringes, ere hverken de samme i forskjellige Lande eller i Tidens Løb. Agerbrugets forskjellige Udvikling, den større eller mindre Lethed i at forsyne sig fra eller at finde Afsætning paa andre Steder, giver det en ulige Værdi i forskjellige Lande, og de Forbedringer i Productionen, som efterhaanden udvikle sig, forandre den ogsaa i Tidens Løb. Det er vel sandt, at Agerdyrkningen indtil den nyeste Tid har været mere stillestaaende end de fleste andre Industrigrene; men den er allerede nu i en betydelig Udviklingstilstand, og ligesom i sin Tid Plovens Anvendelse maa have frembragt en fuldstændig Forandring i Kornets Værdi, kan det Samme ogsaa blive en Følge af de betydelige Forbedringer, som i den nyere Tid have fundet Anvendelse i Agerbruget, og som synes at have en betydelig Fremtid. Med enhver saadan Forbedring vil Værdien synke, og der er i Virkeligheden Intet til Hinder for at tænke sig denne Synken endogsaa meget betydelig.

Forholdet imellem Tilbud og Efterspørgsel er heller ikke uforanderligt. Man har vel fremhævet det som en Særegenhed ved Kornsorterne, at deres Anvendelse som det meest almindelige Fødemiddel skulde bevirke, at Efterspørgselen altid omtrent vilde staae i det samme Forhold til Tilbuddet, og Værdien derved blive temmelig fast, da

en lav Værdi skulde afgive en stærk Opfordring til Forøgelse af Folkemængden og derved igjen forøge Efterspørgselen, medens omvendt en høi skulde udøve den modsatte Indflydelse.

Dette er imidlertid i Virkeligheden ikke Tilfældet; om Kornsorterne i de europæiske Lande ogsaa er den vigtigste Forbrugsgjenstand, ere de dog ikke den eneste, og en lav Værdi af dem afgiver i og for sig ikke en tilstrækkelig Opfordring til en betydelig Forøgelse af Folkemængden; man seer jo endogsaa, at denne voxer i et mindre stærkt Forhold i agerdyrkende Lande, som i Tydskland, Polen, en Deel af de russiske Provindser, hvor Kornet har en lavere Værdi, end i industrielle Lande som England, hvor den er høi. Desuden retter Efterspørgselen sig ikke nøiagtigt efter Folkemængden; det samme Antal Mennesker bruger ikke til enhver Tid en ligestor Mængde. Dette afhænger baade af, hvorvidt de foruden Korn ogsaa benytte sig af andre Fødemidler, enten vegetabilske, som Kartofler, Kastanier, Mais, eller animalske, og hvorvidt Kornet ogsaa benyttes til anden Avendelse end til Føde for Mennesker, i Industrien f. Ex. til Stivelse, til Spiritus o. s. v.

Korn kan saaledes ikke afgive nogen uforanderlig Værdimaalestok, og naar man troer ved Contracter om fremtidige Betalinger bedre at kunne sikkre sig en fast Værdi, ved at betinge sig denne i en vis Mængde Korn end i andre Gjenstande, kan en saadan Contract ligesaa let blive til Skade for en af Parterne, som om den var betinget i en vis Mængde af de ædle Metaller. Under alle Omstændigheder vil den frembyde store Forandringer for enkelte Aar, og allerede derved være mindre skikket til at være en god Form for Betalinger. Naar Værdien i et

Tidsrum f. Ex. af 10 eller 20 Aar er langt mindre, end man havde gjort Regning paa, er det en daarlig Erstatning, at den igjen i et andet Tidsrum vil være høiere. Tabet og Fordelen vil ingenlunde tilfalde de samme Personer, og selv naar dette er Tilfældet, vil en Afvexling af Mangel og Overflødighed dog virke forstyrrende paa de oeconomiske Forhold.

Da saaledes de Gjenstande, som synes meest skikkede til at afgive en Værdimaalestok, dog ere ubrugbare hertil, maa det ansees for umuligt at finde en saadan.

Syvende Capitel.

Om Credittens Anvendelse som Omsætningsmiddel.

§ 1. Om et fuldkommere Omsætningsmiddel end de ædle Metaller.

Vi have allerede omtalt, at de ædle Metallers foranderlige Værdi er en Egenskab, som formindsker deres Brugbarhed som Omsætningsmiddel, men at denne Mangel ikke lader sig fjerne, fordi den i en endnu høiere Grad findes hos alle andre Gienstande. Foruden den frembyde de endnu nogle andre, som det i den nyere Tid for en stor Deel er lykkedes at fjerne, ved at sætte et andet Betalingsmiddel istedet for dem. — Deels er Brugen af dem forbundet med Omkostninger, som ikke ere ganske ubetydelige, deels foranlediger den ikke faa Vanskeligheder, navnlig ved store Betalinger.

Brugen af de ædle Metaller til Omsætningsmiddel er i en dobbelt Henseende kostbar. Deels udgjøre de en Deel af Landets Capital, som vel afgiver et Redskab, der yder sin store Nytte ved at lette Omsætningerne, men som tillige herved er bundet og unddraget fra anden Anvendelse i Productionens Tjeneste. A. Smith sammenligner

Pengene med Landeveie*); medens Varerne paa disse føres fra et Sted til et andet, føres de ved Hjælp af hine fra en Besidder til en anden, og ligesom den Jord, der bliver anvendt til Veie, derved er hindret fra at frembringe Korn og andre Producter, saaledes er ogsaa den Capital, som anvendes til Penge, i andre Henseender unyttig. Landet maa undvære Renten af den. Dette Tab er ikke ubetydeligt; dersom Rentefoden er 4 pCt. og Landets omløbende Pengemængde udgjør 25 Millioner Daler, beløber det sig til 1 Million Daler aarligt. Desuden gaaer en Deel af dem tilspilde ved at anvendes til Penge; de slides ikke alene ved det stadige Omløb, men undertiden gaae ogsaa store Mængder tabte ved Ildebrand, Skibbrud, ved at nedgraves i Jorden o. s. v. Tabet ved Slid undgaaer let Opmærksomheden, fordi Enhver giver Pengene ud til samme Værdi, til hvilken han har modtaget dem; men omsider kommer der et Punct, da Mynterne mærkeligt afvige fra den gjældende Myntfod, og det derfor bliver nødvendigt at indrage dem og ombytte dem med fuldvægtige, og det bliver da føleligt. — Det er vanskeligt at angive Størrelsen af de Omkostninger, som foranlediges paa disse forskjellige Maader; deels er Slidet forskjelligt, eftersom Omløbet er mere eller mindre hurtigt, deels er det umuligt endogsaa kun tilnærmelsesviis at beregne, hvormeget der gaaer tabt ved ulykkelige Hændelser. Mac Culloch**) angiver det til 1 pCt. aarligt; under Forudsætning af, at denne Angivelse er rigtig, vil det altsaa koste $^1/_4$ Million Daler aarligt at vedligeholde en Pengemængde af 25 Millioner Daler, og det hele Beløb, som denne koster Landet, bliver saaledes $1^1/_4$ Million Daler hvert Aar.

*) A. St. S. 141.

**) Udgaven af Wealth of Nations. S. 485.

Anvendelsen af de ædle Metaller til Penge er ikke alene kostbar men ogsaa ubeqvem, navnlig ved store Betalinger, især naar disse skulle skee i Sølv. Det medtager Tid at tælle dem og at forvisse sig om, at intet enkelt Myntstykke er falsk, og Forsendelsen af dem fra et Sted til et andet er forbundet med ikke ubetydelige Vanskeligheder. 100000 Daler efter vor Myntfod vilde udgjøre en saa stor Qvantitet, at man maatte behøve en Vogn og et Par Heste for at forsende dem, og selv Betalingen af mindre Summer vilde foraarsage Uleilighed nok.

Det vilde være forbundet med store Fordele, om man kunde fjerne alle disse Ufuldkommenheder. Ligesom det vilde være ønskeligt, om man kunde lægge Veiene op i Luften, uden at Forsendelserne derved bleve mere vanskelige, og benytte den Jord til Agerbrug, som nu anvendes til dem, saaledes vilde det ogsaa være ønskeligt, om man istedetfor de ædle Metaller kunde gjøre Brug af et andet Betalingsmiddel, som var i Besiddelse af alle de samme Fordele som hine, men som baade var mere beqvemt, og som tillige kunde frigjøre den Deel af Landets Capital, af hvilken de rede Penge bestaae, fra denne Anvendelse, saa at den kunde blive benyttet i Productionens Tjeneste, f. Ex. ved i Udlandet at blive ombyttet mod andre Gjenstande, som kunde forsyne Befolkningen med Midler til en yderligere Udvikling af dens oeconomiske Virksomhed. Dette er i et stort Omfang lykkedes i den nyere Tid ved Anvendelsen af Creditpapirer som Omsætningsmiddel. I de fleste Betalinger gjør man i vore Dage ikke Brug af rede Penge men af Creditmidler, som træde istedetfor dem, Pengesedler, Anvisninger, Vexler, og Pengevæsenet har derved faaet

en ny Udvikling, som i høi Grad har bidraget til at lette alle Omsætninger. Credittens Anvendelse som Betalingsmiddel fortjener derfor en nøiere Omtale.

§ 2. Om Depositobanker.

Ved en Bank forstaaer man ialmindelighed et Handelshuus, som beskjæftiger sig med Pengeforretninger, som gjør Udbetalinger eller modtager Indbetalinger for Andres Regning; som besørger Betalinger imellem forskjellige Steder; som optræder som Mellemmand, imellem de Capitalister, der have Pengesummer, som de i Øiebilkket ikke selv ville anvende, og de Industridrivende, der søge Laan for at give deres Industri en større Udvikling. Iøvrigt frembyde de store Forskjelligheder baade med Hensyn til det Omfang, i hvilket de foretage deres Forretninger, til disses Beskaffenhed og til de Betingelser, under hvilke de bestaae; medens nogle af dem kun ere simple Handelshuse, som hverken ere i Besiddelse af nogen Forrettighed eller af nogen særlig Forpligtelse, ere andre paa en vis Maade Statsinstitutioner, som Staten har givet betydelige Forrettigheder og paalagt betydelige Forpligtelser. Da disse Forskjelligheder imidlertid ikke forandre deres Væsen, ville vi i den følgende Fremstilling aldeles see bort fra dem.

Bankerne ere endogsaa i deres simpleste Form en Institution, som tilhører den nyere Tid. I Oldtiden vare de ubekjendte, og under deres første Udvikling i Middelalderen var deres Virksomhed meget indskrænket. Det var dengang deres vigtigste Forretning at vexle Penge. Paa de store Markeder, som da vare det almindelige

Stevnemøde for Kjøbmænd fra hele Verden, og som næsten afgav det eneste Middel, ved hvilket disse kunde træde i Forbindelse med hinanden, og hvor de strømmede sammen, hver med sit Lands Mynter, var det nødvendigt, at Nogle paatoge sig den Forretning at omvexle disse forskjellige Mynter imod hinanden. De, som gjorde dette, havde en særegen Bænk paa Torvet, og herfra skriver Navnet sig. Det synes dog, at Pengevexlingen ikke har været deres eneste Forretning, men at de tillige have modtaget Penge i Opbevaring og besørget Indkrævningen af Fordringer. Naar de ikke kunde opfylde de Forpligtelser, som saaledes hvilede paa dem, blev deres Bænk sønderslaaet, hvoraf Udtrykket „banco rotto" *).

Fra denne beskedne Begyndelse have de efterhaanden udviklet sig til en mere fuldkommen Form. Det første Udviklingstrin bestod i Dannelsen af Depositobanker. Den første af disse, som udelukkende havde et commercielt Formaal, var Banken i Amsterdam, som blev stiftet 1609. Den egentlige Hensigt med Oprettelsen af den var at tilveiebringe et fast og sikkert Omsætningsmiddel. Det var dengang almindeligt, at Regjeringerne tillode sig at udmynte de ædle Metaller under den lovbestemte Myntfod, saa at de ikke havde den Værdi, som de skulde have; i andre Tilfælde var denne forringet, fordi de vare slidte eller beklippede. Det var derfor forbundet med Vanskelighed at forskaffe sig Vished om, at man i en Pengesum virkelig modtog den Værdi, som man havde Fordring paa. I en stor Handelsstad som Amsterdam, hvor Mynter fra hele Verden strømmede sammen, maatte denne Vanskelighed især være følelig, og for at raade Bod her-

*) Gilbart: Principles of Banking.

paa blev Banken stiftet. Den modtog Penge i Deposito, ikke efter Mynternes paalydende Værdi men efter deres Vægt og Metallets Fiinhed, og udbetalte dem igjen paa samme Maade. De Kjøbmænd, som saaledes deponerede Penge, bleve opførte i Bankens Bøger for dette Beløb, og naar de vilde anvende dem til Udbetalinger, behøvede de ikke at udtage dem af Banken, men de kunde simpelt hen ved en Anviisning overføre deres Fordring paa denne til dem, som skulde modtage Betalingen. Deposita kunde saaledes gireres, det vil sige overføres fra En til en Anden, hvorfor saadanne Banker ogsaa kaldes Girobanker. — Byen Amsterdam, under hvis Tilsyn den var stillet, indestod for, at alle Fordringer paa den skulde blive rigtigt betalte.

Denne Bank frembød i flere Henseender betydelige Fordele. Pengene, som bleve opbevarede der, vare sikkrede imod Tab ved Ildsvaade, Tyveri, o. s. v.; man erholdt i Bankmynten et Omsætningsmiddel af en bestemt Værdi, medens den courante Mynt, som blev anvendt i de daglige Omsætninger, manglede denne Egenskab; alle Betalinger bleve meget nemmere, naar de kunde afgjøres ved en Anviisning paa Banken, end naar man skulde benytte rede Penge til dem, og man undgik tillige det Tab, som disse vilde lide ved Slid. Dens Forretninger bleve snart betydelige. Alle større Handelshuse i Amsterdam gjorde Deposita for at have en Conto med Banken, til og fra hvilken de kunde overføre, hvilket iøvrigt næsten ligefrem var en Nødvendighed, efterat det var blevet befalet, at alle Vexler paa over 600 Gylden, som vare trukne paa eller bleve forhandlede i Amsterdam, skulde betales i Bankmynt. Desuden var den i mange Aar det almindelige Oplagssted for ædle Metaller for hele Europa.

Hvor store Fordele denne Indretning ogsaa frembød i Sammenligning med den tidligere Tilstand, var denne Udvikling af Bankvæsenet, dog endnu ufuldkommen. Man opnaaede ikke herved nogen bedre Anvendelse af Landets Capital, fordi Banken ikke bevirkede nogen Besparelse af den Mængde ædle Metaller, som blev anvendt til Omsætningerne. Den hele Forskjel var den, at en Deel Betalinger, som tidligere skete med Penge, der gik fra en Besidder til en anden, nu kunde finde Sted ved en Overførelse af disse i Bankens Bøger, medens de selv bleve opbevarede i dens Kjældere. Den heleMasse af ædleMetaller, som fandtes der, var en død Capital, som ikke alene ikke gav nogen Rente, men som endogsaa foraarsagede Besidderne Omkostninger, da de maatte yde Banken en Betaling, fordi den opbevarede dem. Ved en fransk Invasion i Holland 1672 udbetalte den alle de Deposita, som bleve den affordrede, og paa enkelte Mynter fandt man tydelige Spor af en Ildebrand, som havde angrebet dens Bygninger, kort efter at den var blevet oprettet, og heri altsaa et Beviis for, at de i denne lange Tid ikke havde været ude af dens Værge. Senere afveg den fra denne i dens Væsen og Plan begrundede Fremgangsmaade, idet den udlaante betydelige Summer deels til Staten, deels til Byen Amsterdam, og ved den franske Invasion i 1794 fandt man, at der manglede en Deel af den Beholdning, som skulde være tilstede. Herved mistede den sin Credit som Depositobank, og den er senere blevet afløst af en anden med et mere omfattende Formaal.

§ 3. Om Laanebanker.

Bankvæsenet har senere faaet en videre Udvikling, idet Depositobankerne ere gaaede over til at blive Laanebanker. Medens hine kun opbevare de Pengesummer, som blive dem anbetroede, anvende disse dem til Udlaan. Denne Overgang var begrundet i Sagens Natur og maatte fremkomme af sig selv, saasnart Creditforholdene vare saa udviklede, at man kunde gjøre sikker Regning paa, at Udlaan, idetmindste i Regelen, vilde blive rigtigt tilbagebetalte. Man maatte snart gjøre den Iagttagelse, at de daglige Indbetalinger og Udbetalinger af Deposita i Regelen omtrent opveiede hinanden, og at Banken derfor kun behøvede en temmelig ringe Kassebeholdning for at udjevne den Forskjel, som kunde finde Sted, naar disse undertiden oversteg hine. Hele den øvrige Mængde af ædelt Metal, som blev opbevaret i Bankens Kjældere, var et Forraad, som i denne Tilstand kun ydede Nytte ved at give Sikkerhed for, at Banken til ethvert Øieblik var istand til at opfylde sine Forpligtelser. Ved at udlaane dette Forraad og saaledes gjøre det frugtbringende i Productionens Tjeneste, vilde Landets productive Capital blive forøget med et saa stort Beløb, og naar kun Laanene bleve gjorte paa saadanne Betingelser, at der baade var Vished for, at de vilde blive rigtigt tilbagetalte, og at Banken tillige kunde inddrage dem, efterhaanden som den selv kom i den Nødvendighed at tilbagebetale dem, vilde Sikkerheden ikke lide herved. — Disse Banker have efterhaanden faaet en stor Virksomhed i Lande med en betydelig commerciel Udvikling.

De Deposita, som strømme til dem, ere saadanne

Pengebeløb, for hvilke Besidderne ikke have nogen øieblikkelig Brug, men som de dog ønske at anvende i en nær Fremtid, og over hvilke det derfor er dem magtpaaliggende at have fri Raadighed. Istedetfor selv at opbevare dem, indsætte de dem i en Bank, som de overlade den midlertidige Brug af dem, dog paa den Betingelse, at de kunne fordre dem tilbagebetalte, enten øieblikkeligt eller med en kort Frist. Banken har i disse Deposita, af hvilke den kan anvende den største Deel til Udlaan, en Capital, som man kalder for dens Bankcapital i Modsætning til dens Grundcapital, hvorved man forstaaer den Formue, som tilhører den selv. Bankcapitalen er paa en vis Maade en ny Capital, som Bankerne bringe tilveie, da de Pengesummer, som de modtage, kun vare en død Capital, altsaa ikke nogen Capital i dette Ords strenge Betydning, saalænge de henlaae unyttede hos Besidderne, og først blive til en virkelig Capital ved at gjøres frugtbringende igjennem de Udlaan, til hvilke hine benytte dem. — Disse Deposita komme fra en dobbelt Kilde, deels fra de Pengesummer, i hvilke Befolkningen modtager sine Indkomster og igjen forsyner sig med sine Forbrugsgjenstande, deels fra dem, i hvilke en Deel af Landets flydende Capital for en Tid kan bestaae.

Med Hensyn til den første Art af Deposita danne disse Banker paa en vis Maade fælleds Kassebeholdninger for Alle dem, som benytte sig af dem. — Enhver som modtager sine Indkomster efterhaanden, og som er nødt til undertiden at gjøre store Udbetalinger paa engang, maa lidt efter lidt samle de nødvendige Penge sammen. Disse ligge unyttede i hans Kasse, indtil han skal bruge

dem. Noget Lignende er Tilfældet med dem, som modtage deres Indkomster for en længere Tid paa engang, og som kun efterhaanden give dem ud, ligesom deres Udgifter fordre det; ogsaa de ville stadigt have større eller mindre Beløb liggende unyttede. Naar Mange ere i et af disse Tilfælde, er det indlysende, at alle disse spredte Kassebeholdninger tilsammen maae udgjøre et stort Beløb. Dersom de Alle forenede sig om at have en fælleds Kasse, i hvilken de efterhaanden indbetalte de Summer, for hvilke de ikke havde Brug i Øieblikket og igjen efterhaanden uddrog dem, som Omstændighederne fordrede det, vilde sandsynligviis de daglige Indbetalinger og Udbetalinger i Regelen omtrent opveie hinanden, og der vilde kun behøves en meget ringe Beholdning; Pengeomløbet vilde saaledes faae en forøget Hurtighed; den samme Mængde Omsætninger vilde kunne besørges med en mindre Pengemængde, og de Penge, som herved bleve frigjorte fra at være Omsætningsmiddel, vilde kunne anvendes i Productionens Tjeneste som Capital. — Bankerne danne saadanne fælleds Kassebeholdninger og yde herved en dobbelt Tjeneste; paa den ene Side blive nemlig de, som benytte sig af dem, fritagne for den Uleilighed og den Fare, hvormed Opbevarelsen af Penge er forbundet, og paa den anden Side forøges Landets productive Capital med de Beløb, som blive gjorte frugtbringende igjennem deres Udlaan.

Ved den anden Art af Deposita bidrage disse Banker til at give Landets disponible Capital en mere stadig og fuldstændig Anvendelse. De danne en Slags Mellemmænd imellem dem, som ere i Besiddelse af Capitaler, der have antaget Formen af Penge og saaledes ere disponible,

fordi man strax kan give dem hvilken Anvendelse man vil, og som ikke selv i Øieblikket have Brug for dem, og Andre, som have Anvendelse for flere Capitaler, end de selv besidde. Ialmindelighed søger vel Enhver at give sine Capitaler den fordeelagtigste Anvendelse ved enten selv at benytte dem eller ved at laane dem ud; men han kan ikke altid strax finde en saadan. Naar f. Ex. en Kjøbmand har omsat en Deel af sine Varer og modtaget Beløbet i Penge, kan der maaskee hengaae Dage, Uger eller vel endogsaa Maaneder, inden der igjen frembyder sig Leilighed til en fordeelagtig Anvendelse af dem. Da han ikke forud kan vide, naar det beleilige Øieblik vil indtræffe, maa han til enhver Tid have fri Raadighed over dem; han kan derfor kun laane dem ud til Andre under den Forudsætning, at han kan faae dem tilbage, naar han selv har Brug for dem, altsaa kun paa aldeles ubestemt Tid; men paa en saadan Betingelse kan i Regelen Ingen være tjent med at modtage dem undtagen en Bank, som staaer i lignende Forhold til Mange, og som derfor kan vente, at Indbetalinger og Udbetalinger ville staae i et temmeligt regelmæssigt Forhold til hinanden, og som desuden gjør sine Udlaan paa saadanne Betingelser, at den efterhaanden kan inddrage dem, og saaledes bestandigt paany blive forsynet med Midler til at opfylde de Forpligtelser, der hvile paa den.

I Lande, hvor Bankvæsenet er meget udviklet, bevirke de desuden paa en anden Maade en betydelig Besparelse af den omløbende Pengemængde, idet de nemlig gjøre det muligt, at en stor Mængde Omsætninger, som ellers maatte afgjøres med Penge, kunne finde Sted uden disses

Mellemkomst. Dette Resultat bliver opnaaet ved Brugen af Anviisninger, som de gjøre til et almindeligt Betalingsmiddel. Naar den, som har et Depositum indestaaende i Banken, ønsker at anvende det paa anden Maade, forlanger han det som oftest ikke udbetalt i rede Penge, men han raader over det ved igjennem en Anviisning at overdrage sin Fordring paa Banken til en Anden. Den, som modtager denne Anviisning, vil ialmindelighed heller ikke forlange Beløbet udbetalt, men han vil indbetale det i den Bank, med hvilken han staaer i Forbindelse, som da vil modtage det som et Depositum af rede Penge. I England f. Ex. besørges en stor Mængde Betalinger paa denne Maade, navnlig er det i høi Grad Tilfældet i London. Alle, som have nogenlunde betydelige Pengeomsætninger, hvad enten de ere Kjøbmænd eller ei, staae i Forbindelse med en Bank, som paa en vis Maade er deres Kasserer, og Vanen til at afgjøre Betalinger med Anviisninger istedetfor med rede Penge er saa stor, at en Kjøbmand, som i Løbet af sine Forretninger modtager en Indbetaling af en vis Sum i Penge, og som samme Dag skal gjøre en ligesaa stor Udbetaling, ialmindelighed foretrækker at indbetale hiin i Banken og at gjøre sin Udbetaling ved en Anviisning paa denne*).

I alle Betalinger, som finde Sted imellem dem, der benytte sig af den samme Bank, vil Brugen af rede Penge være aldeles overflødig, da de kunne skee ved en simpel Overførelse i Bankens Bøger af de forskjellige Beløb fra en Conto til en anden. Da der imidlertid findes mange Banker, kan det ikke undgaaes, at disse undertiden maae

*) Tooke: Inquiry into the Currency Principle, S. 24.

forlange Anviisningerne udbetalte af hinanden. I Byer med en stor commerciel Udvikling har man imidlertid fundet paa en Udvei, som i høi Grad formindsker denne Ulempe. I London f. Ex. møde daglig Betjente fra de forskjellige Banker paa et bestemt Sted (clearing house) for at udvexle disses Fordringer paa hinanden, saa at kun den Forskjel, der finder Sted imellem de gjensidige Beløb, de skylde hinanden, bliver Gjenstand for contant Udbetaling. Paa denne Maade blive meget store Betalinger afgjorte med et meget ringe Beløb af Penge. — Denne almindelige Afbenyttelse af Laanebanker og Brug af Anviisninger finder, som allerede bemærket, kun Sted i Lande med en stor commerciel Udvikling. Hos os f. Ex. have disse Banker kun en ringe Virksomhed, og som en Følge heraf ligger der ogsaa en stor Mængde Penge unyttede i mange offentlige og private Kasser.

For at Laanebankerne selv kunne høste den størst mulige Nytte af deres Virksomhed, og for at denne tillige kan udøve en stor Indflydelse paa Landets oeconomiske Udvikling, er det nødvendigt, at deres Forretninger have et nogenlunde stort Omfang. Dersom dette ikke er Tilfældet, ville de kun stifte en ringe Nytte. En Bank, som kun modtager Deposita fra Faa, er i høi Grad udsat for tilfældige Indvirkninger; den maa befrygte, at Flere paa engang forlange dem udbetalte, og den maa derfor have en uforholdsviis stor Kassebeholdning. Det er først, naar den staaer i Forbindelse med Mange, at dens Forretninger kunne antage en saadan Regelmæssighed, at den stadig kan have et nogenlunde stort Beløb af Deposita til sin Raadighed. Bankerne selv kunne ikke paa nogen umiddelbar Maade forøge deres Virksomhed, da de kun ere passive Mellemmænd, som modtage de Deposita, der

blive indsatte i dem, og det afhænger af Befolkningens egen Bestemmelse, baade hvilket Omfang den vil give disse, og hvorlænge den vil lade dem blive indestaaende; derimod kunne de vel middelbart udøve nogen Indflydelse ved at indrette deres Virksomhed paa en saadan Maade, at der bliver en større Opfordring til at benytte sig af dem. De Midler, som i denne Henseende staae til deres Raadighed, ere paa den ene Side,, at de give en aldeles utvivlsom Sikkerhed for, at de baade kunne og ville opfylde deres Forpligtelser, nemlig at tilbagebetale de deponerede Summer naar det forlanges, og paa den anden Side, at de tilbyde dem, som gjøre Deposita hos dem, saadanne Fordele, som kunne opmuntre til at benytte Banken i et stort Omfang, og til at lade Deposita blive indestaaende hos den saalænge som muligt*).

En utvivlsom Sikkerhed for en rigtig og punctlig Tilbagebetaling er den nødvendigste Betingelse for, at en Bank kan have en omfattende Virksomhed, da naturligviis Alle ville foretrække selv at opbevare deres Penge, naar den mangler. Naar den er i Besiddelse af en betydelig Grundcapital, som er dens egen selvstændige Formue, vil dette for en stor Deel give Sikkerhed for, at den er istand til selv at bære de Tab, som dens Udlaan muligviis kunne foraarsage, saa at disse altsaa ikke ville ramme dem, der have Deposita indestaaende i den. Hvor vigtig den Sikkerhed endogsaa kan være, som opnaaes paa denne Maade, er den dog af mindre Betydning, medens den moralske Garanti, som Banken giver ved en klog og forsigtig Anvendelse af sine Midler, er af langt større Vigtighed. Endogsaa en stor Grundcapital

*) Wilson: Capital, Currency and Banking. Art. III. og IV.

vilde kun give en høist utilstrækkelig Sikkerhed, dersom Banken gjorde sine Forretninger paa en uforsigtig og letsindig Maade, og den er tildeels overflødig, naar Bestyrelsen er god.

Den Bankcapital, som en Bank udlaaner, er af en saa særegen Beskaffenhed, at der nødvendigviis ogsaa maa iagttages særegne Regler med Hensyn til den Maade, paa hvilken den bliver anvendt. Den bestaaer nemlig af en Mængde mindre Beløb, der tilhøre Mange, som kun midlertidigt stille dem til Bankens Raadighed. Dens Størrelse kan derfor være underkastet store Forandringer; og der kan let indtræffe Omstændigheder, som kunne forstyrre den Ligevægt imellem Indbetalinger og Udbetalinger, som under sædvanlige Forhold i Regelen vil finde Sted. Naar dette skeer, kan Banken pludseligt blive kaldet til at gjøre store Udbetalinger, og den maa derfor anvende sin Bankcapital paa en saadan Maade, at den selv kan raade over den, naar Forholdene udfordre det.

I denne Henseende er det først og fremmest af Vigtighed, at den ikke udlaaner det hele Beløb af Deposita, som den har modtaget; men at den beholder en Deel af dem tilbage som Kassebeholdning, ved hvilken den kan være istand til strax at møde de uventede og pludselige Fordringer om Udbetalinger, som maatte blive gjorte til den. Hvor stor denne skal være, afhænger fornemmelig af Beskaffenheden af de Deposita, som Banken modtager; om de overlades den aldeles midlertidigt eller for en længere Tid; om det er rimeligt, at de ville blive tilbagefordrede efterhaanden paa en mere regelmæssig Maade eller mere pludseligt. Enhver Bank maa danne sig sine Regler efter Forretningernes særegne Natur. De Regler, som f. Ex.

gjælde for en Bank i et agerdyrkende District, der opsamler Landmændenes Sparepenge, kunne ikke gjælde for en Bank i en stor Handelsstad, der opbevarer Kjøbmændenes disponible Capitaler. — Dernæst er det ogsaa af Vigtighed, at den gjør sine Udlaan paa en saadan Maade, at den kan inddrage dem med den kortest mulige Frist, og saaledes altid være istand til paany at fylde sin Kasse, naar det truer med, at den vil blive udtømt. Da Banken kun modtager sin Bankcapital paa den Betingelse, at den skal tilbagebetale den, naar det paafordres, er det indlysende, at det ogsaa er af Vigtighed, at den kun gjør de Udlaan, til hvilke den anvender den, paa saadanne Betingelser, at den ikke alene har en utvivlsom Sikkerhed for, at de i sin Tid ville blive rigtigt tilbagebetalte, men at den ogsaa efterhaanden kan inddrage dem, ligesom den selv trænger til sine Midler. Dette kan kun opnaaes, naar den gjør dem paa kort Tid, fordi de udlaante Summer i dette Tilfælde nødvendigviis hurtigt maae vende tilbage til den, og den saaledes stadigt paany faaer dem til sin Raadighed. — Udlaan paa solide Kjøbmandsvexler passe bedst for en Banks Virksomhed, fordi de af forskjellige Grunde, som senere skulle blive omtalte, ere meget sikkre; fordi Vexlerne selv have en kort Løbetid og altsaa snart skulle betales, og endeligt, fordi Banken med Lethed selv kan reise Laan paa dem, dersom dette skulde blive nødvendigt. Dog kan den ogsaa gjøre Udlaan imod Pant i andre rentebærende Papirer, Statsobligationer, Actier o. s. v.; men da saadanne Papirer have en foranderlig Værdi, er det nødvendigt, at den med Hensyn til Størrelsen af den Sum, den udlaaner paa dem, tager tilbørligt Hensyn til den Værdi-

forringelse, de muligviis kunne undergaae. Derimod egne Udlaan i faste Eiendomme sig ikke for en Banks Virksomhed, fordi det Pant, som disse afgive, ikke med Hurtighed og Lethed kan realiseres, dersom Skyldnerens Uefterrettelighed skulde gjøre dette nødvendigt; og det er ialfald kun sin Grundcapital, og vel endogsaa kun en mindre Deel af denne, som den bør anvende paa denne Maade.

Det andet Middel, ved hvilket Bankerne selv kunne bidrage til at udvide deres Virksomhed, bestaaer i at tilbyde dem, der gjøre Deposita, saadanne Fordele, som kunne opmuntre dem til i et stort Omfang at gjøre Brug af Banken. De simple Depositobanker, som ikke gjøre Udlaan af de modtagne Deposita, forlange Betaling for Opbevaringen af dem og kunne derfor ikke have nogen omfattende Virksomhed. Laanebankerne derimod, som selv have Fordeel af Brugen af deres Bankcapital, forlange ikke alene ingen Betaling, men de yde endogsaa dem, hvis Deposita de modtage, nogle Fordele, enten ved at hjælpe dem ved Indkasseringen af deres Tilgodehavende, eller ved at give dem lettere Adgang til at erholde Laan, eller ved at betale en Rente af hine, som dog nødvendigviis maa være mindre end den, de selv modtage, da denne Forskjel baade skal dække de Udgifter, som Bankens Virksomhed foranlediger, og betale den for sin Uleilighed. Renten er iøvrigt ialmindelighed større eller mindre efter den kortere eller længere Tid, i hvilken Deposita stilles til dens Raadighed. De forskjellige Banker følge i denne Henseende forskjellige Regler. De skotske Banker betale en Rente, som svarer til den, man vilde kunne erholde ved midlertidigt at anlægge sine Penge i Statspapirer, især naar der tages Hensyn til de Omkostninger, som Kjøbet og Salget af disse foranledige, og de betale den, hvor kort en Tid Deposita endogsaa blive indestaaende hos dem.

Følgen heraf er, at næsten Enhver, som sidder i en nogenlunde betydelig Virksomhed, har Conto med en Bank, og at Ingen har Penge liggende hos sig, ikke engang for en Dag, med mindre han har umiddelbar Brug for dem. Bankerne i Skotland have derfor ogsaa en meget omfattende Virksomhed, maaskee mere omfattende end i noget andet Land.

§ 4. Om Seddelbanker.

Uagtet Laanebankerne stifte en betydelig Nytte ved at gjøre et mindre Pengebeløb nødvendigt, give de dog ikke Pengevæsenet al den Udvikling, som dette kan modtage. Anviisningerne finde ikke Anvendelse i det daglige Liv, og en stor Mængde Betalinger maae derfor afgjøres ved Hjælp af rede Penge. En videre Udvikling maatte derfor være ønskelig, og denne har fundet Sted ved Oprettelsen af Seddelbanker, i hvilke Bankvæsenet har fundet sin meest fuldkomne Form, og Creditten den betydeligste Anvendelse som Betalingsmiddel.

En Seddelbank er en Bank, som udsteder Pengesedler (Banksedler, Banknoter), der paa en vis Maade ere Anviisninger paa den selv, ved hvilke den forpligter sig til, naar det forlanges, til Ihændehaveren at udbetale det Beløb af rede Penge, for hvilket Sedlen er udstedt. Indenfor den Kreds, i hvilken man har en fuldstændig Tillid til Bankens Evne og Villie til at opfylde sine Forpligtelser, ville saadanne Sedler gaae og gjælde til samme Værdi som de rede Penge, for hvilke de ere udstedte, da Enhver har den Overbeviisning, at han, naar han vil, øieblikkeligt kan faae hine ombyttede mod disse. Da de ikke lyde paa noget bestemt Navn men paa Ihændehaveren, kunne de

ligesom Mynter med Lethed gaae fra Haand til Haand, og da det i flere Henseender er mere beqvemt at bruge dem, ville de, hvor man gjør Brug af dem, snart fortrænge hine af Omløbet med Undtagelse af det Beløb, som er nødvendigt til de smaa Betalinger, som ikke kunne afgjøres med de mindste Sedler.

En Seddelbank tilveiebringer og anvender væsentligt sin Bankcapital paa en lignende Maade som en Laanebank, kun gjør den Brug af andre Midler; men Bankens Credit er i begge Tilfælde Udgangspunctet. Paa Grund af denne modtager Laanebanken de overflødige Pengesummer, af hvilke Befolkningen er i Besiddelse, tillaans og udlaaner dem igjen; Seddelbanken derimod skaber ved sin Credit et nyt Omsætningsmiddel, der imidlertid i Virkeligheden ogsaa er et Laan, som den optager hos Befolkningen. Enhver Seddel, som den udsteder, er nemlig et Document, i hvilket den anerkjender sin Forpligtelse til at udbetale det Beløb af rede Penge, for hvilken den er udstedt, til Seddelens Ihændehaver, naar denne forlanger det. Det er derfor aldeles nøiagtigt, at man kalder det Beløb af Sedler, en Bank har udgivet, for dens „Seddelgjæld". Istedetfor at optage dette Laan under Eet, udstykker og udmynter den paa en Maade sin Credit igjennem de enkelte Sedler, den udsteder. Enhver Ihændehaver af en saadan er i Besiddelse af en Fordring paa Banken, som han, naar han giver den ud, overfører paa en Anden. — Medens Banken saaledes paa den ene Side staaer i Gjæld for sine Sedler, har den dem paa den anden Side ogsaa tilgode. Ligesom en Laanebank kun anvender sin Bankcapital til Udlaan, saaledes udgiver en Seddelbank ogsaa sine Sedler kun igjennem Udlaan. Den har ikke noget andet Middel til at sætte dem i Omløb; den udøver ikke nogen anden

industriel Virksomhed, men dens Forretninger som Seddelbank bestaae alene i at udlaane de Sedler, igjennem hvilke den tilveiebringer sin Bankcapital.

I det Foregaaende ere de Grændser, som nødvendigviis indskrænke en Seddelbank med Hensyn til Størrelsen af den Bankcapital, som den paa denne Maade kan bringe tilveie, blevne antydede. Den kan ikke overstige det Beløb, som de rede Penge vilde udgjøre, dersom Sedlerne ikke traadte istedetfor dem og besørgede de Omsætninger, til hvilke hine ellers maatte anvendes; dersom dette nemlig var Tilfældet, vilde de nødvendigviis synke i Værdi, hvilket, som det nærmere skal blive godtgjort, er en Umulighed under den Forudsætning, at de ere hvad de skulle være, nemlig Anviisninger paa rede Penge, som ikke indeholde et tomt Løvte, men som ere en Virkelighed, der kan realiseres, naar Ihændehaveren af Sedlen vil det.

Man har imidlertid frygtet for, at Seddelbankerne skulde kunne udøve en skadelig Indflydelse paa Pengevæsenets Fasthed ved vilkaarligt at udvide eller formindske det Seddelbeløb, som er i Omløb i Landet, og derved efter Omstændighederne nedsætte eller forhøie Omsætningsmidlets Værdi, og man har derfor paa forskjellig Maade søgt at sikkre sig imod den Fare, som kunde følge heraf. Dersom denne Frygt virkelig var begrundet, kunde man ikke være streng nok i de Forholdsregler, man i denne Henseende bragte i Anvendelse, da et fast Pengevæsen er en af de vigtigste Grundpiller for en dygtig oeconomisk Udvikling; men den er ubegrundet. Ligesaalidt som Regjeringen eller nogen enkelt Mand i et Land, hvor det staaer Enhver frit for at lade ædle Metaller udmynte og igjen at udføre eller indsmelte Mynterne, vilkaarligt kan forøge eller formindske den omløbende

Pengemasse, ligesaalidt kan en Bank gjøre dette igjennem sine Sedler, saalænge disse efter det Løvte, som de indeholde, kunne indløses med rede Penge, naar det forlanges. Denne Frygt udspringer fra en Forvexling af Banksedler, som ere indløselige paa Anfordring, med Pengesedler, som ere udstedte af Regjeringerne uden noget Løvte om deres Indløselighed. Disse to Arter af Sedler frembyde kun en ydre Lighed, forsaavidt de begge afgive et Betalingsmiddel, hvis Substants er af Papir; men iøvrigt ere de grundforskjellige i alle væsentlige Henseender.

De uindløselige Regjeringssedler ere i Virkeligheden Papirspenge, som faae deres Værdi fra det Magtsprog, ved hvilket Staten gjør dem til lovligt Betalingsmiddel. Den er kun begrændset ved sin egen Vilkaarlighed med Hensyn til den Mængde af dem, den vil udgive, og naar de engang ere udgivne, blive de i Omløbet, indtil den selv inddrager dem. De blive nemlig udgivne i Betaling for Varer, som Staten kjøber, for Arbeider, som den lader udføre, og da de kun have Værdi som Omsætningsmiddel, ville Alle give dem ud igjen, ligesom de modtage dem. Om Staten ogsaa i sine Kasser modtager dem i Betaling, kan dette ikke formindske deres Mængde, da den giver dem ud paany. De kunne kun bevare deres Værdi, saalænge der ikke er en større Mængde af dem i Omløb, end det Beløb af ædle Metaller, som vilde udfordres, naar Omsætningerne bleve besørgede med disse; men Befolkningen har intet Middel til at holde den indenfor disse Grændser, og saasnart de blive overskredne, vil enhver yderligere Forøgelse, som det tidligere er udviklet, bevirke en Forringelse af Sedlernes Værdi.

Indløselige Banksedler derimod ere Creditpapirer, som Banken ikke udgiver i Betaling for Varer, som den

kjøber, eller for Arbeider, som den lader foretage, men som den laaner ud, og som den desuden er forpligtet til at indløse, naar Ihændehaverne fordre det. Den kan derfor ikke fremtvinge, at der er en større Mængde af dem i Omløb, end Omsætningerne udfordre. — Den Omstændighed, at Sedlerne ere udlaante af Banken, og at der betales en Rente af dem, vil nødvendigviis bevirke, at den overflødige Mængde vil vende tilbage til den, da Befolkningen ikke vil betale Rente for et Laan, for hvilket den ikke har Brug. Dersom der altsaa skulde blive udgivet flere, end der behøves, ville disse stadigt blive indbetalte i Banken, og Mængden saaledes igjen blive indskrænket. Denne Tilbagestrømning vil under sædvanlige Forhold, naar Bankerne gjøre deres Udlaan paa kort Tid og mod den sædvanlige Rente og bankmæssig Sikkerhed, være tilstrækkelig til at holde Seddelmængden paa sit rette Høidepunct*); men foruden den er der endnu en anden Omstændighed, som gjør det umuligt for dem at holde flere Sedler i Omløb, end Omsætningerne udkræve, nemlig Indløseligheden. Dersom de nemlig ved at gaae udenfor de rette Grændser for deres Udlaan, enten ved at være mindre nøieregnende med den Sikkerhed for rigtig Tilbagebetaling, som de forlange, eller ved at gjøre dem mod en lavere Rente end den sædvanlige, kunde være istand til at udgive et større Beløb af Sedler, end der behøvedes, maatte disse nødvendigviis synke i Værdi; men det er utænkeligt, at en Seddel kan have en mindre Værdi, end den Mængde rede Penge, man i ethvert Øieblik kan erholde for den ved at indløse den i Banken. Ved den svageste Antydning hertil vilde de strømme til denne for at blive

*) Tooke: History of Prices. T. 4. S. 180.

ombyttede mod disse. Deres Indløselighed vil saaledes, naturligviis under den Forudsætning at den er en Virkelighed og ikke et tomt Løvte, med en fuldkommen Nødvendighed indskrænke deres Mængde til et saa stort Værdibeløb, som vilde udfordres, dersom Omsætningerne bleve besørgede med rede Penge. — Dette ligger ikke alene i Sagens Natur, men det er ogsaa aldeles overeensstemmende med Erfaringen. Der er ikke noget Exempel paa, at Sedler, som virkelig have været indløselige, have havt en mindre Værdi end de rede Penge, for hvilke de ere udstedte. — Det fremgaaer iøvrigt ogsaa utvivlsomt af de Undersøgelser, som i den nyere Tid ere anstillede i England om dette Punct, at Bankerne ere blottede for Magt til at udstede flere Sedler end Omsætningerne udfordre, og at en Forøgelse af dem kun kan finde Sted som en Følge af Forøgelse af disse*).

Saalænge altsaa Sedlerne kunne blive indløste, naar det forlanges, er der ingen Grund til at befrygte, at Brugen af dem skulde kunne rokke Pengevæsenets Fasthed; det er som sagt ikke muligt, at en Seddel skulde kunne have en mindre Værdi end det Beløb af rede Penge, for hvilket Ihændehaveren, naar han ønsker det, uden Vanskelighed kan ombytte den i Banken; men denne Indløselighed er ogsaa en Grundbetingelse, for at Seddelbankerne kunne udøve en gavnlig Virksomhed, og der frembyder sig derfor det Spørgsmaal, hvorledes man kan bevirke, at de

*) De herhen hørende Oplysninger findes spredte paa mange Steder i Tooke: Inquiry on the Currency Principle, og samme Forfatters History of Prices. Wilson: Capital, Currency and Banking; Fullarton, on the Regulation of Currencies. Jvfr. Mill: Polit. Econ. T. 2. S. 194 etc.

afgive den største Sikkerhed for at kunne opfylde denne Betingelse.

Det er i denne Henseende muligt at gaae en dobbelt Vei; enten kan man gjøre Oprettelsen af dem og Udstedelsen af Banksedler til en fri Industri, som staaer aaben for Alle, og som ikke er Gjenstand for særegne Indskrænkninger fra Statens Side, saa at det altsaa bliver Befolkningens egen Sag at begrændse og controllere deres Virksomhed, eller Staten kan tage dem under sit umiddelbare Tilsyn for saaledes at vaage over, at deres Virksomhed bliver udøvet paa den Maade, der bedst vil være istand til at udelukke alle Misbrug. Begge disse Fremgangsmaader ere blevne bragte i Anvendelse, og de have begge afgivet tilfredsstillende Resultater. I Skotland har Bankvirksomheden været fri for enhver Indskrænkning indtil 1845, og Seddelbankerne i dette Land have ikke destomindre altid udviklet en sund Virksomhed, og Pengevæsenet ligeledes frembudt en stor Fasthed; men paa den anden Side har man endnu oftere seet, at denne Frihed har fremkaldt de største Ulykker. Det er derfor nu den almindelige Regel, som næsten er bragt i Anvendelse overalt, at Staten har taget Udstedelsen af Pengesedler under sit umiddelbare Tilsyn. Det er en Fremgangsmaade, som fuldkomment er i Overensstemmelse med de Indskrænkninger, som overalt gjælde med Hensyn til Udmyntningen af de ædle Metaller, og den finder sin naturlige Berettigelse i den Omstændighed, at en stor Deel af Befolkningen, som aldeles er ude af Stand til selv at bedømme, hvorvidt en Bank fortjener Tillid, er nødsaget til at modtage de Sedler, som den sætter i Omløb; den arbeidende Befolkning kan f. Ex. ikke undslaae sig for at modtage de Penge, som ere det sædvanlige Betalingsmiddel paa det Sted, hvor

den opholder sig. Naar nu en Seddelbank ikke længere kan indløse sine Sedler og disse saaledes synke i Værdi, bliver dette Tab udbredt over en stor Befolkning, som ikke selv har været istand til at værge sig mod det. I alle andre Tilfælde er det en Gjenstand for frit Valg, om man vil indlade sig i Tillidsforhold til en Bank; men Sedlerne blive let et nødtvungent Betalingsmiddel, og det er derfor i sin Orden, at Staten bringer Forholdsregler i Anvendelse, som kunne bevirke, at de ere i Besiddelse af den Værdi, for hvilken de ere udgivne.

For at den kan udøve den nødvendige Indflydelse i denne Henseende, maa den ikke indskrænke sig til enkelte Lovgivningsbestemmelser, som maaskee ikke blive overholdte, og som ved at give et falsk Skin af Sikkerhed endogsaa kunne være mere skadelige end gavnlige. I de nordamericanske Fristater havde saaledes Lovgivningsmagten i de fleste Stater foreskrevet Bankerne endogsaa strenge Regler for deres Virksomhed, men de bleve ikke overholdte, og de kunde derfor ikke forebygge, at de alle i 1837 standsede med deres Betalinger*). Det er altsaa nødvendigt, at Staten igjennem et virksomt Tilsyn tillige vaager over deres Overholdelse; men dette vil ikke kunne udøves med den samme Lethed og Sikkerhed, naar mange forskjellige Banker kunne udstede Sedler, som naar denne Virksomhed er overladt til en eneste. En saadan Eenhed frembyder ogsaa i andre Henseender væsentlige Fordele, navnlig den, at deres Virksomhed som Seddelbanker kan blive langt mere regelmæssig og uforstyrret, naar Forretningerne have et stort Omfang, end naar de ere udstykkede imellem mange smaa. Det er derfor hen-

*) Mac. Culloch: Udg. af Wealth of Nations. S. 502.

sigtsmæssigt, at der i ethvert Land kun er een Bank, som har Ret til at udstede Pengesedler. Denne bliver saaledes monopoliseret i denne Henseende; men et saadant Monopol frembyder ingen Fare; Banksedler ere ikke en Vare, som kan blive billigere ved den fri Concurrence, og Befolkningen kan saaledes ikke lide noget Tab ved det. Den Bank, som det bliver tildeelt, opnaaer vistnok en betydelig Fordeel ved at faae Monopol paa at forsyne Landet med sit Omsætningsmiddel; men herpaa kan der let raades Bod, naar Staten ved Siden af denne Rettighed paalægger den tilsvarende Forpligtelser, og altsaa igjennem disse selv kommer til at høste Nytte af Monopolet. — Det følger iøvrigt af sig selv, at dette ikke bør udstrækkes til den øvrige Bankvirksomhed, og at det kun bør gives for en kort begrændset Tid, for at det ved enhver Fornyelse kan blive Gjenstand for ny Overveielse, om ikke Bankens Organisation kunde blive ordnet paa en mere hensigtsmæssig Maade.

Det Punct, som først tiltrækker sig Opmærksomheden, for at der kan være fuldstændig Sikkerhed for at Sedlerne bevare deres Værdi, er Nødvendigbeden af, at Banken er i Besiddelse af et „Realisationsfond“ af passende Størrelse, det vil sige af en Beholdning af ædle Metaller, deels i Landets Mynt, deels i Barrer, som kan sætte den istand til øieblikkeligt at indfrie alle de Sedler, som blive frembudte til Indløsning. Det er umuligt at give nogen Regel angaaende Størrelsen af dette Fond, som kunde være gjældende i alle Tilfælde. Dersom dens Beholdning af rede Penge svarede til det Beløb af Sedler, som den havde sat i Omløb, vilde der naturligviis være den størst mulige Sikkerhed; men da hine vilde henligge i Bankens Kjældere uden at gjøre nogen umiddelbar Nytte, vilde den For-

øgelse af Landets productive Capital, der er en af de store Fordele, som disse Banker føre med sig, herved aldeles gaae tabt. En saadan Sikkerhed er heller ikke nødvendig; det er ligefrem physisk umuligt, at alle eller endogsaa kun en stor Deel af Sedlerne paa engang kunne blive frembudte til Indløsning, og Beholdningen behøver derfor kun at være saa stor, at Banken kan gjøre de nødvendige Udbetalinger, indtil den selv kan faae sine andre Midler til sin Raadighed. Ialmindelighed antager man, at en Realisationsfond, der svarer til $^1/_3$ af de Sedler, som ere i Omløb, er tilstrækkelig. Banken maa fremdeles give fuldstændig Sikkerhed for, at de øvrige $^2/_3$ af Sedlerne ogsaa kunne blive indløste. Denne maa bestaae i de Gjældsfordringer, af hvilke den kommer i Besiddelse ved Udlaan af sine Sedler, hvilke maae være afsluttede paa de samme Betingelser, som gjælde for en Laanebanks Virksomhed, idet de nemlig baade maae frembyde den største Sikkerhed for rigtig Tilbagebetaling, og tillige være afsluttede paa saa kort Tid, at Banken efterhaanden kan inddrage dem, og saaledes enten paany fylde sin Kassebeholdning eller, forsaavidt Indbetalingen skeer i Sedler, formindske det udestaaende Beløb af disse.

Staten maa ikke alene foreskrive Banken de Betingelser, som i begge disse Henseender ere nødvendige, og som naturligviis ikke maae være saa strenge, at de paalægge den unyttige Byrder; men den maa tillige ved et virksomt Tilsyn vaage over deres Overholdelse. — Naar Banksedlernes Indløselighed paa denne Maade er hævet over enhver Tvivl, afgive de det fuldkomneste Omsætningsmiddel, idet de nemlig frembyde den samme Sikkerhed som rede Penge, og dog ere frie for disses Mangler.

Undertiden ere Bankerne ogsaa blevne indskrænkede

med Hensyn til det Beløb af Sedler, som de maae udstede, idet Staten har fastsat en vis Grændse, som ikke maa overskrides, saaledes som det f. Ex. er Tilfældet med den danske Nationalbank. Ved disse Indskrænkninger har man til Hensigt at forebygge en saadan umaadeholden Forøgelse af deres Mængde som den, for hvilken uindløselige Regjeringssedler ofte have været Gjenstand, og saaledes at forhindre, at deres Værdi skulde blive førringet paa samme Maade, som det har været Tilfældet med disse. Det fremgaaer imidlertid af den foregaaende Udvikling, at deres virkelige Indløselighed danner en aldeles uoverstigelig Grændse for en overdreven Udstedelse af dem; naar hiin kun er sikkret, maae alle andre Indskrænkninger i denne Henseende ansees for overflødige; de kunne endogsaa være skadelige, forsaavidt de forhindre, at Sedlernes Mængde kan udvides, ligesom Omsætningerne tiltage i Omfang, og saaledes bevirke, at Pengeomløbet for en større eller mindre Deel maa besørges med rede Penge, altsaa paa en mere besværlig og kostbar Maade, end det var nødvendigt.

I de fleste Lande bestaaer der ogsaa Indskrænkninger med Hensyn til det Beløb, paa hvilket de mindste Sedler maae lyde. Dette er ingenlunde noget ganske ligegyldigt Punct. Dersom der f. Ex. ikke maa udstedes mindre Sedler end paa 1000 Rdl., vil den Nytte, som de kunne stifte, blive meget indskrænket, da de færreste Betalinger udgjøre et saa stort Beløb. Dersom de derimod kunne udstedes til et lille Beløb, f. Ex. til 1 Rdl., vil næsten den hele Omsætning kunne besørges med dem, og de ville saaledes i en høiere Grad kunne opfylde deres Bestemmelse. Ialmindelighed anseer man dog, og vistnok med Rette, Brugen af smaa Sedler for uhensigtsmæssig. Det er nemlig umuligt at forebygge, at ikke falske Sedler af et lille Be-

løb sættes i Omløb, fordi de gaae i de daglige Omsætninger imellem Folk, som ikke kunne forsikkre sig om deres Ægthed, og da Ihændehaverne af en saadan falsk Seddel ikke faaer nogen Erstatning for den, faaer Omsætningsmidlet derved en Usikkerhed, som man maa ønske det befriet for. Store Sedler frembyde ikke denne Fare, da ialmindelighed Ingen tager imod dem uden at forsikkre sig om deres Ægthed. — Desuden afgive de smaa Sedler ikke noget særdeles billigt Omsætningsmiddel, da de koste ligesaa meget som de store, og de hurtigt slides ved ideligt at være i Omløb.

Inden dette Afsnit om Seddelbankerne sluttes, vil det ikke være upassende at meddele en historisk Oplysning om de Forandringer, som Bankvæsenet i England undergik i 1844, og som blev udvidet til Skotland og Irland i 1845. Hensigten med dem var, at give Banksedlernes Værdi en større Fasthed og Sikkerhed, hvilket man har villet opnaae deels ved Forholdsregler, som efterhaanden skulde gjøre den engelske Bank til det eneste Institut, som kunde udstede Sedler, deels ved at ordne dens Virksomhed efter nye, og som man troede, mere rigtige Grundsætninger.

Den engelske Bank havde tidligere kun været i Besiddelse af Eneret til at udstede Sedler i London og den nærmeste Omegn; i det øvrige Land var derimod Oprettelsen af Seddelbanker fri, dog med visse Indskrænkninger som man havde anseet nødvendige, for at deres Virksomhed kunde være mere sikker. Der bestod saaledes en Deel af dem i Landet, hvilke man ikke kunde berøve den Rettighed, af hvilken de vare i Besiddelse, og som de factisk udøvede, men man indskrænkede den, deels ved for Fremtiden at forbyde Oprettelsen af ny, deels ved at ind-

skrænke deres Virksomhed, som allerede vare bestaaende. Man begrændsede nemlig den Mængde Sedler, som de maatte udstede, til et Beløb, som svarede til den Mængde, som de i Gjennemsnit havde havt i Omløb i de to sidste Aar; og naar en af dem ophørte med sin Virksomhed, kunde denne Rettighed ikke overføres paa nogen anden Bank.

Samtidigt hermed undergik den engelske Bank selv en væsentlig Forandring i sin Organisation, idet den blev deelt i to fra hinanden afsondrede Afdelinger, af hvilke den ene, Bankafdelingen, udfører alle de sædvanlige Bankforretninger, modtager Deposita, gjør Udlaan o. s. v., medens derimod den anden, Seddelafdelingen, ikke har nogen anden Forretning end at udstede Sedler og igjen at indløse dem, naar det forlanges. Denne Afdelings Virksomhed blev ordnet efter Grundsætninger, som i det Væsentlige allerede tidligere ere blevne bragte i Forslag af Ricardo*), men som nu for første Gang fik praktisk Anvendelse.

Forholdet imellem Bankens Realisationsfond og det Beløb af Sedler, som den maatte udstede, blev bestemt paa en særegen Maade. For at denne kan staae mere tydeligt, vil det ikke være overflødigt at gjøre opmærksom paa, at ethvert Land under alle Omstændigheder trænger til et Omsætningsmiddel, og at altsaa en Bank, som udsteder Pengesedler, der ere et lovligt Betalingsmiddel, som Alle ere forpligtede til at modtage (hvilket er Tilfældet med den engelske Banks Sedler), kan være sikker paa, at en vis Mængde af disse aldrig vil blive forlangt ombyttet imod rede Penge, fordi de i alle indenlandske Be-

*) Ricardo: Proposals for an economical and secure Currency, 1816, og Plan for a National Bank. Jvfr. den danske Oversættelse af hans politiske Oeconomi. S. 367 etc.

talinger ville gjøre samme Nytte som disse. Den kan saaledes betragte dette Beløb som en uopsigelig Bankcapital, og den behøver ikke at være i Besiddelse af noget Realisationsfond for at kunne indløse det. Ved den nye Bankact blev det antaget, at den Seddelmængde, som Landets indre Omsætninger udfordrede, aldrig vilde kunne synke ned under 14 Million Pd. Sterling, og da den i den nyere Tid aldrig har været under 15 Millioner Pd. Sterling, maa denne Forudsætning ansees for vel begrundet; Banken blev derfor bemyndiget til at udstede et saa stort Beløb uden at være i Besiddelse af noget Realisationsfond; som Sikkerhed for det besidder Banken kun rentebærende Papirer, nemlig deels sin hele Grundcapital, som omtrent udgjør 11 Millioner Pd. Sterling, der uopsigeligt er udlaant til Staten, deels for de øvrige 3 Millioner andre offentlige Papirer. Under visse Muligheder kan det Beløb af Sedler, for hvilket den saaledes ikke behøver at besidde noget Realisationsfond, udvides, nemlig naar en Privatbank, som har Ret til at udstede Sedler, opgiver denne og for Fremtiden benytter sig af dem, som den engelske Bank udsteder, i hvilket Tilfælde denne nemlig foruden de omtalte 14 Millioner endnu kan udstede et Beløb, som svarer til 2/3 af den Seddelmængde, som Privatbanken tidligere maatte have i Omløb, uden at forøge sin Beholdning af ædle Metaller.

Naar Banken derimod udsteder Sedler udover dette Beløb, skal den være i Besiddelse af en tilsvarende Mængde ædelt Metal, saaledes at dette nøiagtigt stiger og aftager i samme Forhold som Sedlernes Mængde.

Om denne forandrede Ordning er hensigtsmæssig eller ei, er det for Tiden meget vanskeligt at afgjøre; den er endnu for ny, til at Erfaringen kan have givet tilstrækkelige

Vidnesbyrd om dens Gavnlighed; i England selv har den været Gjenstand for de ivrigste Forhandlinger, og de største Autoriteter i saadanne Sager staae med Hensyn til Bedømmelsen af den skarpt imod hinanden. Forsvarerne af den fremhæve det som en væsentligt Fordeel, at den skal bevirke, at Sedlernes Mængde aldeles vil forandre sig paa samme Maade, som Bankens Beholdning af ædelt Metal, og at de derfor nødvendigviis maae bevare samme Værdi som rede Penge. Dette er nu vistnok sandt; men det er uden Betydning, fordi det altid vil være Tilfældet, naar Sedlerne virkeligt ere indløselige. Da de under denne Forudsætning altid nøiagtigt ville have den samme Værdi som de tilsvarende rede Penge, ville Omsætningerne nødvendigviis udfordre et ligestort Beløb, hvad enten de blive besørgede med hine eller med disse.

En Ting er ganske sikkert opnaaet ad denne Vei, nemlig det, at der er en saa stor Sikkerhed som muligt for Bankens Evne til at indløse sine Sedler. Det er i høieste Grad usandsynligt, at Englands Pengeomløb nogensinde skulde synke under 14 Millioner Pd. Sterling, og selv i dette Tilfælde hefter den engelske Stat for Sedlerne, da den staaer i en tilsvarende Gjæld til Banken. Derimod synes det meget tvivsomt, om ikke det samme Resultat kunde opnaaes paa en mindre kostbar og besværlig Maade. Banken vil som oftest være i Besiddelse af et meget stort Beløb af ædle Metaller, som ikke alene ligge unyttede, men som den ikke engang kan benytte sig af, naar Omstændighederne gjøre store Udbetalinger i Udlandet nødvendige. Erfaringen synes at tale imod denne Ordning; idetmindste var man i 1847 i den Nødvendighed for en Tid at sætte den ud af Kraft. I en Handelscrise, hvor der maatte gjøres store Udbetalinger i ædelt Metal til Udlandet, blev der i

kort Tid forlangt saa store Beløb i rede Penge af Bankafdelingen, at det truede med, at den maatte ophøre med sine Betalinger paa en Tid, da Seddelafdelingen var i Besiddelse af mere end 6 Millioner Pd. Sterling i Guld. For at undgaae, at Banken skulde standse med sine Betalinger paa en Tid, da den var i Besiddelse af et saa stort Beløb af rede Penge, blev Loven midlertidigt sat ud af Kraft, og de 6 Millioner Pd. Sterling i Guld, som hidindtil havde ligget unyttede hos Seddelafdelingen, bleve stillede til Bankafdelingens Raadighed, hvorved enhver Fare for, at denne skulde standse med sine Betalinger blev fjernet. — Nødvendigheden af at man saaledes, om ogsaa kun midlertidigt, maatte sætte Lovens Hovedbestemmelse ud af Kraft, giver aabenbart ikke noget godt Vidnesbyrd om dens Hensigtsmæssighed.

§ 5. Om Vexler.

De hidindtil omtalte Creditmidler bevirke kun, at de Omsætninger, som finde Sted indenfor ethvert Lands Grændser, kunne besørges med en mindre Mængde rede Penge, derimod ere de uden Indflydelse paa de Omsætninger, som finde Sted imellem forskjellige Lande. Efterat den internationale Handel har faaet en betydelig Udvikling, vilde den udfordre en betydelig Masse af ædle Metaller, som maatte sendes frem og tilbage imellem de Steder, som staae i Handelsforbindelse med hinanden, dersom alle saadanne Betalinger skulde afgjøres med dem. Omkostningerne herved vilde blive meget betydelige, og det er derfor et stort Fremskridt, at man i Vexler har et Middel, som for største Delen gjør disse Forsendelser overflødige.

Ved en Vexel forstaaer man et Document, hvorved Udstederen (Trassenten), under udtrykkelig Benævnelse af Vexel forpligter sig til ved en Anden (Trassatus) og paa et andet Sted at lade udbetale en vis Pengesum til den, der med behørig Adkomst kar Documentet ihænde. Undertiden benytter man sig af Udtrykket „Vexel" i en mere omfattende Betydning, idet man ogsaa regner de saakaldte indenbyes Vexler herhen, nemlig saadanne Documenter, ved hvilke Udstederen, ogsaa under udtrykkelig Benævnelse af Vexel, forpligter sig til selv og paa samme Sted at udbetale en vis Pengesum til den, som har Documentet ihænde. Disse sidste have kun en vis ydre Lighed med hine, forsaavidt Vexelrettens strengere Bestemmelser blive anvendelige paa dem; men de mangle Vexlens egentlige Særkjende, Overdragelse fra en Person til en anden og fra et Sted til et andet; ialmindelighed indbefatter man dem derfor heller ikke under dette Begreb, og i det Følgende vil der kun være Tale om de egentlige Vexler.

Den Maade, paa hvilken disse kunne anvendes til at afgjøre Betalinger imellem forskjellige Steder, vil uden al Tvivl træde tydeligst frem igjennem et Exempel. — Dersom to Kjøbmænd i Kjøbenhavn staae i Handelsforbindelse med England, saaledes at den ene har udført f. Ex. Korn for et Beløb af 1000 Rdl. til England, den anden derimod har indført Manufacturvarer for et lignende Beløb fra det, og hiin altsaa har en ligesaa stor Sum tilgode i England, som denne skylder til det, kunne disse Betalinger afgjøres paa den nemmeste Maade, naar den danske Manufacturhandler tilkjøber sig den danske Kornhandlers Fordring paa England ved at udbetale denne de 1000 Rdl.,

til hvilke den beløber sig. Herved træder han altsaa i dennes Sted og kommer i Besiddelse af en Fordring paa den engelske Kornhandler, som har kjøbt det danske Korn; men istedetfor selv at indkræve den, kan han igjen overdrage den til den engelske Manufacturhandler, hvem han skylder et tilsvarende Beløb for de modtagne Manufacturvarer, og denne kan nu indkræve den i England og saaledes faae sit Tilgodehavende betalt. — Disse forskjellige Fordringer blive altsaa afgjorte ved en simpel Overdragelse af dem fra en Person paa et Sted til en anden Person paa et andet Sted, uden at nogen Forsendelse af Penge bliver nødvendig.

Undertiden bliver Forholdet endnu mere indviklet, idet flere Personer, som boe paa forskjellige Steder, træde ind i det. Dersom f. Ex. Kornhandleren i Danmark ikke har udført Korn til England men til Norge, og en Kjøbmand her derimod har udført f. Ex. Trælast til London. kan denne med en Vexel paa London betale sin Gjæld til den danske Kornhandler, som igjen imod at faae Beløbet udbetalt kan overdrage den til den kjøbenhanske Kjøbmand, som har indført Manufacturvarer fra England. Man kan let tænke sig, at endnu flere Personer og Steder kunne træde ind i dette Forhold. Overdragelsen af disse forskjellige Fordringer lettes betydeligt derved, at enkelte Banquierhuse optræde som Mellemmænd imellem dem, der ville sælge, og dem, der ville kjøbe Vexler, og saaledes paatage sig den hele Udjevning af de Fordringer, som forskjellige Lande have paa hinanden. — Vexler anvendes ogsaa som Betalingsmiddel imellem forskjellige Steder i det samme Land; men da disse ikke altid staae i nogen levende umiddelbar Forbindelse med hinanden,

skeer det ialmindelighed ved Vexler, som ere trukne paa en betydelig Handelsplads, med hvilken de alle staae i Forbindelse.

For at Betalingerne imellem forskjellige Lande kunne skee paa denne Maade, er det nødvendigt, at Fordringerne paa begge Sider opveie hinanden. Det er ikke nødvendigt, at f. Ex. Danmarks Gjæld og Tilgodehavende i England netop udgjøre det samme Beløb; thi det kan anvende sine Fordringer paa et Sted til at betale sin Gjæld paa et andet, men i det Hele taget, i dets Forhold til alle andre Lande, maae de dække hinanden. Er dette ikke Tilfældet, maa Forskjellen nødvendigviis afgjøres ved en Forsendelse af ædle Metaller. Naar dette bliver nødvendigt, indtræder der et nyt Forhold: Vexlerne betales nu ikke længere efter deres paalydende Værdi, men de sælges enten over eller under denne. Det Forhold, i hvilket deres virkelige Værdi afvige fra den Pengesum, for hvilken de ere udstedte, kalder man Vexelcoursen; naar hiin svarer til deres paalydende Værdi, kalder man den pari, naar der betales Mere for dem, siger man, at den stiger, og i modsat Fald, at den synker.

Dette Forhold udvikler sig paa følgende Maade. Dersom de Fordringer, et Land har paa Udlandet udgjøre et større Beløb end Gjælden, som det skal betale til dette, dersom det f. Ex. skal modtage 11 Millioner Rdlr. men kun betale 10 Millioner, vil Følgen heraf være, at der vil blive udbudt Vexler til et større Beløb, end der bliver forlangt. Sælgerne maae derfor underbyde hinanden og Vexlerne ville saaledes nødvendigviis blive solgte for en mindre Pengesum, end den for hvilken de ere udstedte; Coursen vil altsaa synke. Dersom derimod det modsatte

Tilfælde finder Sted, og de Betalinger, som Landet skal udrede til Udlandet, udgjøre et større Beløb end dem, det skal modtage fra det, vil der ogsaa udvikle sig et modsat Forhold; der vil blive forlangt flere Vexler, end der bliver udbudt, og Coursen vil stige; dersom derimod Fordringer og Gjæld opveie hinanden, vil Beløbet af tilbudte og efterspurgte Vexler dække hinanden og Coursen vil være pari. Disse Priisforandringer ville dog bevæge sig indenfor temmelig snevre Grændser, da de ikke kunne overskride de Omkostninger, som Forsendelsen af de ædle Metaller foranlediger. Saasnart man nemlig kan afgjøre sin Gjæld paa en billigere Maade ved at betale den med rede Penge end ved at kjøbe en Vexel, vil Enhver foretrække dette. De ville imidlertid kun sjeldent naae denne Grændse, da de mindre betydelige Forskjelligheder, som danne sig under Handelens sædvanlige Gang, ialmindelighed ikke udfordre Forsendelse af ædle Metaller. Banquierhusene i de forskjellige Lande, som besørge disse Vexelforretninger, staae i et udstrakt Creditforhold til hinanden, hvorved det bliver muligt for dem at opsætte Betalingen til et senere Tidspunct, og i Mellemtiden ville Forholdene ialmindelighed forandre sig i modsat Retning. — Vexelcoursen selv bidrager i høi Grad til at forandre Handelens Gang og gjenoprette den tabte Ligevægt. Naar den er over pari, og Besidderne af Vexler altsaa faae disse betalte med en Priis, der er høiere end den Sum, for hvilken de ere udstedte, ligger der heri en Opfordring til Udførsel af Varer, da nemlig den Kjøbmand, som udfører disse, ikke alene erholder den Priis, som betales for dem i Udlandet, men ved at sælge sin Fordring i Landet selv tillige det Tillæg, som betales paa Grund af den høie Cours. Dersom den er under pari,

er der omvendt en lignende Opfordring til Indførsel, da Betalingen for de indførte Varer kan udredes med en Vexel, som kan kjøbes for en mindre Sum end den, for hvilken den er udstedt. Denne Udjevning kan dog kun finde Sted, naar Aarsagerne til Vexelcoursens Afvigelse ere af en mindre indgribende Natur. Naar overordentlige Omstændigheder, som store udenlandske Laan, betydelig Indførsel af Fødemidler i et Misvextsaar o. s. v., bevirke en stor Forskjel imellem de Betalinger, der skulle gjøres til Udlandet og dem, der skulle modtages fra det, kan det ikke undgaaes, at der maa finde Forsendelser Sted af de ædle Metaller, vel endogsaa i et stort Omfang.

Efter den mercantile Skoles Anskuelser betragtede man de ædle Metaller som den eneste Rigdom, og ansaae kun den udenlandske Handel for fordeelagtig, naar den bevirkede en Tilstrømning af dem til Landet; derimod for ufordeelagtig, naar den bevirkede, at de strømmede ud af det. Da Vexelcoursens Standpunct over pari angiver, at Landet staaer i en Gjæld til Udlandet, som det idetmindste ikke i Øieblikket kan afgjøre ad Handelens sædvanlige Vei, men hvis Betaling maa skee ved en Forsendelse af ædle Metaller, kaldte man den i dette Tilfælde ugunstig, ligesom man i det modsatte Tilfælde, naar den angav, at Landet skulde modtage et Beløb af disse fra Udlandet, kaldte den gunstig. Disse Udtryk, som endnu hyppigt blive anvendte, ere imidlertid aldeles vildledende; saavel fordi Vexelcoursen er et Resultat af alle de Betalinger, som de forskjellige Lande have at gjøre til hinanden, af hvilkensomhelst Aarsag de ogsaa have deres Oprindelse, og man altsaa ikke af den kan uddrage nogen Slutning om Handelens Gang; som ogsaa fordi en Indstrømning af de ædle Metaller i og for sig ikke er noget gunstigt For-

hold. De ere nemlig en Vare som alle andre, hvilken det kun er gavnligt at besidde, forsaavidt man har Brug for den, og hvilken man, naar man besidder den i større Mængde, ikke kan give nogen bedre Anvendelse end at udføre den til Udlandet, og der ombytte den mod andre nyttige Ting.

Disse Udtryk ere ligesaa betydningsløse, naar man betragter dem fra deres Standpunct, som kjøbe og sælge Vexlerne. Naar de betales med en større Sum Penge end den, for hvilken de ere udstedte, er Vexelcoursen nemlig kun ugunstig for dem, som have Betalinger at gjøre i Udlandet, og som maae kjøbe Vexler til den høiere Priis; men den er gunstig for dem, der have Fordringer paa Udlandet, som de kunne sælge til denne. Det Samme er paa omvendt Maade Tilfældet, naar Vexelcoursen kaldes gunstig; kun de, som skulle gjøre Betalinger i Udlandet, høste Fordeel heraf, og den er forbundet med et ligesaa stort Tab for dem, som have Fordringer paa det, og som maae sælge disse under deres paalydende Værdi.

Foruden de Afvigelser fra pari Coursen, som ere en Følge af de Betalinger, som de forskjellige Lande have at gjøre til hinanden, og som altid holde sig indenfor snevre Grændser, er der en anden, som kan gaae meget videre, og som er en Følge af en Værdiforringelse af Landets Penge. Der finder nemlig kun en virkelig pari Cours Sted, naar man ved at betale en vis Mængde ædelt Metal paa et Sted kan have en ligesaa stor Mængde til sin Raadighed paa et andet; Coursen er pari f. Ex. imellem Kjøbenhavn og Hamborg, naar man her for 100 Dobbeltdaler kan kjøbe 300 Mark Banco i Hamborg, fordi disse Summer indeholde den samme Mængde Sølv. Dersom imidlertid Pengene her i Landet skulde blive forringede, saa at de ikke

længere indeholdt den samme Mængde ædelt Metal, eller dersom vi havde Papirspenge, som vare sunkne i Værdi, saa at man f. Ex. for 100 Dobbeltdaler i Sølv maatte betale 400 Daler i Sedler, vilde det Standpunct, paa hvilket Coursen blev pari, forandre sig i Overeensstemmelse hermed. Afvigelsen vilde kun være en Følge af Pengenes Forringelse; den vilde være en Maalestok for det Omfang, i hvilket denne havde fundet Sted, men ikke noget Udtryk for Forholdet imellem det Tilgodehavende og den Gjæld, som Danmark havde i Udlandet.

Vexler kunne ikke ligesom Banksedler træde ind i de daglige Omsætninger, selv om de frembyde den samme Sikkerhed som disse med Hensyn til Visheden for at det paalydende Beløb i sin Tid vil blive udbetalt. Der er forskjellige Aarsager hertil. En af de vigtigste er den, at de ere Papirer, som først forfalde til Betaling paa et bestemt senere Tidspunct, medens Banksedler skulle betales, naar det forlanges. Den, som besidder en Vexel, har ikke den Pengesum, for hvilken den er udstedt, til sin Raadighed før til dette senere Tidspunct, og i denne Tid har han ingen Rente af den Capital, som den repræsenterer. Naar han derfor vil sælge den for rede Penge, faaer han ikke det hele Beløb udbetalt, men Renten af dette indtil Forfaldsdagen bliver først fraregnet. Man kalder dette, at den bliver disconteret. En Vexel forandrer altsaa sin Værdi fra den ene Dag til den anden, og deres Anvendelse som Betalingsmiddel i det daglige Liv bliver vanskeligtgjort ved de Beregninger, der saaledes blive nødvendige. — En anden Aarsag, til at de afgive et mindre beqvemt Omsætningsmiddel end Banksedler, er den, at medens disse blive udgivne af Banker, som ere i Besiddelse af en vidtomfattende Credit, udstedes Vexler

af mange forskjellige Personer, og deres Værdi afhænger af, hvorvidt den eller de, som i sin Tid skulle udrede Betalingen, ere istand til at opfylde deres Forpligtelser. Bedømmelsen heraf udfordrer en Personalkundskab, af hvilken ikke Mange kunne være i Besiddelse. Endelig ere de ogsaa udstedte for en vis bestemt Sum og kunne ikke deles. Alle disse Omstændigheder gjøre dem mindre skikkede til at bruges som Betalingsmiddel i de daglige Omsætninger, og Anvendelsen af dem er væsentligt indskrænket til Betalinger imellem forskjellige Steder. Her forsvinde hine Vanskeligheder, fordi enkelte Handelshuse paatage sig disse Forretninger, og her afgive de ogsaa Hovedbetalingsmidlet.

Vexler vilde ikke kunne finde en saa udstrakt Anvendelse, dersom ikke de Fordringer, de overdrage fra En til en Anden, frembød en usædvanlig stor Sikkerhed. De overgaae i denne Henseende de fleste andre Creditpapirer, forudsat at de fremgaae af solide Handelsforetagender. I dette Tilfælde har nemlig den Kjøbmand, som skal betale Vexlen, modtaget Varer, hvilke han ikke har anvendt til sit umiddelbare Forbrug men som flydende Capital, der igjen omsider bliver betalt af Forbrugernes Indkomster. Dersom han altsaa gjør solide Forretninger, vil han være i Besiddelse af Værdier, der svare til hans Gjæld og sætte ham istand til at kunne betale denne, naar den forfalder. Hertil kommer endnu, at Alle de, igjennem hvis Hænder Vexlen er gaaet, Trassenten, Trassaten, efterat han ved sin Accept har erkjendt dens Gyldighed, og Alle som senere have besiddet og overdraget den til Andre, indestaae for dens rigtige Betaling, samt at Lovgivningen desuden indeholder

strengere Bestemmelser med Hensyn til Indkrævningen af Fordringer, hvis Gyldighed er anerkjendt igjennem en Vexel, end af anden Gjæld. — Disse forskjellige Egenskaber i Forbindelse med den, at de forfalde til Betaling inden lang Tids Forløb, bevirke, at de afgive den meest passende Sikkerhed for de Udlaan, som Laanebanker og Seddelbanker gjøre, og de ere derfor ogsaa et af de meest anvendte Midler, igjennem hvilke Kjøbmændene forskaffe sig deres Handelslaan.

§ 6. Om Virkningerne af Credittens Anvendelse som Omsætningsmiddel.

De hidindtil omtalte Former for Credittens Anvendelse, Anviisninger, Banksedler og Vexler fremkalde alle skriftige Documenter, der kunne overføres fra den Ene til den Anden, og de tilveiebringe saaledes et Omsætningsmiddel, som i større eller mindre Grad kan træde istedetfor rede Penge. Herved bevirkes der paa den ene Side en betydelig Besparelse af de ædle Metaller, og alt det Arbeide, som ellers maatte have været anvendt paa at frembringe en større Mængde af dem, bliver nu frigjort og kan anvendes paa anden Maade, ligesom paa den anden Side Omsætningerne ved Hjælp af dem kunne skee paa en lettere og beqvemmere Maade. Ved Siden af disse store Fordele fremkalder dog Brugen af Creditten som Omsætningsmiddel undertiden forbigaaende Forstyrrelser, som kunne være ret betydelige, idet den er en af de Aarsager, som hyppigst bidrage til at frembringe de saakaldte Handelscriser. Den kan nemlig give Anledning til en hurtig Stigen af Priserne paa en Mængde Ting, som igjen efter kortere eller længere Tids

Forløb bliver afløst af en ligesaa hurtig Synken, hvorved der bevirkes store Forstyrrelser i en Mængde commercielle Forhold. Dette skeer paa følgende Maade.

Undertiden udvikler der sig en Formodning om, at Forsyningen med en eller flere Varer i sin Tid vil blive utilstrækkelig, fordi man venter, at Productionen enten vil blive formindsket, eller at den sædvanlige Indførsel vil blive hindret, eller af andre Grunde, og at der altsaa vil udvikle sig et Misforhold imellem Tilbud af og Efterspørgsel efter de paagjældende Varer, som igjen vil bevirke, at Priserne paa dem ville stige, maaskee endogsaa betydeligt. For i sin Tid at kunne høste Fordeel heraf, gjøre Kjøbmændene Opkjøb, medens Priserne endnu ere lave, i det Haab senere at kunne afsætte dem naar disse ere stegne. Disse Opkjøb bevirke naturligviis strax en Prisforhøielse, hvorved hiin Formodning synes at faae en ny Bekræftelse, og som en Følge heraf skee Opkjøbene i et større og større Omfang, og Priserne stige mere og mere. Saalænge dette vedbliver, vinde de, som ere forsynede med de paagjældende Varer, en betydelig Gevinst, og Ønsket om at blive deelagtig i denne opmuntrer Mange, som ellers staae udenfor saadanne Foretninger, til at deeltage i dem, og Andre til at udstrække deres Opkjøb i et stort Omfang. Der udvikler sig ligesom en smitsom Speculationslyst, der efterhaanden kan udstrække sig til flere Varer, og som bevirker en Forhøielse af Prisen paa alle disse. Man kalder denne Tilstand, Overspeculation, (overtrading), fornetop derved at udtrykke, at den ikke hviler paa den sikkre Grundvold, som solide Handelsforetagender gjøre Fordring paa, og at den ikke er begrundet i en sund og rigtig Opfattelse af Markedets Tilstand.

En saadan Speculationsperiode kan udvikle sig under alle Forhold, hvor der finder Handelsforetagender Sted, som ere begrundede i Hensyn til Fremtiden, da de naturligviis altid maae støtte sig paa Beregninger, som kunne være mere eller mindre usikkre; men Priisforhøielsen vil ikke kunne naae et saa betydeligt Omfang, naar enhver Handel skal afgjøres med rede Penge, som naar man kan gjøre Opkjøb i et stort Omfang ved Hjælp af sin Credit. Den tilstedeværende Pengemængde vil nemlig i hiint Tilfælde afgive Grændser, som ikke kunne overskrides. Om den ogsaa bliver forøget, fordi man enten tyer til Beholdninger, som hidindtil ikke have været i Omløb, eller den ligesom bliver mangfoldiggjort ved en forøget Hurtighed af dette, maa Priisforhøielsen dog nødvendigviis være begrændset af den, og den vil vanskeligt kunne udstrække sig til mange Varesorter, og den vil ikke kunne overstige en vis Høide. Naar man derimod ikke betaler med rede Penge men kun med et Løvte om senere at betale disse, trækker man paa et ubegrændset Fond, og Priisforhøielsen kan baade blive meget stor og omfatte mange Varer.

Den Form af Credit, af hvilken man her gjør Brug, er ialmindelighed den simpleste Form, som kun bestaaer i et Laan; man benytter sig ikke af de tidligere omtalte Creditpapirer, men Handelen afsluttes paa den Maade, at Kjøberen opføres i Sælgerens Bøger som Skyldner for den Pengesum, til hvilken Varerne ere kjøbte, paa den Betingelse, at den først senere bliver betalt. Da de Fleste, der sidde i Forretninger, have en langt større Credit, end de sædvanligviis benytte, og da den endogsaa voxer, saalænge Priserne vedblive at stige, fordi Kjøberne her-

ved gjøre en betydelig Gevinst, er det let at see, at Priserne kunne naae en meget betydelig Høide.

Omsider kommer imidlertid det Tidspunct, da alle disse Løvter skulle indfries. Dersom Speculationen har været vel begrundet, og Forsyningen i sin Tid bliver saa utilstrækkelig, at Varerne kunne afsættes til de forventede høie Priser, er der ingen Vanskelighed for Kjøberne i at opfylde deres Forpligtelser; men dersom dette ikke bliver Tilfældet, dersom det viser sig, at den har været ubegrundet, og det forventede Misforhold imellem Tilbud og Efterspørgsel ikke finder Sted, vil der udvikle sig en Tilstand, der er den tidligere aldeles modsat. Man ophører ikke alene med at gjøre flere Opkjøb; men den tidligere Kjøbelyst bliver afløst af en ligesaa stor Lyst til at sælge; ligesom man tidligere havde en for stor Tillid til, at Priserne vilde stige, udvikler der sig nu en panisk Frygt for, at de ville synke, og Alle skynde sig derfor med at sælge, inden de ere sunkne for dybt. Dette overdrevne Tilbud maa nødvendigviis i en høi Grad virke til, at de synke endnu lavere.

Der er en anden Aarsag, som yderligere bidrager hertil, nemlig den, at den sædvanlige Tillid forsvinder; istedetfor den udstrakte Credit, som tidligere fandt Sted, indtræder der nu en Creditløshed, som har sin Aarsag deri, at de Fleste have paataget sig større Forpligtelser, end de kunne opfylde og derfor maae sørge for, at de have deres Midler til deres Raadighed. Som en Følge heraf ville de kun sælge mod contant Betaling; men til Kjøb paa disse Betingelser ere ikke Mange villige. Der er saaledes tilsyneladende en Overfyldning af Markedet (glut); men den egentlige Aarsag til denne er ikke begrundet i, at der er for mange Varer, men at det Betalingsmiddel,

som ellers bliver antaget for gyldigt, nemlig Løvter om senere Betaling, ikke længere gjælder. Priserne kunne som en Følge af disse forskjellige Omstændigheder synke overordentligt lavt.

For at undgaae saadanne ugunstige Salg bliver der en betydelig Efterspørgsel efter Laan; men da de Fleste have store Forpligtelser at opfylde og selv ville have deres Midler til deres Raadighed, bliver Tilbuddet af Capitaler overordentligt indskrænket, og Laan blive kun mulige paa de meest byrdefulde Betingelser. Denne Vanskelighed rammer ogsaa dem, som have staaet udenfor Speculationen, og som nu maae undvære den Understøttelse af Creditten, som de have været vante til at modtage, og paa hvilken de have gjort Regning.

Enhver saadan Crise frembyder store Forstyrrelser i den commercielle Verden, og foraarsager en Mængde betydelige Tab. Det kan imidlertid ikke undgaaes, at de af og til maae udvikle sig, fordi en Mængde forskjellige Forhold saa let kunne fremkalde en ugrundet Formodning om et fremtidigt Misforhold imellem Tilbud og Efterspørgsel, og derved betinge baade denne Stigen og Synken af Priserne. Det sikkreste Middel imod dem vilde være en moden og besindig Overveielse af alle de Forhold, som kunne udøve Indflydelse paa Markedets Tilstand; men den utaalmodige Iver efter at vinde, af hvilken saa Mange ere opfyldte, lægger betydelige Hindringer iveien herfor.

Imedens Priserne under en saadan Speculationsperiode stige, bliver Omsætningsmidlet ialmindelighed forøget, og der udgives saaledes ogsaa flere Banksedler end under sædvanlige Forhold. Man har heraf sluttet, at denne Seddeludstedelse skulde være Aarsagen til Priisforhøielsen. Denne Formodning maa imidlertid ansees

for aldeles urigtig; i Begyndelsen af en saadan Periode afsluttes ialmindelighed alle Kjøb ved Bogcredit; det er først senere, at Sedlernes Mængde bliver forøget; men efter de Oplysninger, som ere bragte tilveie navnlig ved de Undersøgelser om disse Forhold, der i den nyere Tid oftere ere foretagne i England, maa det ansees for godtgjort, at dette er en Virkning af de forhøiede Priser, og ikke en Aarsag til dem. — Iøvrigt maa det ogsaa fastholdes, at den Forøgelse af Sedlerne, der omsider finder Sted, er saa ubetydelig i Sammenligning med det umaadelige Beløb af Omsætninger, som blive afgjorte uden nogen Mellemkomst af dem eller af rede Penge, ved Anviisninger, Vexler o. s. v., at Virkningerne af den under alle Omstændigheder maae være aldeles forsvindende.

TREDIE BOG.

OM FORDELINGEN.

Første Capitel.

Om Fordelingen ialmindelighed.

I udviklede Samfund ere ialmindelighed alle Producter Resultatet af Fleres Bestræbelser, som middelbart eller umiddelbart have deeltaget i Frembringelsen af dem. Efterat de ere færdige, er det derfor endnu nødvendigt, at de fordeles imellem alle dem, ved hvis forenede Virksomhed de ere frembragte. Da den Andeel, der tilfalder enhver Enkelt, for hans Vedkommende er det egentlige Udbytte af hans productive Virksomhed, og da den giver ham det Middel, ved hvilket han igjen kan forsyne sig med sine Forbrugsgjenstande, er det indlysende, at en retfærdig og billig Fordeling er en nødvendig Betingelse for en god oeconomisk Tilstand, og at Læren om den i Vigtighed og Betydning ikke staaer tilbage for nogen anden Deel af den politiske Oeconomi. De Forhold, som ligge til Grund for den, fortjene saameget mere en omhyggelig Undersøgelse, som den nuværende Tilstand netop i denne Henseende i den nyere Tid har været Gjenstand for betydelige Angreb.

For at det kan træde tydeligere frem, hvorledes den Andeel bestemmes, som tilfalder hver Enkelt, maa man

opløse den hele Forening af Kræfter, ved hvis Samvirken Productionen betinges, i sine enkelte Hovedbestanddele og undersøge, hvorledes det samlede Product bliver fordeelt imellem disse. Som tidligere udviklet udgjøre det menneskelige Arbeide, Capitalen og Naturen Grundbetingelserne for al Production, men de maae tillige forenes til et sammenhængende Hele, for at kunne gjøre Nytte i dens Tjeneste.

Arbeideren kan gjøre Fordring paa et Vederlag for det Offer af personlig Anstrengelse, han bringer; Capitalisten for det Afkald, han gjør paa selv at bruge sin Capital til umiddelbare personlige Formaal, imedens den bliver anvendt i Productionens Tjeneste; Driftsherren fordi han ved sin Virksomhed sammenholder alle de enkelte Betingelser. Disse Fordringer ere ikke alene billige og retfærdige; men Tilfredsstillelsen af dem er en Nødvendighed, da ellers de Paagjældende ville trække sig tilbage fra Productionen. Derimod er det ikke saaledes nødvendigviis begrundet i Sagens Væsen, at Nogen kan fordre en Andeel af det Udbytte, der bringes tilveie, fordi Naturkræfterne have medvirket ved Productionen; thi de ere fra Forsynets Haand stillede til Alles Raadighed, og Ingen kan altsaa særligt regne sig deres Medvirkning til Gode.

Forsaavidt de ere tilstede i uudtømmelig Mængde og Enhver kan benytte sig af dem, i hvilket Omfang han vil, er dette ogsaa umuligt; dersom de derimod kun ere tilstede i en begrændset Mængde og paa Grund heraf ere blevne Gjenstand for privat Eiendom, kan det tænkes, at de kunne give Besidderen et Productionsmiddel, som Andre maae undvære, og saaledes ogsaa sætte ham istand til at forlange en Andeel af Udbyttet, ikke fordi han deel-

tager i Arbeidet, men kun fordi den medvirkende Naturkraft tilhører ham. Undertiden synes dette at være Tilfældet. Enkelte modtage en Andeel af Udbyttet, tilsyneladende alene fordi de ere i Besiddelse af bedre Naturkræfter end de, der staae til Andres Raadighed. Denne Andeel opføres ialmindelighed som en særegen Indkomstkilde under Navn af „Jordrenten".

Vi skulle senere gjøre den og de Forhold, som den frembyder, til Gjenstand for en nærmere Undersøgelse; paa dette Sted er det imidlertid nødvendigt foreløbigt at gjøre opmærksom paa, at den ifølge sit Væsen kun er en Tillægsgevinst, som Besidderne af saadanne Naturkræfter ikke modtage paa Andres Bekostning, men kun fordi de besidde et Productionsmiddel, der giver et større Udbytte end det sædvanlige, og at den saaledes ogsaa staaer udenfor den sædvanlige Fordeling. Vi kunne derfor foreløbigt aldeles see bort fra den og indskrænke os til at undersøge, hvorledes Udbyttet bliver fordeelt imellem Deeltagerne i Productionen, under den Forudsætning, at der ingen Jordrente bliver betalt, saaledes som det iøvrigt meget ofte er Tilfældet i det virkelige Liv, altsaa imellem Arbeiderne, Capitalisterne og Driftsherrerne. — Senere skal Jordrenten blive Gjenstand for en særlig Undersøgelse.

Paa hvilken Maade foregaaer nu den Fordeling, som finder Sted imellem hine? Da det, som i Virkeligheden tilkommer Enhver, er det Udbytte, han selv har tilveiebragt ved sin særegne Deeltagelse i Productionen, altsaa en Andeel af det hele Product, der svarer til den Andeel, han har havt i at frembringe det, kunde det synes, at det vilde være den simpleste Fordelingsmaade, at det samlede Udbytte simpelthen blev fordeelt imellem dem, som havde deeltaget i Tilveiebringelsen af det

i Forhold til Enhvers Deeltagelse heri. — Denne Fremgangsmaade bliver imidlertid kun sjeldent bragt i Anvendelse i det virkelige Liv; her er det almindeligt, at en Driftsherre samler Productionens adspredte Factorer, leier Arbeidere og laaner Capitaler, for hvis Medvirkning, han betaler et vist forud bestemt Vederlag, medens til Gjengjæld det hele Udbytte tilhører ham, og det Overskud, som bliver tilbage, efterat de Omkostninger, Productionen har foraarsaget, ere dækkede, udgjør den Løn, der tilfalder ham for hans Deeltagelse i den. Han er saaledes den Eneste, som er udsat for de forskjellige Chancer, Productionen og Afsætningen kunne frembyde, medens de Andre erholde deres bestemte forud betingede Betaling.

I Virkeligheden finder der saaledes ingen egentlig Fordeling Sted men kun en Ombytning, da Driftsherren forud betaler Arbeidets og Capitalens Medvirkning, og selv udelukkende beholder det hele Product. Men da det ifølge Sagens Natur er en Andeel af dette, som egentligt tilkommer de andre Deeltagere i Productionen, og Driftsherren kun forud kjøber denne, forandres Sagens Væsen ikke derved. Det er dog i Virkeligheden en Fordeling, der finder Sted, og Ombytningen er kun et Middel til at bringe den istand paa en nemmere og beqvemmere Maade. Dersom man nemlig vilde foretage en Fordeling af det endelige Udbytte selv, maatte Arbeiderne vente med at modtage deres Betaling, indtil Productionen var tilendebragt, hvilket i de fleste Tilfælde vilde være umuligt for dem, medens de nu modtage den, ligesom de udføre deres Arbeide, undertiden endogsaa forud.

Den Betaling, der tilfalder Enhver af hine Deeltagere i Productionen, kaldes Arbeidsløn, Capital-

rente og Driftsherrens Gevinst og disse ere saaledes de Former, igjennem hvilke Alle faae deres Andeel i Productionen betalt. Dersom Nogen samtidigt deeltager i den i flere Egenskaber, bliver han ogsaa betalt i Forhold hertil. Den Betaling, som saaledes tilfalder dem, kalder man deres Indkomst, og hine Former, igjennem hvilke de blive udbetalte, Indkomstkilderne.

Efter disse foreløbige Bemærkninger skulle vi undersøge, hvilke de Love ere, som bestemme Størrelsen af det Vederlag, som tilfalder enhver af disse Indkomstkilder. For at det imidlertid kan være muligt i denne Henseende at fremstille Love, maa man nødvendigviis tænke sig en Tilstand, hvor de oeconomiske Forhold kunne virke frit og uhindret, og hvor Enhver baade kan og vil varetage sin egen Fordeel. Naar f. Ex. Staten vilkaarligt bestemmer Vederlagets Størrelse, som det ofte har været Tilfældet, eller naar Sæderne i denne Henseende paalægge en Tvang, for hvilken man kun vanskeligt kan frigjøre sig, kan der naturligviis ikke være Tale om oeconomiske Love.

Andet Capitel.

Om Arbeidslønnen.

§ 1. Om Arbeidslønnens Høide ialmindelighed.

Ved Arbeidsløn forstaaer man den Betaling, som Arbeideren modtager, naar han anvender sin Arbeidskraft i Andres Tjeneste, og som altsaa træder istedetfor det Udbytte, han frembringer ved sit Arbeide. Naar han anvender dette for sin egen Regning, tilfalder Udbyttet ham umiddelbart; men det indeholder foruden Arbeidsløn tillige Vederlag for Brugen af den Capital, hvis Medvirkning altid er nødvendig, ligesom ogsaa en Gevinst, som tilkommer ham, fordi han selv er Driftsherre, og han har ingen anden Maalestok til at bedømme, hvormeget af det hele Udbytte der tilfalder ham i Egenskab af Arbeider, end den Løn, han vilde kunne erholde, naar han udførte ligesaagodt Arbeide for Andre.

Dersom alle Arbeidspræstationer vare af samme Beskaffenhed og uden Forskjel kunde udføres af Alle, vilde Arbeidsløonnen frembyde en stor Eensformighed, da kun det større eller mindre Udbytte, som blev bragt tilveie, kunde bevirke nogen Forskjellighed i Størrelsen af den; men Arbeidskraften anvendes paa mangfoldige

Maader, som gjøre Fordring paa en høist forskjellig personlig Udvikling hos Arbeiderne, og da enhver af disse ialmindelighed kun kan paatage sig enkelte Slags Arbeider, kan der ikke finde nogen saadan Eensformighed Sted; den frembyder tvertimod en Mangfoldighed af Overgange fra den ringe Løn, der tilfalder den simple Dagleier, til den høie Betaling, der f. Ex. tilfalder de høieste Statsembedsmænd. For at gjøre Undersøgelsen saa simpel som muligt, skulle vi først see bort fra disse Forskjelligheder og kun undersøge, hvad der bestemmer Arbeidslønnens Høide ialmindelighed, og dernæst, naar dette Spørgsmaal er oplyst, gjøre Aarsagerne til hine Forskjelligheder til Gjenstand for en ny Undersøgelse.

Da Arbeidet udbydes af dem, der ikke kunne eller ikke ville anvende deres Arbeidskraft for egen Regning, ligesom det paa den anden Side efterspørges af dem, der ikke selv ere i Besiddelse af en saa stor Arbeidskraft, som de ønske at bringe i Anvendelse, vil Arbeidslønnens Høide til enhver given Tid bestemmes paa en lignende Maade som Prisen paa Varer, nemlig af Forholdet imellem Tilbud og Efterspørgsel. Der vil være en vis Høide af den, hvor disse to Momenter ville opveie hinanden, til hvilken der netop vil være Brug for alt det Arbeide, som udbydes, og den vil blive den gjældende. Hvoraf bestemmes nu dette Forhold? Hvoraf afhænger paa den ene Side Tilbuddet af Arbeide og paa den anden Side Efterspørgselen efter det?

Tilbuddet af Arbeide afhænger væsentligt af Arbeidernes Antal. Det er ikke let muligt for disse at formindske det, om Arbeidslønnen end ikke svarer til deres Fordringer, da Udøvelsen af deres Arbeidskraft ialminde-

lighed er den eneste Vei, ad hvilken de kunne forskaffe sig Midler til at tilfredsstille deres Fornødenheder, og de kun sjeldent kunne anvende den for egen Regning, fordi de mangle baade den Capital og den industrielle Dannelse, som udfordres for at begrunde en selvstændig Virksomhed. Undertiden kunne de vel, naar de ere i Besiddelse af nogle Sparepenge, midlertidigt trække sig tilbage, som det saa ofte har været Tilfældet i de engelske Fabrikstæder, hvor ofte en stor Mængde Arbeidere paa engang forlade deres Arbeide, for saaledes at forsøge paa at tiltvinge sig en høiere Løn; men ialmindelighed ville de Hjælpekilder, som deres Sparepenge yde dem, snart være udtømte, og de maae da igjen, ligesom tidligere, udbyde deres Arbeide paa Markedet og nøies med den Løn, som de efter dettes Tilstand kunne erholde. — Tilbuddet kan ligeledes for en Tid blive forøget, naar den sædvanlige Arbeidsløn, f. Ex. under en Dyrtid, ikke længere er tilstrækkelig til i samme Omfang at tilfredsstille Arbeidernes Fornødenheder, og derfor deels det samme Antal nu arbeider en længere Tid, deels Andre, som hidindtil ikke have udbudt deres Arbeide, nu ere tvungne hertil. Disse Forandringer i Tilbuddets Størrelse ere imidlertid forbigaaende, og i det Hele taget bestemmes dette alene af Antallet af Arbeidere.

Efterspørgselen efter Arbeide afhænger paa den anden Side ikke af det Antal Personer, som kunde ønske at bringe Andres Arbeidskraft i Anvendelse, men af de Betalingsmidler, med hvilke de gjøre deres Efterspørgsel virksom. Den almindeligste Aarsag til Efterspørgsel er den, at Drifstherrerne trænge til en større Arbeidskraft end deres egen for at give deres Capitaler en fuldstændig

Anvendelse, og derfor søge at forskaffe sig Raadighed over Andres for at anvende den i Industriens Tjeneste. I saadanne Tilfælde udredes Arbeidslønnen af Capitalen, som imidlertid ikke herved bliver formindsket, da den Deel, der gaaer bort under Formen af Arbeidsløn, igjen bliver erstattet ved den forhøiede Værdi, som de Gjenstande, paa hvilke Arbeidet er blevet anvendt, erholde. Det er derfor blevet sædvanligt at sige, at Efterspørgselen retter sig efter Capitalens Størrelse; dette er dog i en dobbelt Henseende unøiagtigt, deels fordi ikke den hele Capital men kun en Deel af den anvendes hertil, deels fordi Lønnen i en stor Mængde Tilfælde ikke udredes af den men af de Indkomster, som anvendes til det daglige Forbrug. — Af Capitalen udøver den Deel, som er fast, som bestaaer i Redskaber af forskjellig Beskaffenhed, aldeles ingen Indflydelse paa Arbeidslønnens Høide, da den ikke kan anvendes til Betaling til Arbeiderne; der kan altsaa kun være Tale om den flydende Capital; men denne har ogsaa for en stor Deel antaget en Form, i hvilken den ikke, idetmindste ikke i Øieblikket, kan anvendes hertil, det er altsaa kun en Deel af den, om hvilken der kan være Tale. Paa den anden Side er der ogsaa en betydelig Efterspørgsel efter Arbeide, som ikke skal anvendes i Industriens Tjeneste, men hvis Resultater umiddelbart forbruges, som den personlige Opvartning, Tjenestetyende yde, og alle lignende Tjenester. Den Løn, som betales for saadanne Arbeider, udredes af de Indkomster, som Arbeidsherren anvender til sit umiddelbare Forbrug; en stor Deel af Statens Indkomster anvendes hertil, og i alle nogenlunde velhavende Lande bruger en Deel af Befolkningen en ikke ganske ringe Deel af sine Indkomster paa en lignende Maade.

Der er saaledes to forskjellige Kilder, af hvilke Arbeidslønnen udredes; dersom man vil sammenfatte dem begge under en Benævnelse, vil man vanskeligt finde nogen bedre end „det Fond hvoraf Arbeidslønnen udredes". Da imidlertid den Capital, som de Industridrivende anvende til at kjøbe Arbeide, udgjør den vigtigste Bestanddeel af dette, kan man gjerne for en større Nemheds Skyld betjene sig af den sædvanlige Talebrug, naar man kun erindrer, at den ikke er ganske nøiagtig.

Med Hensyn til den Indflydelse, som Tilbud og Efterspørgsel udøve paa Arbeidslønnens Høide, maa det fastholdes, at denne ikke bestemmes af den absolute Størrelse af noget af disse Momenter men af det Forhold, i hvilket de staae til hinanden. Dersom de begge samtidigt forøges eller formindskes i samme Grad, vil Arbeidslønnen blive uforandret. Der er kun en Maade, paa hvilken en Forhøielse af den kan blive mulig, nemlig naar Efterspørgselen stiger i en høiere Grad end Tilbuddet. Det er heraf indlysende, hvor meningsløse alle Forsøg paa at forhøie den uden at forandre dette Forhold maae være: om ogsaa Staten ved en Taxt søger at fastsætte en vis Arbeidsløn enten for at begunstige Arbeiderne eller Driftsherrerne, vil den ikke kunne overholdes, idetmindste ikke hvor der finder en virkelig Concurrence Sted, med mindre den svarer til den, som fremgaaer af Forholdet imellem Tilbud og Efterspørgsel. Dersom de Fond, af hvilke Arbeidslønnen skal afholdes, ikke ere tilstrækkelige til, at alle Arbeidere kunne erholde den lovbestemte Betaling for deres Arbeide, maa en Deel af dem blive ubeskjæftigede, men hellere end aldeles at undvære Arbeidsløn, ville de lade sig nøie med en mindre, og de ville derfor underbyde hinanden, indtil den omsider

synker ned til den Høide, som svarer til Markedets Tilstand. Dersom det Omvendte skulde finde Sted, og Tilbuddet af Arbeide være saa ringe, at Alle, som ønske at kjøbe det til den lovbestemte Priis, ikke kunne faae deres Efterspørgsel tilfredsstillet, ville disse overbyde hinanden, og det vil saaledes ikke kunne undgaaes, at den vil stige over den fastsatte Høide.

Baade Tilbud og Efterspørgsel ere i Regelen bundne til en vis Omkreds; Arbeiderne kunne kun med Vanskelighed forlade deres Hjemstavn, om de ogsaa et andet Sted kunde vente en høiere Arbeidsløn, og Driftsherrerne kunne ligeledes kun vanskeligt føre deres Industri et andet Sted hen, om de ogsaa her kunde vente at erholde den nødvendige Arbeidskraft paa gunstigere Betingelser. Arbeidslønnen kan derfor være temmelig forskjellig endogsaa paa Steder, som ikke ligge langt fra hinanden. I Tidens Løb vil der dog være en Tilbøielighed til en Udjevning, idet deels Arbeiderne vandre derhen, hvor de kunne vente den største Betaling, saaledes som det i vor Tid er Tilfældet med de store og regelmæssige Vandringer, som f. Ex. finde Sted fra Irland til England og til Nordamerica, og deels Capitalen efterhaanden bliver ført til de Steder, hvor den kan vente den fordeelagtigste Anvendelse, saaledes som det ogsaa i den nyere Tid har været Tilfældet med engelske Capitaler, der ere anlagte i forskjellige Anlæg i fremmede Lande. Disse Vandringer have kun sjeldent et saadant Omfang, at de kunne udøve nogen stor øieblikkelig Indflydelse; dog er den for betydelig til, at den aldeles kan oversees.

§ 2. Om den Indflydelse, som Efterspørgsel efter Varer udøver paa Arbeidslønnens Høide.

Da ialmindelighed alle Producter under den nuværende Udvikling af Industrien blive frembragte for at afsættes til Andre, er det indlysende, at det Omfang, i hvilket de forskjellige Industrigrene udøves, væsentligt vil blive paavirket af den større eller mindre Efterspørgsel, som finder Sted efter de Producter, de frembringe, og at de ville blive udvidede eller indskrænkede, ligesom denne forandrer sig. Dersom en Forøgelse af den bevirker, at Priserne paa nogle enkelte Varesorter stige, vil Følgen heraf være, at Mange ville henvende deres Virksomhed til de paagjældende Industrigrene for saaledes at høste Fordeel af den større Gevinst, til hvilken de høiere Priser aabne Udsigt. Der vil saaledes blive en forøget Efterspørgsel efter Arbeide i dem, og da det ialmindelighed vil vare nogen Tid, inden Antallet af Arbeidere kan blive forøget, især dersom Arbeidet skulde gjøre Fordring paa en særegen technisk Færdighed, som ikke hurtigt kan erhverves, vil Arbeidslønnen i denne Mellemtid stige til Fordeel for dem, som allerede ere beskjæftigede i hine Industrigrene. Dersom det modsatte Forhold udvikler sig, og Efterspørgselen efter en eller anden Varesort bliver formindsket eller ophører, ville de modsatte Virkninger ogsaa fremkomme; Varerne ville synke i Priis, Capitalerne ville blive bortdragne, og dersom Arbeiderne ikke kunne gaae over i andre Industrigrene, maae de nødvendigviis paa Grund af den mindre Efterspørgsel efter deres Arbeide lade sig nøie med en mindre Arbeidsløn.

Man maa imidlertid vogte sig for at tillægge denne Kjendsgjerning, at en Forandring i Efterspørgselen efter

Varer udøver en vis Indflydelse paa Arbeidslønnens Høide, en større Betydning, end den fortjener. Ved Bedømmelsen af den maa man fastholde, at de industrielle Arbeidere ikke leve af det Arbeide, de i Øieblikket udføre, men af den Capital, som er sammensparet fra Fortiden, og som bliver anvendt til at underholde dem. Saalænge den ikke er blevet forøget, kan der umuligen finde nogen almindelig Forhøielse Sted af deres Arbeidsløn. Men Efterspørgsel efter Varer kan ikke udøve nogen Indflydelse i denne Henseende, fordi den ikke forandrer Capitalens Størrelse; den kan vel bestemme, i hvilken Retning Samfundet vil anvende sine productive Kræfter, men den kan ligesaa lidt forøge Productionens Omfang, som den kan forbedre Arbeidernes Kaar. Dersom den drager Capital og Arbeide hen til en Industrigreen, maa den, forudsat at de oeconomiske Forhold iøvrigt ere blevne uforandrede, i samme Grad føre dem bort fra andre, og dersom Arbeidslønnen som en Følge heraf bliver forhøiet i hine, maa den i samme Grad blive formindsket i disse, og den vil altsaa blive uforandret i sin Heelhed.

Dersom en Industrigreen aldeles gaaer tilgrunde, fordi der af en eller anden Grund ikke længere er Afsætning for de Producter, som den frembringer, vil dette ikke nødvendigviis udøve nogen skadelig Indflydelse paa Arbeiderbefolkningens Kaar, naar kun den Capital, som skal underholde den, uforandret bevarer sin tidligere Høide og fremdeles bliver anvendt til at leie Arbeidere. Naar man ikke længere kan finde Afsætning for de Byttemidler, paa hvis Frembringelse man hidindtil har anvendt sine productive Kræfter, frembringer man andre, og dersom al Afsætning skulde ophøre, maa man anvende Arbeidet paa at frembringe de Forbrugsgjenstande, man selv vil forbruge.

Afsætningen er ikke nogen nødvendig Betingelse, for at Productionen kan finde Sted; den er en Betingelse for Arbeidets Deling og derved ogsaa et Middel til at forøge Udbyttet af dette, og forsaavidt af stor Vigtighed for den oeconomiske Udvikling, men hertil indskrænker ogsaa dens Indflydelse sig. Dersom f. Ex. Landmændene ikke længere kunde finde Afsætning for deres overflødige Korn, vilde de indskrænke Productionen til den Mængde, de selv forbrugte. og da det nu vilde være umuligt for dem at forsyne sig med andre Forbrugsgjenstande ad Ombytningens Vei. maatte de anvende den Capital og det Arbeide, som saaledes bleve ledige i Agerbruget, paa selv at frembringe dem, og dersom kun den Deel af Capitalen, som var bestemt til Arbeidsløn, blev uforandret, vilde Arbeidernes Kaar heller ikke undergaae nogen umiddelbar Forandring herved.

I det virkelige Liv træde imidlertid saadanne Forstyrrelser kun sjeldent frem under en simpel Form, men de ere ialmindelighed sammenblandede med andre Forhold. som føre Bivirkninger med sig, der give den hele Forandring et mere indviklet Udseende. De kunne i nogle Tilfælde føre en Formindskelse af Capitalen med sig; dette skeer f. Ex., naar der er frembragt en vis Mængde Varer i det Haab, at de skulle blive afsatte; disse, som udgjøre en Deel af Landets Capital, ere bestemte til at gaae over i Forbrugernes Hænder, som af deres Indkomster betale Værdien af dem, hvorved de antage en Form, i hvilken de paany kunne anvendes i Productionens Tjeneste. Dersom de ikke blive afsatte, gaaer denne Capital tilgrunde, og det Fond, som skulde sætte Arbeidet igang, bliver saaledes formindsket. De kunne i andre Tilfælde virke skadeligt, fordi de Redskaber, som tidligere ere blevne anvendte i den

paagjældende Industrigreen nu tabe deres Værdi, fordi Arbeiderne ikke længere kunne drage Nytte af den særegne techniske Færdighed, af hvilken de ere i Besiddelse. Det kan ligeledes vare kortere eller længere Tid, inden man finder sig til Rette i de nye Forhold, og paany finder Anvendelse for de Capitaler, som ere blevne ledige.

I alle saadanne Tilfælde vil vistnok Arbeiderbefolkningens Kaar lide; men disse Virkninger ere ikke nødvendige Følger af den formindskede Afsætning. Man kunde tænke sig, at denne ophørte efterhaanden, saa at alle færdige Varer lidt efter lidt bleve afsatte uden noget Tab, og at Arbeiderbefolkningen efterhaanden kunde finde en ligesaa nyttig Anvendelse for sin Arbeidskraft i andre Retninger, og at Industrien saaledes uden Vanskelighed kunde ordne sig i Overeensstemmelse med den forandrede Afsætning. I et saadant Tilfælde vilde den ikke bevirke nogen Formindskelse af Capitalen, og Arbeiderbefolkningen vilde ikke lide under den. Det er vistnok kun sjeldent, at en Forandring udvikler sig saaledes efterhaanden, at der ikke skulde finde Tab Sted baade af Capitaler og af Arbeidsdygtighed; men disse Forstyrrelser ere Bivirkninger, som ikke nødvendigviis ere begrundede i Sagens Væsen, og som man maa tænke sig borte, naar man vil see dette Forhold i sin hele Simpelhed.

Man vil maaskee tydeligst see, hvilken Indflydelse Forandring i Efterspørgselen udøver, naar man vil tænke sig, at den ikke finder Sted efter Varer, der allerede ere færdige, men igjennem Bestillinger paa Varer, som først skulle forfærdiges. Dersom den, som bestiller dem, overlader Fabrikanten selv at bringe de Midler tilveie, som ere nødvendige for at de kunne blive producerede, er det indlysende, at han aldeles ikke herved forøger Landets

productive Kræfter, men at han kun bestemmer i hvilken Retning, de skulle anvendes. De Capitaler, som ere nødvendige, for at Bestillingen kan blive udført, ere allerede iforveien tilstede, og dersom de ikke blive anvendte i denne Retning, ville de blive anvendte i en anden, i hvilken de ogsaa vilde give Arbeiderbefolkningen Beskjæftigelse. Dersom han derimod paa samme Tid, som han gjør Bestillingen, tillige forsyner Fabrikanten med de Capitaler, der udfordres til at sætte det nødvendige Arbeide igang, uden at han drager disse bort fra nogen tidligere Anvendelse (dersom han f. Ex. fører dem med sig fra Udlandet), forøger han herved Efterspørgselen efter Arbeide, og bidrager saaledes til at forhøie Arbeidslønnen.

En anden Anskuelse, som er nær beslegtet med den foregaaende, er den, at de Riges Luxusforbrug er til Nytte for den fattige Befolkning, og at Ødselhed fra hines Side er til større Gavn for denne end Sparsommelighed *), fordi den ved Forfærdigelsen af de Varer, som hine paa denne Maade forbruge, skulde finde en Anvendelse for sin Arbeidskraft, som den ellers maatte undvære. — Dersom de Rige kun anvende deres Midler til at kjøbe færdige Luxusvarer, er det efter det Foregaaende indlysende, at de herved kun angive den Retning, hvori Landets productive Kræfter ville blive anvendte, og at de ikke paa denne Maade kunne udøve nogen gavnlig Indflydelse paa Arbeidsclassens Kaar ialmindelighed, da de ikke forøge den Capital, af hvis Størrelse Arbeidslønnens Høide er betinget. Men selv om de anvende deres Formue til at kjøbe Arbeide, vil Virkningen dog være meget forskjellig, eftersom

*) „Si les riches ne dépensent pas beaucoup, les pauvres mourront de faim." Montesquieu: esprit des lois.

de anvende Resultaterne af dette til deres umiddelbare Forbrug, til Tilfredsstillelsen af deres Nydelser, eller de istedetfor spare dem sammen og anvende dem som Capital. Et Exempel vil gjøre dette tydeligere.

Dersom vi tænke os to Landmænd, hver med 10000 Rdl., som de begge anvende til at kjøbe Arbeide i et Aar, af hvilke den ene anvender dette f. Ex. til Frembringelse af Luxusvarer, som han umiddelbart forbruger, den anden derimod til en mere omhyggelig Dyrkning af sin Jord, hvorved den bliver istand til at bære en rigere Afgrøde, som i sin Tid vil erstatte Udlægget, saa ville de begge i det første Aar udøve den samme Indflydelse paa Arbeidernes Kaar, men naar dette er forbi, vil der vise sig en væsentlig Forskjel. Den Førstes 10000 Rdl. ere forsvundne, der er ikke Mere tilbage af dem, end om han havde kastet dem i Søen, med Undtagelse af den Nydelse, han selv har havt af Forbrugen; den Anden derimod har sine 10000 Rdl., rimeligviis endogsaa forøgede med en Gevinst, tilbage i den forøgede Mængde Producter, og han vil igjen i det følgende Aar kunne beskjæftige et ligesaa stort, ja, da hans Capital rimeligviis har givet en Gevinst og saaledes er blevet forøget, endogsaa et større Antal Arbeidere, og saaledes fremdeles saalænge han vedbliver at anvende sine Midler paa samme Maade. — Det maa altsaa være indlysende, at de Rige, naar de, istedetfor at benytte deres Rigdom til at forskaffe sig Midler til personligt Forbrug, anvende den som productiv Capital, derved skabe en varig Kilde til Efterspørgsel efter Arbeide, og at Sparsommelighed fra deres Side er til Gavn for den arbeidende Befolkning, medens derimod ikke Andre end de selv have Fordeel af deres

Ødselhed. De blive ikke de Fattiges Velgjørere ved at tilfredsstille deres egen Lyst til Overdaadighed.

Uagtet Luxusforbrug ikke umiddelbart virker gavnligt paa den arbeidende Befolknings Kaar, kan man derfor ikke ansee den for skadelig, naar den bliver anvendt paa en maadeholden og fornuftig Maade. Naar den benyttes i Smagens og Skjønhedens Tjeneste, er den et vigtigt Middel til at forædle Livet, der ikke kan undværes i noget civiliseret Land, og som ogsaa middelbart paa mange Maader kommer hiin Befolkning tilgode.

§ 3. Om Grændserne for Arbeidslønnens Stigen og Synken.

Da hverken Tilbud eller Efterspørgsel efter Arbeide ere faste og bestemte Størrelser, men begge undergaae betydelige Forandringer baade fra Tid til Tid og fra Sted til Sted, maa Arbeidslønnen selv nødvendigviis være Gjenstand for lignende Forandringer. Det er ogsaa en almindelig bekjendt Kjendsgjerning, at den frembyder store Uligheder paa forskjellige Tider og Steder. Der frembyder sig nu det Spørgsmaal, om disse Bevægelser ere ubegrændsede, eller dersom dette ikke er Tilfældet, hvilke Forhold der da begrændse dem. — Disse Grændser kunne deels finde Sted fra Arbeidernes Side, forsaavidt der er en vis Arbeidsløn, som er den laveste, med hvilken de kunne eller ville lade sig nøie, deels fra Arbeidsherrernes Side, forsaavidt der er en Grændse, udover hvilken de ikke kunne eller ville betale Arbeidet. Vi skulle først betragte Grændserne fra Arbeidernes Side.

I en enkelt given Tid er der ingen Grændse for, hvor lavt Arbeidslønnen kan synke, naar f. Ex. en Krig eller andre Ulykker have ødelagt de Kilder, af hvilke den

skal udredes, kan Arbeiderbefolkningen være nødt til at tage tiltakke endogsaa med den allerlaveste Arbeidsløn, og der er ikke noget Middel, ved hvilket den kan forhøies, før Tilbuddet af Arbeide igjen er kommet i et mere gunstigt Forhold til Efterspørgselen. En saadan Forandring kan for en Deel blive bevirket derved, at Capitalen igjen voxer, men den vil ogsaa fremkomme paa en anden Maade. Dersom Arbeidslønnen nemlig er saa lav, at den ikke kan forsyne Arbeiderbefolkningen med de Forbrugsgjenstande, som ere nødvendige for at den kan bevare sin Tilværelse og igjennem Ægteskaber vedligeholde sit Antal, vil den uundgaaelige Følge være, at Antallet vil blive formindsket, baade fordi en Deel vil døe af Mangel og Elendighed, og fordi Ægteskabernes Antal vil blive indskrænket, og de Afdøde saaledes ikke blive erstattede af den opvoxende Slegt. Der vil imidlertid hengaae en lang Tid, inden en saadan Formindskelse kan finde Sted, og i denne vil Arbeidslønnens Høide alene blive bestemt af Forholdet imellem Tilbud og Efterspørgsel; men i Tidens Længde maa den nødvendigviis være saa stor, at den kan forsyne Arbeiderbefolkningen med de nødvendigste Forbrugsgjenstande, da Tilbuddet ellers uundgaaeligt vil blive formindsket.

Ligesom en saadan Høide af Arbeidslønnen danner den laveste Grændse, under hvilken den ikke kan synke i Tidens Længde, har man ogsaa troet, at den maatte danne den høieste, fordi en høiere Arbeidsløn skulde afgive en forøget Opfordring til at stifte nye Ægteskabør, og derved betinge en Forøgelse af Arbeidernes Antal, som igjen vilde bringe den ned til hiin. Denne Anskuelse er imidlertid lykkeligviis urigtig, da Arbeidslønnen stadigt er steget med den fremadskridende Udvikling, og nu i alle civili-

serede Lande ikke alene forsyner Arbeiderne med de nødvendige Forbrugsgjenstande, men ogsaa sætter dem istand til at forbruge en vis Mængde Luxusgjenstande.

Man har kaldt den Høide af Arbeidslønnen, under hvilken den ikke kan synke uden at bevirke en Formindskelse af Arbeidernes Antal, den nødvendige Arbeidsløn, fordi den er den nødvendige Betingelse for, at Arbeidet stadigt kan blive udbudt. Man har ogsaa kaldt den den naturlige, hvilket Udtryk aabenbart er uheldigt, forsaavidt det kan synes at antyde, at det er naturligt, at den ikke er høiere, end at den hindrer Arbeiderbefolkningen fra at uddøe, og fordi derved ethvert Fremskridt, som forbedrer Arbeidernes Kaar udover dette Punct, betegnes som unaturligt.

Det lader sig ikke nøiagtigt angive hvilken Høide, der er den nødvendige, hvor denne laveste Grændse findes; man kan vel ialmindelighed angive, at en saadan maa finde Sted, men det er meget vanskeligt i det virkelige Liv at paavise, hvor den begynder. Det er saameget mere Tilfældet, som den dannes af to Momenter, som begge ere foranderlige og vanskelige at angive. Paa den ene Side bestemmes den af Menneskets physiske Fornødenheder, af den mindst mulige Mængde Gjenstande, med hvilke Arbeiderne og deres Familier kunne leve, hvilket igjen er forskjelligt efter de ydre Forhold, under hvilke de befinde sig; paa den anden Side indeholder den ogsaa et moralsk Moment, forsaavidt der er en Grændse for den laveste Arbeidsløn, med hvilken de ville nøies, saa at de, naar denne ikke naaes, ophøre at stifte Ægteskaber og altsaa bevirke en fremtidig Formindskelse af Tilbuddet. Denne moralske Grændse, om man tør kalde den saaledes, er endnu mere

ubestemt end den physiske. Den er meget ulige i forskjellige Lande efter Sæder og Anskuelser om hvad der er nødvendigt, og efter Arbeidsclassens hele Udvikling. En Tilstand, som en engelsk Arbeider anseer for elendig, vil maaskee en Irlænder finde overflødig. Den forandrer sig desuden i samme Land fra Tid til anden. Den har i Virkeligheden kun ringe Betydning, fordi den ialmindelighed mere er en Virkning af den virkelige Arbeidsløn end en Aarsag til den. Naar denne nemlig paa Grund af Forholdet imellem Tilbud og Efterspørgsel bliver høi, og Arbeidsclassen derved bliver sat istand til mere rigeligt at forsyne sig med Overflødighedsgjenstande, udvides ogsaa deres Fornødenheder, og de lære at sætte Priis paa større Reenlighed, bedre Boliger, bedre Klæder o. s. v.; men denne Tilstand er ikke uforanderlig. Naar den virkelige Arbeidsløn under ulykkelige Forhold synker, og Arbeidernes Kaar saaledes blive slettere, indskrænkes Fornødenhederne igjen, idet den opvoxende Slægt efterhaanden vænner sig til de slette Kaar, hvorved Grændsen for det mindste Beløb af Arbeidsløn, med hvilken de ville nøies, igjen bliver lavere. — Der er i det Hele taget kun ringe Opfordring for Arbeiderbefolkningen til at bringe det eneste Middel i Anvendelse, ved hvilket de kunne fremtvinge en Arbeidsløn, der er høiere end den i physisk Henseende nødvendige, nemlig Indskrænkning af Ægteskabernes Antal; deels fordi Byrden heraf kommer til at hvile paa den nulevende Slegt, og Fordelen først tilfalder den kommende; deels fordi Anvendelsen af det i en saa stor Maalestok, at det kunde udøve nogen betydelig Indflydelse, vilde forudsætte en ganske usædvanlig Udvikling hos den.

Den physiske Grændse er saaledes i Virkeligheden

den eneste, der fra Arbeidernes Side har nogen Betydning, men det er kun under meget ulykkelige Forhold, at den kommer til at gjøre sig gjældende, og selv da vil den først udøve Indflydelse, naar der er hengaaet en saa lang Tid, at Arbeiderbefolkningens Antal er blevet betydeligt formindsket.

Fra Arbeidsherrernes Side er der en Grændse for det høieste Beløb, som Arbeidslønnen kan naae, idet den nemlig ikke kan overstige den Værdi, som Arbeidets Udbytte har for dem. Dersom det kjøbes for umiddelbart at forbruges i personlige Tjenesteydelser, vil den Brugsværdi, Kjøberen tillægger det, være Grændsen for Betalingens Høide. Dersom det derimod, som det hyppigst er Tilfældet, kjøbes for at anvendes i Industriens Tjeneste, kan Arbeidsherren ikke betale Mere for det end et Beløb, som svarer til den Værdi, der bliver frembragt ved Anvendelsen af det; men han kan ikke engang betale saa Meget, da han derved vilde gaae Glip af det Vederlag, der tilkommer ham for Afsavnet af sin Capital og for sin Uleilighed som Driftsherre. Hvor Meget han af disse Grunde kan gjøre Fordring paa, vil afhænge af det Omfang, i hvilket Sparsommelighed og Vindskibelighed finder Sted i det paagjældende Samfund; men det er tydeligt, at en Deel af Productets Værdi under alle Omstændigheder maa anvendes hertil, og at Arbeidslønnen ikke kan være større, end at den kan dækkes af Resten. Enhver Omstændighed, som kan forøge Arbeidets Værdi, vil ogsaa sætte Arbeidsherren istand til at betale en høiere Ardeidsløn; Flid og Kunstfærdighed fra Arbeidernes Side er derfor et væsentligt Middel til at forhøie den.

Det er heraf indlysende, hvor hensigtsstridige de Bestræbelser ere, som gaae ud paa at forbedre Arbeidsclassens

Tilstand ved ad Lovgivningens Vei at indskrænke Arbeidstiden; man kan vel paa denne Maade forskaffe dem en større Fritid; men til Gjengjæld maae de nøies med en mindre Arbeidsløn. Productet af 6 Timers Arbeide kan kun have halv saa stor Værdi som Productet af ligesaa godt Arbeide i 12 Timer, og Driftsherren kan derfor kun betale den halve Arbeidsløn for det. Betaler han mere, vil Værdien af det ikke give ham Erstatning for hans Udlæg, og han vil hellere lade sin Capital ligge uanvendt end lide et Tab. Der kan kun være Mening i saadanne Forholdsregler, naar de Paagjældende ikke selv kunne bedømme og varetage deres Interesser, og Staten derfor maa gjøre sig til deres Formynder, som f. Ex. med Hensyn til Børns Arbeide i Fabrikker; men der er ingen Grund til at indskrænke myndige Personers Raadighed over deres Arbeidskraft. — Forbud imod at Arbeiderne maae arbeide om Helligdagene, ville nødvendigviis udøve en lignende Indhydelse paa deres Kaar som en Begrændsning af den daglige Arbeidstid. 6 Dages Arbeide kan umuligt have samme Værdi som 7 Dages, og Indskrænkninger i denne Henseende ere derfor ligesaa lidt i Arbeidernes sande Interesse som hine.

§ 4. Om de Maader paa hvilke Arbeidslønnen udbetales.

Den simpleste Form, under hvilken Arbeide kjøbes og betales, som endnu for en stor Deel bliver anvendt i mindre udviklede Lande, er den, at man leier Arbeiderne for en vis kortere eller længere Tid, og betaler dem i Forhold til denne. Lønnen retter sig saaledes mindre efter den Mængde Arbeide, der bliver udført, end efter den Tid, i hvilken man har Raadighed over deres Arbeids-

kraft. — Denne Betalingsmaade er i de fleste Tilfælde slet, fordi deres egen personlige Interesse ikke nøie er knyttet til Arbeidets Fremgang; de mangle derfor Opfordring til at anstrenge sig, og en betydelig Arbeidskraft gaaer tilspilde i en slet Production. Disse Ulemper træde stærkere frem, jo længere det Tidsrum er, som Leiecontracten omfatter, og jo vanskeligere det altsaa er for Arbeidsherren at skaffe sig af med en slet Arbeider. En Dagleier vil til en vis Grad være nødsaget til at anstrenge sig, da han ellers maa frygte for at miste sin Beskjæftigelse; et Tjenestetyende, som er leiet for et halvt eller heelt Aar, har allerede denne Opfordring i mindre Grad, og den forsvinder aldeles, naar Leiecontracten omfatter hele Livet, saaledes som det navnlig tidligere har været Tilfældet med de Arbeidspræstationer, som ere bekjendte under Navn af Hoveri. De skadelige Virkninger af denne Maade at leie Arbeidet paa ere ikke alene øieblikkelige, men de strække sig langt ud i Fremtiden, idet de vænne Befolkningen til at arbeide langsomt og daarligt, og denne Vane kan blive saa indgroet, at der maa gaae flere Generationer hen, før den bliver udryddet. I Lande, som ere meget udviklede i oeconomisk Henseende, har man derfor ogsaa forladt den, og det er her almindeligt, at man betaler Arbeidet efter Accord, som det kaldes, det vil sige, at man bliver enig med Arbeideren om en vis Betaling for en bestemt Mængde Arbeide, og det bliver nu hans Sag, om han vil bruge kort eller lang Tid til at udføre det. Jo mere Arbeide han udfører, desto større bliver ogsaa Betalingen, og han har derfor al mulig Opfordring til at anstrenge sig. Undertiden kan Anvendelsen af denne Betalingsmaade bevirke, at Arbeiderne overanstrenge sig, og derved blive

uskikkede til at fortsætte deres Virksomhed *); men denne Virkning vil vistnok kun finde Sted i Begyndelsen, da de snart ville lære at holde saaledes tilraade med deres Arbeidskraft, at de bringe det størst mulige Udbytte tilveie. — I England er denne Betalingsmaade den sædvanlige, hvor den paa nogen Maade kan anvendes, og de engelske Forfattere antage, at den har udøvet en betydelig Indflydelse paa at udvikle den store Arbeidsomhed, som i saa høi Grad udmærker dette Folk.

Om Betaling efter Accord ogsaa ialmindelighed er den hensigtsmæssigste Form, under hvilken Arbeidslønnen kan udredes, kan den dog ikke anvendes i alle Tilfælde, da den forudsætter, at det Arbeide, som skal udføres, kan deles i visse bestemte Arbeidspræstationer; hvor dette ikke kan skee, som ved det Arbeide, der f. Ex. ydes af Tjenestetyende, kan den ikke benyttes. — Den er heller ikke i alle Tilfælde nødvendig, navnlig vil en udviklet Pligtfølelse og en stor Moralitet hos Arbeiderne udøve den samme Indflydelse, som i sædvanlige Forhold fremkaldes ved Hensyn til egen Fordeel.

Ialmindelighed faae Arbeiderne deres Løn udbetalt, naar de have udført deres Arbeide, og de ere aldeles uinteresserede i Bedriftens Gang og i det endelige Udbytte, som bringes tilveie for Driftsherren. Man har imidlertid undertiden foreslaaet, istedetfor udelukkende at betale dem paa denne Maade, tillige at tillægge dem en Andeel i det endelige Udbytte, at betale dem med nogle visse Procent af den Værdi, til hvilken Productet bliver udbragt. Man har herved tilsigtet det dobbelte Resultat, deels mere at interessere dem i Bedriftens ordent-

*) A. Smith: A. St. S. 37.

lige og regelmæssige Gang, og derved opmuntre dem ikke alene til Flid men ogsaa til Paapasselighed og Sparsommelighed, deels at forøge deres Arbeidsløn, ved saaledes at give dem Andeel i den endelige Gevinst. — Dersom man udelukkende vilde betale dem paa denne Maade, vilde de ophøre at være Arbeidere i den sædvanlige Betydning af dette Ord, og istedetfor blive Deeltagere i Bedriften, og saaledes ogsaa blive deelagtige i alle de Chancer, som ellers Driftsherren alene løber. De vilde maaskee realisere en stor Gevinst, maaskee ogsaa lide et stort Tab; men Arbeidernes Kaar ere ikke af den Beskaffenhed, at de kunne udsætte sig for denne Usikkerhed; de trænge fremfor Alt til sikkre Indkomster. For at denne Betalingsmaade kunde anvendes, vilde desuden en Betingelse være nødvendig, som kun sjeldent finder Sted, nemlig den, at Arbeiderne maatte være i Besiddelse af en saa stor Capital, at de selv kunde staae i Forskud med deres Arbeidsløn, indtil Arbeidets Product endeligt blev realiseret. Den vilde desuden frembyde den store praktiske Vanskelighed, at de Arbeidere, som saaledes vare interesserede i det endelige Udbytte, ogsaa maatte deeltage i Bestyrelsen og kunne udøve Indflydelse paa Forretningernes Gang, hvorved den nødvendige Eenhed og Sammenhæng, let kunde gaae tabt. Den kan derfor ikke anvendes paa anden Maade, end at Arbeiderne foruden den sædvanlige Arbeidsløn tillige erholde en Andeel i Gevinsten som Opmuntring til større Paapasselighed og Nidkjærhed; men selv med denne Indskrænkning, vil den dog kun frembyde nogen væsentlig Nytte under saadanne særegne Forhold, hvor hver enkelt Arbeiders ivrige Deeltagelse kan være af særlig Vigtighed for Bedriftens heldige Gang. Udenfor saadanne enkelte

Tilfælde er denne Betalingsmaade usædvanlig, og i de Exempler, hvilke man anfører som Beviis paa, at den ogsaa med Fordeel kan anvendes i sædvanlige industrielle Foretagender, skyldes det heldige Udfald vistnok fornemmelig Driftsherrens personlige Egenskaber*).

Med Hensyn til den Form, under hvilken Arbeiderne erholde deres Arbeidsløn, da kan denne enten blive dem betalt med et vist Beløb af Penge, som de kunne anvende efter eget Tykke, eller med en vis Mængde Forbrugsgjenstande. Tidligere, da Omsætningerne vare faa og vanskelige, og hver enkelt Huusholdning for en stor Deel selv maatte frembringe de Gjenstande, den forbrugte, blev Lønnen enten ganske eller dog for den største Deel udbetalt paa den sidste Maade; Arbeiderne erholdt Føde, Klæder og ialfald kun en ringe Deel af Lønnen i Penge; Tjenestetyende modtage endnu deres Løn paa denne Maade. Under den nyere Udvikling og ved den større Lethed, med hvilken man nu kan forsyne sig ved Hjælp af Penge, er den gaaet af Brug, og de industrielle Arbeidere modtage i vore Dage ialmindelighed deres Arbeidsløn alene i Penge. Disse ere her som overalt kun det Omsætningsmiddel, igjennem hvilket de kunne forskaffe sig de Gjenstande, som de ønske, og Arbeidslønnens virkelige Høide afhænger derfor ikke af det Pengebeløb, den udgjør (den nominelle Arbeidsløn), men af den Mængde Gjenstande, de kunne forskaffe sig for Pengene (den reelle Arbeidsløn).

Der frembyder sig her det Spørgsmaal, om da det Pengebeløb, som Arbeidslønnen udgjør, maa stige og synke ligesom Priserne paa deres Forbrugsgjenstande, og da Fødemidlerne udgjøre den vigtigste Deel af disse, om

*) M. Chevalier: lettres sur l'organisation du travail. S. 276.

den da vil stige og falde ligesom Prisen paa dem. — I korte Tidsrum kunne Forandringer af denne aldeles ikke udøve nogen Indflydelse, da de ikke bevirke nogen Forandring i Forholdet mellem Tilbud af og Efterspørgsel efter Arbeide; det er saaledes en bekjendt Kjendsgjerning, at en Dyrtid ialmindelighed ikke bevirker nogen Forhøielse af Arbeidslønnen i Penge men endogsaa undertiden en Formindskelse. Dette er begrundet deri, at Tilbuddet af Arbeide hyppigt forøges under den, fordi den nøder Mange, som ellers ikke udbyde deres Arbeide, til at gjøre dette, og Andre til at arbeide mere end sædvanligt, uden at der finder nogen tilsvarende Forøgelse Sted i Efterspørgselen, ja undertiden endogsaa en Formindskelse af denne. Dette Sidste kan nemlig let være Tilfældet i Lande, der væsentligt ere industridrivende, og som maae angribe deres Capitaler for at betale de betydelige Tilførsler fra Udlandet, som under saadanne Omstændigheder blive nødvendige. — Undertiden kan Dyrtiden dog virke i modsat Retning navnlig i kornudførende Lande, der paa Grund af den endogsaa kunne faae det Beløb af Korn, som de udføre, høiere betalt end i gode Aar, og hvis Capitaler saaledes voxe som en Følge af den; naar dette er Tilfældet vil hiin Virkning naturligviis ikke udvikle sig, eller dog under en langt mildere Form.

Dersom saadanne Forandringer derimod omfatte en lang Aarrække, maa det Pengebeløb, som Arbeiderne modtage, nødvendigviis forandre sig i Overeensstemmelse med dem. Dersom en større Billighed af Fødemidler og Arbeidernes andre Forbrugsgjenstande nemlig sætter dem istand til med den samme Pengeløn at leve bedre end tidligere, vil dette afgive en Opmuntring til, at der bliver sluttet flere Ægte-

skaber, og at Tilbuddet af Arbeide saaledes i Tidens Løb bliver forøget, ligesom en større Dyrhed vil fremkalde den modsatte Virkning. — I Tidens Længde maa Arbeidslønnen nødvendigviis udgjøre et saa stort Beløb i Penge, at Arbeiderne kunne blive forsynede med de Forbrugsgjenstande, som udgjøre den laveste Grændse for det, hvormed de kunne og ville nøies.

§ 5. Om Arbeidslønnens Høide i forskjellige Beskjæftigelser.

Hidindtil have vi udelukkende betragtet Arbeidslønnens Høide ialmindelighed; i det virkelige Liv gives der imidlertid ikke nogen saadan almindelig Arbeidsløn, tvertimod frembyder den de største Forskjelligheder og bevæger sig igjennem mangfoldige Overgange fra den laveste til den høieste. Undertiden ere de aldeles forbigaaende og kun betingede af tilfældige Omstændigheder; som oftest have de derimod en stadig Charakteer og ere begrundede i Eiendommeligheder, som ere særegne for de forskjellige Arter af Arbeide. De forbigaaende Forskjelligheder ere ialmindelighed Virkninger af Forandringer i Afsætningen af enkelte Varesorter, som igjen efter Omstændighederne foranledige en forøget eller formindsket Production af dem, og derved tillige bevirke en Forandring i Efterspørgselen efter Arbeide i de paagjældende Industrigrene. Saafremt Overgangen fra den ene Beskjæftigelse til den anden er fri, kunne de dog ikke vare længere Tid, end der er nødvendig, for at Tilbud og Efterspørgsel kunne stille sig i et lignende Forhold til hinanden i alle Beskjæftigelser. De have ikke nogen dybere Charakteer og trænge ikke til nogen videre Forklaring.

De varige Forskjelligheder have en langt større Betydning og fortjene en nøiere Betragtning. Dersom alle Arter af Arbeide vare lige tiltrækkende, og Udøvelsen af dem var lige tilgjængelig for Alle, kunde der ikke være nogen Forskjel i Arbeidslønnens Høide, da en saadan nødvendigviis vilde bevirke, at alle Arbeidere vilde strømme til de bedst lønnede Industrigrene, hvoraf Følgen vilde være, at de her maatte underbyde hinanden, og Arbeidslønnen vilde saaledes snart antage en eensformig Høide overalt. Men de forskjellige Arbeider ere ikke lige tiltrækkende, ligesom heller ikke Alle kunne udføre dem; for at forskaffe sig den nødvendige Arbeidskraft, maae Arbeidsherrerne derfor i nogle Beskjæftigelser betale endogsaa en langt høiere Arbeidsløn end i andre. De Aarsager, som bevirke dette, ere af en mangfoldig Beskaffenhed, men de lade sig dog henføre under følgende Synspuncter:

1. Alle Arbeider ere ikke lige behagelige eller besværlige; nogle udfordre større legemlige Anstrengelser, ere mere ureenlige eller skadelige for Sundheden; andre udøve Indflydelse paa Arbeidernes borgerlige Stilling, idet de enten udbrede en vis Ære over denne, eller der klæber en vis Vanære ved dem o. s. v. Det er tydeligt, at Ingen vil søge Beskjæftigelse i de Arbeidsgrene, i hvilke Arbeidet paa en eller anden Maade fordrer større Offere af ham, med mindre han faaer Erstatning for dem i en høiere Arbeidsløn; medens paa den anden Side Mange, forsaavidt deres oeconomiske Forhold tillade det, ville lade sig nøie med en mindre i de mere tiltrækkende Beskjæftigelser, fordi de andre Behageligheder, som disse frembyde, til en vis Grad kunne træde istedetfor en høiere Arbeidsløn.

2. Medens nogle Arbeider ere saa lette, at Udøvelsen af dem næsten aldeles ikke udfordrer nogen For-

beredelse, er der andre, som udfordre en kostbar Fordannelse, der kun kan erhverves igjennem en lang Læretid og med store Anstrengelser. Det Arbeide, som i denne Henseende er nødvendigt, giver ikke alene ikke noget øieblikkeligt materielt Udbytte; men det er endogsaa i mange Tilfælde forbundet med store Omkostninger for Underviisning o. s. v. Arbeideren har saaledes paa en vis Maade realiseret en Capital i sig selv, som gaaer tilgrunde, naar han døer. Ingen vil paatage sig disse Omkostninger, med mindre den Arbeidsløn, han i sin Tid kan vente at erholde, overstiger den sædvanlige med et saa stort Beløb, som er nødvendigt for baade at give ham Rente af den Capital, han har anvendt paa sin Uddannelse, og desuden at tilbagebetale ham denne, medens han er arbeidsdygtig, da Erhvervelsen af denne Fordannelse ellers vilde være forbundet med Tab. — Der kommer her en Omstændighed til, som ofte udøver en stor Indflydelse, nemlig den, at den Færdighed, som udfordres for at gjøre Lykke i nogle Forretningsgrene, er af en saadan Beskaffenhed, at kun de mere Begavede kunne forskaffe sig den. Det lader sig ikke forud beregne, hvem der er istand hertil; de danne derved ligesom et SlagsLykkespil, hvor Nogle tabe deres Indsats, medens Andre trække Gevinster. De, som gjøre Lykke, maae derfor ikke alene have Erstatning for de Omkostninger, som deres egen Udvikling har foranlediget, men ogsaa for de Omkostninger, som de have baaret, der ikke have gjort Lykke. — Det maa iøvrigt bemærkes, at de Arbeider, som kræve en stor Fordannelse, hyppigt betales høiere end de billigviis burde, fordi Adgangen til dem i Virkeligheden ikke staaer aaben for Alle; den fordrer nemlig betydelige Udlæg, med hvilke kun de mere velhavende Samfundsclasser kunne staae i Forskud, og disse

have saaledes et Slags Monopol paa dem, hvorved Tilbuddet af Arbeide i disse Beskjæftigelser bliver mere indskrænket*).

3. I de hidindtil omtalte Tilfælde have Arbeidslønnens Forskjelligheder udviklet sig under Indflydelse af den fri Concurrence, og den høiere Arbeidsløn, som undertiden bliver betalt, har kun været Erstatning for de særegne Vanskeligheder og Besværligheder, som enkelte Arbeider frembyde, og en nødvendig Betingelse for at man kunde faae dem udførte. Der er andre Tilfælde, hvor den ikke er en Virkning af den fri Concurrence men af et Monopol, som enten meddeles af Staten, eller som er betinget af særegne personlige Egenskaber. Tilbuddet er saaledes indskrænket, og den Betaling, der ydes for saadant Arbeide, bestemmes af den Brugsværdi, det har for dem, som kjøbe det. En stor Redelighed, en betydelig administrativ Dygtighed ere Egenskaber, som ikke ere almindelige; naar Efterspørgselen efter Arbeidere, som ere i Besiddelse af dem, er større end Tilbuddet, ville disse ikke alene erholde den Betaling, som billigviis tilkommer dem efter Arbeidets Natur og den Fordannelse, det gjør nødvendig, men desuden et yderligere Tillæg, fordi de ere i Besiddelse af Egenskaber, som ikke ere almindelige. Som Exempler paa den Høide, til hvilken saadanne Forhold kunne bringe Arbeidslønnen, anfører man ofte den høie Betaling, som Sangere og andre Artister erholde for deres Præstationer. Naar man imidlertid betænker, hvor Mange, der have forberedt sig til den samme Levevei uden at gjøre Lykke, maa det

*) I. S. Mill: A. St. S. 477.

synes mere rimeligt, at den høie Betaling, som de modtage, kun er en billig Erstatning for de Tab, som Andre have lidt.

4. I mange Tilfælde er det kun tilsyneladende, at Arbeidslønnen afviger fra den sædvanlige; enkelte Arbeidspræstationer blive vel betalte usædvanligt høit i Forhold til den Tid, som Udførelsen gjør Fordring paa; men ifølge Arbeidets Natur kan Arbeideren ikke raade over sin øvrige Tid, og den Arbeidsløn, han modtager, maa ikke alene indeholde Erstatning for den Tid, i hvilken han arbeider, men ogsaa for den, i hvilken han er ledig. Alle Arbeider, som afhænge af Veirliget, kunne saaledes ikke udføres stadigt, men da Arbeiderne bestandigt maae være til Arbeidsherrens Raadighed, maae de ogsaa betales, som om de arbeidede bestandigt. — En lignende tilsyneladende Forhøielse af Arbeidslønnen vil finde Sted, naar Arbeidets Natur paalægger den, som skal udføre det, særegne Udgifter, naar det f. Ex. gjør en vis Repræsentation nødvendig, som det ofte er Tilfældet med forskjellige Stillinger. Vederlaget for saadanne Udgifter bliver sædvanligviis betalt den Paagjældende under Form af Løn, men da han ikke har dette Beløb til sin frie Raadighed, kan det aldeles ikke regnes herhen. — Ligesom Arbeidslønnen i nogle Tilfælde synes høiere, end den i Virkeligheden er, kan den i andre synes lavere. Det er f. Ex. Tilfældet, naar den ikke udbetales samlet paa engang, men en Deel af den sammenspares og kommer Arbeideren tilgode under tilstødende Omstændigheder. Den Adgang, som Statens Embedsmænd have til Pension, bidrager i Virkeligheden til at gjøre deres Løn større, men denne Forhøielse er af en mere skjult Natur og kan derfor let blive overseet.

5. I nogle Tilfælde bestemmes Arbeidslønnens Høide ikke af de oeconomiske Love men af Sædvaner, som have udviklet sig. Det gjælder navnlig om alle saadanne Arbeidspræstationer, som ikke betales efter en foregaaende Aftale men ligesom med en Gratification, som Drikkepenge for personlige Tjenesteydelser af en lavere Art, og Honorarer for lignende af en høiere Art. Da Betalingen her bestemmes af Sædvaner, er det ikke muligt at opstille nogen Regel for den.

I det virkelige Liv er det meget hyppigt Tilfældet, at flere af de omtalte Momenter paa forskjellig Maade forene sig for at bestemme Arbeidslønnens Høide. Naar man derfor i et enkelt Tilfælde vil gjøre sig Rede for Aarsagerne til denne, maa man tage Hensyn til dem alle, og nøie undersøge det særegne Forhold, hvori de træde til hinanden.

Fruentimmer erholde ialmindelighed en mindre Arbeidsløn end Mandfolk. Ved Arbeider, som udfordre Anvendelse af betydelig physisk Kraft, er det ligefrem begrundet deri, at de ikke er i Besiddelse af denne. Men det er ogsaa Tilfældet ved saadanne, som de kunne udføre ligesaagodt som Mænd. Aarsagen hertil maa søges i to forskjellige Omstændigheder, deels i den, at deres Fornødenheder ere færre, og at altsaa Arbeidslønnens laveste Grændse kan synke lavere for dem end for hine, og fornemmelig i den, at baade Love og Sædvaner udelukke dem fra en Mængde Erhverv, og at derfor de enkelte, som staae dem aabne, blive overfyldte, saa at Arbeidslønnen her synker ned til det mindst mulige Beløb. Virkningerne heraf forøges endnu derved, at deres Hovederhverv, qvindeligt Haandarbeide, udføres af Mange, som

væsentligt have deres Underhold fra andre Kilder, og som kun beskjæftige sig hermed for at have en Biindtægt, og derfor levere deres Arbeide for en billigere Betaling, end det vilde være muligt, dersom de skulde have hele deres Underhold af det.

Tredie Capitel.

Om Capitalrenten.

§ 1. Om Capitalrenten ialmindelighed.

Da Arbeidet vilde tabe den største Deel af sin productive Kraft, dersom det ikke blev understøttet af Capitalen, og da dennes Anvendelse i Productionen altsaa væsentligt bidrager til at forøge Udbyttet, kan Besidderen af den med samme Ret gjøre Fordring paa et Vederlag for Brugen af den, som Arbeideren for Anvendelsen af sin Arbeidskraft. Han yder vel ikke sin Bistand paa samme Maade som denne, han paatager sig ingen Anstrengelser, men han bringer et personligt Offer ved midlertidigt at gjøre Afkald paa Brugen af sin Capital til sine personlige Formaal, og istedetfor at anvende den i Productionens Tjeneste. Den Betaling, han modtager herfor er ikke et Vederlag for hans Sparsommelighed; thi den har han faaet belønnet ved Besiddelsen af Capitalen, men for Afsavnet af den. Dette Vederlag kalder man Capitalrenten.

Dersom han selv bringer sin Capital i Anvendelse, vil Renten træde frem i Forbindelse med andre Bestanddele, og han vil derfor kun vanskeligt med Nøiagtighed

kunne bestemme Størrelsen af den; naar han derimod overlader Andre Brugen af hiin paa en saadan Maade, at han selv er fri for al Risico og al Uleilighed, vil den Leieafgift, som han modtager, være et nøiagtigt Udtryk for denne. Denne Rente træder ikke altid aldeles reent frem i det virkelige Liv, hvor den tvertimod hyppigt er blandet med andre Bestanddele. Den, der udlaaner sin Capital, løber ofte nogen Fare for ikke at faae den tilbagebetalt; for denne Risico maa han have Erstatning, og denne modtager han ialmindelighed under den Form, at han foruden den egentlige Rente betinger sig en yderligere Afgift, der kan betragtes som en Art Assurancepræmie. I andre Tilfælde foraarsager Udlaanet ham nogen Uleilighed; naar han f. Ex. udlaaner mod haandfaaet Pant, har han Uleilighed ved at opbevare dette; naar han udlaaner i smaa Summer, er Bogføringen og Regnskabsvæsenet mere indviklet o. s. v. For den betinger han sig ogsaa et Vederlag, som ligeledes udredes i Forbindelse med den egentlige Leieafgift. Hele den Betaling, som han modtager af disse forskjellige Grunde, kaldes i det daglige Liv for Rente; men den rene Capitalrente, om hvilken der alene skal være Tale i det Følgende, træder først frem, naar saadanne fremmede Bestanddele ere udsondrede.

Hvoraf bestemmes nu Størrelsen af denne Capitalrente? Dersom alle Capitaler med lige Lethed kunde gaae over til enhver Anvendelse, vilde Renten altid være lige høi, kun med Undtagelse af den Ulighed, som vilde være en Virkning af deres forskjellige Størrelse og den forskjellige Tid, i hvilken de vare stillede til Laantagernes Raadighed; men der finder en væsentlig Forskjel

Sted, idet nogle Capitaler ere faste og bundne til en vis Anvendelse, udenfor hvilken de kun vanskeligt kunne bruges, medens andre ere flydende og af en saa bevægelig Natur, at de med Lethed kunne gaae fra en Anvendelse til en anden; paa Grund heraf kan der, ogsaa indenfor Grændserne af det samme Marked, finde en ikke ubetydelig Forskjel Sted i den Afgift, der betales for Brugen af disse forskjellige Arter af Capital, og det vil derfor være rigtigt, at gjøre dette Forhold til Gjenstand for en særlig Undersøgelse for enhver af dem.

§ 2. Om Renten af den flydende Capital.

Den flydende Capital laanes ialmindelighed ud under Formen af en Pengesum. Pengene ere vel ikke den Gjenstand, som Laantageren umiddelbart vil anvende, men da de ere det almindelige Omsætningsmiddel, give de ham et Middel, ved hvilket han kan forskaffe sig de Gjenstande, for hvilke han netop har Brug. Undertiden skeer Laanet vel ved Overdragelse af Varer, som ved alle Salg paa Credit, men da Varerne tillige sælges, og Tilbagebetalingen skal finde Sted i en Sum Penge, er det i Virkeligheden ogsaa denne, som bliver udlaant. Laanemarkedet, hvor den flydende Capital udbydes og søges tillaans, kaldes derfor ogsaa Pengemarkedet, og ifølge en almindelig Talebrug, hvis Urigtighed tidligere er fremhævet, siger man, at Penge ere dyre eller billige, eftersom den Rente, man maa betale for Laanet af dem, er høiere eller lavere. Renten for saadanne Laan bliver altid betinget som en Andeel (visse Hundreddele, visse Procenter) af den udlaante Sum for en vis Tidseenhed, som ialmindelighed er et Aar. Det Forhold, hvori Renten staaer til den

udlaante Capital, kalder man Rentefoden, og siger, at denne er høi, naar der betales en større Andeel, flere Procent, og i det modsatte Tilfælde, at den er lav.

Den Rentefod, til hvilken en Pengesum udlaanes, er ialmindelighed lige høi, til hvem den ogsaa udlaanes, og hvorledes den ogsaa anvendes, forudsat at der ingen Forskjel finder Sted med Hensyn til den Risico og den Uleilighed, Udlaanet foraarsager. Anvendelsen er udelukkende Laantagerens Sag, og det Tab eller den Gevinst, som kan følge af den, berører alene ham. Dersom der nemlig var nogen Forskjel i Rentefoden, vilde alle Summer, som skulde udlaanes, strax strømme hen til den Anvendelse, som gav den høieste Rente, men det forøgede Tilbud vilde snart bevirke, at den vilde synke. Der vil derfor til enhver Tid paa ethvert Laanemarked danne sig en vis Rentefod, som man kan kalde den sædvanlige, der er fælleds for alle Laan, som gjøres imod uforkastelig Sikkerhed og foraarsage Laangiveren en saa ringe Uleilighed, at den kan oversees. Dog finder der i denne Henseende en Undtagelse Sted, som er for betydelig, til at den tør forbigaaes. Den fremkommer derved, at alle Pengesummer ikke laanes ud paa lige lang Tid; ligesom nogle Capitalister ønske at laane deres Capitaler ud paa en varig Maade, for i Renten at have stadig og sikker Indkomst, saaledes ønske ogsaa nogle Producenter dem tillaans for længere Tid. I saadanne Tilfælde vil man ved Bestemmelsen af Rentefoden see bort fra Markedets øieblikkelige Tilstand, og kun see hen til den Gjennemsnitstilstand, som er Udtrykket for de Forandringer, som det kan frembyde i længere Tidsrum. I andre Tilfælde derimod søger Capitalbesidderen igjennem Udlaanet kun en midlertidig Anvendelse for sin Capital,

ligesom Laantageren ogsaa kun søger Laan for at benytte sig af forbigaaende Tidsforhold Det er navnlig Handelsstanden, som saaledes søger Laan paa kort Tid, og da Handelens Gang er meget foranderlig, da der snart er større, snart mindre Efterspørgsel efter saadanne Laan, er Rentefoden for dem, som finder sit Udtryk i Vexeldiscontoen, ogsaa meget foranderlig, medens den er langt mere fast for Udlaan paa længere Tid. — Naar man seer bort fra forbigaaende Afvigelser og kun betragter Gjennemsnitstilstanden, kan der dog ikke finde nogen væsentlig Forskjel Sted, da denne snart vilde udjevnes, idet Capitalerne nemlig vilde strømme hen til de Laan, ved hvilke de kunde erholde den høieste Rente. Navnlig kan denne ikke i Længden være høiere for mere langvarige Laan end for kortvarige, da de Capitaler, som ere anvendte i disse, med den største Lethed kunne søge Anvendelse i hine, og dette ogsaa vilde skee, dersom det var fordeelagtigt.

Rentefoden bestemmes til enhver Tid efter Forholdet imellem de Capitaler, der udbydes og dem, der søges tillaans. Tilbuddet bestemmes ved den Mængde, som for Øieblikket er uden bestemt Anvendelse, de saakaldte disponible Capitaler, og som Eierne selv ikke *kunne* eller ikke *ville* bringe i Anvendelse. Der er Mange, med hvem dette er Tilfældet; paa den ene Side offentlige Stiftelser, Umyndige o. s. v., der ikke kunne, og Folk, der ønske at trække sig tilbage fra Forretningerne eller af andre Grunde ikke ville; og paa den anden Side Banker, som netop samle deres Bankcapital for at udlaane den. Hine gjøre ialmindelighed deres Udlaan for længere Tid, disse for kortere Tid; hine udøve derfor især Indflydelse paa Rentefoden for langvarige Laan, disse paa Discontoen. Ingen af disse Arter af

Tilbud er nogen fast og bestemt Størrelse. Den afhænger deels af de Forandringer, Capitalmængden kan undergaae enten ved nye Besparelser eller ved Forbrug af Capitaler, som tidligere have været anvendte i Productionens Tjeneste, deels af den større eller mindre Tilbøielighed, Befolkningen har til selv at anvende sine Capitaler, deels af den Udvikling Bankvæsenet har o. s. v.

Efterspørgselen kommer ogsaa fra en dobbelt Kilde. Den største og den meest regelmæssige Aarsag til den kommer fra deres Side, som staae i Spidsen for de industrielle Anlæg, og som ønske at give disse et større Omfang, end deres egne Midler tillade. Deres Tilbøielighed til at laane, bestemmes væsentligt af den Gevinst, de kunne haabe at realisere, og enhver Omstændighed, som aabner Udsigt til en større Gevinst af de industrielle Foretagender, vil forøge Efterspørgselen efter saadanne Laan, ligesom Omstændigheder af modsat Beskaffenhed ville formindske den. — En anden mindre regelmæssig Aarsag til Efterspørgsel kommer fra dem, hvis Indkomster ikke ere tilstrækkelige til at dække deres Udgifter, og som igjennem Laan søge at tilveiebringe den manglende Ligevægt.

Baade Tilbud og Efterspørgsel kan hver for sig være underkastet betydelige Forandringer, og det ligger derfor i Sagens Natur, at det Samme ogsaa maa være Tilfældet med Rentefoden. Erfaringen viser det ogsaa. Uagtet Renten for langvarige Laan er mere faststaaende, er den dog ikke ganske fri for Forandringer, hvilket især tydeligt træder frem i de Bevægelser, som Prisen paa Statsobligationer og andre rentebærende Papirer saa ofte frembyder. — Saalænge den Sikkerhed for en rigtig Rentebetaling, som disse Papirer afgive, bliver uforandret, vil Rentefodens Høide

være den eneste Bestemmelsesgrund for den Priis, der betales for dem. Kjøberen af dem ønsker nemlig kun at sikkre sig en vis Rente, og istedetfor at forskaffe sig denne ved selv umiddelbart at laane sin Capital ud, kjøber han Obligationer, der have deres Oprindelse fra Laan, som tidligere ere blevne afsluttede, og træder saaledes i den oprindelige Laangivers Sted; den Pengesum, han vil betale for en saadan Rente, kan imidlertid ikke være høiere end den, han maatte anvende, dersom han skulde forskaffe sig den ved selv umiddelbart at udlaane sin Capital. Naar Rentefoden f. Ex. er 4 pCt., og man altsaa paa denne Maade, kan forskaffe sig en Rente, som udgjør $^1/_{25}$ af Capitalens Beløb, vil Prisen paa rentebærende Papirer ikke kunne være høiere end det 25 dobbelte Beløb af den Rente, paa hvilken de give Fordring, og dersom Rentefoden skulde stige til 5 pCt., altsaa til $^1/_{20}$ af Capitalen, vil man kun betale dem med det 20 Dobbbelte af Rentens Beløb. Den vexlende Priis, til hvilken saadanne Papirer sælges, afgiver saaledes, forudsat at deres Sikkerhed bliver uforandret, et uforkasteligt Vidnesbyrd om de Forandringer, Rentefoden for langvarige Laan undergaaer.

Ligesom Rentefoden forandrer sig fra Tid til anden, er den ogsaa ulige paa forskjellige Steder. Ethvert Land udgjør ialmindelighed et Laanemarked for sig, hvor dens Høide betemmes af det særegne Forhold, som der finder Sted imellem Tilbud og Efterspørgsel. Om ogsaa enkelte Steder her kunne frembyde nogle Forskjelligheder i denne Henseende, ville disse dog snart blive udjevnede, især dersom Landet er i Besiddelse af vel indrettede Creditinstituter, fordi Capitalerne da uden Van-

skelighed kunne strømme hen til det Sted, hvor de finde den fordeelagtigste Anvendelse. Imellem forskjellige Lande kan dette ikke skee med den samme Lethed, fordi Retsvæsenets forskjellige Ordning, Vanskelighederne ved at tvinge en uefterrettelig Skyldner til at betale og lignende Omstændigheder lægge store Hindringer iveien. Dog er en saadan Overførelse i den nyere Tid blevet mere almindelig, navnlig i Lande, der iøvrigt staae i udstrakt Handelsforbindelse med hinanden, og den skeer isærdeleshed ved den Handel med Statsobligationer og lignende rentebærende Papirer, som finder Sted imellem dem. Den Sikkerhed som disse frembyde, er ligesaa stor for Fremmede som for Landets egne Undersaatter, og naar man derfor kan forskaffe sig en høiere Rente ved at anvende sin Capital til at kjøbe et fremmed Lands Statspapirer, ville mange Capitalister gjøre dette, og de Overførelser af Capitaler, der saaledes finde Sted, bidrage til at gjøre Forholdet imellem Tilbud og Efterspørgsel mere eensformigt overalt. Denne Fremgangsmaade bliver imidlertid endnu ikke anvendt i noget stort Omfang, og Rentefoden staaer derfor hyppigt paa en ulige Høide i forskjellige Lande.

§ 3. Om Grændserne for Rentefodens Stigen og Synken.

Efterat vi ere blevne bekjendte med de Forandringer, som Laanemarkedet kan være underkastet, og de deraf betingede Bevægelser af Rentefodens Høide, frembyder der sig det Spørgsmaal, om der da ikke er noget Forhold, som kan gjøre disse Bevægelser mere regelmæssige. Det ligger i Sagens Natur, at der ikke her kan være Noget,

der udøver en lignende Indflydelse som den, Productionsomkostningerne udøve paa Varernes Værdi. Det Offer, som en Capitalist underkaster sig ved at udlaane sin Capital, er nemlig af en saa ubestemt Natur, at der umuligen kan være Tale om noget naturligt Vederlag for det; derimod kan der vel findes Grændser, indenfor hvilke disse Forandringer nødvendigviis maae bevæge sig; nemlig paa den ene Side et vist Punct, under hvilket Rentefoden ikke kan synke, idetmindste ikke i Tidens Længde, fordi Tilbuddet i dette Tilfælde vilde blive formindsket, og paa den anden Side et andet, udover hvilket den ikke kan stige, fordi Efterspørgselen da vilde ophøre. Hiin Grændse maa udgaae fra Laangivernes Side, denne fra Laantagernes.

Laangiverne bestaae, som tidligere bemærket, af to Classer, nemlig deels af dem, som ikke selv kunne bringe deres Capitaler i Anvendelse, deels af dem, som ikke ville dette. De Grunde, som bestemme den laveste Rentefod, med hvilken de ville nøies, ere ikke de samme for dem begge. De Sidste udlaane deres Capitaler, fordi de foretrække Ro og Hvile for de Anstrengelser, et virksomt Liv fører med sig. Det er et frivilligt Valg fra deres Side, og de ere altid istand til selv at bringe dem i Anvendelse, dersom de skulde foretrække dette. Dersom Rentefoden skulde synke, og deres sædvanlige Indkomster saaledes blive formindskede, ville de heri have en Opfordring til at forøge dem med den Gevinst, de selv kunne bringe tilveie som Driftsherrer; navnlig vil dette være Tilfældet, naar der samtidigt med den lave Rentefod aabner sig nye Foretagender, som give Udsigt til en fordeelagtig Anvendelse af Capital. Den laveste Grændse for dem vil altsaa bestemmes paa den ene Side af den

Priis, de sætte paa at være fritagne for den Uleilighed, som et industrielt Liv fører med sig, og paa den anden Side af Størrelsen af den Gevinst, de kunne erholde ved selv at optræde som Driftsherrer.

De Laangivere, som ikke selv kunne anvende deres Capital, ere nødte til at nøies med den Rente, som fremgaaer af Markedets Tilstand; de kunne ikke ophøre med at udlaane den uden at miste hele den øieblikkelige Fordeel, som Besiddelsen giver. Fra deres Side kan der først danne sig en Grændse, naar Rentefoden skulde synke saa lavt, at enten en Deel af dem vilde foretrække selv umiddelbart at forbruge deres Capital fremfor at laane den ud paa saa ugunstige Betingelser, eller Besiddelsen af den vilde frembyde saa ubetydelige Fordele, at Tilbøieligheden til at samle Capital vilde tabe sig, og Forøgelsen af den derfor vilde finde Sted i mindre Omfang end tidligere.

De to Classer, af hvilke Laantagerne bestaae, bestemmes ligeledes af forskjellige Grunde med Hensyn til Høiden af den Rente, de ville betale. De, som gjøre Laan for at anvende dem i Industriens Tjeneste og saaledes give deres Forretninger et større Omfang, end deres egne Midler tillade, have i den Gevinst, som de kunne realisere ved Anvendelsen af den laante Capital, en bestemt Grændse, udover hvilken de ikke ville gaae. Mere end denne kunne de umuligen betale i Rente, fordi Laanet da ligefrem vilde foraarsage dem et Tab; men de ville ikke gaae saavidt, da de nødvendigviis maae forbeholde sig selv et Vederlag for den Uleilighed, Anvendelsen foraarsager. Hvor stort dette Vederlag maa være, lader sig ikke angive ialmindelighed, da det er

forskjelligt efter den Udvikling af de oeconomiske Forhold, som forskjellige Tider og Steder kunne frembyde; men det er indlysende, at disse Hensyn tilsammen ville bestemme den høieste Rente, som vil blive betalt for de Laan, der gjøres i denne Hensigt.

DeLaantagere, som umiddelbart ville forbruge de laante Capitaler, have ingen anden Grændse for Høiden af denRente, de ville betale, end deres Trang. Under sædvanlige Forhold have Laan i denne Hensigt ikke noget betydeligt Omfang, og de udøve ikke nogen mærkelig Indflydelse paa Laanemarkedets Tilstand. Naar Laantagerne kunne tilbyde tilstrækkelig Sikkerhed, ville de i Regelen ogsaa kunne erholde Laan til den sædvanlige Rentefod. Under særegne Forhold kunne de derimod faae en stor Betydning og undertiden udøve en stor Indflydelse paa at forhøie denne. Det er især Tilfældet, naar Regjeringerne, f. Ex. paa Grund af en almindelig Krig eller lignende Omstændigheder, søge at tilveiebringe Midler til at dække de overordentlige Udgifter igjennem Laan. Der kommer da en ny og betydelig Kilde til Efterspørgsel uden nogen tilsvarende Forandring af Tilbuddet, og Rentefoden maa derfor stige. Regjeringerne, som maae gaae saa høit, som Øieblikkets Trang gjør nødvendigt, maae byde en høiere Rente end den, der hidindtil er blevet betalt, for derved at drage Capitalerne til sig.

De Grændser, indenfor hvilke Rentefoden kan bevæge sig i sine Forandringer, ere saaledes temmelig vide og tillige temmelig ubestemte. Det forholder sig med dem som med Grændserne for Arbeidslønnen, man kan vel theoretisk antyde dem, men man kan ikke paavise, hvor de indtræde i det virkelige Liv. Man kan ligesaalidt

angive, hvor lavt Rentefoden kan synke uden at bevæge Capitalbesidderne til selv at forbruge deres Capitaler, eller uden at formindske Lysten til at spare, som hvor meget Efterspørgselen efter Laan til umiddelbart Forbrug kan stige, og hvor høit Laantagerne ville gaae i den Rente, de ville betale for dem. — Under sædvanlige Forhold søges Laan ialmindelighed i et industrielt Formaal, og de Grændser, som sædvanligviis finde Sted, ere derfor dem, der ovenfor ere fremstillede som gjældende for disse.

§ 4. Om Pengemængdens Indflydelse paa Rentefodens Høide.

Det er en sædvanlig Mening, at Rentefoden bliver paavirket af den Mængde Penge, som findes i et Land. Den finder sit Udtryk i den almindelige Talebrug, at der er Pengemangel, naar Rentefoden er høi, og omvendt, at de ere rigelige, naar den er lav. Den har sin Oprindelse fra en urigtig Opfattelse af den Kjendsgjerning, at flydende Capital i Regelen laanes ud under Formen af en Pengesum; man slutter heraf, at enhver Forandring af Pengemængden ogsaa maa bevirke, at der udbydes en større eller mindre Mængde tillaans, og at Rentefoden saaledes maa blive forandret; det kan desuden synes, at den finder en Bekræftelse i den Omstændighed, at begge disse Momenter undertiden undergaae Forandringer paa samme Tid.

For at bedømme, hvorvidt denne Mening er rigtig, er det nødvendigt, at man erindrer, at de Penge, som findes i et Land, spille en dobbelt Rolle, idet en Deel af dem nemlig afgive det Omsætningsmiddel, igjennem hvilket Befolkningen modtager sine Indkomster og igjen forsyner sig med sine Forbrugsgjenstande, medens en anden Deel derimod er unddraget fra de daglige Omsætninger og ud-

gjør en Deel af Landets Capital, som ikke i Øieblikket har nogen bestemt Anvendelse, og som har antaget denne Form, fordi den saaledes er meest disponibel, og hvert Øieblik kan blive benyttet paa den Maade, som man anseer for den nyttigste, enten til at gaae over i Landets Pengeomløb, eller til at blive udført til Udlandet for at blive anvendt der. Det samme Pengestykke kan snart blive benyttet paa den ene, snart paa den anden Maade; men da begge Anvendelser finde Sted ved Siden af hinanden, gjør ogsaa enhver af dem Fordring paa et vist Pengebeløb. Om en Forøgelse af Pengemængden udøver Indflydelse paa Rentefoden eller ei, vil afhænge af, om det ene eller andet af disse Pengebeløb bliver paavirket af den.

Dersom den omløbende Pengemasse, som bliver anvendt i de daglige Omsætninger, bliver forøget, vil dette, forudsat at Varetilbuddet er blevet uforandret, nødvendigviis bevirke en Forhøielse af Priserne paa alle Varer; den større Pengemængde vil saaledes nu udføre den samme Rolle, som tidligere den mindre. Den har sin faste Anvendelse som Omsætningsmiddel, fra hvilken den ikke kan frigjøres, og da Landets disponible Capital, som kan udlaanes, ikke undergaaer nogen Forandring ved denne Forøgelse, kan Rentefoden heller ikke blive paavirket af den. Erfaringen godtgjør dette tilstrækkeligt. — Naar en Regjering udsteder Papirspenge, for hvilke den kjøber Varer eller leier Arbeide, forøger den herved det sædvanlige Omsætningsmiddel og bevirker uundgaaeligt en Forhøielse af Priserne; men Laanemarkedet bliver ikke paavirket heraf, og Rentefoden vedbliver at være den samme. Dersom Regjeringen istedetfor at forøge Pengetilbuddet ved at udstede Sedler, f. Ex. anvender en Sum rede

Penge, som hidindtil har ligget unyttet, paa lignende Maade, vil Virkningen være den samme, kun med den Forskjel, at Priisforhøielsen i dette Tilfælde vil være forbigaaende og kun vedvare, indtil den forøgede Mængde er strømmet til Udlandet, og der saaledes atter er kommet Ligevægt imellem Priserne der og i Landet selv; men Tilbuddet af og Efterspørgselen efter Capitaler vil heller ikke i dette Tilfælde blive paavirket af denne Forøgelse af Pengemængden. Aldeles det Samme vil være Tilfældet, dersom Forøgelsen er en Følge af, at Omkostningerne ved at producere de ædle Metaller ere sunkne, og der altsaa udfordres en større Mængde af dem til at besørge de samme Omsætninger. — I alle disse Tilfælde ville vel de Gjenstande, som udgjøre Landets Capital, paa Grund af de forhøiede Priser have en større Pengeværdi, og Laangiverne ville saaledes kunne udbyde større Pengesummer tillaans; men dette vil finde en fuldstændig Modvægt deri, at alle Laantagere, som igjennem Laan søge at skaffe sig Raadighed over visse bestemte Gjenstande, ogsaa af samme Grund ville behøve større Pengesummer, og deres Efterspørgsel vil derfor nøiagtigt blive forøget i samme Grad som hines Tilbud.

Dersom derimod et Lands Pengemængde bliver forøget, og den nye Mængde ikke bliver benyttet til Indkjøb af Varer eller til at leie Arbeide, og altsaa ikke gaaer over i de daglige Omsætninger, men istedetfor bliver udbudt tillaans, vil dette nødvendigviis udøve Indflydelse paa Forholdet imellem Tilbud og Efterspørgsel af Laan og derved ogsaa paa Rentefoden. Dersom f. Ex. Regjeringen udsteder Papirspenge eller benytter en Skat, som hidindtil har været ubenyttet, og udbyder disse Penge tillaans eller, hvilket i Virkeligheden er det Samme, an-

vender dem til Indkjøb af rentebærende Papirer eller f. Ex. til Afbetaling af sin Statsgjæld, vil Landets Laanecapital herved blive forøget, og Rentefoden maa synke. Denne Virkning vil dog kun være forbigaaende, deels fordi den lavere Rentefod er indskrænket til det enkelte Land, og en Deel Capitalister derfor ville udføre deres Capitaler til Udlandet, hvor de kunne anvende dem paa en mere fordeelagtig Maade; deels fordi den rimeligviis vil bevirke, at der i Landet selv vil blive anvendt en større Mængde Capital i Industriens Tjeneste, hvorved Omsætningerne ville blive talrigere, og en Deel af den forøgede Pengemængde saaledes finde Anvendelse i Landet selv*).

Det virkelige Liv frembyder af og til Forhold af en aldeles lignende Beskaffenhed. Undertiden kan der strømme ædle Metaller i større Mængde ind i et Land som en Følge af forandrede Handelsforhold. Det er isærdeleshed Tilfældet, naar der ikke er Udsigt til en fordeelagtig Afsætning for udenlandske Producter i Landet selv, og de Kjøbmænd, som have et Tilgodehavende i Udlandet, derfor ere nødsagede til at inddrage dette under Formen af ædle Metaller som den Vare, hvis Indførsel foraarsager dem det mindste Tab, og i hvilken de desuden bevare deres Capital i en Form, som sætter dem istand til i ethvert Øieblik at anvende den paa den Maade, som de maatte foretrække. Den Mængde af ædelt Metal som saaledes bliver indført, er en Deel af Landets Capital, som Besidderne ikke ville anvende til deres personlige Forbrug; paa den anden Side have de heller ikke Opfordring til igjen anvende den i Industriens Tjeneste paa samme Maade som før, fordi denne paa Grund af Tidsforholdene

*) Tooke: History of Prices. T. 4. S. 197 etc.

har foraarsaget dem et Tab istedetfor at forskaffe dem en Gevinst. De ville derfor afvente mere gunstige Forhold. For dog i Mellemtiden at kunne høste nogen Nytte af den, ville de rimeligviis lade de ædle Metaller udmynte og laane dem ud i denne Form, enten selv eller igjennem Banker og andre Mellemmænd. Dette forøgede Tilbud af Laan paa en Tid, da Intet fremkalder en lignende Forandring af Efterspørgselen, maa nødvendigviis bevirke en Nedsættelse af Rentefoden, som dog kun vil være forbigaaende, fordi den vil være Aarsag til, deels at en Deel Capitaler ville blive anlagte i fremmede Papirer, og deels at Industrien og Omsætningerne i Landet selv ville blive forøgede *).

Aarsagen til Rentefodens Nedsættelse i saadanne Tilfælde ligger ikke i en Forøgelse af Pengenes Mængde; thi en ligesaa stor Forøgelse kan under andre Forhold finde Sted uden at medføre en lignende Virkning, men i en Forøgelse af den Capital, der søger Anvendelse som Laan. I ethvert Tilfælde, hvor hiin ikke staaer i Forbindelse med en saadan Forandring af Laanemarkedets Tilstand, vil den være uden al Indflydelse paa Rentefoden.

§ 5. Om Leieafgiften af den faste Capital.

Medens den flydende Capital laanes ud under Formen af en Pengesum, og Renten af den betinges i visse Procent af denne, bliver den faste Capital udleiet som visse bestemte Gjenstande, og Leieafgiften bestemmes til en vis Størrelse, uden Hensyn til den udleiede Gjenstands oprindelige Værdi. Den indbefatter ofte tillige Erstat-

*) Wilson: Capital, etc. S. 20 etc.

ning for det Slid, Capitalen undergaaer ved at benyttes, og for andre Bekostninger, som Besiddelsen kan foraarsage, men disse ligge udenfor den rene Leieafgift, som alene betales for Brugen af den paagjældende Gjenstand, og om hvilken der kun vil være Tale her. Den vil ialmindelighed ikke, idetmindste ikke i Længden, afvige fra den Rente, som vil blive betalt for et saa stort Beløb af flydende Capital, som er nødvendigt for at bringe en ligesaa god fast Capital tilveie; thi dersom den nemlig paa den ene Side var større, vilde Følgen være, at hiin vilde strømme for til at antage den Form, i hvilken den kunde blive skikket til denne mere fordeelagtige Anvendelse; og dersom den paa den anden Side var mindre, vilde der ikke blive anvendt flydende Capital paa at vedligeholde eller fornye den faste, naar den var opslidt. Undertiden kan der dog finde nogen Afvigelse Sted, deels fordi det enten kan være umuligt at forøge den faste Capital, eller det dog kan vare kortere eller længere Tid, inden dette kan skee; deels fordi den kun indenfor snevre Grændser kan anvendes udenfor sin oprindelige Bestemmelse og derfor ikke kan formindskes, men maa benyttes overeensstemmende med denne, om den endogsaa giver et mindre Udbytte; det vil derfor ofte medtage længere Tid, inden hiin Udjevning kan finde Sted. — Følgen heraf er, at medens den flydende Capital altid vil give den samme Rente uden Hensyn til den Maade, paa hvilken den bliver anvendt, kan Leieafgiften af den faste afvige betydeligt fra Renten af den flydende Capital, af hvilken den oprindeligt er dannet, og for en Tid være over eller under den. — De særegne Forhold, som den saaledes frembyder, gjøre Fordring paa en nærmere Betragtning.

Dersom de Producter, der frembringes ved Hjælp af den faste Capital, kunne afsættes til en Priis, der overstiger Productionsomkostningerne, ville Mange strømme til denne mere fordeelagtige Erhvervsgreen, og dersom det er muligt at udvide den, vil det forøgede Tilbud snart bevirke en Nedsættelse af Priserne. Naar derimod særegne Forhold bevirke, at den Forøgelse af den faste Capital, som er nødvendig, for at Productionen kan blive udvidet, enten slet ikke er mulig (f. Ex. Husene i Midten af en tæt bebygget By, en Jernbane i en Egn, hvor Forsendelserne ikke ere saa talrige, at der er Brug for mere end een o. s. v.), eller dog først kan finde Sted efter længere Tids Forløb, besidder Eiermanden i den et Productionsmiddel, ved hvis Anvendelse han ikke alene vil faae sine Omkostninger dækkede, men endogsaa vil kunne forskaffe sig en Tillægsgevinst. Da denne udelukkende har sin Oprindelse fra de særegne Forhold, som den faste Capital frembyder, kan Besidderen af denne, naar han udleier den, ogsaa gjøre Fordring paa at erholde Erstatning for den i en høiere Leieafgift, og Brugeren, som faaer et bedre Productionsmiddel til sin Raadighed, kan ikke undslaae sig for at betale en saadan. — Det Samme vil være Tilfældet, dersom den faste Capital vel kan forøges, men den nye ikke afgiver et saa godt Productionsmiddel som den ældre (f. Ex. en Maskine, hvis Construction er en Hemmelighed); Leieren maa ogsaa i dette Tilfælde i en høiere Leieafgift betale Besidderen et Vederlag for den forøgede Gevinst, som han kan bringe tilveie ved Hjælp af dette bedre Productionsmiddel.

Da den faste Capital saaledes under visse gunstige Omstændigheder giver en større Gevinst end den flydende, kunde det synes at være mere fordeelagtigt at give Capi-

talen hiin Form end at bevare den i denne; men det maa fremhæves, at denne Fordeel fra et almindeligt Standpunct kun er tilsyneladende, da den større Gevinst, som i enkelte Tilfælde kan bringes tilveie igjennem den faste Capital, tilfulde opveies ved de Tab, som finde Sted i andre Tilfælde. Det er ikke usædvanligt, at Prisen paa de Producter, som frembringes ved Hjælp af den, synker, enten fordi man ved Opfindelsen af nye og bedre Maskiner er istand til at levere dem billigere, eller fordi man til en lavere Priis kan forsyne sig med dem fra Udlandet, eller af andre Grunde. I saadanne Tilfælde bliver den Fordeel, som Besiddelsen af den faste Capital giver, betydeligt formindsket. Enten kan Besidderen fremdeles anvende den paa samme Maade som tidligere, men da Producterne maae sælges til den lavere Priis, for hvilken Forbrugerne kunne forsyne sig paa anden Maade, er det tvivlsomt, om denne Anvendelse vil forskaffe ham nogen Fordeel. Dette vil kun være Tilfældet, forsaavidt der bliver noget Overskud tilbage, efterat de sædvanlige Driftsomkostninger ere erstattede. Eller han kan nedbryde den for igjen at gjøre den til flydende Capital, hvorved den imidlertid næsten vil miste sin hele Værdi. — I begge Tilfælde vil Besidderen lide et betydeligt Tab, og det bliver en simpel Beregning for ham, paa hvilken Maade det vil blive mindst, og hvilken Anvendelse, han saaledes skal foretrække. — Medens den flydende Capital altid, hvorledes den ogsaa benyttes, vil give den samme Rente, vil den Leieafgift, som betales for den faste Capital, derimod frembyde store Forskjelligheder, og i nogle Tilfælde være langt høiere, i andre langt lavere end Renten af den flydende Capital, som oprindeligt er blevet anvendt til den.

Naar den faste Capital uden Vanskelighed hurtigt

kan forøges, vil dens Værdi væsentligt bestemmes efter Værdien af den flydende Capital, som er nødvendig for at danne den. Redskaber, Maskiner, som man hurtigt kan frembringe i saa stor Mængde, som man vil, ville sælges til en Priis, der svarer til Productionsomkostningerne. Dersom den derimod enten aldeles ikke kan forøges, eller dette først kan skee efter længere Tids Forløb, eller den nye faste Capital, som kan bringes tilveie, ikke afgiver et saa godt Productionsmiddel som den ældre, vil Værdien af den ikke bestemmes efter Størrelsen af den flydende Capital, der oprindeligt er gjort fast, men efter den Gevinst, som nu kan bringes tilveie ved Hjælp af den. Man capitaliserer denne, det vil sige man beregner, hvor stor en Pengesum der vilde udfordres, for at Renten af den efter den sædvanlige Rentefod kunde svare til hiin Gevinst, og den angiver da Værdien af den faste Capital. Værdien af et Huus i en tæt bebygget By bestemmes ikke efter hvad Huset i sin Tid har kostet, men efter den rene Gevinst, Besiddelsen af det nu forskaffer; en Actie i et industrielt Foretagende betales ikke med den Sum, som oprindeligt er indskudt, men med et Beløb af en saadan Størrelse, at Renten af det svarer til det Udbytte, Actien nu giver *). — Dersom der er Grund til at antage, at den Gevinst, som den faste Capital afgiver, vil forandre sig i Tidens Løb, maa der naturligviis tages Hensyn hertil i Bestemmelsen af dens Værdi.

*) Hermann: Staatswirtschaft. Untersuchungen, S. 152 etc.

Fjerde Capitel.

Om Driftsherrens Gevinst.

Capitalen er i og for sig uvirksom; for at den kan understøtte Productionen maa den bringes i Anvendelse, og det er nærmest Driftsherrens Opgave at gjøre dette. Han forener Productionens adspredte Factorer til et sammenhængende Hele, og holder ved sin Bestyrelse de industrielle Anlæg i regelmæssig Gang. Denne Virksomhed forudsætter Evner og en Udvikling, som ingenlunde ere almindelige, og foraarsager en personlig Anstrengelse, som Ingen vilde paatage sig, naar den ikke blev betalt med et passende Vederlag. Driftsherren kan derfor med samme Ret som Arbeideren og Capitalisten gjøre Fordring paa en Andeel af Productionens Udbytte, hvilken man kalder Driftsherrens Gevinst (Entrepreneurgevinsten, undertiden ogsaa Industrigevinsten).

Da hans Virksomhed bestaaer i Anvendelse af personlig Arbeidskraft, frembyder den Betaling, der tilfalder ham, nogen Lighed med Arbeidsløn; men ved Siden af denne Lighed bestaaer der dog ogsaa væsentlige Uligheder imellem dem. Hans Arbeide kan nemlig for en stor Deel ikke leies ud, idetmindste ikke den vigtigste Deel af det,

den Aarvaagenhed og Driftighed, som er en nødvendig Betingelse for et lykkeligt Udfald, da ikke let Andre end den, hvis hele oeconomiske Velfærd nøie er knyttet til Bedriftens heldige Gang, vil udvikle disse Egenskaber i det størst mulige Omfang. Vederlaget selv adskiller sig desuden fra den sædvanlige Arbeidsløn deri, at det ikke som denne kan betinges forud, fordi det bestaaer i det endelige Overskud, der bliver tilbage, efterat alle Productionsomkostninger ere dækkede.

Den har paa den anden Side ogsaa nogen Lighed med den Rente, der tilfalder Capitalisten, fordi hans Capital bliver anvendt i Industriens Tjeneste; deels træder den nemlig i første Instants frem i Forbindelse med denne; deels retter dens Størrelse sig, idetmindste til en vis Grad, mere efter Størrelsen af den Capital, som bliver anvendt, end efter den personlige Uleilighed, Driftsherren paatager sig; den er saaledes ialmindelighed større ved store end ved smaa Anlæg, uden Hensyn til at Uleiligheden ikke stiger i samme Grad. Men den adskiller sig ogsaa i væsentlige Henseender fra den, baade fordi den ikke som Capitalrenten er et Vederlag for Afsavnet af Capitalen, men derimod for dens Anvendelse i Industriens Tjeneste, og fordi den ikke som hiin kan betinges forud. — Da den altsaa ikke paa nogen naturlig Maade kan henføres under nogen af hine Indkomstkilder, synes det rigtigst at opføre den som en særegen.

Man bestemmer dens Høide efter det Forhold, hvori den staaer til den anvendte Capital; dette Forhold kalder man Gevinstfoden, og angiver den ligesom Rentefoden til visse Procent for en vis Tidseenhed. Man kalder derfor ikke Gevinsten høi eller lav efter dens absolute Størrelse men efter Gevinstfodens Høide. Den vil ialminde-

lighed under frie Forhold være ligestor i alle Erhvervsgrene, da enhver Forskjel i denne Henseende snart vil bevirke, at Driftsherrerne føre deres Virksomhed fra de mindre til de mere fordeelagtige Anvendelser, hvoraf Følgen naturligviis maa blive, at den vil frembyde en stor Eensformighed, og at der til enhver Tid vil danne sig en vis Høide af den, som vil være den sædvanlige. — Der kan kun finde en Undtagelse Sted, forsaavidt enkelte Arter af Erhverv paa en eller anden Maade frembyde særegne Vanskeligheder og Ubehageligheder, og en større Gevinst altsaa er nødvendig for at give tilstrækkelig Opfordring til, at Nogen vil anvende sin Virksomhed i dem. Derimod vil den ikke være lige høi for alle de enkelte Driftsherrer, da særegne personlige Egenskaber, eller Anlægets Størrelse, eller andre lignende Omstændigheder kunne sætte Enkelte istand til enten at producere med færre Omkostninger, eller til at finde en mere fordeelagtig Afsætning for deres Varer; men da den større Gevinst, som saaledes bringes tilveie, er et Resultat af de gunstige Forhold, som ere særegne for Enkelte, kunne ikke Andre, som staae udenfor dem, gjøre Fordring paa en lignende. Det er en Tillægsgevinst, der tilfalder hine som Belønning for deres større industrielle Talenter, eller som et særligt Held.

Man maa vogte sig for at sammenblande denne Gevinst med andre Bestanddele, som vel træde frem i Forbindelse med den, men dog ere af en aldeles forskjellig Oprindelse. Dersom Driftsherren ikke alene i denne Egenskab men ogsaa som Capitalist eller Arbeider deeltager i Forretningerne, tilkommer der ham ogsaa et Vederlag herfor, som vel i det daglige Liv i mange Tilfælde tilsyneladende kan smelte sammen med Gevinsten, men som dog nødvendigviis strengt maa udsondres fra

den, naar man vil opfatte Forholdet nøiagtigt. — Ofte bliver den ligeledes sammenblandet med Erstatning for den Fare, der kan være for, at Capitalen enten ganske eller for en Deel gaaer tabt. Naar denne forud lader sig beregne, træder den under Formen af Assurancepræmie frem som en særegen Bestanddeel af Omkostningerne. Dette er imidlertid kun sjeldnere Tilfældet; den Fare, som truer Driftsherrerne, kommer ikke saameget fra saadanne ulykkelige Omstændigheder, der forud lade sig beregne, som fra en Mængde uforudselige Forhold, der enten staae i Forbindelse med Handelens og Industriens Gang i det Hele taget, eller ogsaa kunne være særegne for enkelte Industrigrene. Undertiden kunne gunstige Tidsforhold bevirke, at enkelte Producter blive afsatte med stor Fordeel, og de Driftsherrer, som nyde Godt heraf, realisere saaledes en betydelig Gevinst; men til andre Tider standser Afsætningen, Producterne maae sælges til en Priis, som er under Productionsomkostningerne, og enkelte Driftsherrer lide herved betydelige Tab. Gevinst og Tab træffe ingenlunde de samme Personer, og Udbyttet af Driftsherrernes Virksomhed frembyder saaledes en stor Usikkerhed. Medens Nogle erhverve sig en stor Formue, sætte Andre en ligesaa stor overstyr. Farefulde Handelsforetagender, usikkre Bjergværksanlæg o. s. v. ere undertiden meget fordeelagtige; men i andre Tilfælde blive store Capitaler begravede i dem. Naar man ialmindelighed vil bedømme Størrelsen af den Gevinst, som tilfalder Driftsherrerne, maa man nødvendigviis holde alle saadanne usikkre Tab og Gevinster, som kunne forekomme i enkelte Tilfælde, ude af Beregningen, og kun betragte Forholdet i sin Almindelighed. — De store Rigdomme, som Enkelte kunne samle sig under heldige Forhold, tiltrække sig ofte en

større Opmærksomhed end de Tab, Andre lide, og paa Grund heraf er man hyppigt tilbøielig til at ansee denne Indkomstkilde for større, end den i Virkeligheden er.

Efterat vi saaledes have bestemt, hvad man maa forstaae ved Driftsherrens Gevinst, skulle vi nu nærmere undersøge, hvilke Omstændigheder, der betinge dens sædvanlige Høide, det vil sige den, der finder Sted i almindelighed. For at dette kan blive tydeligt, maa det paa den ene Side fastholdes, at Driftsherren anvender den Capital, som han har til sin Raadighed, til at bestride alle de Udlæg, som Productionen foranlediger, og at derimod det hele Udbytte tilfalder ham. Man kan altsaa tænke sig, at dette bestaaer af to Bestanddele, af hvilke den ene bliver anvendt til at erstatte hine Udlæg, medens den anden Deel, det Overskud, som bliver tilbage, efterat dette er skeet, tilhører ham selv og udgjør hans Gevinst. — Paa den anden Side maa det tillige fastholdes, at Høiden af denne Gevinst ikke bestemmes efter dens absolute Størrelse men efter Gevinstfodens Høide, det vil sige efter det Forhold, i hvilket den staaer til den Capital, som bliver anvendt i Productionen. Alt hvad der kan udøve Indflydelse paa at forandre Forholdet imellem disse to Størrelser, maa derfor nødvendigviis ogsaa forandre Gevinstens Høide, medens denne paa den anden Side ikke kan undergaae nogen Forandring, saalænge dette Forhold bliver uforandret. Jo mindre en Andeel af Udbyttet, der er nødvendig for at give Erstatning for det Udlæg, som er gaaet over i de færdige Producter, og med hvilket Driftsherren staaer i Forskud, desto større en Andeel vil der blive tilbage for ham selv, og desto høiere vil altsaa hans Gevinst ogsaa være. For nøiagtigt at kunne angive, hvoraf hiint

Forhold bestemmes, maa man først vide, hvori da hiint Udlæg bestaaer.

I det virkelige Liv dannes dette af mange forskjellige enkelte Poster; Driftsherren leier og laaner fast og flydende Capital, betaler Arbeidsløn, kjøber raae Stoffer; for at dette Forhold imidlertid kan træde mere reent og simpelt frem, ville vi tænke os en Tilstand, hvor han selv eier baade den flydende og faste Capital, som anvendes i Productionen, og hvor han altsaa foruden det Vederlag, som tilkommer ham selv, fordi han bringer Capitalen i Anvendelse, tillige erholder det, som tilkommer Besidderen af denne, og først undersøge, hvoraf Størrelsen af dette forenede Beløb, af denne samlede Capitalgevinst afhænger, og dernæst, hvorledes denne igjen deles i sine to Bestanddele, Capitalrente og Driftsherrens Gevinst. Dette Tankeexperiment afviger vistnok fra det virkelige Liv, men dog ikke i den Grad som det ved første Øiekast kunde synes, da paa den ene Side de fleste Driftsherrer, idetmindste for en Deel, bringe deres egne Capitaler i Anvendelse, og de paa den anden Side benytte sig af de fremmede Capitaler, som de have laant eller leiet, som om det var deres egne, kun med den Forskjel, at de betale en forud betinget Afgift for Brugen af dem, hvorimod det hele Udbytte ogsaa tilhører dem.

Hvori bestaae nu de Udlæg, som en saadan Driftsherre har at gjøre? Da de Forhold, i hvilke de forskjellige Erhverv i det virkelige Liv staae til hinanden, ere meget indviklede, er det vanskeligere at faae en klar Forestilling herom ved en Betragtning af det, og det vil ogsaa her være nyttigt at oplyse dette Forhold ved et Tankeexperiment. Dersom f. Ex. en enkelt Driftsherre anvender sin Capital til at leie en vis Mængde Arbeidere, som frembringe et

enkelt Product lige fra den første Begyndelse til den sidste Fuldendelse, som baade skaffe det raae Materiale tilveie, forfærdige de nødvendige Redskaber, og endeligt forarbeide det raae Materiale, vil altsaa, naar Productet er færdigt, det hele Udlæg kun have bestaaet i Arbeidsløn, og efterat en Deel af Productet er anvendt til at dække det, vil Resten udgjøre hans Gevinst*).

Naar vi betragte det industrielle Samfund som en Heelhed, kan dette i Virkeligheden betragtes som een Driftsherre, der saaledes lader Producterne forfærdige fra den første Begyndelse til den sidste Fuldendelse, kun med den Forskjel, at det er forskjellige Arbeidere, som udføre alle disse Forretninger, at det ligeledes ere forskjellige Driftsherrer, som forestaae dem, og endelig, at alle disse forskjellige Arbeider ikke følge efter hinanden i Tiden men foregaae samtidigt. Disse Uligheder forandre imidlertid ikke Forholdet paa nogen væsentlig Maade. Naar man altsaa betragter Industrien som en Heelhed, kommer det hele Udlæg til at bestaae i Udgifterne til Arbeidsløn. Dette ligger iøvrigt ogsaa i Sagens Natur, at det maa være saaledes. Productionens Grundbetingelser ere Arbeide, Capital og Naturkraft; men da vi i denne Undersøgelse foreløbigt ere gaaede ud fra den Forudsætning, at der ikke betales noget Vederlag for Anvendelsen af den sidste, maae Producternes Værdi nødvendigviis være et Indbegreb af Arbeidsløn og Capitalgevinst, og da Driftsherren selv eier Capitalen, har han intet Udlæg at gjøre i denne Henseende; hans eneste Udlæg bestaaer altsaa i Arbeidsløn.

I det virkelige Liv, hvor Tilstanden er saa indviklet,

*) Hermann: A. St. S. 232.

er det forbundet med nogen Vanskelighed at see dette Forhold tydeligt; naar man imidlertid nærmere vil analysere den hele Række af Overgange, som et Product har at gjennemgaae, forinden det som fuldkomment færdigt gaaer over i Forbrugerens Haand, vil det ogsaa her træde tydeligt frem. Hvoraf bestaaer f. Ex. Værdien af et Stykke Lærred?

For ikke at gaae for langt tilbage, ville vi antage, at Værdien af den Hør, der er blevet forarbeidet, er den egentlige Grundvold for den. Denne bestaaer deels af den Løn, som er betalt for det Arbeide, der er anvendt paa Frembringelsen, deels af den Gevinst, som tilkommer baade Besidderen af den Capital, som er blevet benyttet hertil, og den Driftsherre, som har bragt den i Anvendelse. Naar Landmanden sælger Hørren, indeholder den Priis, han modtager for den, Erstatning for disse forskjellige Bestanddele. — En Garnfabrikant spinder Hørren og sælger Garnet til en Væver; den Priis han erholder for dette, indeholder ligeledes Erstatning saavel for Hørrens Værdi, som for det Arbeide, Spindingen har foranlediget, og for Gevinsten af de Capitaler, der have været anvendte. Paa samme Maade forøges Værdien af Garnet ved den yderligere Forarbeidelse, Væveren giver det. Kjøbmanden, der tilsidst bringer Lærredet i Forbrugerens Haand, betaler alle de tidligere Udlæg til Arbeidsløn og Capitalgevinst, og faaer dem igjen erstattede af denne, tilligemed den Gevinst, der tilkommer ham selv.

Naar vi altsaa betragte Industrien i sin Heelhed, bliver det hele Udlæg Arbeidsløn, og den Deel af Productet, som ikke er nødvendig for at dække den, bliver Gevinst. Da Gevinstens Høide bestemmes ved det Forhold, hvori den staaer til den anvendte Capital, men denne i det Hele be-

tragtet kun anvendes til Arbeidsløn, er det indlysende, at den maa afhænge af Arbeidslønnens Høide, og at den maa stige, naar denne er lav, og paa den anden Side synke, naar denne er høi. Dette er Ricardos Forklaring af Aarsagen til Gevinstens Stigen og Synken *).

For at denne Forklaring imidlertid ikke skal give Anledning til Misforstaaelse, er det nødvendigt noget nærmere at udvikle den Betydning, hvori Ordet „Arbeidsløn" her bruges **). Sædvanligviis betragter man den fra Arbeidernes Standpunct og siger, at den er høi eller lav, eftersom den mere eller mindre rigeligt forsyner dem med Forbrugsgjenstande. I denne Betydning af Ordet er hiin Forklaring urigtig, thi som det tidligere er udviklet, er det ikke Udlægets virkelige Størrelse men det Forhold, hvori det staaer til det Overskud, som udgjør Capitalgevinsten, der bestemmer Hoiden af denne. Dersom den virkelige Arbeidsløn stiger, men Arbeidets Udbytte stiger i samme Grad, vil Gevinstens Høide aldeles ikke blive paavirket heraf. Enten en Arbeider faaer i Arbeidsløn 1 Td. Korn og ved sit Arbeide frembringer 2 Tdr., eller han istedetfor faaer 2 Tdr. Korn i Arbeidsløn men ved sit Arbeide frembringer 4 Tdr., vil Gevinsten være lige høi, fordi den i begge Tilfælde vil staae i det samme Forhold til den anvendte Capital.

Naar man altsaa tager Begrebet „Arbeidslønnens Høide" i den sædvanlige Betydning, er Ricardos Forklaring aabenbart urigtig; men naar man betragter den fra Arbeidsherrens Standpunct, og ved dens Høide forstaaer dens K o s t b a r h e d eller dens D y r h e d, er den derimod utvivl-

*) A. St. 6te Capitel. S. 97 etc.

**) J. S. Mill.: Essays on some unsettled questions etc. S. 95 etc.

somt rigtig. En Arbeidsløn, som Arbeideren med Rette kan kalde lav, kan meget vel være dyr for Arbeidsherren. Slavearbeide f. Ex. bliver betalt med en saa lav Arbeidsløn som muligt, men det er dog dyrt, fordi det er saa lidet productivt, at Værdien af Udbyttet kun i en ringe Grad overskrider Værdien af de Forbrugsgjenstande, som Slaven modtager. Arbeidslønnens Kostbarhed bestemmes ikke af dens absolute Høide, ikke af den Mængde Forbrugsgjenstande, som Arbeiderne modtage, men af det Forhold, i hvilket den staaer til det Udbytte, der bringes tilveie ved det Arbeide, for hvilket den bliver betalt. Dette vil være tydeligt, dersom vi tænke os, at Arbeideren modtager sin Løn paa den Maade, at han erholder en vis Andeel af det Product, som frembringes ved Hjælp af hans Arbeide; det maa være indlysende, at Arbeidslønnen under denne Forudsætning bliver mere kostbar, ligesom han faaer en større Andeel, uden Hensyn til om han selv kan forskaffe sig faa eller mange Ting for den. I det virkelige Liv benytter man ikke denne Betalingsmaade; Arbeideren sælger her forud sin Andeel af Udbyttet til Driftsherren for en bestemt Arbeidsløn; men dette forandrer ikke Forholdet paa nogen væsentlig Maade, da denne dog siden faaer Erstatning for den Løn, han forud har betalt Arbeideren, i den Andeel af Udbyttet, som udgjør dennes oprindelige Løn, og jo større en Deel af dette, der udfordres for at erstatte hiint Udlæg, desto mere kostbar er ogsaa Arbeidslønnen. Man har ogsaa kaldt denne større eller mindre Kostbarhed dens „forholdsvise Høide", fordi den bestemmes af den større eller mindre Andeel af det hele Product, som tilfalder Arbeideren.

Naar man betragter Arbeidslønnen fra dette Standpunct, er det aldeles uimodsigeligt, at Høiden af den maa

bestemme Gevinstens Høide. Det hele Produet bliver nemlig deelt i to Dele, af hvilke den ene er Erstatning for den Arbeidsløn, der forud er blevet udbetalt Arbeideren, den anden udgjør Driftsherrens Gevinst; jo større hiin er, desto mindre maa altsaa denne blive, og i et desto lavere Forhold maa den staae til den anvendte Capital, det vil sige desto lavere bliver Gevinstfoden. Dersom f. Ex. det Udbytte, en Driftsherre bringer tilveie ved Hjælp af en Deel Arbeidere, som han har leiet, udgjør 1100 Tdr. Korn, men han har maattet anvende Værdien af 1000 Tdr. Korn til at betale dem deres Arbeidsløn, udgjør det Overskud, som tilfalder ham, kun $^1/_{10}$ af Udlæget, og Gevinstfoden er kun 10 pCt. Dersom Arbeidslønnen derimod har været saa lidt kostbar, at kun Halvdelen af Udbyttet behøves for at erstatte Udlæget til den, naar dette f. Ex. kun har udgjort Værdien af 550 Tdr. Korn, saa er hans Gevinst ligesaa stor som hans Udlæg, og Gevinstfoden er altsaa 100 pCt.. og atlsaa meget høiere end i det foregaaende Tilfælde. — Det er saaledes uimodsigeligt, at Gevinstens Høide alene afhænger af den Andeel af Udbyttet, der er nødvendig for at bestride Udlæget til Arbeidsløn; jo større denne er, desto lavere bliver hiin, og det er altsaa aldeles nøiagtigt at sige, at det er Arbeidslønnens Kostbarhed eller, om man hellere vil, dens forholdsvise Høide, der bestemmer hiin.

Naar vi nu til Slutning ville gjøre os Rede for de Aarsager, af hvilke Arbeidslønnens forholdsvise Høide afhænger, da er der aabenbart kun to Omstændigheder, som kunne udøve Indflydelse paa den, nemlig paa den ene Side den Mængde Forbrugsgjenstande, som Arbeiderne modtage, paa den anden Side Omkostningerne ved at frembringe dem.

Det følger ligefrem af sig selv, at de Omkostninger, som Arbeidslønnens Udredelse foraarsager Driftsherren, maae forandres i samme Forhold, som den forsyner Arbeiderne med flere Fødemidler, Klæder o, s. v., under den Forudsætning, at disse Gjenstande uforandret frembringes med de samme Omkostninger som tidligere. Naar de modtage en større Mængde af dem, maa den nødvendigviis blive mere kostbar, og Gevinsten som en Følge heraf synke, ligesom paa den anden Side enhver Formindskelse af den Mængde, de modtage, vil bevirke det modsatte Resultat. Den laveste Grændse for den virkelige Arbeidsløn danner saaledes, under den ovenfor antagne Forudsætning, tillige den Grændse, udover hvilken Gevinsten ikke kan stige.

Dersom imidlertid Omkostningerne ved at frembringe Arbeidernes Forbrugsgjenstande skulde blive forandrede, enten forøgede eller formindskede, vil dette bevirke en Forandring i hiint Forhold. Det vil da blive muligt, at Arbeidslønnen kan blive mere eller mindre kostbar, uagtet Arbeiderne vedblive at modtage den samme Mængde Forbrugsgjenstande. Dersom f. Ex. Frembringelsen af Fødemidler bliver mere kostbar, kan Arbeidslønnen let foraarsage Driftsherren større Omkostninger, uagtet Arbeiderne selv maae lade sig nøie med den mindst mulige Mængde af dem; medens derimod enhver Forbedring i Productionen af disse, vil gjøre det muligt, at de kunne blive mere rigeligt forsynede med dem, uden at dette paaforer Driftsherren større Omkostninger. Enhver saadan Forbedring er saaledes aabenbart af Vigtighed, for at Gevinsten kan stige.

Ved det første Øiekast kunde det synes rimeligt, at enhver Forbedring af Productionen, som gjorde det muligt at tilveiebringe et større Udbytte ved den samme Anven-

delse af Arbeide og Capital, ogsaa maatte bevirke det samme Resultat. En nærmere Betragtning vil dog vise det Ugrundede heri. Dersom det nemlig kun er Frembringelsen af saadanne Varer, som Arbeiderne ikke forbruge, der er Gjenstand for Forbedringer, vil denne Indflydelse aldeles udeblive. Den enkelte Driftsherre, som først bringer dem i Anvendelse, kan vel, saalænge han udelukkende kan forbeholde sig selv Brugen af dem, realisere en stor Gevinst, fordi han vil være istand til at afsætte sine Producter til en Værdi, der overstiger de Omkostninger, som Frembringelsen har foraarsaget ham; men deels vil den være indskrænket til ham, og derfor ikke udøve nogen Indflydelse paa Gevinstens sædvanlige Høide, deels vil den ialmindelighed kun være forbigaaende, da hans Forbedringer snart ville blive fælleds Eiendom, saa at Alle kunne bringe dem i Anvendelse. Naar dette er skeet, vil Følgen kun være, at disse Producter blive afsatte til en Værdi, som svarer til de formindskede Productionsomkostninger, og Gevinsten i de paagjældende Industrigrene vil saaledes ikke overstige den sædvanlige. Denne kan kun stige ved en Formindskelse af Arbeidslønnens Kostbarhed; men da denne aldeles ikke bliver paavirket af hine Forbedringer, fordi Arbeiderne ikke forbruge de Gjenstande, som frembringes ved Hjælp af dem, maa Gevinsten ogsaa blive upaavirket af dem.

Efterat vi have seet, hvoraf Høiden af den samlede Capitalgevinst bestemmes, have vi endnu tilbage at undersøge, hvoraf det afhænger, i hvilket Forhold den bliver deelt imellem Besidderen af Capitalen og Driftsherren, som sætter den i Anvendelse. Da den skal deles imellem dem, kan den Ene naturligviis ikke faae en større Andeel, uden at den Anden faaer en mindre. Hvor stor en Deel der til-

falder Enhver af dem, afhænger alene af Forholdet imellem de Capitaler, der udbydes tillaans og dem, der efterspørges. Dersom Tilbuddet er større end Efterspørgselen, maae Capitalisterne underbyde hinanden, og tilbyde deres Udlaan til en lavere Rente; dersom derimod Efterspørgselen er større, maa Driftsherrerne overbyde hinanden med Hensyn til denne, for saaledes at faae Raadighed over de Capitaler, de ønske at anvende. Enhver Omstændighed, som bidrager til at forandre Rentefoden, vil saaledes ogsaa forandre Driftsherrens Gevinst i den modsatte Retning, forudsat at den samlede Capitalgevinst iøvrigt bliver uforandret. — De Grændser, indenfor hvilke den kan bevæge sig, ville paa den ene Side bestemmes af den laveste Rentefod, til hvilken Capitaler kunne erholdes tillaans, og paa den anden Side af det mindste Vederlag, med hvilket Driftsherrerne ville lade sig nøie. Paa hvilket Punct imellem disse Grændser, den vil danne sig, vil væsentligt afhænge af de Sæder, der have udviklet sig med Hensyn til Flid og Vindskibelighed; om Mange foretrække et uvirksomt Liv, eller om Driftigheden er saa stor, at de Fleste ere tilbøielige til endogsaa for et ringe Vederlag at paatage sig de Anstrengelser, som ere forbundne med en Driftsherres Virksomhed.

Efterat vi i det Foregaaende have betragtet Arbeidsløn, Capitalrente og Driftsherrens Gevinst hver for sig, er det endnu nødvendigt at see dem i deres indbyrdes Forhold. Med Hensyn til dette er det i den nyere Tid ofte med Styrke blevet fremhævet, at deres Interesser skulde være modstridende, og at navnlig Capitalisterne og Driftsherrerne skulde kunne tiltvinge sig betydelige Fordele paa Arbeidernes Bekostning. Ved første Øiekast kan denne Anskuelse synes rigtig. Da det hele Udbytte skal deles imellem de for-

skjellige Deeltagere i Productionen, kan hver Enkelt af dem søge at forskaffe sig en Fordeel ved at formindske den Andeel, der tilkommer de Andre, og da navnlig Arbeiderne ere aldeles afhængige af Capitalen, fordi de under deres Arbeide blive underholdte af den, kunde man tænke sig, at Besidderne af den ved at bortdrage den fra Productionens Tjeneste kunde bevirke en ubillig Nedsættelse af Arbeidslønnen. En saadan Fremgangsmaade kan vistnok være mulig; men den vil kræve saa store Offere, at man kan være vis paa, at den idetmindste kun ganske undtagelsesviis vil blive anvendt i det virkelige Liv. For at Capitalisterne nemlig kunne fremkalde et saadant Resultat, maae de selv opgive ethvert Udbytte af deres Capitaler. Disse ere i og for sig uvirksomme, de udfordre Anvendelse af Arbeide for at blive nyttige, og Enhver, der vil høste Nytte af dem, maa derfor leie Arbeidere, med mindre hans egen Arbeidskraft skulde være tilstrækkelig. Dette bevirker nødvendigviis, at de indbyrdes maae overbyde hinanden, indtil Arbeidslønnen stiger saa høit, som det er muligt efter Markedets Tilstand. — Arbeidslønnens Høide afhænger alene af Forholdet imellem Arbeidernes Antal og de Midler, af hvilke den skal bestrides, og dersom Capitalerne voxe hurtigere end hiint, maa den nødvendigviis stige, ligesom den i det modsatte Tilfælde maa synke.

Den Strid, som kan finde Sted imellem de forskjellige Classer af Befolkningen er mere tilsyneladende end virkelig, og den forsvinder navnlig aldeles, naar man gjør en længere Tid til Gjenstand for sin Betragtning. I et begrændset Tidsrum kan vel en eller nogle Enkelte forskaffe sig en betydelig Vinding paa Andres Bekostning, f. Ex. ved under en eller anden Form at tiltvinge sig en

Deel af den Andeel af Udbyttet, som tilkommer disse; men i Tidens Længde vil en saadan Fremgansmaade straffe sig selv, fordi de, der saaledes blive undertrykte, ville mangle al Opfordring til at udfolde en rig Virksomhed, og Udbyttet saaledes efterhaanden vil blive mindre og mindre. I et udviklet og fremadskridende Samfund ere de forskjellige Classers Interesser harmoniske; det er Alles Fordeel, at Udviklingen er saa livlig som muligt, og en ubillig Behandling af en enkelt Classe, som holder denne tilbage paa et lavere Trin, maa nødvendigviis standse hiin og efterhaanden blive til Skade for Alle. — Den større Udvikling vil maaskee i første Øieblik fortrinsviis komme en enkelt Classe tilgode, men i Tidens Længde vil den udstrække sin gavnlige Indflydelse over alle. Paa den ene Side vil en høiere Arbeidsløn, der forsyner Arbeidsclassen med flere Forbrugsgjenstande, vel i Begyndelsen kun komme den tilgode, men ved Hjælp af de bedre oeconomiske Kaar vil den udvikle sig, gaae frem i Sædelighed og Dannelse, den vil blive mere flittig og dens Arbeide mere kunstfærdigt, og den vil i flere og bedre Producter give et større Vederlag for sin Arbeidsløn end tidligere. — Paa den anSide vil en stor Capitalgevinst vel i Begyndelsen kun komme dem tilgode, som besidde Capitalerne og bringe dem i Anvendelse, men den vil give Opfordring til en forøget Opsamling af disse, og saaledes i Fremtiden bevirke en forøget Efterspørgsel efter Arbeide og derved en Forbedring af de arbeidende Classers Kaar.

Forbedringer af Productionen ere saaledes til Fordeel for Alle; naar Productet er stort, vil hver Enkelt komme i Besiddelse af flere Gjenstande, om han end kun faaer den samme Andeel af det som før, ja maaskee endogsaa uagtet han kun faaer en mindre Andeel. Alle kunne saa-

ledes forbruge Mere og paa samme Tid spare Mere, da Besparelser jo blive lettere og foraarsage mindre øieblikkelige Offere, ligesom man bliver rigeligere forsynet. Den større Capitalrigdom betinger ikke alene en forøget Efterspørgsel efter Arbeide, men den bevirker ogsaa, at Arbeidet kan blive ordnet paa en mere hensigtsmæssig Maade og saaledes bestandigt give et mere og mere rigt Udbytte. — Alle Forbedringer af Productionen ere imidlertid ikke gavnlige i samme Grad; de ere især af Vigtighed, naar de gjøre de Varer mere billige, som ere Gjenstand for den meest almindelige Forbrug, navnlig Arbeiderbefolkningens Forbrugsgjenstande; paa den ene Side bevirke de en umiddelbar Forbedring af den Tilstand, i hvilken den talrigste Classe af Befolkningen befinder sig, og de gjøre det tillige paa den anden Side muligt, at Gevinstfoden kan stige. Forbedringer i Frembringelsen af Luxusvarer, komme kun dem tilgode, som forbruge disse, skjøndt de dog ogsaa middelbart kunne være gavnlige for den arbeidende Befolkning, nemlig fordi de sætte de Rige istand til at forbruge ligesaa Meget som før og paa samme Tid at spare Mere.

Den Udvikling, som har fundet Sted i den nyere Tid har netop udmærket sig ved betydelige Forbedringer i Productionen; disse have vel i en mindre Grad omfattet Arbeidernes vigtigste Forbrugsgjenstande, nemlig Fødemidlerne; men deres Kaar ere dog i høi Grad blevne forbedrede, fordi der paa samme Tid har fundet en betydelig Udvikling Sted i en anden Retning, idet nemlig Capitalrigdommen er blevet betydeligt forøget, endogsaa i en høiere Grad end Befolkningen er voxet. Arbeidslønnen er derfor steget paa Capitalgevinstens Bekostning; Rentefoden er nu betydeligt lavere, end den tidligere har været. Denne Nedsættelse har ingenlunde, som man kunde be-

frygte, formindsket Lysten til at spare, fordi der samtidigt med den har udviklet sig andre Forhold, som have virket i modsat Retning, nemlig deels den større Vægt, som man nu lægger paa Fremtiden, deels den større Lethed i at spare, som er en Følge af den mere rigelige Production. Uagtet Rentefoden nu er lavere end tidligere, kan man dog med langt færre Afsavn end nogensinde før forskaffe sig en vis aarlig Renteindtægt, og Capitalsamlingen tiltager aabenbart ogsaa Aar for Aar.

Femte Capitel.

Om Jordrenten.

Foruden den Andeel af Productionens Udbytte, som tilfalder Arbeideren, Capitalisten og Driftsherren for deres Deeltagelse i den, opstille Forfatterne ialmindelighed endnu en fjerde Indkomstkilde, som skal bestaae i en Andeel at Udbyttet, der tilfalder Besidderne af visse Naturkræfter, som en Følge af den Bistand, disse yde ved Productionen. Forsaavidt de findes i ubegrændset Mængde, og Enhver kan have dem til sin Raadighed i saa stor Mængde, han ønsker, vil Brugen af dem ikke kunne give Adkomst til nogen Andeel af Udbyttet; dette kan alene være Tilfældet, naar de kun findes i en begrændset Mængde, og denne navnlig er mindre, end man har Brug for, saa at Besiddelsen af dem altsaa giver Besidderen et Fortrin, fra hvilket Andre ere udelukkede. Da den Jord, som anvendes til Agerdyrkning, er den af disse Naturkræfter, som benyttes i det største Omfang og forsaavidt ogsaa den vigtigste, har man med et almindeligt Navn kaldt denne Indkomstkilde Jordrenten; andre begrændsede Naturkræfter, Bjergværker, Vandløb o. s. v. frembyde imidlertid aldeles lignende Forhold, og kunne paa

samme Maade som den blive Gjenstand for en lignende Rente.

Theorien om Jordrenten blev i Slutningen af forrige Aarhundrede omtrent samtidigt udviklet af flere engelske Forfattere; det er dog Ricardo *) som har givet den sin fuldstændigste Form, i hvilken den hidindtil har været antaget af de fleste Forfattere. I den nyere Tid, er den imidlertid blevet Gjenstand for en omfattende Critik, og aldeles modsatte Anskuelser ere gjorte gjældende. Vi skulle først gjøre os bekjendte med denne Theori i den Form, i hvilken den almindeligviis er antaget, og derpaa undersøge, hvorvidt den kan ansees for et nøiagtigt Udtryk af de stedfindende Forhold.

Det er først nødvendigt at bestemme Begrebet af Jordrenten. I den meest omfattende Betydning, som tillige er den, der ialmindelighed bruges i daglig Tale, indbefatter man herunder det hele Overskud, som bliver tilbage, efterat alle Omkostninger ved Jordens Dyrkning ere erstattede, og som tilfalder Jordens Besidder alene i denne Egenskab. Det vil i det Hele taget falde sammen med den Forpagtningsafgift, som Brugeren af Jorden betaler Eieren for Brugen af den; thi om der ogsaa i enkelte Tilfælde kan være nogen Uovereensstemmelse imellem dem, vil hiint Overskud dog altid danne det Midtpunct, om hvilket denne bevæger sig. Ricardo antager, at det bestaaer af to Bestanddele, som ere af forskjellig Oprindelse, af hvilke den ene kun er Betaling for Brugen af de Capitaler, som ere anvendte paa Jorden for at gjøre den til et nyttigt Redskab, for de Bygninger som findes paa den, for de Grundforbedringer, som den efterhaanden

*) Prine of polit. Econ. 2det. 5te, 6te, 24de og 32de Capitel.

har modtaget, og altsaa i Virkeligheden kun Capitalgevinst; den anden er derimod et Vederlag for den Understøttelse, som de Naturkræfter, der virke igjennem Jorden, yde ved Productionen, „for dens oprindelige og bestandigt virkende Evne“. Det er alene denne sidste Bestanddeel, som han kalder Jordrente i dette Ords nøiagtige Betydning.

Hvorledes er det nu muligt, at Nogen kan gjøre Fordring paa et Vederlag, fordi Kræfter, som fra Naturens Haand ere stillede til Menneskets Raadighed, medvirke i Productionen? Dette forklarer Ricardo paa følgende Maade. Ved den første Nedsættelse i et Land, hvor der er Overflødighed paa frugtbar Jord, af hvilken man kun behøver at opdyrke en Deel for at tilveiebringe Fødemidler for Befolkningen, og hvor altsaa Enhver uden Vanskelighed kan sætte sig i Besiddelse af en saa stor Mængde, som han har Brug for, betales der ingen Jordrente. Den opstaaer først, naar de frugtbareste Jorder allerede ere tagne i Besiddelse, og Befolkningens Tilvext gjør det nødvendigt at bringe en større Mængde Agerdyrkningsproducter tilveie. For at kunne dette, maa man enten opdyrke Jorder, som ere mindre frugtbare eller mindre fordeelagtigt beliggende, eller man maa gjøre den allerede opdyrkede Jord til Gjenstand for en mere omhyggelig Behandling. Hvilken af disse Veie man vælger, vil Resultatet blive det samme; det nye Arbeide, som bliver anvendt paa at bringe den forøgede Mængde Producter tilveie, vil give et mindre Udbytte end det, som tidligere blev anvendt, og Eierne af de frugtbareste Jorder ville saaledes i dem besidde et bedre Productionsmiddel, ved hvilket de kunne bringe et større Udbytte tilveie end Andre, som maae anvende deres Arbeide paa mindre gun-

stige Betingelser; det er dette Overskud, som udgjør Jordrenten. — For at dette kan være tydeligt, vil en nærmere Udvikling neppe være overflødig.

Naar man optager mindre frugtbare Jorder til Dyrkning, maa Resultatet nødvendigviis være, at man med det samme Arbeide erholder et mindre Udbytte, da man kun kalder Jorden for mindre frugtbar, naar dette er Tilfældet. Dersom man f. Ex. tidligere med 100 Dages Arbeide kunde erholde et Udbytte af 100 Tdr. Korn, vil man, naar man bliver nødt til at dyrke slettere Jorder, erholde et mindre Udbytte, f. Ex. kun 90 Tdr. Korn med det samme Arbeide. Der er saaledes to forskjellige Slags Jorder under Dyrkning, af hvilke de bedste med det samme Arbeide give et Udbytte, som beløber sig til 10 Tdr. Korn mere end det, de mindre gode Jorder afgive. Dette Overskud er ikke begrundet i personlige Forhold, der ere eiendommelige for Besidderen af hine, men det har sin Oprindelse fra den større Gavmildhed, med hvilken Naturen virker igjennem hans Jord. Naar han selv dyrker den, tilfalder det ham i Forbindelse med det øvrige Udbytte; naar han derimod overlader Andre Brugen af den, kan han forlange, at det bliver ham betalt som Forpagtningsafgift. Forpagteren kan nemlig kun gjøre Fordring paa det sædvanlige Vederlag for sin Virksomhed, og han bliver ikke daarligere stillet ved at betale 10 Tdr. Korn i Leie for den bedste Jord, end naar han istedetfor dyrker mindre gode Jorder, af hvilke Udbyttet med det samme Arbeide er 10 Tdr. mindre. Denne Leieafgift er saaledes Jordrente i Ordets nøiagtige Betydning, da den alene bliver betalt for Brugen af Jordens naturlige Frugtbarhed.

Dersom man istedetfor at optage mindre frugtbare

Jorder til Dyrkning, anvender sit Arbeide paa andre, der ere ligesaa frugtbare som de først optagne, men som have en mindre fordeelagtig Beliggenhed, vil Dyrkningen selv give det samme Udbytte, men Afstanden vil forøge Arbeidet, og for 100 Dages Arbeide vil man heller ikke her kunne erholde 100 Tdr. Korn, men ogsaa f. Ex. kun 90 Tdr., og Eieren af den bedst beliggende Jord vil saaledes, ligesom Eieren af den frugtbareste, være i Besiddelse af et bedre Productionsmiddel, som giver ham et forøget Udbytte, og som sætter ham istand til at betinge sig en Forpagtningsafgift af det, aldeles paa samme Maade som i foregaaende Tilfælde.

Dersom man endelig søger at tilveiebringe den forøgede Mængde Fødemidler ved at gjøre den allerede opdyrkede Jord til Gjenstand for en mere omhyggelig Dyrkning, vil Resultatet være det samme, forudsat at Agerdyrkningskunsten bliver staaende paa samme Udviklingstrin. Ved at fordobble Arbeidet, vil man ikke kunne fordobble Udbyttet; medens man for de første 100 Dages Arbeide erholdt et Udbytte af 100 Tdr. Korn, vil 100 Dages Arbeide til give et mindre Udbytte f. Ex. kun 90 Tdr. Hiint vil saaledes give 10 Tdr. Mere i Udbytte end dette, hvilke ogsaa i dette Tilfælde ville udgjøre Jordrenten.

Ved enhver yderligere Tilvext af Befolkningen, ville disse Forhold udvikle sig mere. Dersom den voxer saa stærkt, at man ikke længer kan forsyne den med Fødemidler ved Dyrkningen af de Jorder eller ved Anvendelsen af de Dyrkningsmaader, som give et Udbytte af 90 Tdr. Korn for 100 Dages Arbeide, maa man dyrke Jorden paa Betingelser, der ere endnu mere ugunstige, enten ved at

opdyrke endnu mindre frugtbare eller længere bortliggende Jorder, eller ved at gjøre de allerede opdyrkede til Gjenstand for en mere kostbar Dyrkning, hvoraf Følgen vil være, at man ikke længere med 100 Dages Arbeide kan frembringe 90 men f. Ex. kun 80 Tdr. Korn. Naar dette bliver Tilfældet, vil Jordrenten stige, da den ikke alene vil voxe fra 10 til 20 Tønder Korn for de bedste Jorder, men de næstbedste, som hidindtil vare de daarligste, der vare under Dyrkning, nu ogsaa afgive et bedre Productionsmiddel end de, som fremdeles staae til Alles Raadighed, og altsaa ogsaa maae forskaffe Besidderne en Jordrente. — Enhver Tilvext af Befolkningen, som nøder til at tilveiebringe Agerdyrkningsproducter med forøget Arbeide, er saaledes til Fordeel for Jordeierne, da den bevirker, at deres Jordrente bestandigt voxer, bestandigt kommer til at udgjøre en større og større Mængde Korn.

Hvor stor denne Fordeel endogsaa er, er den dog ikke den eneste, som Eierne af de bedre Jorder høste af Samfundets fremadskridende Udvikling; paa samme Tid som Jordrenten kommer til at udgjøre en større Kornmængde, faaer Kornet selv tillige en større Værdi. Denne bestemmes nemlig for Korn, som for alle andre Gjenstande, efter de Omkostninger, som foranlediges ved den Production, som finder Sted under de ugunstigste Omstændigheder, men som dog er nødvendig, for at Markedet kan være tilstrækkeligt forsynet. Idet Befolkningens Tilvext bevirker, at det efterhaanden maa frembringes med flere og flere Omkostninger, maa Værdien af det nødvendigviis stige. I Begyndelsen, saalænge kun de bedste Jorder blive dyrkede, vil man kunne ombytte andre Varer, som ere Udbyttet af 100 Dages Arbeide med 100 Tdr. Korn,

men senere ligesom Productionen af dette bliver vanskeligere, vil man stadigt kun faae en mindre Mængde Korn i Bytte. „Jordeieren har saaledes paa en dobbelt Maade Fordeel af den forøgede Vanskelighed, hvormed Frembringelserne erholdes. For det Første erholder han en større Mængde, og for det Andet er den Gjenstand hvori han betales, af større Værdi“*). — Det følger iøvrigt af sig selv, at Jordrentens Tilvext ikke bevirker denne Værdiforhøielse, men at den tvertimod selv er en Virkning af den. Om ogsaa Jordeierne vilde give Afkald paa den forøgede Indtægt, de paa denne Maade erholde, vilde Kornet derfor ikke synke i Værdi; men Fordelen vilde kun blive overført til Andre. De Productionsomkostninger, som ere nødvendige for at bringe det Korn tilveie, som maa frembringes paa de ugunstigste Betingelser, ville dog bestemme Værdien.

Den Jordrente, som tilfalder Jordeierne, er en Fordeel for dem i privatoeconomisk Henseende, men den betinger ingen Forøgelse af Folkets Velstand ialmindelighed. Den er ikke et Udtryk for, at Arbeidet bliver mere productivt, men den fremkommer tvertimod, fordi det bliver mindre productivt. „Det er først, naar Jordens frembringende Evne aftager, og naar der erholdes Mindre i Udbytte for Arbeidet, at en Deel af de oprindelige Frembringelser af de mere frugtbare Jorder lægges tilside som Jordrente.“ — Medens Jordeiernes Stilling forbedres ved Befolkningens Tilvext, blive alle Andres Kaar forværrede. Ligesom Frembringelsen af Fødemidler bliver mere vanskelig, vil Arbeidslønnen blive mere kostbar, og en større Deel af Productionens Udbytte vil blive anvendt til at betale denne.

*) Ricardo: A. St. S. 61.

Naar den er bragt ned til den laveste Grændse, som er nødvendig, for at Arbeiderne kunne leve og forplante deres Slegt, vil Formindskelsen af Udbyttet ramme Capitalgevinsten, og dersom Befolkningen vedblev at voxe, vilde der omsider komme et Tidspunct, da man kunde blive nødt til at dyrke Jorden paa saa ugunstige Betingelser, at Fødemidlerne vilde blive saa kostbare, at hele Arbeidets Udbytte maatte anvendes til at forsyne Arbeiderne med deres Forbrugsgjenstande; al yderligere Tilvext af Befolkningen og af Capitalen vilde da være umulig, og Jordrenten vilde da ogsaa have naaet sit høieste Standpunct. — Ligesom Jordrenten bliver større, maa nødvendigviis ogsaa Jordens Værdi stige. Denne bestemmes nemlig paa samme Maade for Jorden som for alle andre faste Capitaler, efter det rene Overskud, som Afbenyttelsen af dem giver. Dersom Rentefoden er 4 pCt., vil en Jordlod, som giver et aarligt reent Overskud f. Ex. af 100 Rdlr. have en Værdi af 2500 Rdlr., og den maa nødvendigviis stige i Værdi, ligesom Overskuddet bliver større.

Da Aarsagen til Jordrentens Dannelse og Stigen ligger i Befolkningens Tilvext, er det indlysende, at den maa ophøre at stige eller vel endogsaa formindskes, naar denne ikke længere voxer eller maaskee istedetfor aftager, og man altsaa kan indskrænke Agerdyrkningen til de mere frugtbare Jorder. Det samme Resultat vil ogsaa fremkomme, dersom Folkemængdens Forøgelse ledsages af betydelige Forbedringer i Agerbruget, hvad enten disse sætte os istand til at afvinde den allerede dyrkede Jord et større Udbytte, og altsaa frigjøre os for Nødvendigheden af at tye til slettere Jorder, eller de, som f. Ex. arbeidsbesparende Redskaber o. s. v., lette vort Arbeide, og derved sætte os istand til at erholde Jordens Frem-

bringelser med mindre Arbeide. Begge Slags Forbedringer ville bevirke en Formindskelse i Kornets Værdi, men de første ville tillige formindske den Kornmængde, der betales som Jordrente, da de ville fritage os for, eller dog forhale Nødvendigheden af, at tye til Jorder eller Dyrkningsmaader, som give et mindre Udbytte. Virkningerne af saadanne Forbedringer ville dog kun være forbigaaende, da Fødemidlernes større Billighed snart vil bevirke en ny Tilvext af Befolkningen, og man derved snart igjen vil blive nødt til at frembringe Agerdyrkningsproducter paa mindre gunstige Betingelser, og de ville altsaa kun udsætte denne Nødvendighed til en senere Tid.

Theorien om Jordrenten, hvis Grundtræk i det Foregaaende ere fremstillede i Overeensstemmelse med Ricardos Udvikling af den, har tidligere, idetmindste i sine Hovedtræk, været antaget af de allerfleste Forfattere, indtil den i den nyere Tid er blevet gjort til Gjenstand for en omfattende og grundig Critik af en nordamericank Forfatter, Carey, som har gjort aldeles modsatte Anskuelser gjældende *). Det fortjener derfor en omhyggelig Undersøgelse, om Ricardos Theori kan ansees for at være begrundet i en rigtig Opfattelse af de virkelige Forhold.

Den bestaaer af to Bestanddele, idet den paa den ene Side er begrundet i den Kjendsgjerning, at Jorden ikke overalt frembyder den samme Frugtbarhed, men at den ligesom bestaaer af en Række af Maskiner af forskjellig Godhed, af hvilke de bedste kun ere tilstede i begrændset Mængde, og at de, som besidde disse, derved have Raadighed over en mere virksom Naturkraft, hvis

*) Carey: Principles of political Economy. Philadelphia 1837. T. 1 og The Past, Priesent and Future. London 1848.

Afbenyttelse ikke alene giver dem det samme Udbytte, som Andre erholde, der maae gjøre Brug af de mindre gode Maskiner, men desuden en Tillægsgevinst, som man kalder Jordrenten; og den dernæst paa den anden Side gaaer ud fra den Forudsætning, at man først begynder med Dyrkningen af de bedste Jorder og efterhaanden, ligesom Befolkningen voxer, gaaer til de slettere, hvorved Udbyttet af vor Virksomhed bestandigt bliver mindre, og hiin Tillægsgevinst i samme Grad bliver større. — Der er aabenbart ikke nogen nødvendig Forbindelse imellem disse to Bestanddele af Theorien; Jorden kan godt afgive Redskaber af forskjellig Godhed, uden at det er nødvendigt, at vi begynde med de bedste; tvertimod kunde det ligesaavel være tænkeligt, at vi begyndte med de daarligste og først senere benyttede de bedste. Om det er Tilfældet eller ei, kan kun afgjøres ved Erfaringen. Da man imidlertid i begge Tilfælde vil gjøre Brug af Jorder af forskjellig Godhed, vil der ogsaa under begge Forudsætninger kunne blive betalt en Jordrente; men medens den i det første Tilfælde vil være voxende og bestandigt træde frem i Forbindelse med en Forværrelse af Befolkningens oeconomiske Tilstand, vil den derimod i sidste Tilfælde være forbundet med en tiltagende Lethed i at frembringe Agerdyrkningsproducter og bestandigt være ledsaget af en Forbedring af Befolkningens oeconomiske Tilstand.

Den sidste Bestanddeel af Ricardos Theori har allerede tidligere været Gjenstand for vor Undersøgelse, nemlig da der var Tale om Grændserne for Productionen, (Første Bog, tolvte Capitel § 4); for at imidlertid Bedømmelsen af den kan foreligge i sin Heelhed, er det nød-

vendigt her at gjentage de vigtigste Momenter af den tidligere Beviisførelse.

Man maa fremfor Alt fastholde, at Størrelsen af det Udbytte, som Dyrkningen af Jorden giver, fornemmelig er betinget af det Herredømme, vi selv kunne forskaffe os over den, og at den i Forhold til Menneskene bliver mere og mere frugtbar, ligesom vi forstaae at benytte den bedre. Paa et tidligt Trin af Udviklingen kunne vi ikke dyrke de Jorder, som ifølge deres Beskaffenhed ere istand til at afgive den rigeste Afgrøde, fordi de lægge Hindringer iveien for Dyrkningen, som vi endnu ikke kunne overvinde. Det er først senere, naar Befolkningen er blevet mere tæt, naar den har samlet Capitaler og er kommet i Besiddelse af en større Udvikling, at den kan magte hine rige Jorder, som udfordre betydelige Rydninger af Skove, Vandafledninger o. s. v., medens den tidligere maatte indskrænke sig til at dyrke dem, som ikke frembød større Vanskeligheder, end den kunde overvinde. De nordamericanske Fristaters Bebyggelse viser dette tydeligt, og forsaavidt staaer altsaa Ricardos Anskuelse ligefrem i Strid med Erfaringen *).

Man kunde sige, at dette, om det ogsaa gjælder i nye Lande, som endnu ikke ere opdyrkede, paa ingen Maade kan anvendes paa gamle, som ere i Besiddelse af en betydelig industriel Udvikling, og hvor Befolkningen er meget tæt, da de Jorder, som her ligge uopdyrkede, i det Hele taget ere saadanne, som fra Naturens Haand ere de mindst frugtbare og for en Deel aldeles uskikkede til Dyrkning; om der ogsaa kan være enkelte Undtagelser, som f. Ex. Indsøer, Moser, der ved at udtørres, kunne afgive en Jordbund.

*) Carey: The Past, Present and Future. S. 24, og Polit. Econ. T. 1. S. 38.

der i Frugtbarhed kan stilles ved Siden af de bedste. er dette dog ikke Regelen; Heder, Flyvesandsstrækninger, de høiere Egne i Bjerglande kunne ikke regnes til de frugtbare Strækninger. — Denne Indvending er dog i Virkeligheden uden Betydning; thi om man ogsaa i saadanne Lande omsider kommer til et Punct, hvor man nødes til at optage mindre frugtbare Jorder, vil dette dog ialmindelighed ikke bevirke nogen Formindskelse af det Udbytte, man erholder ved at dyrke Jorden, fordi de samme Aarsager, som nøde til at tye til disse slettere Jorder, nemlig Befolkningens større Tæthed, tillige som oftest staae i Forbindelse med andre Omstændigheder, som føre Forbedringer med sig, der gjøre Agerdyrkningen mere fordeelagtig. Ligesom Udviklingen bliver større, vore Redskaber mere fuldkomne, og Agerdyrkningskunsten skrider fremad, blive vi ikke alene istand til at afvinde de bedste Jorder et større Udbytte med det samme Arbeide; men vi kunne tillige afvinde de mindre gode et ligesaa stort Udbytte, som vi tidligere, da vi endnu manglede de bedre Redskaber, og ikke vare bekjendte med saa hensigtsmæssige Dyrkningsmaader, afvandt de bedste Jorder, ja maaskee endogsaa et større. Hvilken Indflydelse har Plovens Anvendelse ikke udøvet i denne Henseende? Da man manglede den, maatte Dyrkningen af Jorden nødvendigviis frembyde saa store Vanskeligheder, at Udbyttet endogsaa af de frugtbareste Jorder kun kunde være ringe i Forhold til det anvendte Arbeide, medens Benyttelsen af den sætter os istand til med det samme Arbeide, at afvinde endogsaa mindre frugtbare et større Udbytte.

Alle andre Forbedringer udøve en lignende Indflydelse, og i Lande med en fremadskridende Udvikling har

man ogsaa været istand til bestandigt at frembringe Agerdyrkningsproducter paa mere gunstige Betingelser. Den mere talrige Befolkning gjør nu Brug af bedre Fødemidler end tidligere, er langt rigeligere forsynet med dem, og en mindre Andeel af den er nu istand til at frembringe Agerdyrkningsproducter baade til sig selv og til den øvrige Deel.

Den Bestanddeel af Ricardos Theori, som gaaer ud fra den Forudsætning, at Dyrkningen af Jorden skulde give et ringere Udbytte, ligesom Befolkningen voxer, kan saaledes ikke ansees for rigtig. Vi skulle nu vende os til den anden Deel af den, nemlig den, at Besidderne af de bedre Jorder erholde en Tillægsgevinst, fordi de ere i Besiddelse af mere virksomme Naturkræfter end Andre, paa Grund af „Jordbundens oprindelige og bestandigt virkende Evne", og søge at komme til en klar Anskuelse om, hvorvidt dette i Virkeligheden kan antages at være Tilfældet, eller om ikke, som Carey har gjort gjældende, den hele Forpagtningsafgift, som bliver betalt for Brugen af Jorden, kun kan betragtes som Rente af den Capital, der er blevet anvendt paa at gjøre den til et nyttigt Redskab, og der altsaa slet ikke betales nogen Jordrente i dette Ords strenge Betydning.

Saalænge den bedste Jord er tilstede i større Mængde, end man har Brug for, kan dette ikke være Tilfældet. Jordrenten opstaaer først, naar man nødes til at henvende sig til de mindre gode Jorder, og Besidderne af hiin derved ligesom faae et Monopol paa en rigere Naturkraft, fra hvis Afbenyttelse Andre ere udelukkede. Her frembyder der sig imidlertid strax en Kjendsgjerning, som er af største Vigtighed ved Besvarelsen af dette Spørgsmaal, nemlig den, at det er langtfra at være Tilfældet, at de frugtbareste

Jorder ere optagne til Dyrkning; der findes tvertimod umaadelige Strækninger af vor Jord, som endnu ere aldeles ubebyggede eller dog kun i en meget ringe Grad bebyggede, og hvor der findes frugtbar Jord, for hvis Brug ikke alene Ingen vil betale nogen Afgift, men som man ikke engang vil optage til Dyrkning. Dersom Jordrenten var en Følge af Jordens naturlige Frugtbarhed, maatte den jo finde Sted overalt, hvor den frembød denne Egenskab; men naar den kun træder frem under enkelte særegne Forhold, og derimod ikke under andre, er det aabenbart, at der ogsaa maa være særegne Omstændigheder, som væsentligt bidrage til, at den fremkommer, og at man ikke kan søge Aarsagen til dens Tilværelse i Jordens naturlige Egenskaber.

Disse særegne Omstændigheder ere begrundede i Jordens forskjellige Beliggenhed; den allerstørste Frugtbarhed er ikke istand til at gjøre den til et nyttigt Redskab, naar den ligger langt borte fra det menneskelige Samfund, og Afstanden saaledes lægger store Hindringer iveien for Afbenyttelsen. Ricardo skyder derfor ogsaa Jordens Beliggenhed ind som et Moment i sin Theori, men herved berøver han tillige denne sin Eenhed og Sammenhæng. En mere eller mindre fordeelagtig Beliggenhed er nemlig ikke en Gave af Naturen, men væsentligt et Resultat af den menneskelige Virksomhed. Man kalder Beliggenheden god, naar den bidrager til at gjøre Afsætningen af Producterne lettere. Dette kan opnaaes paa en dobbelt Maade; enten idet Befolkningen samler sig omkring et enkelt Midtpunct, som i en stor By, der afgiver et fordeelagtigt Marked for det omkringliggende Landskab; eller idet man ved en større Udvikling af Samfærselsmidlerne nærmer Jorden til de Steder, hvor dens Producter skulle

forbruges. Men i begge Tilfælde er den Fordeel, som Jordeierne opnaae herved, ikke en Gave af Naturen men udelukkende et Resultat af den menneskelige Virksomhed. At denne Omstændighed udøver en langt større Indflydelse end Jordens oprindelige Beskaffenhed, kan man bedst bedømme af den Kjendsgjerning, at det i udviklede Lande ialmindelighed er de Jorder, som ligge omkring de store Byer, der give den største Jordrente, uden Hensyn til deres oprindelige Frugtbarhed, ja at den endogsaa stiger allerhøiest midt inde i Byerne, hvor man anvender den til Byggeplads og altsaa aldeles ikke gjør Brug af dens Frugtbarhed. — Ligesom den Værdiforhøielse, som den bedre Beliggenhed giver Jorden, er en Følge af den menneskelige Virksomhed, saaledes forsvinder den ogsaa ved en Forandring af de menneskelige Forhold. Naar en stor By efterhaanden taber sin Befolkning og omsider forsvinder, ophøre de omkringliggende Jorder ogsaa at afgive nogen Jordrente og miste deres Værdi, uagtet deres naturlige Egenskaber uforandret vedblive at være de samme.

Ligesom Jordens Beliggenhed er dens Frugtbarhed ogsaa for en stor Deel et Resultat af Menneskets Virksomhed. I sin oprindelige Tilstand er den endnu ubrugbar, og der maa anvendes en Mængde Arbeide af forskjellig Beskaffenhed paa den, forinden den afgiver et nyttigt Redskab. Alle Forsøg paa at colonisere øde Lande ere derfor ogsaa forbundne med de største Anstrengelser; de første Nybyggere føre et Liv fuldt af Savn og Besværligheder, og det er først senere, efterat de oprindelige Vanskeligheder ere overvundne, at Colonien kommer i en mere blomstrende Tilstand. Resultatet af de Arbeider, som den ene Slegt efter den anden anvender paa at forbedre Jor-

den, udgjør en Capital, der ligesom bliver nedlagt og gjort fast i den, og smelter sammen med dens naturlige Egenskaber; man seer kun Virkningerne af hine Arbeider, og glemmer let deres Oprindelse. Synet af en veldyrket Ager, som er bedækket med en rig Afgrøde, leder snarere Tanken hen paa Naturens Gavmildhed end paa alle de Arbeider, som i Tidens Løb have været nødvendige, for at bringe den i sin nuværende Tilstand. — Dette er dog kun en Følge af en overfladisk Betragtning, og det er ogsaa almindeligt anerkjendt, at en stor Deel af Jordens Værdi og af den Forpagtningsafgift, som betales for Brugen af den, kun er et Vederlag for det Arbeide, der i Tidens Løb er blevet anvendt paa den. En ivrig Forsvarer af Ricardos Theori siger saaledes: „Vi ere aldeles ude af Stand til at skjelne imellem den nys omtalte Deel af Forpagtningsafgiften, og den, som betales for Jordens oprindelige og naturlige Kræfter; men der kan ikke være nogen rimelig Tvivl om, at den første Deel i alle udviklede Lande er langt betydeligere end den sidste. Naar man et Øieblik vil erindre de mange hundrede eller snarere tusinde Millioner, som ere anvendte paa Indhegning, Vandafledning, Gjødning af Jorderne i Storbrittanien, og paa Opførelsen af Bygninger, maa man erkjende, at Vederlaget for denne Capital, skjøndt i en høi Grad utilstrækkeligt (miserably inadequate), langt overgaaer den anden Deel af Forpagtningsafgiften. Det er en almindelig Feil at forudsætte, at Jordeiernes Indkomster væsentligt afhænge af den Omstændighed, at Jorder af forskjellig Frugtbarhed ere tagne i Besiddelse. I alle udviklede og folkerige Lande har den langt mere sin Oprindelse fra, at de foruden at være Eiere af Jorden tillige ere Capitalister, og

at de tilligemed Jorden udleie Midler og Redskaber til at dyrke den paa en fordeelagtig Maade" *).

Det er imidlertid et Spørgsmaal, om man ikke maa gaae et Skridt videre og antage, at den hele Forpagtningsafgift udelukkende er en Betaling for Brugen af den Capital, der er anvendt paa Jorden, deels umiddelbart for at forøge dens Frugtbarhed, deels middelbart paa at forbedre dens Beliggenhed; om ikke den Capital, som saaledes er blevet anvendt er saa stor, at den sædvanlige Rente af den endogsaa vilde overstige den Forpagtningsafgift, som nu bliver betalt for Brugen af Jorden. Dersom dette skulde være Tilfældet, er det indlysende, at der aldeles ingen Jordrente, i dette Ords strenge Betydning, vilde finde Sted, da den jo kun bestaaer i den Deel af Forpagtningsafgiften, som bliver tilbage, efterat al Capitalrente er blevet betalt.

Det er umuligt at føre noget nøiagtigt Beviis for, hvorvidt dette er Tilfældet eller ei; de Omkostninger, som i Tidens Løb ere anvendte paa Jorden, ere for største Delen glemte, og Virkningerne af dem ere saaledes sammenblandede med Jordens naturlige Egenskaber, at man i mange Tilfælde ikke kan sondre imellem dem. Derimod kan man ad en anden Vei komme til en omtrentlig Forestilling om dette Forhold, nemlig ved at gjøre en omtrentlig Beregning over, hvorvidt det vilde være muligt med en Capital af den Størrelse, for hvilken en enkelt eller alle Landeiendomme i et Land nu for Tiden blive solgte, (hvilken jo svarer til den capitaliserede Jordrente), at bringe Jorder af en lignende naturlig Frugtbarhed i en ligesaa høi Dyrkningstilstand som den, i hvilken de nu befinde sig. Naar man erindrer, at en enkelt Land-

*) Mac Culloch: Principles of taxation. S. 55.

eiendom ofte sælges for en Sum, der aabenbart er langt under den Capital, der er anvendt paa den, og at man for et heelt Lands Vedkommende øgsaa maa bringe alle de Omkostninger i Beregning, som paa en mere middelbar Maade gjøre Jorderne nyttige, maa man vistnok komme til det Resultat, at det vilde være umuligt, endskjøndt vi nu paa Grund af vor større Udvikling kunne foretage alle nødvendige Arbeider paa en langt lettere og billigere Maade end tidligere. Carey*) gjør England til Gjenstand for en saadan Betragtning, og han anseer det for umuligt, at man ved at anvende en Capital, som svarer til Laandeiendommenes nuværende Værdi, skulde kunne bringe et Land, der var i en lignende Tilstand som England paa Cæsars Tid, bedækket med uigjennemtrængelige og værdiløse Skove, for en stor Deel bestaaende af Heder og Moradser, i en Dyrkningstilstand som den, i hvilken dette Land nu befinder sig. — Man maa indrømme, at denne Betragtning synes uimodsigelig. Men naar saaledes den Kjøbesum, som nu betales for Landeiendomme, ikke engang er saa stor som de Capitaler, der ere anvendte paa dem, og naar Forpagtningsafgiften ikke engang dækker Renten af dem, saa forsvinder jo den Jordrente, som skulde betales for Jordens oprindelige og naturlige Frugtbarhed, og denne udgjør ingen Bestanddeel af Jordens Værdi.

Naar man betragter dette Forhold i sin Almindelighed, synes det altsaa utvivsomt, at Jordens oprindelige Frugtbarhed ikke giver Anledning til nogen Rente, og at denne alene er Vederlag for Brugen af de Capitaler, som ere anvendte paa at gjøre den til et nyttigt Redskab. Dersom man derimod vil betragte enkelte bestemte Tilfælde, kan det ved første

*) The Past etc. S. 59.

Øiekast synes, at denne Anskuelse ikke er i Overeensstemmelse med det virkelige Livs Forhold. Man træffer nemlig undertiden paa Jordlodder, der have en lige fordeelagtig Beliggenhed og have været Gjenstand for ligestore Omkostninger, men som dog have en høist ulige Værdi, fordi de ere forsynede med forskjellige naturlige Egenskaber. Et Viinbjerg, f. Ex. som Johannisberg, har paa Grund af de særegne Egenskaber, som Jordbundens naturlige Beskaffenhed giver den Viin, som frembringes der, en langt høiere Værdi end et andet nærliggende, som maaskee har været Gjenstand for ligesaa betydelige Omkostninger, men hvis Jordbund ikke frembyder lignende særegne Betingelser.

Saadanne enkelte Tilfælde bevise imidlertid Intet. Naar man siger, at Jorden kun faaer sin Værdi fra det Arbeide, der er blevet anvendt paa den, at Forpagtningsafgiften kun er en Rente af den Capital, der er gjort fast i den, er det ikke Meningen, at den i ethvert enkelt Tilfælde nøiagtigt skulde svare til den anvendte Capital. Dette gjælder ligesaa lidt om Jorden som om nogen anden Gjenstand. Uagtet Productionsomkostningerne ialmindelighed bestemme Værdien af saadanne Varer, hvis Frembringelse staaer aaben for Alle, er det dog en almindelig bekjendt Ting, at den i enkelte Tilfælde baade kan være høiere og lavere. Den oeconomiske Videnskab angiver kun Lovene ialmiedelighed, og de enkelte Tilfælde kunne paa Grund af særegne Forhold, der ere eiendommelige for dem, frembyde betydelige Afvigelser. Saaledes forholder det sig ogsaa med Jorden. I nogle Tilfælde faaer den en Værdi, der langt overstiger de anvendte Omkostninger, f. Ex. fordi man senere opdager Egenskaber ved den, som i Begyndelsen vare ubekjendte, eller fordi en forandret

Retning af Handelen forbedrer dens Beliggenhed o. s. v. I andre Tilfælde bliver dens Værdi staaende langt under de anvendte Omkostninger, fordi Bestræbelserne for at forbedre den af en eller anden Grund ikke ere blevne kronede med et heldigt Udfald, eller fordi særegne Omstændigheder have forværret dens Beliggenhed o. s. v. Gevinst og Tab ramme forskjellige Personer, men i det Hele taget opveie de hinanden.

Jordens Dyrkning frembyder ikke i denne Henseende andre Forhold end alle andre Retninger af menneskelig Virksomhed. Arbeidslønnen f. Ex. er ikke alene forskjellig efter de Anstrengelser, Arbeidet fører med sig, og de Omkostninger, den nødvendige Fordannelse har foraarsaget, men i mange Tilfælde modtager en Enkelt ikke alene den Betaling, der tilkommer ham, men ogsaa en Gevinst, som træder istedetfor de Tab, Andre have lidt. — Den faste Capital kan efter Tidsforholdenes Gang baade have en høiere og lavere Værdi end den flydende Capital, der oprindeligt er gjort fast. — En Driftsherre realiserer en betydelig Gevinst, medens en Anden, hvis Bestræbelser ere ligesaa udholdende, taber sin hele Formue. Saadanne Afvigelser finde Sted i alle menneskelige Forhold, uden at man derfor søger at forklare dem ved et naturligt Monopol; men Jordens Dyrkning frembyder intet Særegent i denne Henseende, og der er derfor heller ingen Grund til her at tye til en saadan Forklaring. — Naar to Skibe, som begge ere lige vel udrustede, gaae ud paa Hvalfangst, og det ene kommer tilbage efter en kort Reise med fuld Ladning, det andet derimod efter en lang Reise med en ubetydelig, siger man ikke, at Naturen har virket mere i det ene Tilfælde end i det andet; men man siger, det ene Skib har gjort en heldig og det andet en uheldig Reise. Men naar

man tager Jorden under Dyrkning, er den Værdi, den i Tidens Løb vil erholde, og den Rente, den vil afgive, et Resultat af ligesaa uberegnelige Aarsager, og der er derfor ikke mere Grund til i dette Tilfælde at tale om en mere gavmild Medvirkning fra Naturens Side, og at udsondre den Tillægsgevinst, af hvilken Eieren paa Grund af heldige Omstændigheder kan komme i Besiddelse, som en særegen Indkomstkilde og betegne den med et særligt Navn, end i hiint.

Den adskiller sig i ingen Henseende fra den Tillægsgevinst, som ellers finder Sted i saamange Tilfælde. Den meest iøinefaldende Forskjel bestaaer deri, at den i de fleste andre Tilfælde har Charakteren af en flydende Capital (f. Ex. den Gevinst, en Kjøbmand kan vinde som en Følge af heldige Foretagender), der snart gaaer over i en anden Anvendelse, medens den Tillægsgevinst, som Dyrkningen af Jorden kan betinge, derimod antager Charakteren af en fast Capital, der ligesom smelter sammen med Jordens naturlige Egenskaber og vedbliver at give Anledning til en høiere Forpagtningsafgift, efterat dennes egentlige Oprindelse forlængst er glemt. Denne Forskjel er imidlertid aldeles uvæsentlig, og naar man vilde være correct, maatte man derfor henføre enhver Tillægsgevinst, som tilfalder enkelte Producenter, enten fordi de ere i Besiddelse af bedre Productionsmidler, eller af større personlig Dygtighed, eller fordi Tidsforholdene særligt have begunstiget dem, under det samme Begreb som Jordrenten*). — Det vil dog ikke være rigtigt at opføre den som en særegen Indkomstkilde, da den finder sin Modvægt i de Tab, som finder Sted i andre Tilfælde. Man kan kun be-

*) J. S. Mill.: Polit. Econ. T. I. S. 582-83.

tragte saadanne Gevinster og de tilsvarende Tab som de uregelmæssige Afvigelser fra de sædvanlige oeconomiske Love.

Bjergværker frembyde ifølge Sagens Natur aldeles lignende Forhold som den frugtbare Jord og give Anledning til en lignende Rente. Naar man imidlertid vil anvende Ricardos Theori paa dem, vil det let vise sig, hvor ubegrundet den er. Paa den ene Side er det hævet over al Tvivl, at Forsyningen med Metaller bestandigt er blevet lettere og rigere, ligesom Udviklingen er skredet fremad, og paa den anden Side bliver Capitalen her anvendt paa en mere iøinefaldende Maade; de mislykkede Bjergværksanlæg, som undertiden finde Sted, tildrage sig derfor i høi Grad Opmærksomheden, og det er ogsaa almindeligt antaget, at disse Foretagender ere overordentligt usikkre, og at den betydelige Gevinst, som Enkelte kunne vinde, neppe svarer til de betydelige Tab, som Andre lide.

Idet Jordrenten og Jordens Værdi saaledes føres hen til den samme Oprindelse som al anden Værdi, nemlig til det Arbeide, som har været nødvendigt for at gjøre den til et nyttigt Redskab, kommer Eiendommen over den til at hvile paa den samme Grundvold som al anden Besiddelse. Den bliver derved ligesaavel sikkret mod de Angreb, som socialistiske og communistiske Forfattere have rettet imod den, idet de have frakjendt den al Berettigelse, fordi den skulde bestaae i et Monopol paa en Naturkraft, som af Forsynet er stillet til Alles Raadighed, som ogsaa imod de Forslag, som ere udgaaede fra den physiocratiske Skole, ifølge hvilke alle Skatter skulde omdannes til en eneste, der alene skulde hvile paa Besiddelsen af Jorden.

Sjette Capitel.

Om den Indflydelse, som Forandringer af Productionsomkostningernes enkelte Bestanddele udøve paa Gjenstandenes Værdi.

Da vi tidligere beskjæftigede os med en Undersøgelse om Productionsomkostningernes Indflydelse paa Gjenstandenes Værdi, betragtede vi dem som en Heelhed uden at opløse dem i deres enkelte Bestanddele. Paa det Trin af vor Undersøgelse, som vi nu have naaet, er det indlysende, at disse, betragtede fra et almindeligt Standpunct, kun bestaae i Arbeidsløn og Capitalgevinst, da alle andre Udgifter tilsidst lade sig henføre til disse. Om man ogsaa betragter Jordrenten som en særlig Betaling, der ydes for Brugen af visse Naturkræfter, udgjør den dog, som det tidligere er udviklet, ingen Bestanddeel af Productionsomkostningerne, fordi den kun bestaaer i en Tillægsgevinst, som tilfalder Enkelte, der ere i Besiddelse af bedre Productionsmidler end Andre, og derfor kunne producere billigere end disse. — Baade Arbeidslønnen og Capitalgevinsten ere imidlertid foranderlige, og der frembyder sig derfor det Spørgsmaal, hvilken Indflydelse Forandringer i f dem udøve paa Gjenstandenes Værdi. — Forinden

dette Spørgsmaal bliver besvaret, maa det dog fremhæves, at det ikke er Størrelsen af den virkelige Arbeidsløn, ikke den Mængde Forbrugsgjenstande, som tilfalder Arbeiderne, hvorpaa det her kommer an, men dens Kostbarhed, den større eller mindre Andeel af Productet, som er nødvendig for at dække Udlæget til den, og at Udtrykket Arbeidslønnens Høide i det Følgende kun vil blive brugt i denne Betydning.

Ved første Øiekast kan det synes, at enhver Forhøielse af en af hine Bestanddele af Productionsomkostningerne nødvendigviis maa udøve en tilsvarende Indflydelse paa Varernes Værdi, da man kan vente, at Producenterne ikke selv ville bære de forøgede Omkostninger, men søge Erstatning for dem i en høiere Priis for de Varer, de frembringe, og at de, dersom det ikke lykkes dem saaledes at kaste dem over paa Forbrugerne, ville ophøre med den paagjældende Production. Denne Anskuelse er ogsaa almindelig, og den er paa flere Steder udtalt af A. Smith; men er den rigtig, stemmer den overeens med de virkelige Forhold*)?

For nøiagtigt at besvare dette Spørgsmaal, maa man erindre sig, at Productionsomkostningerne kun kunne udøve Indflydelse paa Varernes Værdi igjennem en Forandring af Tilbuddet. Naar de derfor stige i en enkelt Productionsgreen, naar Arbeidslønnen f. Ex. i en saadan stiger over den sædvanlige Høide, maa Productet ogsaa i en tilsvarende Grad stige i Værdi, da den ellers vil blive mindre fordeelagtig end andre, og Arbeide og Capital derfor ville blive førte bort fra den og over i de Virksomheder, hvor man er fri for den høiere Arbeids-

*) Ricardo: A. St. 1ste Capitel. Mac Culloch: Polit. Econ. S. 353.

løn, indtil Værdien af Producterne naaer en saadan Høide, at den igjen giver den sædvanlige Gevinst. Det er aldeles det samme Forhold, som naar der f. Ex. bliver lagt en Skat paa Frembringelsen af en enkelt Vare. Dersom Forbrugerne ikke ville betale denne med en Priis, der giver Erstatning baade for Skatten og de andre Productionsomkostninger, vil den ikke længere blive frembragt. — Denne Udvei til at frigjøre sig for den høiere Arbeidsløn ved at føre sin Virksomhed over i en anden Retning staaer imidlertid ikke aaben, naar den er almindelig, naar den omfatter alle Arter af Virksomhed; thi hvorhen man vender sig, møder man den igjen, og om man ogsaa selv vil frembringe de Producter, man tidligere har tilbyttet sig, kan man dog ikke undgaae den. Tilbuddet kan altsaa ikke undergaae nogen Forandring, og dersom en almindelig Forhøielse af Arbeidslønnen skulde udøve nogen Indflydelse paa at forhøie Gjenstandenes Værdi, maatte denne omfatte alle Ting, fordi hiin altid udgjør en Bestanddeel af Productionsomkostningerne. Men en almindelig Værdiforhøielse er en logisk Umulighed; Alle kunne ikke paa samme Tid baade erholde Mere i Bytte for hvad de sælge, og tillige betale Mere for hvad de kjøbe. Værdi er ifølge sin Natur kun et Udtryk for det Forhold, i hvilket forskjellige Ting ombyttes imod hinanden, og naar nogle stige i Værdi, maae andre nødvendigviis synke i samme Grad. Den Omstændighed, at Arbeidslønnen bliver mere kostbar, vil, som det tidligere er udviklet, betinge en Formindskelse af Capitalgevinsten, men den kan umuligen bevirke en almindelig Forhøielse af alle Tings Værdi.

Ligesaalidt som en almindelig Forhøielse af Arbeidslønnen kan bevirke en Stigen af alle Tings Værdi, kan en

almindelig Formindskelse af hiin bevirke en Nedsættelse af denne, og det Samme, som gjælder om Arbeidslønnen, gjælder ogsaa Capitalgevinsten. Forandringer af denne, som ere særegne for enkelte Productionsgrene, kunne vel fremkalde et saadant Resultat, men naar de ere almindelige, er dette umuligt.

Dersom man af det Foregaaende vilde uddrage den Slutning, at en almindelig Forandring af Arbeidslønnens Høide, hvad enten det nu er en Stigen eller en Synken af den, vil være aldeles uden Virkning paa Gjenstandenes Værdi, vilde dette dog være urigtigt; thi i Virkeligheden udøver den en stor og tydelig Indflydelse, som dog ikke bestaaer i en eensformig Forhøielse eller Nedsættelse af den, men i en Forandring af det Værdiforhold, i hvilket de forskjellige Ting hidindtil have staaet til hinanden. Dersom f. Ex. Arbeidslønnen bliver mere kostbar, vil dette ikke bevirke en almindelig Stigen af alle Tings Værdi, men en Stigen af nogles i Forbindelse med en ligesaa stor Synken af andres.

For at dette indviklede Forhold kan være tydeligt, maa man fastholde to forskjellige Kjendsgjerninger. Den ene af disse er den, at Arbeidslønnens Kostbarhed og Capitalgevinsten staae i et saadant Forhold til hinanden, at den ene ikke kan stige, uden at den anden nødvendigviis maa synke i samme Grad. Den anden er den, at Productionsomkostningernes to Bestanddele, Arbeidsløn og Capitalgevinst, ikke staae i det samme Forhold til hinanden ved Frembringelsen af alle Varer; for nogle udgjør nemlig hiin den langt overveiende Deel af dem; f. Ex. ved Indsamlingen af vilde Bær, som sælges den Dag, de ere plukkede, bestaae de næsten udelukkende af Arbeidsløn; thi den Capital, som anven-

des, er saa ringe og den bliver kun benyttet i saa kort Tid, at den Deel af Omkostningerne, som bestaaer i Capitalgevinst, er høist ubetydelig. Ved Brugen af en Jernbane udgjør vistnok Arbeidslønnen en Deel af dem, men Gevinsten baade af den flydende og især af den faste Capital spiller dog en langt overveiende Rolle.

Det er indlysende, at en Stigen af Arbeidslønnen vil udøve en aldeles modsat Indflydelse paa Omkostningerne ved at producere saadanne forskjellige Gjenstande. De ville blive forhøiede for dem, som væsentligt frembringes ved umiddelbart Arbeide, og af hvis Værdi Capitalgevinsten udgjør en mindre Bestanddeel; de ville paa den anden Side blive formindskede for dem, for hvilke denne udgjør den overveiende Bestanddeel og Arbeidslønnen kun en underordnet. Dersom altsaa disse forskjellige Varer vedblev at ombyttes imod hinanden i det samme Forhold, som fandt Sted før Arbeidslønnen var steget, vilde de Producenter, som beskjæftigede sig med disse Industrigrene, realisere en høist ulige Gevinst; men dette vilde snart bevirke en saadan Overførelse af Capital til de mere fordeelagtige, at Værdien af de forskjellige Varer ogsaa snart vilde komme i Overeensstemmelse med Productionsomkostningerne.

Det er altsaa saalangt fra, at en Forhøielse af Arbeidslønen vil bevirke en almindelig Forhøielse af alle Varers Værdi, at den tvertimod vil forandre det Værdiforhold, der tidligere har fundet Sted imellem dem, og bevirke, at den stiger for nogle, medens den paa samme Tid synker for andre. Den vil stige for dem, af hvis Frembringelsesomkostninger Udlæg til Arbeidsløn udgjør den væsentligste Bestanddeel, og den vil synke for dem, hvor dette er Tilfældet med Capitalgevinsten. — De Omstændigheder,

som bevirke, at denne udgjør en større Bestanddeel, ere deels, at den flydende Capital har en lang Omløbstid, det vil sige, at det varer længe, inden det oprindelige Udlæg bliver tilbagebetalt af Forbrugerne; jo længere den er, desto større en Bestanddeel af Productionsomkostningerne udgjør ogsaa Capitalgevinsten, og desto større Indflydelse vil derfor en Forandring af den udøve paa Værdien af de paagjældende Varer. Værdien f. Ex. af meget gammel Viin bestemmes ikke alene af de oprindelige Udlæg, men tillige af den Rente og Rentes Rente, som tilkommer den Capital, som i den lange Tid har bestaaet under denne Form uden at give nogen Gevinst. Det er tydeligt, at det maa udøve en betydelig Indflydelse paa Værdien af en saadan Vare, om Gevinstfoden er 5 eller 10 pCt., og om den sammenhobes for en kortere eller længere Aarrække. En lignende Indflydelse udøver det ogsaa, om Productionen foruden den flydende Capital tillige udfordrer Anvendelse af en betydelig fast Capital. Denne benyttes som Redskab ved Frembringelsen af en stor Mængde Producter, og Værdien af hvert enkelt af disse bestaaer for en Deel af den Gevinst, som tilkommer den. Jo mindre det er nødvendigt, at der ved Anvendelsen af den tillige gjøres Brug af personlig Arbeidskraft, destomere ville de paagjældende Producters Værdi udelukkende bestaae af Capitalgevinst. Dette vil endnu mere være Tilfældet, dersom den er meget varig, og der altsaa udfordres mindre Arbeide til at erstatte det Slid, den undergaaer ved Brugen. Dersom man kunde tænke sig en Maskine, som næsten slet ikke blev slidt ved at bruges, og som kun i en meget ringe Grad udfordrede Arbeide for at sættes i Bevægelse, vilde Værdien af

de Producter. som bleve frembragte ved Hjælp af den, næsten udelukkende bestaae af Capitalgevinst.

Alle Varer, hvis Frembringelse fortrinsviis udfordrer Anvendelse enten af flydende Capital, der har en længere Omløbstid, eller af megen fast Capital, eller af fast Capital af stor Varighed, ville altsaa, naar Arbeidslønnen stiger, synke i Værdi i Sammenligning med dem, som fortrinsviis frembringes ved umiddelbart Arbeide, og af hvis Productionsomkostninger Capitalgevinsten udgjør en mindre Andeel.

Den foregaaende Udvikling giver en Forklaring over den Indflydelse, som Arbeidslønnens ulige Høide i forskjellige Lande udøver paa den Ombytning af Varer, som finder Sted imellem dem, navnlig med Hensyn til saadanne, som de ifølge deres Naturforhold ere lige skikkede til at frembringe. — Det bliver hyppigt antaget, at en lav Arbeidsløn er en væsentlig Betingelse, for at et Land kan finde Afsætning for sine Producter i Udlandet, fordi den skal gjøre det muligt, at det kan sælge dem til en lavere Værdi. — Herved maa nu først bemærkes, at det i denne Henseende ikke kommer an paa Arbeidslønens virkelige Høide men paa dens Billighed, paa de Omkostninger den foraarsager Driftsherren, og at det hyppigt er Tilfældet, at den i Virkeligheden er mere billig, hvor den er høi, end hvor den er lav, fordi Arbeidet i det sidste Tilfælde ofte kun er lidet productivt (f. Ex. Slavearbeide), og Udbyttet af det derfor kun giver en tarvelig Erstatning for den udlagte Arbeidsløn, om denne end kun forsyner Arbeiderne med faa Forbrugsgjenstande. Men selv naar man istedetfor lav siger billig Arbeidsløn, er hiin Anskuelse dog kun rigtig indenfor snevre Grændser.

Dette vil være tydeligt, naar man erindrer, at

al udenlandsk Handel kun er en Ombytning af Producter, at ethvert Land sælger nogle og faaer dem betalte med andre. Dersom nu en billig Arbeidsløn ialmindelighed skulde gjøre det lettere for et Land at sælge sine Producter i Udlandet, vilde det paa den anden Side i samme Grad gjøre det vanskeligere for det at kjøbe Udlandets. Paa Grund af den dyrere Arbeidsløn i Udlandet, maatte det nemlig betale dem med en større Værdi end den, til hvilken det selv kunde frembringe dem; der vilde saaledes ingen Handel finde Sted undtagen med saadanne enkelte Producter, som paa Grund af særegne Naturforhold ikke kunne frembringes overalt. — Det er en nødvendig Betingelse, for at den udenlandske Handel kan finde Sted, at de forskjellige Lande ikke ere lige gunstigt stillede med Hensyn til Frembringelsen af alle Producter, men at de besidde en større Overlegenhed i enkelte Retninger end i andre, og at ethvert Land frembringer dem, med Hensyn til hvilke det er meest gunstigt stillet. Hiin Anskuelse er saaledes urigtig i sin Almindelighed.

Derimod udøver en billig Arbeidsløn en betydelig Indflydelse paa en mere middelbar Maade og indenfor mere snevre Grændser. Den er begrundet i den Forskjel i Capitalgevinstens Høide, som er en Følge af Arbeidslønnens større eller mindre Kostbarhed. Da nemlig en dyr Arbeidsløn nødvendigviis betinger en lav Capitalgevinst, og denne omvendt er høi, naar Arbeidslønnen er billig, følger det af sig selv, at de Lande, som ere forskjellige i denne Henseende, ville ordne deres Production paa den hensigtsmæssigste Maade, naar ethvert af dem fortrinsviis beskjæftiger sig med de Industrigrene, hvis Producter det kan frembringe med de færreste Omkostninger, og de derpaa indbyrdes ombytte disse mod hinanden; naar altsaa det

Land, som har en lav Arbeidsløn men en høi Capitalgevinst, fortrinsviis frembringer saadanne Gjenstande, i hvis Productionsomkostninger hiin er den vigtigste Bestanddeel, og fører dem til Lande med en høi Arbeidsløn men en lav Capitalgevinst, og der ombytter dem imod saadanne, i hvis Productionsomkostninger denne er den vigtigste Bestanddeel. Erfaringen viser ogsaa, at dette i Virkeligheden er Tilfældet. De forskjellige Lande udføre og indføre ingenlunde de samme Varer. England, som har en høiere Arbeidsløn men tillige en lavere Capitalgevinst end andre Lande, udfører især saadanne Producter, til hvis Frembringelse der udfordres en betydelig fast Capital, og hvis Værdi fornemmelig bestemmes af Capitalgevinstens Høide, medens andre Lande med de modsatte Forhold, kjøbe disse af England og betale dem med Varer, hvis Productionsomkostninger fortrinsviis bestaae af Arbeidsløn, som Raastoffer og Luxusgjenstande, der frembringes ved Haandarbeide.

En høi Arbeidsløn stiller ikke et Land ugunstigt med Hensyn til dets udenlandske Handel, men den udøver en afgjørende Indflydelse paa Beskaffenheden af de Producter, som det udfører og indfører. Dersom den skulde stige endnu høiere i England, vilde dette bevirke en forøget Udvikling af de Industrigrene, som især anvende fast Capital, og en større udenlandsk Afsætning af de Varer, som frembringes ved Hjælp af denne*).

*) Mac Culloch: Polit. Econ. S. 375 etc.

INDHOLD.

Side.

Indledning. III.

Første Bog. Om Productionen.

Første Capitel. Om Productionens Begreb.

§ 1. Om Production i oeconomisk og i technisk Henseende. 3.
§ 2. Om Production i privat- national- og politisk-oeconomisk Henseende. 8.

Andet Capitel. Hvilke Arter af Virksomhed bør kaldes productive?

§ 1. Inddeling af de forskjellige Arter af Virksomhed ... 13.
§ 2. De forskjellige oeconomiske Skolers Opfattelse af Begrebet „productiv“ 15.
§ 3. Hvorvidt kan Handelen ansees for productiv? 27.

Tredie Capitel. Om Productionens Grundbetingelser.

§ 1. Indledende Bemærkninger 36.
§ 2. Om Arbeidet 38.
§ 3. Om Capitalen 42.
a. Definition af Capital 42.
b. Om fast og flydende Capital 50.
c. Om Capitalens Virkningsmaade 56.
§ 4. Om Naturen 63.
§ 5. Om Foreningen af Productionens Grundbetingelser 66.

Fjerde Capitel. Om Naturforholdenes Indflydelse paa Productionens Omfang 71.

Femte Capitel. Om de nationale Forskjelligheders Indflydelse paa Productionens Omfang. 78.

Side.

Sjette Capitel. Om Arbeidets Deling og Forening.

§ 1. Om den simple og sammensatte Forening af Arbeidet ..... 85.
§ 2. Om Fordelene ved Arbeidets Deling ..... 87.
§ 3. Om Betingelserne for Arbeidets Deling ..... 90.
§ 4. Om de skadelige Følger af Arbeidets Deling ..... 93.

Syvende Capitel. Om Maskiner.

§ 1. Om Nytten af Maskiner ..... 101.
§ 2. Indvendinger mod Anvendelsen af Maskiner ..... 106.

Ottende Capitel. Om store og smaa industrielle Anlæg.

§ 1. Om store og smaa industrielle Anlæg ialmindelighed 117.
§ 2. Om store og smaa Agerbrug ..... 122.

Nicnde Capitel. Om Capitalens Fordeling og Bevaring.

§ 1. Om Creditten ..... 132.
§ 2. Om Associationer af Capitaler (Actieselskaber) ... 139.
§ 3. Om Capitalens Bevaring (Assurancer) ..... 145.

Tiende Capitel. Om industriel Frihed.

§ 1. Indledende Bemærkninger ..... 149.
§ 2. Om Slaveri og Livegenskab ..... 153.
§ 3. Om Laugvæsenet ..... 156.
§ 4. Om Monopoler ..... 164.
§ 5. Om Beskyttelsessystemet 167
§ 6. Om den fri Concurrence ..... 195.

Ellevte Capitel. Om Eiendomsretten ..... 215.

Tolvte Capitel. Om Grændserne for Productionen.

§ 1. Indledende Bemærkninger ..... 235.
§ 2. Om Grændserne for Befolkningens Forøgelse..... 236.
§ 3. Om Grændserne for Capitalens Forøgelse..... 239.
§ 4. Om Grændserne for Naturens Medvirkning ..... 243.
§ 5. Kan Productionen blive for stor? ..... 258.

Anden Bog. Om Ombytningen.

Forste Capitel. Om Ombytningen ialmindelighed.. 267.

Side.

Andet Bapitel. Om Begrebet af Værdi.

§ 1. Om Brugsværdi og Bytteværdi ..... 271.
§ 2. Om Aarsagerne til Gjenstandenes Værdi ..... 275.
§ 3. Om Værdiens Afhængighed af Tilbud og Efterspørgsel 280.
§ 4. Om Productionsomkostningernes Indflydelse paa Værdien ..... 288.
§ 5. Slutningsbemærkninger ..... 299.

Tredie Capitel. Om Penge.

§ 1. Definition af Penge og Priis ..... 302.
§ 2. Om Nytten af Anvendelsen af Penge ..... 304.
§ 3. Om de Egenskaber, af hvilke Penge maae være i Besiddelse ..... 307.
§ 4. Om Brugen af Mynter ..... 311.
§ 5. Hvilket af de ædle Metaller skal man foretrække til Penge? ..... 315.
§ 6. Kan man samtidigt anvende baade Guld og Sølv som lovligt Betalingsmiddel ..... 317.

Fjerde Capitel. Om Pengenes Værdi.

§ 1. Indledende Bemærkninger ..... 322.
§ 2. Om den Indflydelse, som Tilbud og Efterspergsel udøve paa Pengenes Værdi ..... 324.
§ 3. Om den Indflydelse, som Productionsomkostningerne udøve paa Pengenes Værdi ..... 331.
§ 4. Om Værdien af Penge, naar Forsyningen med dem er Gjenstand for Eneret ..... 338.

Femte Capitel. Om Forandringer af de ædle Metallers Værdi og Følgerne af dem.

§ 1. Om de Værdiforandringer, de ædle Metaller ere undergaaede i Tidens Løb ..... 345.
§ 2. Om Virkningerne af Forandringer i de ædle Metallers og Pengenes Værdi ..... 353.

Sjette Capitel. Om en Værdimaalestok ..... 357.

Syvende Capitel. Om Credittens Anvendelse som Omsætningsmiddel.

§ 1. Om et fuldkomnere Omsætningsmiddel end de ædle Metaller ..... 364.
§ 2. Om Depositobanker ..... 367.
§ 3. Om Laanebanker ..... 371.

Side.

§ 4. Om Seddelbanker ..... 381.
§ 5. Om Vexler ..... 396.
§ 6. Om Virkningerne af Credittens Anvendelse som Omsætningsmiddel ..... 405.–410.

Tredie Bog. Om Fordelingen.

Første Capitel. Om Fordelingen ialmindelighed ... 413.

Andet Capitel. Om Arbeidslønnen.

§ 1. Om Arbeidslønnens Høide ialmindelighed ..... 418.
§ 2. Om den Indflydelse, som Efterspørgsel efter Varer udøver paa Arbeidslønnens Høide ..... 424.
§ 3. Om Grændserne for Arbeidslønnens Stigen og Synken 430.
§ 4. Om de Maader, paa hvilke Arbeidslønnen udbetales 435.
§ 5. Om Arbeidslønnens Høide i forskjellige Beskjæftigelser ..... 441.

Tredie Capital. Om Capitalrenten.

§ 1. Om Capitalrenten ialmindelighed ..... 448.
§ 2. Om Renten af den flydende Capital ..... 450.
§ 3. Om Grændserne ior Rentefodens Stigen og Synken. 455.
§ 4. Om Pengemængdens Indflydelse paa Rentefodens Høide ..... 459.
§ 5. Om Leieafgiften af den faste Capital ..... 463.

Fjerde Capitel. Om Driftsherrens Gevinst ..... 468.

Femte Capitel. Om Jordrenten ..... 486.

Sjette Capitel. Om den Indflydelse, som Forandringer af Productionsomkostningernes enkelte Bestanddele udøve paa Gjenstandenes Værdi ..... 508.–516.